

64167

T.C
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TURİZM İŞLETMECİLİĞİ VE OTELCİLİK ANABİLİM DALI

SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM KALKINMASI
VE
ÜLKEMİZ AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

DOKTORA TEZİ

HAZIRLAYAN
İSMET KAYA

DANIŞMAN
Prof. Dr. ASIM YÜCEL

T-64167
T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANİSYON MERKEZİ

BALIKESİR, Haziran, 1997

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.....Türizm İletme ve Otellik

Anabilim Dalında hazırlanan Yüksek Lisans / Doktora tezi, jürimiz tarafından incelenerek
adayİsmet Kaya....., 4/7/1997 tarihinde tez savunma sınavına
alınmış ve yapılan sınav sonucunda, sunulan tezinbaşarılı..... olduğuna oy
.....birliği..... ile karar verilmiştir.

BASKAN

Prof. Dr. Asım Yönel

[Signature]

Üye

Prof. Dr. Talcin Acar

[Signature]

Üye

Doç. Dr. Bedriye Tunçşiper

[Signature]

TÜRKÇE ÖZET

"Sürdürülebilir Turizm Kalkınması ve Ülkemiz Açısından Bir Değerlendirme" başlığını taşıyan bu tez çalışması dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, sürdürülebilir kalkınma ile ilgili kavramlar açıklanmakta ve bunların ortaya çıkmasında etken olan faktörler incelenmektedir. Sürdürülebilir kalkınmanın amaçları, hedefleri ve bunların nasıl gerçekleştirilebileceği, üzerinde durulan diğer konuları teşkil etmektedir.

İkinci bölümde, ilk olarak, sürdürülebilir turizm kavramı ile ilgili çeşitli açıklamalar ve tanımlamalar verilmektedir. Bu bağlamda, sürdürülebilir turizm kavramı ile karıştırılan alternatif ve ekolojik turizm kavramları da incelenmekte, bunlar sürdürülebilir turizm ile kıyaslanmaktadır. Bu bölümde ele alınan bir diğer konu da, sürdürülebilir turizm kavramının ortaya çıkmasına neden olan faktörlerdir. Bununla ilgili olarak, turizmin çevresel, sosyo-kültürel ve ekonomik etkileri incelenmekte, turizmin taşıma gücü kapasitesi ve turistik alanların yaşam dönemleri, konu açısından değerlendirilmektedir.

Üçüncü bölümde, sürdürülebilir turizm kalkınması ile ilgili olarak ABD., Kanada, Fransa, ve Endonezya'da gerçekleştirilen, birbirinden farklı çeşitli politika ve uygulamalar ele alınmakta ve kapsamlı olarak değerlendirilmektedir. Bunların yanında, uluslararası bazı uygulamalara da yer verilmektedir.

Son bölümde, konuyla ilgili olarak ülkemizde turizm alanında yaşanan çeşitli gelişmeler ve problemler tartışılmakta ve sürdürülebilir turizm kalkınmasında önemli yere sahip olabilecek bazı projeler etraflıca değerlendirilmektedir. Bunlara ilave olarak, VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve bazı mevzuatlar da, konu açısından analiz edilmektedir.

Sonuç ve öneriler kısmında, çalışmalarımızın ve analizlerimizin ışığı altında, Türk turizminin sağlıklı, dengeli ve sürekli gelişmesine yönelik çeşitli çözüm ve öneriler sunulmaktadır.

ABSTRACT

The study with the title of Sustainable Tourism Development: A Case Study For Turkey is consisted of four chapters. In the first chapter, concepts which are related to sustainable development are defined and the basic factors that affected the emergence of these concepts are examined. The objectives and targets of sustainable development, and the ways to achieve them, are the other topics which are emphasised.

In the second chapter, first, various explanations and definitions are given on the concept of sustainable tourism development. In this context, the concepts of alternative and ecologic tourism which are confused with the concept of sustainable tourism are examined and compared with sustainable tourism. The other topic which is stressed in the chapter is the main factors that affected the appearance of the concept of sustainable tourism. In connection with this, environmental, socio-cultural and economic effects of tourism are examined and tourism carrying capacity and the life cycles of tourism areas are evaluated with regard to the subject.

In the third chapter, different policies and their implications related to sustainable tourism development experienced in USA, Canada, France and Indonesia are reviewed and evaluated including some other international applications.

In the last chapter, the progress of tourism in Turkey, especially since the beginning of the five-year development plan periods was reviewed and various relevant problems were discussed. In addition, some projects which are important on sustainable tourism growth, and VII. Five Year Development Plan together with some regulations are analysed.

In concluding and proposals section, in the highlight of our studies and analysis, various solutions and proposals concerning to a healthy, well-balanced and sustained development of Turkish tourism are presented.

ÖNSÖZ

Son yıllarda hızlı bir şekilde gelişen turizm sektörü sağlamış olduğu çeşitli avantajların yanısıra, bir çok olumsuz etki ve problemlerin de doğmasına neden olmuştur. Turizm faaliyetlerinin özellikle belirli zamanlarda ve mekanlarda yoğunlaşmasıyla meydana gelen bu etki ve problemler daha çok çevresel, ve sosyo-kültürel alanlarda ortaya çıkmaktadır.

Ülkemize yönelik dış turizm talebinin ortalama %70'inin yılın 6 ayında gerçekleşmesi, turizm faaliyetlerinin de %75'inin sadece beş ilimizde yoğunlaşması ve aşırı derecede bir altyapı açığının bulunması, bu sorunların ülkemizde de önemli ölçüde yaşanmasına neden olmakta, dolayısıyla konunun önemini kendiliğinden ortaya koymaktadır.

Turizmin doğrudan kaynak olarak kullandığı doğal, çevresel ve sosyo-kültürel değerlerin turizm faaliyetleri nedeniyle bozulmaya yüz tutması, turizmin kendi özsermayesini tüketmesi ile aynı anlama gelmektedir. Bu yönde bir gelişme, uzun vadede turizmin mevcut ve potansiyel ekonomik katkılarının azalmasına, bu yönde yapılan yatırımların atıl kalmasına ve işsizliğe yol açacaktır. Bu durumun sosyal ve ekonomik çalkantılara yol açarak, ülkemizin kalkınma yönündeki çabalarını olumsuz etkileyeceği aşıkardır.

Öte yandan, bu kaynaklar akılcı bir şekilde kullanıldığı takdirde, hem mevcut ve potansiyel olumsuz etkiler bertaraf edilecek, hem de elde edilen faydalar artacaktır. Böyle bir kullanımın, turizm kaynaklarının korunmasını, geliştirilmesini ve devamlılığını esas alması gerekmektedir.

Bu nedenle tez çalışması, turizm sektöründe kaynakları koruyarak sürekli ve dengeli bir kalkınmanın nasıl gerçekleştirilebileceği üzerinde yoğunlaşmakta ve bunun ülkemiz açısından değerlendirilmesine yönelmektedir.

Bu tez çalışmasının her aşamasında, büyük bir özveri ve sabırla ilgisini ve desteğini esirgemeyen değerli hocam sayın Prof. Dr. Asım Yücel'e teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

İsmet Kaya

Balıkesir, Haziran 1997

İÇİNDEKİLER

TABLO LİSTESİ	x
ŞEKİL LİSTESİ	xi
GİRİŞ	xii

BİRİNCİ BÖLÜM

Sayfa No

1. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA

1.1 Sürdürülebilir Kalkınma İle İlgili Kavramlar	1
1.1.1 Kalkınma Kavramı	1
1.1.2 Sürdürülebilirlik Kavramı	2
1.1.3 Sürdürülebilir Kalkınma	2
1.2 Sürdürülebilir Kalkınma Kavramının Ortaya Çıkmasında Etken Olan Önemli Faktörler	3
1.2.1 Kaynakların Tahribi	3
1.2.2 Nüfus Artışı	6
1.2.3 Az Gelişmişlik, Yetersiz Sermaye Birikimi ve Tasarruf Yetersizliği	8
1.2.4 Teknoloji	9
1.2.5 Örgütlenme	9
1.2.6 Çevre ve Ekonomi Arasındaki Sürtüşme	10
1.3 Sürdürülebilir Kalkınmanın Amaçları ve Hedefleri	13
1.3.1 Sürdürülebilir Kalkınmanın Amaçları	13
1.3.2 Sürdürülebilir Kalkınmanın Hedefleri	15
1.4 Sürdürülebilir Kalkınmanın Başarısı İçin Gerekli Şartlar	17

İKİNCİ BÖLÜM

2. SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM KALKINMASI VE BUNU GEREKTİREN NEDENLER

2.1 Genel Olarak	19
2.1.1 Sürdürülebilir Turizm Kalkınması	21

2.1.1.1 Sürdürülebilir Turizm Kavramının Tarihsel Gelişimi.....	21
2.1.1.2 Sürdürülebilir Turizm Kavramı.....	23
2.1.1.3 Alternatif ve Ekolojik Turizm.....	27
2.1.1.3.1 Alternatif Turizm.....	28
2.1.1.3.2 Ekolojik Turizm.....	29
2.1.1.4 Sürdürülebilir Turizm Kavramının Alternatif Turizm ve Ekolojik Turizm İle Kıyaslanması.....	33
2.1.1.5 Sürdürülebilir Turizm Kalkınmasının Amaçları.....	34
2.2 Turizmde Sürdürülebilir Kalkınmayı Gerektiren Nedenler.....	36
2.2.1 Turizm ve Çevre İlişkileri.....	37
2.2.1.1 Çevrenin Turizm Üzerindeki Etkileri.....	37
2.2.1.2 Turizmin Çevreye Etkileri.....	41
2.2.2 Turizmin Sosyo-Kültürel Etkileri.....	45
2.2.3 Turizmin Ekonomik Etkileri.....	49
2.2.3.1 Turizmin Önemli Gelir Etkileri.....	50
2.2.3.2 İstihdam Etkisi.....	53
2.2.4 Taşıma Gücü Kapasitesi.....	55
2.2.4.1 Turizm Kaynaklarının Sınır Sorunu.....	55
2.2.4.2 Turizmin Mevsimsellik Özelliği.....	57
2.2.4.3 Kavram Olarak Taşıma Gücü Kapasitesi.....	57
2.2.4.3.1 Ekolojik Taşıma Kapasitesi.....	58
2.2.4.3.2 Fiziksel Taşıma Kapasitesi.....	58
2.2.4.3.3 Sosyal Taşıma Kapasitesi.....	58
2.2.4.3.4 Ekonomik Taşıma Kapasitesi.....	59
2.2.4.4 Taşıma Kapasitesini Sınırlayıcı Faktörler.....	60
2.2.4.5 Taşıma Kapasitesi Standartları.....	61
2.2.5 Turizmin Yaşam Dönemi.....	64
2.2.5.1 Turizm Ürünü ve Turistik Alan.....	64
2.2.5.2 Turistik Alan Gelişme Modeli.....	66
2.2.5.2.1 Modelin Aşamaları.....	67
2.2.5.2.2 Turist Tipolojisi ve Turistik Alan Gelişim Modeli.....	69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM KALKINMASI KONUSUNDA ÇEŞİTLİ ÜLKELERDEKİ UYGULAMALAR

3.1 Sürdürülebilir Turizm Kalkınması İle İlgili Bazı Ülkelerde Yapılan Çalışma ve Uygulamalar.....	72
3.1.1 ABD. Örneği.....	72
3.1.2 Cowichan-Chemainus Valleys Ekomüzesi.....	74
3.1.3 Sürdürülebilir Turizmin Teşvik Edilmesinde Kanada Yaklaşımı.....	76
3.1.3.1 Yapılan Çalışmalar.....	77
3.1.3.2 Tespit Edilen Ahlak Kuralları ve Standart Prensipler.....	78
3.1.3.3 Yararlar, Sonuçlar ve Değerlendirme.....	80
3.1.4 Languedoc-Roussillion Örneği-Fransa.....	83
3.1.4.1 Bölgenin Konumu, Ekonomik Yapısı ve Turizm Potansiyeli.....	83
3.1.4.2 Bölge Turizmini Geliştirmeye Yönelik Çabalar.....	85
3.1.4.3 Projenin Sonuçları ve Değerlendirme.....	87
3.1.5 Sürdürülebilir Kırsal Turizm Örneği-Fransa.....	90
3.1.5.1 Başarılı Girişimler ve Nedenleri.....	91
3.1.5.2 Elde Edilen Yararlar.....	94
3.1.5.3 Problemler ve Değerlendirme.....	95
3.1.6 Bali Örneği-Endonezya.....	97
3.1.6.1 Bali'de Turizm.....	98
3.1.6.2 Yapılan Çalışmalar.....	98
3.1.6.3 Bali Sürdürülebilir Turizm Kalkınma Kriterleri.....	100
3.1.7 Diğer Örnekler.....	102

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM KALKINMASININ ÜLKEMİZ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

4.1 Ülkemizde Turizm İle İlgili Kalkınma Planları ve Turizmin Boyutları.....	104
4.1.1 Planlı Dönemler Öncesi Yaşanan Gelişmeler.....	104

4.1.2 Planlı Dönemlerde Yaşanan Gelişmeler.....	105
4.1.2.1 1963-1984 Dönemi Gelişmeleri.....	105
4.1.2.2 1984 Yılından Sonraki Gelişmeler.....	108
4.1.2.2.1 Kantitatif Gelişmeler ve İncelemeler.....	109
4.1.2.2.2 Politikalar ve Problemler.....	114
4.2 Önemli Projelerin Sürdürülebilir Turizm Açısından Değerlendirilmesi.....	121
4.2.1 Turizm Sektörü Ana Planı (TUSAP) Projesi.....	121
4.2.1.1 Projenin Tanımı.....	122
4.2.1.2 Projenin Esasları ve Değerlendirilmesi.....	123
4.2.2 Akdeniz-Ege Turizm Altyapısı Kıyı Yönetimi (ATAK) Projesi.....	128
4.2.2.1 Projenin Tanımı ve Kapsamı.....	128
4.2.2.2 Proje Alanındaki Durum.....	129
4.2.2.3 Proje İle İlgili Çalışmalar.....	133
4.2.2.4 Projenin Değerlendirilmesi.....	135
4.2.3 Diğer Projeler.....	137
4.2.3.1 Mavi Bayrak Projesi.....	137
4.2.3.2 Turizmi Çeşitlendirme ve Çevre Projeleri.....	139
4.3 VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Sürdürülebilir Turizm Kalkınması Açısından Değerlendirilmesi.....	140
4.4 Sürdürülebilir Turizm Kalkınmasının Yürürlükteki İlgili Mevzuatlar Açısından Değerlendirilmesi.....	144
5.SONUÇ VE ÖNERİLER.....	149
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	166

TABLO LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
1. 1970-1990 Arası Seçilmiş Ülkeler İtibarıyla Nüfus ve Değişim Oranı	6
2. Turistik Kaynak ve Kültürel Değerlerin Sınıflandırılması	20
3. Ekolojik Turizmin Yararlarının Ayırt Edilmesi	31
4. Seyahat Planlama Sürecinde Dikkate Alınan Doğal, Çevresel ve Diğer Faktörler	39
5. Languedoc-Roussillon Bölgesinin 1988 Yılındaki Konaklama Kapasitesi	88
6. Kırsal Turizmi Kent/Sayfiye Turizminden Ayırt Eden Faktörler	92
7. Seçilmiş Yıllar İtibarı İle Ülkemize Gelen Yabancı Turist ve Günöbirlikçi Sayısı	109
8. Seçilmiş Yıllar İtibarı İle Ülkemiz Turizm Gelir/Gider ve Net Turizm Gelirleri	111
9. V ve VI.cı Plan Dönemleri Sonu İtibarı İle Gerçekleşen ve Hedeflenen Yabancı Ziyaretçiler İle Turizm Gelirleri	113
10. Seçilmiş Yıllar İtibarı İle Türkiye'ye Gelen Yabancıların Aylara Göre Dağılımı	116
11. 1995 Yılı İtibarı İle Ülkemizde Konaklayan ve Geceleme Yapan Yabancı Sayısı, Ortalama Kalış Süresi ve Bunların Bölgesel Dağılımı	117
12. Seçilmiş Yıllar İtibarı İle Ülkemize En Çok Turist Gönderen 15 Ülkenin Karşılaştırılması	118
13. ATAK Projesi Kapsamındaki Yerleşim Birimlerinin Yaz ve Kış Nüfusu (1990)	132
14. Çevresel Etki Değerlendirmesine Yönelik Kontrol Listesi	158

ŞEKİL LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
1. GSYİH Büyüme Oranı İle Çevresel Kaynakların Bozulma Derecesi Arasındaki İlişki	10
2. Optimum Çevre Kirliliğinin Bulunması	12
3. Turizmin Olumsuz Etkilerinin Zincirleme Sonuçları	24
4. Sürdürülebilir Kalkınma ve Sürdürülebilir Turizm Kalkınması Arasındaki İlişkinin Alternatif Kavramsal Modelleri	27
5. Turizm Kalkınmasının Sihirli Beşgeni	36
6. Çevre-Turizm İlişkisi	40
7. Turizmin Turistik Deneyim Üzerine Etkileri	59
8. Turizmin Taşıma Kapasitesini Sınırlayan Faktörler	61
9. Bir Turizm Bölgesinin Çekim Merkezi Olmasını Sağlayan Genel Faktörler	65
10. Turistik Alan	65
11. Turistik Alanın Yaşam Dönemleri	66
12. Turistik Alan Gelişimi-Turist Tipolojisi İlişkisi	70
13. Languedoc-Roussillion Bölgesinin Konumu	84
14. TUSAP Bilgi-Karar Sistemi Şeması	124
15. ATAK Projesi Kapsamındaki Yerleşim Birimleri	130

GİRİŞ

Günümüzde bir çok ülkenin temel sorunu, mevcut kıt doğal kaynaklar ve finansman araçlarıyla, hızla artan nüfusa yeterli bir yaşam düzeyi sağlayabilecek bir ortamı oluşturmaktır. Ülkeler maksimum refaha ulaşmak için devamlı çeşitli ekonomik modellerin ve türlerin arayışları içine girmişler, bu amaçla tüm ekonomik modellerin vazgeçilmez girdisi olan doğal kaynakları kullanırken, bu kaynakların da bir kullanım sınırı olduğunu, bu sınır aşıldığı takdirde telafisi mümkün olmayabilecek sonuçların doğacağı hususuna yeterince eğilememişlerdir.

Nüfusun hızla artması, buna karşın insanların artan zevk ve tercihlerinin zenginleşmesi ve daha iyi bir yaşam için yapılan mücadelelerin yoğunlaşması sonucu, mevcut kaynaklara aşırı baskı yapılmaya başlanmış ve bunun sonucu olarak bu kaynakların bir kısmı tükenme, bir kısmı da geriye dönüşümü mümkün olmayacak bir şekilde bozulma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır.

Çeşitli araştırmalar, son 40 yılda çevresel bozulmaların iki kat arttığını ve ekolojik dengelerin değişmekte olduğunu göstermektedir. Bu sorun, özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde daha yoğun bir şekilde hissedilmektedir. Çünkü, bu toplumların gelişmiş toplumlara özenmesi ve bir an önce onların refah seviyelerine ulaşma arzusu, bu ülkelerdeki mevcut ekonomik araçların da yetersiz olması nedeniyle, kıt kaynakların sorumsuzca kullanılmasına ve tüketilmesine neden olmaktadır.

Sorumsuz ve dengesiz ekonomik büyümeler sonucu meydana gelen çevresel bozulmalar ve kirlenmeler artık devasa boyutlara ulaşmış, bazı durumlarda insan sağlığını tehdit eden safhalara varmıştır. Örneğin, ozon tabakasında gözlemlenen incelme ve asit yağmurları gibi çevresel ve doğal olumsuz değişiklikler ile, bu değişikliklerden kaynaklanan bazı hastalıklar artık bilinen olaylar arasına girmiştir.

Sorumsuzca tüketilmiş veya kullanılamayacak şekilde tahrip edilmiş kaynaklarla kalkınmanın da gerçekleşmesinin mümkün olamayacağı artık global düzeyde anlaşılan ve genel kabul gören hususlardan birisi haline gelmiştir. Bunun sonucu olarak, hem kıt kaynaklarda, hem de insanların refahı için vazgeçilmez bir unsur olan ekonomik kalkınmada sürdürülebilirliği esas alan, şimdiki ve gelecek nesiller arasında kalkınma ve kaynak kullanımını konusunda eşitliği savunan sürdürülebilir kalkınma fikri ortaya atılmıştır.

Doğal, çevresel ve kültürel kaynaklardan en çok yararlanan ve onları doğrudan bir sermaye olarak kullanan sektörlerden birisi olarak turizm sektörü, sürdürülebilir kalkınma açısından ayrı bir önem taşımaktadır.

Turizm sektörünün hacim olarak dünyanın en büyük sektörleri arasında gösterilmesi, bu sektörün kullandığı kaynaklarla olan ilişkisini ve karşılıklı etkileşimlerini daha da anlamlı kılmaktadır. Buna ilave olarak, özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sanayilerinin zayıf olması, teknolojik imkanların ve sermaye birikimlerinin yetersiz kalması, bu ülkelerin turizm sektörünü ulusal ve bölgesel kalkınmalarda bir can simidi gibi görmelerine neden olmaktadır. Ancak, bunların turizmin en çok ekonomik fonksiyonlarını dikkate almaları nedeniyle, çevresel, doğal ve kültürel olumsuzluklar bu toplumlarda daha yoğun olarak göze çarpmaktadır.

En büyük sermayesi çevre olan turizm sektöründe, bozulmuş ve tahrip olmuş bir çevreyle kalkınmanın ve dolayısıyla turizmin ekonomik fonksiyonlarından istifade etmenin güç olacağı açıktır. Burada da temel sorun, turizmde sağlıklı bir kalkınmanın nasıl gerçekleştirilebileceği ile ilgilidir. Bu sorunun çözümü, turizmin gelişmesini sağlarken yararlandığı kaynakları korumada ve geliştirmede yatmaktadır. Ancak, yapılan plan ve projelerde, çevre ve doğal kaynakların kullanımı ve korunması ile ilgili geleceğe yönelik öngörülerin sınırlı ve yetersiz olması, sorunu çözmek bir yana, daha da ağırlaştırmaktadır. İşte bu nedenledir ki, turizm sektöründe de gelişmelerin temel unsuru sayılan çevresel ve doğal kaynakların sürekliliğini sağlayabilecek yaklaşımlara ihtiyaç duyulmuştur. Son yıllarda bu düşünceyi yansıtan yaklaşımlardan birisi de, çevresel ve doğal kaynakları koruyup geliştirerek, dengeli ve sürekli bir turizm kalkınmasını hedefleyen sürdürülebilir turizm kavramıdır.

Ülkemizde turizm son yıllarda hızlı bir gelişme göstermektedir. Ancak bu gelişmenin yaklaşık %75'inin belirli yörelerde cereyan etmesi ve buralardaki altyapı imkanlarının da günümüz ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak olması, bu yörelerde turizmin çevreyi ve doğal kaynakları olumsuz etkilemesine neden olmaktadır. Bunun yanında, ülkemizdeki turizm hareketlerinin yaklaşık %70'inin yılın 6 ayında yoğunlaşması, sorunu daha da artırmaktadır. Bu yörelerdeki altyapı eksikliğinin yanısıra turistik taşıma kapasitelerinin de aşılması, çevre ve yöre halkı üzerinde son derece olumsuz ve itici etkiler oluşturmakta, doğal olarak bunların sonuçları ziyaretçilere de yansımaktadır. Bütün bu olumsuzluklar turistik alanların yaşam dönemlerini sınırlamaktadır.

Öte yandan, turizm sektöründen sağlanan gelirlerin ülkemiz ekonomisinde çok önemli yer tutması ve birçok kişinin bu sektörde istihdam edilmesi, bu sektörün

devamlılığının sağlanmasını gerekli kılan başlıca sebepler olmaktadır. Aksi takdirde, sektörün inişe geçmesi ya da durma noktasına gelmesi, toplumsal sosyal ve ekonomik çalkantılara yol açacaktır. Böyle bir durumda, binlerce insan işsiz kalacak, döviz açığı ve dış borçlanma sorunları had safhaya gelecek ve binlerce tesis atılacak, dolayısıyla telafisi zor ekonomik kayıplar oluşacaktır. Bütün bunların ülke sorunlarını ağırlaştıracağı tartışılmaz bir gerçektir.

Ortaya çıkan tablo bize şunu göstermektedir: Turizm sektöründeki faaliyetlerin sürekliliği ülke için vazgeçilmez bir hedef niteliği taşımakta, ancak turizmi besleyen doğal, çevresel ve kültürel unsurların korunmasına ve geliştirilmesine de aynı önemi vermek gerekmektedir. O halde, her ikisinden de vazgeçmeyerek, kalkınma ve korumanın aynı zamanda gerçekleşmesi yönünde çaba göstermek gerekmektedir.

Turizmde sürdürülebilir bir kalkınmayı gerçekleştirmek için, öncelikle bu kavramın içeriğini, amaçlarını ve hedeflerini, niçin gerektiğini iyi analiz etmek gerekmektedir. Bunun yanında, farklı ülkelerdeki gelişmeleri takip etmek, bu konuda yapılabilecek plan, proje ve uygulamaların daha sağlıklı oluşturulmasını sağlayacaktır. Bunları göz önüne alarak, ülkemiz turizmde bu konuda mevcut uygulamaların ve eksikliklerin değerlendirilmesi, sürdürülebilir turizm kalkınmasına ışık tutacaktır. Nitekim, bu tezin amacı da bu noktaya yönelik olarak tespit edilmiştir.

Tez çalışmasında, genellikle yurt içi ve yurt dışı kaynakların değerlendirilmesi yoluna gidilmiştir. Bu amaçla ülkemizdeki çeşitli üniversitelerin kütüphaneleri, TÜGEV ve çeşitli kurum ve kuruluşların dökümantasyon merkezleri taranarak, konuyla ilgili kaynakların toparlanmasına çalışılmıştır. Sürdürülebilir kalkınma ve bunun turizmle ilgili değerlendirilmesine yönelik çalışmaların ve kaynakların maalesef ülkemizde son derece sınırlı olduğu saptanmıştır. Bunun başlıca nedeni, sürdürülebilir kalkınma ve turizm üzerine yapılan çalışmaların çoğunun son zamanlarda ortaya çıkması ve konunun ülkemiz için oldukça yeni olmasından kaynaklanmaktadır. Tezin bir diğer amacı da, bu konuda ülkemiz literatürüne katkıda bulunmaktır. Bundan dolayıdır ki, kaynakların önemli bir kısmı yabancı olup, bunların özellikle sürdürülebilir yaklaşımlarla ilgili olmasına özen gösterilmiştir. Diğer taraftan, bu konuda sadece teorik bilgilerle sınırlı kalmamak için, dünyada ve ülkemizde konu ile ilgili çeşitli uygulamalar ele alınıp değerlendirilmiştir.

Tez çalışması toplam dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde sürdürülebilir kalkınma ile ilgili kavramlar açıklanmakta, bunların ortaya çıkmasında etken olan faktörler ve kavramların amaçları irdelenmektedir. Sürdürülebilir bir kalkınmanın nasıl sağlanabileceği

üzerine tartışmalar ele alınmakta ve böylece daha sonra incelenecek olan sürdürülebilir turizm kalkınması kavramının daha iyi anlaşılması için uygun bir zemin oluşturulmaktadır.

İkinci bölümde, sürdürülebilir turizm kalkınmasının tarihsel gelişimi anlatılmakta ve kavramın çeşitli tanımlamaları incelenmektedir. Sürdürülebilir turizm kalkınması kavramı ile çoğu kez karıştırılan alternatif ve ekolojik turizm kavramları da açıklanarak, bunlar sürdürülebilir turizm kalkınması ile kıyaslanmıştır. Sürdürülebilir turizmin amaçlarına da yer verilerek, konunun bir bütün olarak aydınlığa kavuşturulması düşünülmüştür. Bu açıklamalardan sonra, turizmin ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel fonksiyonlarına değinilerek, bu fonksiyonlar sonucu meydana gelen olumlu ve olumsuz etkilerin sürdürülebilir bir turizm kalkınmasını hangi açılardan gerekli kıldığı konusunda analizler yer almaktadır. Bunlara paralel olarak, turizm kaynaklarının da bir kullanım sınırı olduğunu vurgulayan taşıma kapasitesi kavramı incelenmekte, bu kapasitelerin aşılması durumunda turizmde ne tür gelişmelerin meydana gelebileceği, turizm alanlarının yaşam dönemleriyle ilişkilendirilerek açıklanmaya çalışılmaktadır.

Konu ile ilgili tüm temel bilgiler verildikten sonra, somut uygulamalara ve projelere yer verilmesinin gerekliliği düşünülmüş ve buna paralel olarak, üçüncü bölümde, farklı ülkelerdeki sürdürülebilir turizm kalkınmasına yönelik çalışmalar ele alınmıştır. Bu örneklerin her birinin farklı turizm gelişme türlerine ait olmasının yanısıra, yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeydeki uygulama ve çalışmaları da yansıtılmalarına dikkat edilmiştir.

Son bölümde ise, konunun ülkemizle ilgili değerlendirmeleri yer almaktadır. İlk etap da, ülkemizde turizmin daha önceki gelişmeler ve planlar sonucu nasıl ve hangi yönde gelişmekte olduğu ve bugünkü durumu değerlendirilmekte ve ortaya çıkan önemli problemlere yer verilmektedir. Yapılan bu tespitler ve değerlendirmeler sonucu, ülkemizde sürdürülebilir turizm kalkınmasına katkıda bulunabilecek TUSAP ve ATAK projelerinin analizleri yer almaktadır. Diğer projelere de kısaca yer verdikten sonra, VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve bazı mevzuatlar konu açısından değerlendirilmektedir.

Çalışmanın sonuç ve öneriler kısmında, yapılan incelemeler ve değerlendirmeler göz önüne alınarak, ülkemizde sürdürülebilir bir turizm kalkınmasının gerçekleşmesi için neler yapılması gerektiği hususunda çözüm ve öneriler yer almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA

1.1 Sürdürülebilir Kalkınma İle İlgili Kavramlar

Sürdürülebilir kalkınma kavramını incelerken, "sürdürülebilir" ve "kalkınma" terimlerini ayrı ele almak, kavramın daha iyi algılanmasını sağlayacaktır.

1.1.1 Kalkınma Kavramı

Kalkınma kavramı bazen büyüme kavramı ile aynı anlamda kullanılmasına rağmen, her iki kavramın da farklı olduğu görülmektedir. Bir ülke ekonomisinin gövdesi ile büyümesi ve genişlemesi büyüme kavramı, ekonominin bünye ve çatısında meydana gelen değişimler ise kalkınma kavramı ile ifade edilmektedir¹. Kalkınma kavramı yapısal değişiklikleri de içermektedir. Örneğin, ülke ekonomisinin nüfus, işgücü, toprak ve diğer üretim faktörlerinde gerçekleşen artışlara büyüme denilirken, milli hasıla içindeki, tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin paylarının değişmesi, işgücünün bu sektörlerde dağılımındaki farklılaşma ve altyapıdaki değişimler kalkınma kavramı ile açıklanmaktadır².

Kalkınma kavramı şu anlamları kapsamaktadır³:

- Bir durumdan diğer bir duruma doğru değişim olup, bu değişimin yönüne bakılmaz.
- Düşük bir seviyeden daha yüksek bir seviyeye geçiştir.
- Basit bir yapıdan daha kompleks bir yapıya geçiştir.
- Doğrusal zaman ölçeğinde kalkınmadır, yani daima ileriye doğrudur.
- Kalkınma, aynı zamanda daha iyi bir şeye doğru manevi açıdan da yükselme demektir.

¹ Yalçın Acar, Büyüme Teorileri, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1990, s.5

² Aynı., s.5

³ Lars Aronsson, "Sustainable Tourism Systems: The Example of Sustainable Rural Tourism in Sweden", Journal of Sustainable Tourism, Channel View Books-Multilingual Matters Ltd., Vol.2, Nu.1-2, London, 1994, s.83

1.1.2 Sürdürülebilirlik Kavramı

Sürdürülebilirlik, ekonomiye dahil edilen herhangi bir kaynağın miktarında azalma olmaksızın devamının sağlanabilmesidir. Ancak doğal olarak kalkınma sürdüğü müddetçe, hem doğal kaynakların hem de insan kaynaklarının miktar ve bileşimlerinde, artan nüfusun ihtiyaç ve beklentileri doğrultusunda değişimler meydana gelecektir. Bu durumda fiziki ve beşeri sermayeye yapılan yatırımların değeri, kullanılan doğal kaynakların değerine en azından eşit olmalıdır ki kalkınma sürdürülebilir olsun⁴.

Doğada zaten kıt olarak bulunan doğal kaynakların miktarında herhangi bir azalma meydana geldiği zaman bu kaynakların fiyatlarında bir artış olacaktır. Aynı zamanda, bu kaynakların korunması ya da ikamelerinin kullanılması yönünde yatırımlar da artacaktır. Ancak ikamenin de bir sınırının olması, aşılması gereken bir diğer büyük problem olmaktadır. Kömürün ikamesi bulunabilse bile, yaşadığımız ortamdaki atmosferin ikamesini bulabilmek, en azından bugünün teknolojisiyle mümkün değildir.

1.1.3 Sürdürülebilir Kalkınma

Sürdürülebilir kalkınmaya yönelik iki farklı temel yaklaşım vardır⁵: Birincisi, bitki ve canlı türlerinin, ekosistemlerin vs.. kendi içlerinde bir değeri olduğunu ve bu değerlerin yaşaması gerektiğini savunurken, ikinci yaklaşım olaya insanoğlu açısından bakmakta ve insanoğlunun yaşamasının devam ettirilmesinin -diğer türlerinde yaşam hakkı olmasına rağmen- önce gelmesi gerektiğini savunmaktadır.

Sürdürülebilir kalkınma iki eş zamanlı kavramı bünyesinde barındırmakta, koruma ve kalkınma kavramlarını eş zamanlı ele almaktadır. Bu yüzden mesele; kalkınmayı sağlarken, aynı zamanda korumayı da sağlamayı başarabilmekte odaklanmaktadır. Örneğin, türlerin zenginliğinin, doğal bir alandaki çeşitliliğin muhafaza edilmesine yönelik çabalar ile insanlara daha iyi bir yaşam için bir toplumu kalkındırma çabalarının eş zamanlı olması gerekmektedir.

Bu bilgilerin ışığı altında sürdürülebilir kalkınma kavramını, kaynakları ve tabii varlıkları tahrip etmeyen, çevreyi ön plana alarak kalkınmayı hedefleyen bir anlayış olarak düşünebiliriz. Bunun yanı sıra uluslararası çeşitli kuruluş ve örgütlerce en çok benimsenen ve uygun görülen iki tanım da şöyledir:

⁴ Mahir H. Fisunoğlu, "Sürdürülebilir Kalkınma ve Ekonomi", Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı (29-30 Kasım 1989), Türkiye Çevre Sorunları Vakfı (TÇSV) Yayınları, Önder Matbaa, Ankara, Nisan 1990, s.39

⁵ Aronsson, a.g.m., s.83

Sürdürülebilir kalkınma: "Bugünün ihtiyaçlarını, gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin karşılamaktır"⁶.

Sürdürülebilir kalkınma: Ülkenin gelişme hedeflerine, doğal-kültürel varlıklarını yitirmeden ve çevreyi bozmadan ulaşmasına ilişkin tüm çabaları içeren bir kavram olarak tanımlanabilir⁷.

Sürdürülebilir kalkınma, hem doğal kaynakların hem de insan kaynaklarının kalitesini iyileştirmeye ve bunların uzun süre yaşamasını sağlamaya çalışan bir yaklaşımdır. Bir anti-büyüme teorisi olmayıp, büyümenin de sınırları olduğunu savunmaktadır. Bu sınırlar çeşitli yönetimlerin icraatlarına, uygulamalarına ve bölgeden bölgeye değişecektir⁸.

Sürdürülebilir kalkınma ile bir başka tanım da şöyledir: Kısa bir süre için değil de kalıcı olarak, gelecekte inişe geçmeyecek bir ekonomik büyüme, bindiği dalı kesmeyen kalkınma ile doğa arasındaki dengeyi korumaya azami dikkati gösteren bir ekonomi, doğayı tüketmeden kullanabilen uygulama ve pratiklere dayanan ve bunlar sayesinde uzun vadede sürdürülebilir bir ekonomik gelişmedir⁹.

Sürdürülebilir kalkınma kavramıyla ilgili bu tanımlamalardan sonra, bu kavramın ortaya çıkmasında etken olan faktörleri incelemek konunun daha iyi kavranılmasını sağlayacaktır.

1.2 Sürdürülebilir Kalkınma Kavramının Ortaya Çıkmasında Etken Olan Önemli Faktörler

1.2.1 Kaynakların Tahribi

Dünyamız 500 milyon metrekare civarında bir yüzeye sahip olup, bunun %70'i sularla kaplıdır. Geriye kalan %30'luk kara parçasında ise yaklaşık 5 milyar insan çeşitli toplum ve topluluklar halinde yaşamaktadır. Bu toplumlar, ekonomik büyüme ve kalkınmayı büyük bir hızla gerçekleştirmeye çalışırken, doğal olarak, buldukları ortamdaki hava, su, toprak ve

⁶ Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, Ortak Geleceğimiz, TÇSV Yayınları, 3 b., Önder Matbaa, Ankara, Ekim 1991, s.71

⁷ Nüzhet Kahraman, "Sürdürülebilir Kalkınma ve Turizm", Anatolia Dergisi, Yıl.5, S.4, Ankara, Aralık 1994, s.74

⁸ Bill Bramwell, Bernard Lane, "Sustainable Tourism: An Evolving Global Approach", Journal of Sustainable Tourism, Channel View Books- Multilingual Matters Ltd., Vol.1, Nu.1, London, 1993, s.2

⁹ Canan Madran, "Doğayı Tahrip etmeden Sürdürülebilir Kalkınma Modelinin Benimsenmesinin Devlete, Tüketicilere ve Sanayiciye Getireceği Görev ve Sorumluluklar", Ekonomik Büyüme ve Çevre Korunması-İnceleme Yarışması IV., Yabancı Sermaye koordinasyon Derneği (YASED), İstanbul, 1991, s.140

diğer doğal kaynakları kullanmaktadır. Bu kullanım esnasında, özellikle fabrika atıkları yoluyla ormanların, bitki örtüsünün ve türlerinin yok olmasına, hava ve su kirlenmesine ve diğer doğal kaynakların tahrip olmasına yol açılmaktadır¹⁰.

İnsanların üretim ve tüketim faaliyetleri sonucu ortaya çıkan atıklar doğaya karışmaktadır. Bunların bazıları kısa sürede doğada yok olurken, bazıları da uzun süre doğada yok olmadan kalabilmektedir. Örneğin, denize atılan bir sayfa kağıt 2-3 hafta, bir teneke kutu 100 yıl, bir plastik şişe ise 400 yıl gibi uzun bir süre yok olmadan doğada kalabilmektedir¹¹. Sadece Avrupa'da kişi başına yıllık plastik tüketimi 70-100 kilogram civarındadır.

Özellikle bilinçsiz ve plansız sanayileşme çevreye en büyük zararı veren nedenlerden birisini teşkil etmektedir. Nitekim, her yıl 6 milyon hektar orman yok olmakta, Avrupa'da asit yağmurları ormanları, gölleri yok etmekte ve ulusların sanat ve mimari mirasına zarar vermektedir. Bunların yanı sıra, dünyamızın koruyucu ozon tabakası kalkanı sanayi gazları yüzünden incelmeye tehlikesi ile karşı karşıyadır¹².

Konunun önemini vurgulamak açısından, çevresel tahribat ve bunların insanlar üzerindeki etkilerine bir kaç örnek daha vermek gerekirse:

" Ekim 1984 ile Nisan 1987 arasında :

- Afrika'da kuraklıktan kaynaklanan çevre-kalkınma krizi doruk noktasına varmış, 35 milyon insanı tehdit etmiş, belki bir milyonun üzerinde insanın ölümüne sebep olmuştur.
- Hindistan'ın Bhopal yöresindeki zirai mücadele ilaç fabrikasındaki bir sızma 2,000'den fazla insanın ölümüne sebebiyet vermiş, ayrıca 200,000 civarında kişinin kör olmasına veya zarar görmesine yol açmıştır.
- Mexico City'de sıvı gaz tankları patlamış, 1,000 kişiyi öldürüp binlerce kişiyi evsiz barksız bırakmıştır.

¹⁰ Yasemin E. Özdek, İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) Matbaası, Ankara, 1993, ss.60-61

¹¹ Tankut Ünal, "Sürdürülebilir Turizm Gelişim Sürecinde Çevre", 3. İzmir İktisat Kongresi (4-7 Haziran), Devlet Planlama Teşkilatı(DPT) Yayınları, Ankara, 1993, s.341

¹² Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, a.g.e., ss.24-25

- Çernobil nükleer reaktöründeki patlama nükleer radyasyonu tüm Avrupa'ya yaymış, gelecekte insanlarda kanser ihtimalini büyük ölçüde yükseltmiştir.
- İsviçre'deki bir antrepo yangını yüzünden zirai mücadele ilaçları, solvan maddeler ve civa Ren Nehri'ne boşalmış, milyonlarca balığı öldürmüş, Federal Alman Cumhuriyetinde ve Hollanda'da içme suyunu tehdit etmiştir.
- Tahminen 60 milyon insan güvenilir olmayan ve kötü beslenmeyle ortaya çıkan ishali hastalıklardan ölmüştür ve bu ölenlerin çoğu da çocuktur¹³.
- Son 150 yıldır dünya ormanlarının yaklaşık %20-50'si tahrip edilmiştir. Bunların çoğunluğu Avrupa ve Kuzey Amerika'da yer almaktadır¹⁴.
- Artan insan nüfusunun baskısı ile doğanın bu tahribi hızlı sürerse, yer yüzündeki canlı türlerinin %20'si, yani en az bir milyonu önümüzdeki 20-30 yıl içerisinde bir daha yerine konulamayacak şekilde yer yüzünden silinecektir¹⁵.
- Her yıl Akdeniz sularına 550 ton böcek öldürücü ilaç karışmakta, ayrıca tankerlerin sintine temizlenmesi sonucu yılda yaklaşık 650 bin petrol bu denize karışmaktadır¹⁶.
- 1984 yılında 325 milyon tonla 375 milyon ton arasında zararlı atıklar oluşmuş olup, bu atıkların yaklaşık %90'ı sanayileşmiş ülkelere çıkmıştır¹⁷.
- Ülkemizde ise, 1950-1988 yılları arasında yaklaşık 2,5 milyon hektar alan orman yok olmuştur¹⁸.

Bu örnekleri daha da çoğaltmak ve çeşitlemeler yapmak mümkündür. Bütün bu göstergeler, kalkınmanın gerçekleştirilmesine çalışılırken, çevrenin mutlaka ön plana alınmasını ve korunmasını öngörmektedir.

¹³ Avn., s.25

¹⁴ Fisunoğlu, a.g.t., s.44

¹⁵ Aykut Kence, "Biyolojik Çeşitlilik ve Kalkınma", Sürdürülebilir Kalkınma El Kitabı, TÇSV Yayınları, Önder Matbaa, Ankara, Ocak 1991, s.59

¹⁶ Tankut Ünal, "Turizmin Gelişmesinde Çevrenin Önemi", Turizm ve Çevre Konferansı (3-5 Ekim 1990), TÇSV Yayınları, Önder Matbaa, Ankara, Temmuz 1991, s.12

¹⁷ Aynı., s.12

¹⁸ Yücel Çağlar, "Sürdürülebilir Kalkınma İçin Ormanlar ve Ormancılığımız", Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı (29-30 Kasım 1989), TÇSV Yayınları, Önder Matbaa, Ankara, Nisan 1990, s.141

Nitekim, sürdürülebilir kalkınmanın temel prensiplerinden birisi de çevreyi korumaktır.

Kaynak kullanımını doğal yenilenmeye olanak verecek bir düzeye indirmek veya o düzeyde tutmak amacıyla daha çok çaba harcanmazsa, kaynak tüketimi ekonomik büyüme ve kalkınmayı ciddi bir biçimde sınırlayabilir. Diğer bir ifade ile, büyüme ve kalkınma çevre ve doğal kaynaklardan bağımsız olarak ele alındığı takdirde, uzun dönemde büyüme ve kalkınma olanakları tehlikeye düşebilir. Kaynakların hızla tüketilmesi ve bazen tahrip edilmesi ise, devamlı artan nüfusa bu kaynakların nasıl yeteceği sorusunu gündeme getirmektedir.

1.2.2 Nüfus Artışı

Birleşmiş Milletler'in (BM) tahminine göre, nüfus gelecek yüzyılın herhangi bir zaman diliminde 8 ila 14 milyar arasında bir noktada istikrara kavuşacaktır. Artışın %90'dan fazlası en yoksul ülkelerde olurken, bunun da %90'ı günümüzde bile nüfus patlamasına maruz kalmak üzere olan kentlerde gerçekleşecektir¹⁹. Bu da, yaklaşık 5 milyar nüfusa sahip dünyamızın sınırlı çevre içinde başka insanlara da yer açması demektir.

Tablo.1 1970-1990 Arası Seçilmiş Ülkeler İtibarıyla Nüfus ve Değişim Oranı

(1000 Kişi)

Ülkeler	Yıllar			Değişim (%)1970/1990
	1970	1980	1990	
ABD	205,100	227,800	249,800	21.5
Danimarka	4,900	5,100	5,100	3.5
Almanya	60,700	61,600	60,500	-0.2
Yunanistan	8,800	9,600	10,000	13.7
İspanya	33,900	37,400	39,300	16.0
Türkiye	35,600	44,700	56,600	56.2
OECD	715,100	779,900	831,100	16.2
Tüm Dünya	3,694,300	4,449,500	5,292,200	43.3

Halil Uçar, "Global Yapılaşmada Çevre Faktörü", Ekonomik Büyüme ve Çevre Korunması-İnceleme Yarışması IV.,Yabancı Sermaye koordinasyon Derneği (YASED), İstanbul, 1991, s.60

¹⁹ Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, a.g.e., s.27

Ülkemizdeki 1970-1990 yılları arasındaki nüfus artışının OECD ülkeleri bir tarafa, dünya ortalamasının bile üzerinde olması, konunun ülkemiz açısından daha da önemli olduğunu göstermektedir (Tablo.1).

Hızla artan nüfus kaynaklar üzerindeki baskıyı arttırıp, yaşam standartlarındaki iyileşmeyi yavaşlatmaktadır. Bu sorun, nüfus artışının gelişmiş ülkelere göre daha çok olduğu az gelişmiş ülkelerde kendini daha da çok hissettirmektedir. Bu ülkelerde, ekonomiden alınan pay hızlı nüfus artışı yüzünden ya çok yavaş artmakta veya değişmemekte ya da düşmektedir. Bu toplumlar ellerindeki mevcut kaynaklarla yaşam standartlarını iyileştirme çabalarından ziyade, bu kaynakları artan nüfusun beslenme, konut, sağlık, eğitim, enerji ve çeşitli altyapı gibi temel ihtiyaçlarına yönlendirmek zorunda kalmaktadırlar. Bu nedenle, hızlı nüfus artışı bu toplumların ekonomik büyüme ve kalkınmalarını olumsuz yönde etkilemekte, fert başına düşen milli gelirin artmasını engelleyici bir unsur olmaktadır.

Ekonomik kalkınmanın durması ya da yavaşlaması ise, hızla artan nüfus için işsizliğe yol açmakta ve böylece tasarrufu mümkün olmayan işgücü israf edilmektedir. Diğer taraftan, dünyanın ortalama nüfus artışının hiç olmazsa %1 oranına çekilmesi için yapılacak çalışmalar uzun yıllar gerektirmekte ve bu amaç doğrultusunda yapılacak harcamaların toplamı ise yılda 30 milyar dolara erişebilecektir²⁰.

Nüfus artışının getireceği problemlerden bir örnekleme yapılacaksa: Akdeniz'de yaşayan kıyı nüfusu yaklaşık 82 milyon olup, 2025 yılında 170 milyona çıkacağı tahmin edilmektedir. Üstelik buna buralara gelecek olan yerli ve yabancı turistler eklendiğinde, yaklaşık 260 milyon kişiye içecek ve kullanılacak suyun temin edilmesi ve kullanıldıktan sonra da atılması gerekecektir²¹.

Sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşebilmesi için, nüfus hacmi ile ekonomik büyümedeki artış hızının kaynakları yıpratmayacak bir seviyede olması gerekir. Ayrıca, her ikisinin ekosistemdeki üretim potansiyeli ile de uyumlu olması gerekmektedir.

²⁰ Mehmet Arif Demirer, "Sürdürülebilir Kalkınma, Güvenlik ve Ekopolitika", Sürdürülebilir Kalkınma El Kitabı, TÇSV Yayınları, Önder Matbaa, Ankara, Ocak 1991, s.91

²¹ Ünal, a.g.t., s.13

1.2.3 Az Gelişmişlik, Yetersiz Sermaye Birikimi ve Tasarruf Eksikliği

Dünya nüfusunun çoğunluğunu oluşturan bir kesim orta ve düşük düzeyde gelire sahip olan ülkelerde yaşamaktadır. Bu ülkeler doğal olarak yoksulluğu yenmek, ekonomik büyüme ve kalkınmayı gerçekleştirmek amacı ile doğal kaynaklara daha fazla bağımlı olduğundan, bu kaynakları sanki değersizmiş gibi hızla tüketmekte ve bunun gelecekteki ağır bedellerini dikkate almamaktadırlar.

Az gelişmiş ülkelerin kalkınmalarını engelleyen en önemli unsurlar şunlardır:

- Aşırı ve dengesiz nüfus artışı,
- Yetersiz sermaye birikimi ve tasarruf eksikliği,
- Yetersiz ve eski teknoloji,
- Dışa bağımlılık ve
- Düşük eğitim seviyesi

Nüfus artışı ile ilgili konu bundan önceki başlık altında incelendiği için üzerinde durulmayacaktır.

Az gelişmiş ülkelerde fert başına düşen milli gelir düşük olup, bu ülke insanları daha fazla tüketim ve daha az tasarruf meyline sahiptir. Bunun sonucu olarak ortaya yetersiz sermaye birikimi çıkmakta, verimli yatırım alternatiflerinden mahrum kalınmaktadır. Bu toplumlar yetersiz sermaye nedeniyle eski teknoloji kullanarak ya verimsiz yatırımlara yönelmekte ya da ancak gelişmiş ülkelere kredi sağlayarak, göreceli olarak daha rasyonel yatırımlara girişebilmektedirler.

Eski teknolojiler kullanarak yapılan yatırımlar verimsiz olmaktadır. Bu teknolojilerin çevreye olabilecek muhtemel zararları asgari düzeye indirme veya yok etme özellikleri olmadıkları, ya da çok sınırlı oldukları için çeşitli düzeylerde çevresel tahribatlar söz konusu olmaktadır. Bu ülkeler, verimsiz yatırımlar ve eski teknoloji nedeniyle, sahip oldukları -zaten kısıtlı olan- doğal kaynakları daha akılcı kullanamamakta ve dolayısıyla kaynak israfına yol açmaktadırlar.

Uluslararası çeşitli finans örgütlerinden ya da gelişmiş ülkelere kredi sağlayarak yatırımlara yönelen az gelişmiş ülkeler ise, dış borç-faiz kısıtlarına girmekte ve bu ağır yükün altından kalkabilmek amacıyla doğal kaynaklara daha fazla baskı yapma ve zorlama yolunu seçmektedirler. Bazı ülkeler ve gönüllü kuruluşlar dış borç yükü altında ezilen ve

kaynaklarını olumsuz yönde kullanan bu ülkelerin bir kısım borçlarını satın alarak, çevresel tahribatı kısmen de olsa azaltmak istemektedirler²².

Ülkeler arasında az gelişmişlik-çok gelişmişlik ayırımı yapıldığı kadar, herhangi bir ülkenin oturanları arasında da refah düzeyi iyi olanlar ve olmayanlar ayırımı vardır. Çok fakir ve yoksul insanlar yaşam kavgası içinde günlük işlerle meşgul olmakta ve doğal kaynakları israf etmeden kullanacak şekilde plan yapmaya zaman bulamamaktadırlar²³.

Öte yandan eğitim seviyesinin de düşük olması, çevre ve sürdürülebilirlik bilincinin bu ülkelerde çok ağır gelişmesine neden olmaktadır.

1.2.4 Teknoloji

Ekonomik büyüme ve kalkınmanın en önemli kaynağı yeni teknolojiler olmaktadır. Ancak bu teknolojiler, bir yandan sınırlı kaynakların hızla tükenmelerini yavaşlatırken, diğer yandan yeni kirlenme şekillerini de beraberinde getirmektedirler²⁴.

Üretim faaliyetlerinde kullanılan teknolojilerin çevreyi farklı ölçülerde kirleten ve tahrip eden etkileri vardır. Aynı şekilde, bunları giderici teknolojilerin de iyileştirme imkanları birbirinden farklı olmaktadır.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin yeni teknolojileri elde etmeleri, yetersiz sermaye birikimi ve patent hakları gibi çeşitli nedenlerden dolayı mümkün olamamaktadır. Bu ülkelerde en hızlı büyüyen sanayiler, çevre kaynaklarına daha fazla bağımlı olan ve en hızlı kirlenmeye yol açan sanayiler olmaktadır. Zira, bu ülkelerin büyüme ihtiyacı daha acildir. Ancak, eski ya da yetersiz teknolojilerin kullanılması sadece çevrenin ve doğanın kirlenmesine değil, aynı zamanda üretimin de verimsiz olmasına yol açarak, mevcut kıt kaynakların rasyonel kullanımını engellemekte ve kaynak israfına yol açmaktadır.

1.2.5 Örgütlenme

Ekonomik büyümenin ve kalkınmanın sağlanması konusunda bir diğer sorun da örgütlenmedir. Örgütlenme sadece üretim faktörlerinin çeşitli teknik ve uygulamalarla bir araya getirilmesi olarak algılanmamalıdır. Ekonomik düzeyde olduğu kadar, örgütlenmenin

²² Fisunoğlu, a.g.t., s.44

²³ İsmail Serageldin, "Making Development Sustainable", *Finance and Development*, A Quarterly Publication of the International Monetary Fund and the World Bank, Washington, December 1993, s.8

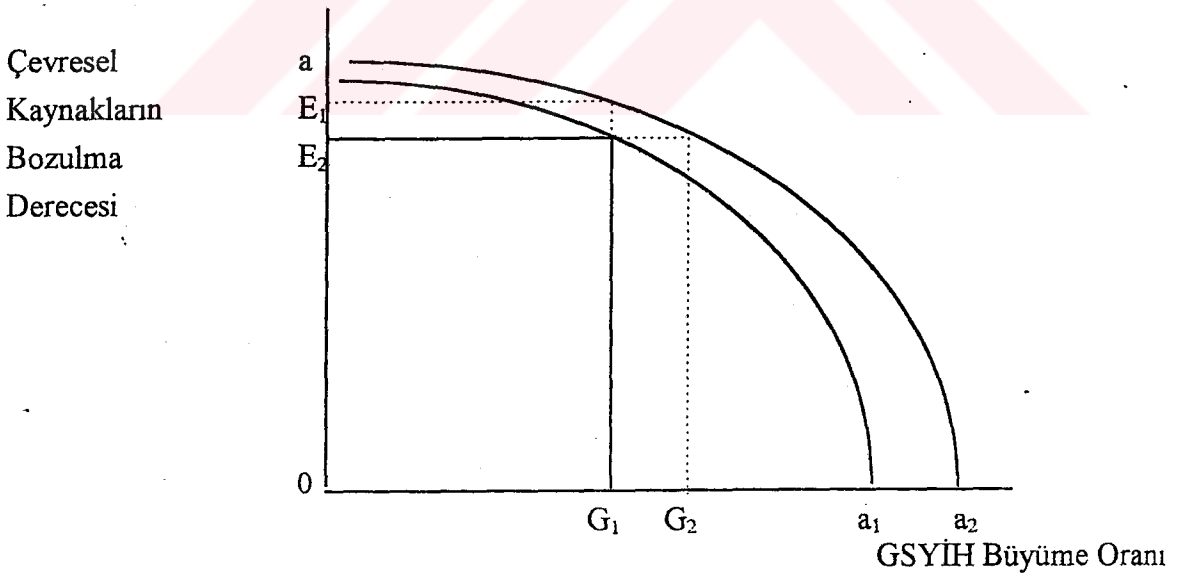
²⁴ Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, a.g.e., s.27.

toplumun kültürel, sosyal ve idari yapılarında da gerçekleştirilerek ülke düzeyine yayılması gerekecektir. Ancak, özellikle birden fazla ülkeyi ilgilendiren çevresel sorunlarda, örgütlenme güçlükleri ortaya çıkmaktadır.

Özellikle az gelişmiş ülkelerde kıt kaynaklardan maksimum verim sağlayarak kalkınma ve büyüme hızını yükseltmek, kaynakların rasyonel şekilde kullanılmasına bağlı olacaktır. Farklı örgütlenme biçimleri kaynaklardan sağlanan verimliliğin ölçülerini değiştirecektir. Bir diğer ifade ile, örgütlenmenin başarı düzeyi kaynakların israfını doğrudan etkileyecektir.

1.2.6 Çevre ve Ekonomi Arasındaki Sürtüşme

Özellikle az gelişmiş ve yeni sanayileşmekte olan ülkelerde yaşanan büyük problemlerden birisi de, büyümenin sağlanırken çevrenin çeşitli tahribatlarla karşı karşıya kalmasıdır. Bu ülkeler teknolojilerini yenileyemedikleri sürece, mevcut eski teknolojiler ile büyümeyi gerçekleştirme yoluna gideceklerdir. Bunun sonucunda ise, doğa, ileride belki de telafisi mümkün olmayan kayıp ve bozulmalarla karşılaşabilecektir.

Şekil.1 GSYİH Büyüme Oranı ile Çevresel Kaynakların Bozulma Derecesi Arasındaki İlişki

Kaynak: Tarafımızdan düzenlenmiştir.

Şekil.1'de görüldüğü üzere, büyüme hızı ile çevresel kirlenme artış hızı arasında doğrusal bir ilişki söz konusudur. Bu durumda büyümede değişim sağlanırken, çevrenin de

değiŖeceđi anlaŖılmaktadır. Yatay ekseninde soldan sağa doğru gidilirken büyüme sağlanmakta, buna mukabil, dikey ekseninde baŖlangıçta kirlenmemiŖ durumda olan çevresel kaynaklar büyüme ile beraber yukarıdan aŖađıya inerek, yani orijine yaklaŖarak, bozulmaya baŖlamaktadır. Buradan da anlaŖılacađı üzere, çevre; emek ve sermaye gibi bir üretim faktörü olarak ekonomik büyümenin gerçekteŖtirilmesinde aktif bir rol üstlenmekte, ancak bu süreç içinde kendisi de olumsuz yönde etkilenmektedir. Bunun nedeni Ŗöyle belirtilebilir²⁵:

- Çevre stokunun sınırsız ve bedelsiz bir biçimde tüketilen serbest bir mal niteliğinde olması, ve
- Çevrenin kütle anlamında üretim yapan eski ve verimsiz teknoloji ve organizasyonlarla üretim sürecinde kullanılması.

Ŗekil.1’de eski ve yeni teknolojiler kullanılarak Gayri Safi Yurt İçi Hasılda (GSYİH) gerçekteŖtirilen büyüme oranları ile çevresel kaynakların bozulma derecesi arasındaki iliŖki gösterilmektedir. Ŗekilde aa_1 eğrisi eski teknoloji, aa_2 eğrisi de yeni teknoloji kullanılarak elde edilen GSYİH büyüme oranlarını ve bunlarla bağlantılı olarak çevresel kaynakların bozulma derecelerini ifade etmektedir. Bu durumda, eski teknoloji kullanarak G_1 kadar bir büyüme oranı elde edilirken, çevresel kaynakların bozulma derecesi de E_2 kadar olmaktadır. Oysa ki, yeni teknoloji kullanarak aynı kirlenme derecesinde daha fazla bir büyüme oranı sağlamak (G_2-E_2), veya aynı büyüme oranı ile çevresel kaynakların bozulma derecesini azaltmak mümkündür (G_1-E_1).

Ekoloğlara göre tüketmeden kullanımın temel kuralı, doğal kaynaklardan elde edilecek yıllık verimin, o kaynakların yıllık doğal artış oranını geçmemesi olarak ağıklanmaktadır. Bu aynı zamanda, büyüme için de geçerli bir kuraldır. Çünkü büyüme esnasında çevresel kaynaklar kullanılmaktadır.

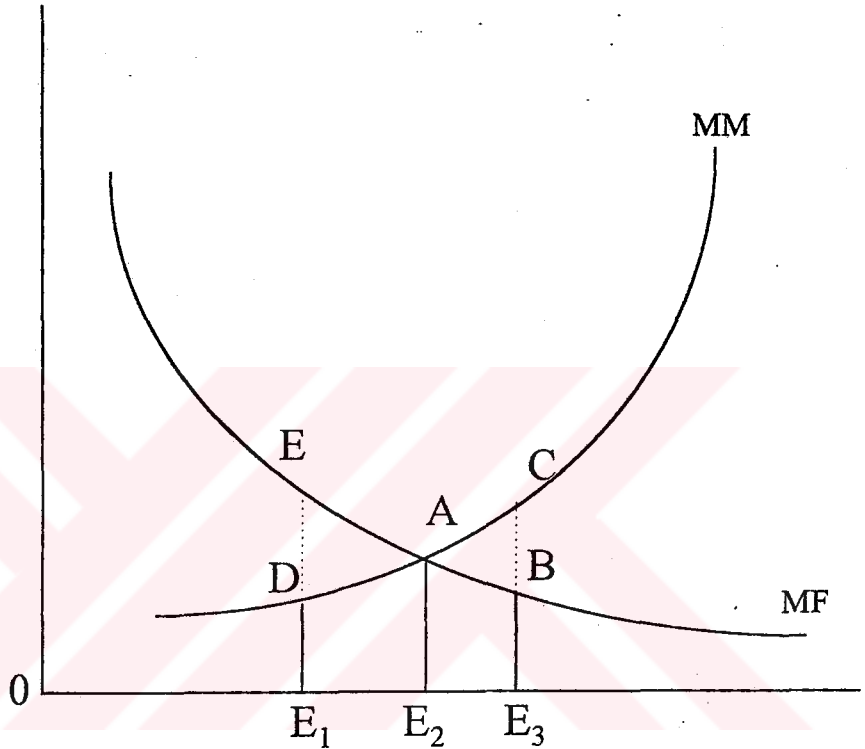
Çevre sorunlarının ortaya çıkmasındaki en büyük faktörlerden birisi, herkesin kullanımına açık olan hava ve su gibi bir çok kamusal ve çevresel kaynakların sorumsuzca ekonomik süreç içinde kullanılması ve bu kullanımlar esnasında ortaya çıkan çevresel maliyetlerin kullanıcılar tarafından karŖılanmak istenmemesidir. Bu maliyetler kullanıcı dıŖındaki kiŖi ve birimlere de yansıdağı için dıŖsal maliyetler olarak adlandırılmaktadır. Kullanılan çevresel kaynakların miktarları azaldıkça veya yıpranma payları yükseldikçe, çevre kirliliğini bir birim azaltmak için katlanılması gereken maliyetlerde de bir artış

²⁵ Halil Uçar, “Global YapılaŖmada Çevre Faktörü”, Ekonomik Büyüme ve Çevre Korunması-İnceleme Yarışması IV., Yabancı Sermaye koordinasyon Derneği (YASED), İstanbul, 1991, s.46

meydana gelecektir. Burada sorun, ekonomik gelişme ve büyüme sağlanırken, optimum çevre kirliliğinin nasıl bulunabileceği ile ilgilidir.

Şekil.2’de optimum çevre kirliliğinin nasıl bulunacağı gösterilmektedir. Optimum kirlilik; kirliliği bir birim azaltmanın maliyetinin, bu azaltmadan elde edilecek faydaya eşit olduğu noktada, yani A noktasında oluşmaktadır.

Kirlilik Oranındaki
Azalmanın Yol Açtığı
Marjinal Maliyet ve
Sağladığı Marjinal
Fayda

Kirlilik Oranında Azalma

Şekil.2 Optimum Çevre Kirliliğinin Bulunması

Kaynak: Tarafımızdan düzenlenmiştir.

Kirlilik oranını daha da azaltmaya yönelik gayretlerde ise, hem marjinal maliyetler yükselmekte, hem de elde edilecek marjinal faydalar azalmaktadır. Buna örnek olarak, kirlilik oranı yüksek sularda yaşayan canlı türlerinin yok olmaması için bu sulardaki kirlilik oranını azaltmaya yönelik çabaları verebiliriz. Bu durumda, kirlilik oranının E_1 kadar azaltılması ile maliyetler daha az olurken, suda yaşayan canlıların elde edeceği faydalar yüksek olacaktır. E_2 kadar bir kirlilik azalması durumunda, marjinal maliyetler ve faydalar eşitlenecektir. E_3 miktarında bir kirlilik azalmasının sağlayacağı marjinal fayda ise, önceki faydalara göre daha düşük gerçekleşerek, marjinal maliyetlerin altında kalacaktır. Bütün bunlar bize kirliliği azaltmanın kolay olmadığını, kirlilik oranı düşüken alınacak önlemlerin, karşılaşılabilecek maliyetlerin düşük ve elde edilecek faydaların yüksek olması açısından çok

önemli olduğunu göstermektedir. O halde, katlanılması zor maliyetleri beraberinde getirecek nitelikte çevre kirlenmelerine yol açabilecek ekonomik faaliyetleri sınırlamak gerekmektedir. Böyle bir politikanın ilk etapta kısa dönemli bazı ekonomik kayıpları içerdiği düşünülebilir. Ancak, bu kayıplar uzun dönemde kazançlara dönüşecek, elde edilecek faydalar kısa dönemle kıyaslanamayacak kadar fazla olacaktır.

Buraya kadar incelenen faktörler sürdürülebilir kalkınmayı ülkemiz açısından da gerekli kılmaktadır. Bunlara ilave olarak, ülkemizdeki çevre ve doğa konusundaki bazı eksiklikler de böyle bir kalkınmayı güçleştiren nedenler arasında gösterilebilir. Bu eksiklikler şunları kapsamaktadır²⁶:

- Çevre yasası olmasına rağmen, sorumluluk ve yetkinin kimde olduğunun belli olmaması,
- Yerel yönetimlerin olanaklarını yeterince kullanamaması,
- Çevreyle ilgili kişi ve kuruluşlar arasında yeterli diyalogun olmaması,
- Kirlilik standartlarının belirlenmemesi,
- Çevresel kararların politik çıkarlarla çatışması,
- Yeterli mali kaynakların ayrılmaması,
- Veri, analiz ve iletişim açısından denetleme kuruluşlarının olmaması,
- Yeterli sayıda ve bu alanda çalışmaya uygun insan gücünün bulunmaması, ve
- Merkezi hükümet ile yerel yönetimler arasında çevresel konularda sürtüşme olması

1.3 Sürdürülebilir Kalkınmanın Amaçları ve Hedefleri

1.3.1 Sürdürülebilir Kalkınmanın Amaçları

Hiç şüphesiz ki bütün kalkınma ve büyüme anlayışlarının en yüksek amacı insanlara maksimum refahı sağlamaktır. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki yoksulluk, bunlar için büyümeyi daha da önemli kılmakta ve çevre üzerine olan baskıları giderek artırmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın da en temel amaçlarından birisi, büyümeyi canlandırmak ve kalitesini değiştirmektir. Ekolojii muhafaza edebilmek, gelir dağılımını iyileştirmek ve ekonomik krizlere karşı daha da dirençli olmak için büyümenin kalitesini değiştirmek gerekmektedir. Bu değişim daha az madde-yoğun, daha az enerji-yoğun ve etkilerin daha adil olması gereken bir anlayışı ifade etmektedir²⁷.

²⁶ Ergün Pehlivan, "Ekonomik Büyüme ve Çevre Korunması", Ekonomik Büyüme ve Çevre Korunması-İnceleme Yarışması IV., Yabancı Sermaye koordinasyon Derneği (YASED), İstanbul, 1991, ss.208-209

²⁷ Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu a.g.e., ss.80-81

Sürdürülebilir kalkınmanın bir diğer önemli amacı da, temel insani ihtiyaç ve beklentileri karşılamanın yollarını aramaktır. Özellikle hızlı nüfus artışı yüzünden bu ihtiyaç ve beklentileri karşılamak zorlaşmaktadır. Günümüzde ülkeler arasındaki kavga ve sürtüşmelerin en önemli nedenlerinden birisi açlık, yetersiz beslenme ve bunların giderilebileceği doğal kaynaklar olmaktadır. Diğer taraftan, hızla artan nüfus beraberinde işsizlik sorununu da getirmekte, bu da yoksulluğu körükleyerek insanların tüketim standartlarında azalmaya yol açmaktadır. Bu durumda nüfus düzeyini dengeli ve kontrol altında tutmak, sürdürülebilir kalkınmanın bir başka önemli amacı olmaktadır.

Yaşam standartlarının yüksek olduğu ülkelerde doğan bir çocuk dünya kaynaklarına yoksul ülkede doğan bir çocuktan daha fazla yük teşkil etmektedir. Aynı durum herhangi bir ülke içerisinde de geçerlidir. Bu, problemin sadece global nüfus artışı olmadığını göstermektedir²⁸.

Bütün bunlara rağmen, nüfus hacmi ile ekonomik kalkınma ve büyüme ekosistemdeki üretim potansiyeli ile uyumlu ve tutarlı bir hale getirilebilirse, sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak daha da kolaylaşacaktır.

Bir başka amaç da dünyanın varolan doğal kaynak tabanını korumaya ve zenginleştirmeye yönelik anlayıştır. Özellikle hava ve su kirlenmesini önlemeye yönelik çalışmalar kaynak korumanın en önemli konusu olmakta, zira bunların ikamesi bugünün teknoloji ile mümkün olmamaktadır.

Bugünkü kaynakların olduğu gibi muhafaza edilmesi durumunda bile, artan nüfus karşısında gelecekteki nüfus başına düşen kaynak miktarı azalacaktır. O halde, var olan kaynakları korumanın yanı sıra bunları zenginleştirmek ve bugünkü ve gelecekteki kuşaklara herhangi bir yük teşkil etmeyecek alternatif kaynaklar üzerinde çalışmalar yapmak gerekecektir.

Yukarıda bahsedilen amaçların gerçekleştirilebilmesi büyük ölçüde çevreyle ilgili teknolojilerin geliştirilebilmesine ve kullanılmasına bağlı olacaktır. Kullanılan teknolojinin doğaya zarar vermemesi, kaynakların sürdürülebilirliği açısından önem taşımaktadır. Öte yandan teknolojilerin, toplumların devamlı değişen ihtiyaç ve beklentilerine cevap verebilecek bir şekilde, kendilerini yenileyebilir olması, bir süreklilik arz etmesi gerekir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin kullandığı çevreye zarar verebilecek türden teknolojilerin, çevreye zarar vermeyecek olanlarla değiştirilmesine ya da yenilenmesine

²⁸ Aynı., s.85

olanak sağlamak, bu ülkelerdeki sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşebilmesine yardımcı olacaktır²⁹.

Sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi süreci içinde biyolojik çeşitliliğin korunması, ekolojik, ekonomik ve sosyal düşüncelerin bu hedef doğrultusunda tutarlı olması ve entegre edilmesi de önemli bir amaç olarak göze çarpmaktadır.³⁰

1.3.2 Sürdürülebilir Kalkınmanın Hedefleri

Gelecekteki kuşakların da ihtiyaçlarını düşünerek çevreyi korumaya yönelik politikalar oluşturmak sürdürülebilir kalkınmanın temel hedefini oluşturmaktadır. Çevreye verilen zararların ölçülmesi için kullanılacak kriterler son derece az ve yetersiz kalmaktadır. Kalkınma ve büyüme yolunda hangi ekonomik sistem benimsenirse benimsensin, bütün bu sistemlerin çevreye ilişkin fayda-maliyet analizlerini içermesi gerekmektedir.

İnsanların çevreye yapmış olduğu etkiler çok yönlü olup, bunlardan bazıları kontrol edilemez niteliğini taşımaktadır. Sanayi alanlarının yerleşme merkezlerindeki gaz, sıvı ve katı atıklar kontrolü mümkün olan etki kaynaklarını oluştururken, ormanların yakılması, ormanlarda tarla açma, aşırı ya da kaçak kesimler, yanlış arazi kullanımı ve aşırı gübreleme gibi insanın çevresine yaptığı etkiler kontrolü güç ve pahalı olan etki kaynakları arasına girmektedir. Komşu ülkelerden gelen kirli hava, deniz ve akarsu kirlilikleri ile ekosistemlerin kendi içinde ve ekosistemler arasındaki etkileşim zincirinde meydana gelen olaylar ise, kontrolü mümkün olmayan etki kaynaklarıdır³¹.

Çevre konusunda hukuken geçerli olan "kirleten öder" ilkesi aslında çevre sorunlarını önlemeye değil, sadece doğal zararların tazminine yönelik olmaktadır. Bu durumda eski çevre geri gelmeyecektir. O zaman bu ilke "kirlet ve öde"ye dönüşmektedir³². Öte yandan, kirliliği önlemeye yönelik olarak getirilen standartların maliyetleri kişilere göre farklı olup, çeşitli fabrikalar ve işletmeler kendilerine tanınan alt seviyenin altında bir kirliliğe ya da bunu sağlayan teknolojileri kabullenmeye, maliyetler yönünden yanaşmayacaklardır³³.

²⁹ Aynı, s.90

³⁰ Serageldin, a.g.m., s.7

³¹ Doğan M. Kantarcı, "Türkiye'de Kara ve Su Ekosistemleri Üzerindeki Antropojen Etkiler ve Çevreye Etkinin Değerlendirilmesi(ÇED) Konusu", Çevresel Etki Değerlendirmesi(ÇED)-Uygulamalardan Örnekler, TÇSV Yayınları, Önder Matbaa, Ankara, Ekim 1993, s.93

³² Özdek, a.g.e., s.68

³³ Füsunoğlu, a.g.t., ss.41-42

Bazen de Çernobil nükleer kazasında olduğu gibi kirliliğin boyutları uluslararası olabilmekte, bir ülkenin neden olduğu kirlilik diğer ülkeleri de etkilemektedir. Bu gibi durumlarda, bazen uluslararası hukuk kuralları da yetersiz kalmaktadır.

Çevrenin onarılmaz bir şekilde kirlenmesi ve tahribatı gelecek kuşakların haklarından ödün vermek anlamına gelip, bugünkü ve gelecekteki kuşaklar arasındaki adil bölüşümü ve hakkaniyeti ortadan kaldırmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın en önemli hedeflerinden birisi de, bu eşitsizliği ortadan kaldırmaya yönelik politikalar oluşturmaktır.

Sürdürülebilir kalkınma süreci esasında bir değişim süreci olup, bu süreç içinde teknolojinin çevresel uyum sağlayacak şekilde yönlendirilmesini, nüfus artışının dengeli dağılımını ve kontrol edilebilmesini, doğal kaynakların rasyonel kullanımını ve yatırımların bu yönde yapılmasını gerektirmektedir. Aynı zamanda ülkeler içindeki idari ve kurumsal değişikliklerin de uyum içinde gerçekleştirilmesini sağlayarak, bugünün ve gelecekteki kuşakların ihtiyaç ve beklentilerini karşılama potansiyelini artırmayı ve zenginleştirmeyi hedeflemektedir.

Sürdürülebilir kalkınma sadece ekonomik bir hedef değildir. Toplumun bütün idari, kurumsal ve yapısal katmanlarında da gerekli değişimleri gerçekleştirerek belirlenen amaç ve hedeflere ulaşmakta nihai bir hedef olmaktadır.

Sürdürülebilir kalkınmanın toplumların refahını arttırmaya yönelik bir anlayış olarak hedeflere ulaşmasındaki en büyük sorunlardan birisi de global yardımlaşma ve işbirliği ihtiyacıdır. Tüm dünya ülkelerinin kalkınma ve büyüme yolunda çevreyi ön plana alarak ortak kararlar alması ve global işbirliğine gidilmesi, sürdürülebilir kalkınmanın hedeflerine ulaşmasında büyük kolaylıklar sağlayacaktır.

Tüm bu bilgiler ışığı altında çevre ve kalkınma politikalarının hedefleri özetle şöyle belirtilebilir³⁴.

- Büyümenin ve barışın sürmesi,
- Büyümenin kalitatif olarak farklılaştırılması,
- İstihdam, beslenme, enerji, su, sağlık, konut ve çevre sağlığı ile ilgili temel ihtiyaçların karşılanması,
- Nüfus artışının sürdürülebilir bir düzeyde tutulması,
- Teknolojinin çevreyle uyumu ve riskin kontrolü,

³⁴ Meral Nazlıoğlu, "Ekonomik Büyüme ve Çevre Korunması", Ekonomik Büyüme ve Çevre Korunması- İnceleme Yarışması IV., Yabancı Sermaye koordinasyon Derneği (YASED), İstanbul, 1991, s.156

- Doğal kaynak temelının korunması ve geliştirilmesi, ve
- Çevre ve ekonominin kararlara dahil edilmesi.

1.4 Sürdürülebilir Kalkınmanın Başarısı İçin Gerekli Şartlar

Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesindeki en büyük güçlüklerden birisi az gelişmişlik, yetersiz sermaye birikimi, hızlı nüfus artışı, yetersiz büyüme ve sonuç olarak da kaynakların israfi olmaktadır. O halde, sürdürülebilir kalkınmanın başarıya ulaşması için öncelikle nüfus artışının kontrol altına alınarak büyüme ile dengeli ve uyumlu hale getirilmesi gerekir. Diğer taraftan, özellikle az gelişmiş ülkelerdeki yetersiz sermaye birikimi ve tasarruf eksikliğini gidermek amacıyla, ticaret ve finans alanında sürdürülebilir kalkınma projelerini destekleyen uluslararası bir sistemin oluşturularak, bu projelere sıfır ya da düşük faizli ve uzun vadede geri ödemeli krediler temin etmeye öncelik vermek gerekmektedir. Bunun yanı sıra, aşırı dış borç yükü altında olan ülkelerin borçlarını hafifletmek amacıyla, borçların vadelerini uzun zaman dilimlerine yaymak ya da bir kısmını silmek veya satın almak, bu ülkelere yatırımlarda sürdürülebilirlik doğrultusunda yeni ve değişik alternatifleri değerlendirebilecekleri bir zemin sunacaktır.

Bu ülkelerdeki kalkınma ve büyümenin, refahın artması ve yoksulluğun ortadan kaldırılması amacı ile devam ettirilmesi, ancak bu gerçekleştirilirken de, ortamı sağlayan kaynaklara bir süreklilik kazandırılması gerekmektedir. Bir diğer önemli husus da, sürdürülebilir bir aktivitenin uzun dönemde ekolojik olarak taşınabilir olmasının yanı sıra ekonomik ve sosyal açıdan da kabul edilebilir olması gerektiğidir.

Az gelişmiş ülkelerde en büyük yetersizliklerden birisi de bilgi eksikliği ve çevresel uyum taşıyan teknolojilerdir. Bu ülkelere gerekli bilgi ve teknoloji transferinin akışını sağlamak, kaynakların daha verimli kullanılmasını sağlayacaktır. Bu durumda, büyümeyi gerçekleştirirken kullanılan teknolojilerin çevreye zarar vermeyen ya da göreceli olarak daha az zarar veren türlerini tercih etmek, sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirme yolunda büyük bir handikapı da ortadan kaldıracaktır. Örneğin, suni ipek fabrikalarında kullanılan ve büyük oranda çevre kirliliğine neden olan "Viskos Prosesi" yerine, Avusturya'da yeni geliştirilen ve bazı teknik avantajların yanında çevre kirliliğine de neden olmayan "NMM Prosesi"nin tercih edilebileceği vurgulanmaktadır. Bu konuda bir diğer örneği de zeytinyağı üretiminde kullanılan yöntem ve teknikler teşkil etmektedir. Zeytinyağı üretiminde kullanılan sulu yöntemlerden kaynaklanan ve açığa çıkan büyük miktarda atık su problemine dikkat

çekilmekte, kuru yöntemlerin kullanılması ile bu problemin üstesinden gelenebileceği belirtilmektedir³⁵.

Biyolojik çeşitliliğin korunmasına, ekosistemler ve ekolojik süreçlerin sürmesine de dikkat etmek gerekmektedir. Çevreye herhangi bir potansiyel etkisi olabilecek yatırımların yapılmadan önce, bu yatırımlara dair çevresel etki analiz ve değerlendirmelerinin yapılması gerekecektir. Yatırımlar faaliyete geçtikten sonra da, çevre standartları oluşturmak ve bu faaliyetleri denetlemek, toplumları çevreyi ön plana alarak hareket etmeye yöneltecektir. Çevre standartlarına uymayanlar için en azından "kirleten öder" prensibinin hayata geçirilmesi kısmen de olsa caydırıcı olabilir.

Bütün bunlar gerçekleştirilirken toplumların global işbirliğine giderek çevresel karar mekanizmaları oluşturmaları ve ortak hareket etmeleri, sürdürülebilir kalkınma modelinin başarıya ulaşması için uygun bir platform oluşturacaktır.

³⁵ Mehmet Kanık, "Çevre Koruyucu Önlemlerin Üretim Maliyetlerine Etkisi ve Bu Maliyetleri Azaltmada İzlenecek Yöntemler", Ekonomik Büyüme ve Çevre Korunması-İnceleme Yarışması IV., Yabancı Sermaye koordinasyon Derneği (YASED), İstanbul, 1991, s.83

İKİNCİ BÖLÜM

2.SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM KALKINMASI VE BUNU GEREKTİREN NEDENLER

2.1 Genel Olarak

Dünya ekonomisindeki doğal kaynakların ana tüketicilerinden birisinin de turizm sektörü olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Petrol ve otomobil endüstrisinden sonra dünyadaki en büyük üçüncü ihraç endüstrisi durumuna gelen turizm endüstrisinde, 1995 yılı itibarı ile dünya toplam turizm gelirleri 372 milyar dolara ulaşarak, dünyada yapılan toplam mal ve eşya ihracatının %8'lik kısmına, hizmetler satışının da üçte birine tekabül etmiştir³⁶. Seyahat ve turizm bağlantılı aktiviteler yine aynı yılda dünya gayri safi hasılasının %10.9'unu oluşturmuş, global istihdamın %10.7'si turizm sektörü tarafından karşılanarak 212 milyon kişiye doğrudan ya da dolaylı olarak istihdam olanağı sağlanmış, bir diğer ifade ile çalışan her 9 kişiden birisi bu sektörde yer almıştır³⁷. Tüm yatırımların %11.4'ünü oluşturan bu sektör, eğer mevcut trendler ani bir şekilde değişmezse, bu yüzyılın sonuna kadar dünyanın en önde gelen endüstrilerinden ve en büyük istihdam alanlarından birisi olacaktır.

Turizm sektörü hammadde olarak doğal ve kültürel varlıklara sahiptir. Doğal kaynakları ve ülkenin kültürel mirasını ulusal ekonomiye kazandırmak, ilk etapta doğal olarak beraberinde finansal yükler de getirecek olan turizm endüstrisini teşkil etmek için temel bir nedendir. İklim, çöller, kumsallar, dağlar, müzeler, gelenekler vs... ulusal ekonominin gelişmesinin genel sürecine katılmakta ve doğrudan verimli varlıklar haline dönüşmektedir³⁸. Tablo.2'de bir turistik alandaki mevcut değerler, bunların değerlendirilme kriterleri ve bu değerlerin turistik kaynak olarak sahip oldukları önemlilik dereceleri gösterilmektedir. Buna göre, bir ülkenin turizm kalkınması süreci dahilinde ekonomik döngü içine sokabileceği kaynaklar çevresel ve turistik kaynaklar olarak ikiye ayrılmaktadır. Çevresel kaynaklar biyolojik olmayan, biyolojik ve kültürel varlıklar olarak belirtilirken; çekicilikler, ulaşılabilirlik ve hizmetler de turistik kaynakları oluşturmaktadır.

Doğal ve kültürel değerler mineral ya da petrol kaynaklarıyla kıyaslanabilir. Onları ekonomide döngü içine sokmak doğal olarak bir dizi transformasyon maliyetiyle karşılaşmayı da kapsamaktadır. Bir petrol yatağı durumunda olduğu gibi, sürmekte olan bu

³⁶ Türsab Dergisi, "WTO'ya Göre 95'de Kim Kazandı, Kim Kaybetti", S.147, İstanbul, Nisan 1996, ss.8-9

³⁷ Türsab Dergisi, "Dünyanın Geleceği de Turizmde", S.136, İstanbul, Şubat 1995, ss.36-37

³⁸ Alberto Sesso, "Characteristic of Tourism", Tourism Marketing and Management Handbook, Prentice Hall, London, 1989, s.44

Tablo.2 Turistik Kaynak ve Kültürel Değerlerin Sınıflandırılması

Turistik Değerler ve Kaynaklar	Sahip Oldukları Kriterler	Önemlilik Sınıflamaları
Çevresel Değerler		Sınıflama Tanımı
Biyolojik Olmayan		1. İlimli Çevresel ya da Turizm Önemliliği
Jeoloji Arazi Yapısı Toprak Cinsi Su İklim	Az Bulunabilirlik	
	Temsil Edicilik	2. İlimli-Yüksek Çevresel ya da Turizm Önemliliği
Biyolojik		
Bitki Topluluğu Fauna	Doğallık Çeşitlilik/Nadirlik	
Kültürel		
Arkeolojik Alanlar Tarihi Sitler Arazi Kullanımı Arazi Tasarrufu Yerleşim Biçimi	Arkeolojik Özellik Tarihsel Özellik	3. Yüksek Çevresel ya da Turizm Önemliliği
Turizm Kaynakları		
Çekicilikler		
Doğal Kültürel	Çekicilikler	4. Göze Çarpan Çevresel ya da Turizm Önemliliği
Ulaşılabilirlik		
Ulaşım İletişim	Ulaşım	
Hizmetler		
Konaklama Perakende Hizmetler Enformasyon	Konaklama	

Ross Dowling, "An Environmentally-Based Planning Model For Regional Tourism Development", Journal of Sustainable Tourism, Channel View Books-Multilingual Matters Ltd., Vol.1, Nu.1, London, 1993, s.250

üretimin yeni sürecini kurmak ve onu ülkenin kalkınmasına faydalı kılmak için bir dizi ekonomik tedbirlerin uygulanması gereklidir³⁹.

Burada dikkati çeken en önemli husus, mineral zenginlikler ve petrol alanlarının bir yandan kullanımları devam ederken, diğer yandan da bunların doğadaki miktarlarının azalmaya yüz tutmasıdır. Oysa ki, bunun aksi olarak turizm faaliyetleri süreci içindeki hizmetler her zaman yenilenebilir⁴⁰.

Turizm bu özellikleri ile sanayileşememiş olan az gelişmiş ülkeler ve yeni sanayileşen ülkeler için, bir yandan sağladığı ekonomik gelir, diğer yandan da bölgesel kalkınma için yerine getirmekte olduğu katalizörlük görevi ile çok cazip bir alternatif kalkınma aracı olarak görülmektedir.

Ancak bütün bu olumlu imajların tersine, doğal ve kültürel varlıklar bozulmaya yüz tutabilir ve ekolojik döngü ile ülkenin kültürel dengesi turist akışını durdurabilecek ya da yavaşlatabilecek bir noktada zarara uğrayabilir.

Turizm endüstrisi doğal olarak turist, doğal ve insan yapımı çevre ve ziyaret edilen yöre halkı üçgeni ile iç içe geçmiş bir vaziyette olup, bunların herhangi birinin diğerlerinden ayrı düşünülmesi mümkün değildir. Turizm endüstrisi ile üçgenin halkaları arasında birbirini zincirleme etkileyen ilişkiler mevcuttur. Bu zincirleme ilişkilerin sonucunda ortaya çıkan bazı problemler yüzünden bir çok ülke için turizm sosyal ve ekonomik kalkınma ile çevresel koruma arasındaki tartışmaların odak noktasını oluşturmaktadır.

Turizm sayesinde çevresel, sosyal ve kültürel değerlerin ekonomik nitelik kazanarak bir çok bölgenin gelişmesi için başarılı bir formülün elementlerini oluşturması ve yine bu değerlerin turizmden kaynaklanan nedenlerle çeşitli tahribatlarla karşı karşıya kalması, günümüzde sürdürülebilir turizm seçenekleri lehine yeni uluslararası duyarlılık işaretlerinin oluşmasına yol açmaktadır.

2.1.1 Sürdürülebilir Turizm Kalkınması

2.1.1.1 Sürdürülebilir Turizm Kavramının Tarihsel Gelişimi

1 Mart 1872'de A.B.D Başkanı Grant'ın (Ulysses Simpson) Kongre antlaşması (Act of Congress) olarak nitelenen bir anlaşmayı imzalaması ile gündeme Amerikan Ulusal Park

³⁹ Aynı., s.44

⁴⁰ Aynı., s.44

Sistemi (American National Park System) gelmiş olup, bu o tarihte dünyadaki ilk örneği ve çeşidi oluşturmuştur⁴¹.

Ulusal park kavramı beraberinde kontrollü kalkınma, zevk ve rekreasyon amaçlı ziyaretçi kullanımı ve doğal güzellikler ile vahşi hayatın muhafaza edilmesi fikirlerini de getirmiştir. Günümüzde, dünyada en azından bir ya da birkaç ulusal park'a sahip olmayan çok az sayıda ülkenin kalması, bu kavramın başarısının çok büyük olduğunu göstermektedir. Ulusal parklar bazı açılardan sürdürülebilir turizm ile ilgili fikirleri de çok önceden göstermiştir. Sürdürülebilir turizm de aynı zamanda kontrollü kalkınmayı, doğal ve insan yapımı güzellikler ile değerleri muhafaza etmeyi ve ziyaretçi kullanımını kapsamaktadır. Dünya turizmi ve ulusal parklar göreceli olarak yıllar boyu ayrı ayrı gelişmiş ve büyümüşler, zaman zaman birbirlerini karşılıklı olarak etkilemişler, birbirlerinin fikirlerini ödünç almış ve kullanmışlardır. Gerek doğal, gerekse de insan-yapımı mirasın yorumlanması bu fikirlerin en önemli olanlarından birisidir.

Turizm konusunda modern fikirler Freeman Tilden'in 1957'de Amerikan Ulusal Park Servisi için kılavuz olarak yazdığı "Mirasımızı Tanıma" (Interpreting Our Heritage) isimli kitabı ile başlamaktadır⁴². Tilden, bir alanın ya da turistik bir değer dikkatlice muhafaza edilmesi ile o alan ya da turistik değer hakkında daha iyi bilgiler edinilmesi arasında bağlantı kurmuştur. 1970'li yılların sonlarına doğru Avrupa'daki Alp Dağları ve oralandaki turizm olgusunun sürdürülebilirliği konusunda tartışmalar başlamış ve bunu Kuzey Amerika ve uluslararası alandaki diğer tartışmalar takip etmiştir⁴³. O yıllardaki turizm olayı ve sürdürülebilirlik lehine olan gelişmeleri sergileyen en önemli eserlerden birisi Jost Krippendorf, Peter Zimmer ve Hans Glauber'in 1988'de Frankfurt'ta yayınladıkları "Alternatif Turizme Doğru" (Für Einen Andern Tourismus) adlı kitaptır⁴⁴. Diğer bir önemli eser de sürdürülebilir turizm üzerine Kanada'da yapılan Global 90 (Globe'90) konferansının faydalı bir özetini yansıtan ve Edward Inskeep tarafından 1991'de yayınlanan "Turizm Planlaması: Entegre ve Sürdürülebilir Bir Yaklaşım" (Turizm Planning: An Integrated and Sustainable Approach) isimli kitaptır⁴⁵.

⁴¹ Bill Bramwell, Bernard Lane, "Interpretation and Sustainable Tourism: The Potential and the Pitfalls", Journal of Sustainable Tourism, Channel View Books-Multilingual Matters Ltd., Vol.1, Nu.2, London, 1993, s.71

⁴² Aynı., s.71

⁴³ Bill Bramwell, Bernard Lane, "Sustainable Tourism: An Evolving Global Approach", Journal of Sustainable Tourism, Channel View Books-Multilingual Matters Ltd., Vol.1, Nu.1, London, 1993, s.2

⁴⁴ Aynı., s.2

⁴⁵ Aynı., s.2

Özellikle 1990 yılından sonra sürdürülebilir turizm üzerine yapılan tartışmalar hızlanmış, bu konuda bir çok konferans ve seminer düzenlenmiştir. Bu konuda düzenlenen belli başlı konferans ve seminerlerin bazıları şunlardır.

- 20-23 Mart 1990'da Endonezya'nın Bali adasında düzenlenen İnsan Ekolojisi, Turizm ve Sürdürülebilir Kalkınma (Human Ecology, Tourism and Sustainable Development) Semineri⁴⁶.
- 19-23 Mart 1990'da Kanada'nın Vancouver şehrinde düzenlenen Çevre ve İş Alanları İçin Global Fırsatlar (Global 90) adlı konferans (Global Opportunities for Business and The Environment-Globe 90)⁴⁷.
- 27-29 Ocak 1991'de düzenlenen ve turizm, sürdürülebilir gelişme ve çevre için bir araştırma ajandasının geliştirildiği Kanada Seyahat ve Turizm Araştırma Birliği Bölümü Konferansı (Conferance of the Canada Chapter of the Tourism Research Association)⁴⁸. Bu konferans Kanada'nın Hull, Quebec kentinde düzenlenmiştir.
- Mart 1992'de yine Kanada'nın Vancouver şehrinde düzenlenen Global 92'nin Turizm Dalı (The Tourism Stream of Globe'92) konferansı⁴⁹.
- 24-29 Nisan 1995 tarihinde İspanya'nın Kanarya Adaları'nda düzenlenen Sürdürülebilir Turizm Üzerine Dünya Konferansı.

2.1.1.2 Sürdürülebilir Turizm Kavramı

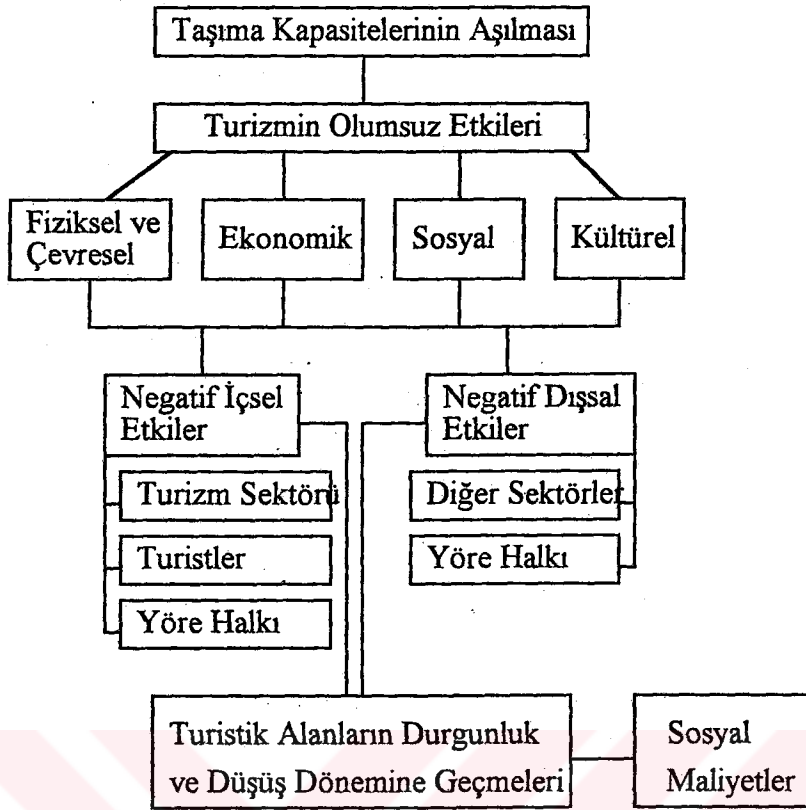
Çevre turizmin tabanı olup, turizm çevreye şekil vermekte ve onu etkilemektedir. Bu noktada genel kabul gören bir problem, sağlıksız ve yetersiz planlanmış bir turistik gelişmenin, ziyaretçileri cezbeden doğal çevre ile insan yapımı çevrenin kalitesini kısmen veya tamamen aşındırarak bozacağı görüşüdür. Bu tür olumsuz gelişmeler negatif dışsallığa ve sosyal maliyetlere neden olmaktadır. Özellikle turistik bir alana gelen ziyaretçi sayısının hızla artması sonucu alandaki ekonomik, fiziki, sosyal ve kültürel taşıma kapasiteleri aşılmaktadır. Bu durumda, turistik alandaki mevcut turizm gelişmesi durgunluğa ve hatta düşüşe geçmekte, meydana gelen negatif etkilerden sadece turizm sektörü değil, diğer sektörler de olumsuz etkilenmekte ve bu da yöre insanlarına sosyal maliyetler olarak yansımaktadır.

⁴⁶ Geoffrey Wall, "Human Ecology, Tourism and Sustainable Development", Annals of Tourism Research, Pergamon Press Ltd., Vol.17, Nu.4, Newyork, 1990, s.633

⁴⁷ Turgut Var, "Sustainable Tourism Development", Annals of Tourism Research, Pergamon Press Ltd., Vol.18, Nu.2, Newyork, 1991, s.327

⁴⁸ Gordon T. Taylor, "Tourism-Environment-Sustainable Development": An Agenda for Research", Tourism Management, Butterworth-Heinemann Ltd., Vol.13, Nu.2, London, June 1992, s.248

⁴⁹ Pamela Wight, "Globe '92", Tourism Management, Butterworth-Heinemann Ltd., Vol.13, Nu.3, London, September 1992, s.343

Şekil.3 Turizmin Olumsuz Etkilerinin Zincirleme Sonuçları

Kaynak: Tarafımızdan düzenlenmiştir.

Turizmden kaynaklanan bu olumsuz etkilerin her şeyden önce yöresel, bölgesel ve ulusal düzeyde genel bir problem olarak tanınması, etkilerin ve endişelerin özellikle daha net ve açık olarak görüldüğü yerel seviyelere ise özel bir dikkat gösterilmesi gerekmektedir.

Turizmin sık sık vurgulanan olumsuz etkilerini asgariye indirmek ve sağlıklı bir turizm gelişmesini sağlamaya yönelik olarak ortaya atılan ve son zamanlarda yaygın olarak benimsenmeye başlanan kavramlardan birisi de "sürdürülebilir turizm kalkınması" kavramıdır. Bu kavram üzerinde bugüne kadar değişik ifade ve açıklamalar yapılmıştır. Ancak "sürdürülebilir" kelimesinin dünya çapında kullanılmaya başlanması ve moda bir deyim olması nedeniyle, bu kelime anlamsız olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadır. Bunun yanında, bu terimin çoğu zaman tanımının yapılmamış olması ve çok farklı biçimlerde kullanılması, anlamda bir fikir birliğine gidilmediğini göstermektedir. Sürdürülebilir turizm kalkınmasını tanımlamak için sırayla şu kavramların tanımlanması gerekmektedir⁵⁰:

⁵⁰ Aronsson, a.g.m., s.82

- Kalkınma kavramı,
- Sürdürülebilir kalkınma, ve
- Sürdürülebilir turizm kalkınması.

Kalkınma ve sürdürülebilir kalkınma kavramları daha önce tanımlandığı için, sadece sürdürülebilir turizm kalkınması ile ilgili kavramlara değinilecektir.

Turizm ile ilgili olarak sürdürülebilirlik kavramı, turizme kaynak olan bölgesel veya yerel özelliklerin korunup geliştirilerek, devamının sağlanmasıdır. Bölgesel veya yerel özellikler ile, kültürel ve doğal değerlerin günlük yaşantının akışı içinde algılanması sonucu ortaya çıkan görüntüler dizisi ima edilmektedir⁵¹.

Sürdürülebilir turizm kalkınması ile ilgili önemli tanımların bazıları şöyledir:

Sürdürülebilir turizm kalkınması; gelecekteki fırsatları koruyarak arttırırken, mevcut turistlerin ve yöre halkının da ihtiyaçlarını karşılamaktır⁵².

Sürdürülebilir turizm kalkınması; çevresel ve kültürel bozulmayı en aza indirmeyi, müşteri tatminini çoğaltmayı ve yöre için uzun vadeli ekonomik gelişimi en üst düzeye çıkarmayı amaçlayan bir yaklaşımdır⁵³.

Sürdürülebilir turizm kalkınması; yaşam destek sistemlerini, biyolojik çeşitlenmeyi, gerekli ekolojik süreci ve kültürel entegrasyonu muhafaza ederken, ekonomik, sosyal ve estetik ihtiyaçların tam olarak karşılanabileceği bir şekilde tüm kaynakların yönetimidir⁵⁴.

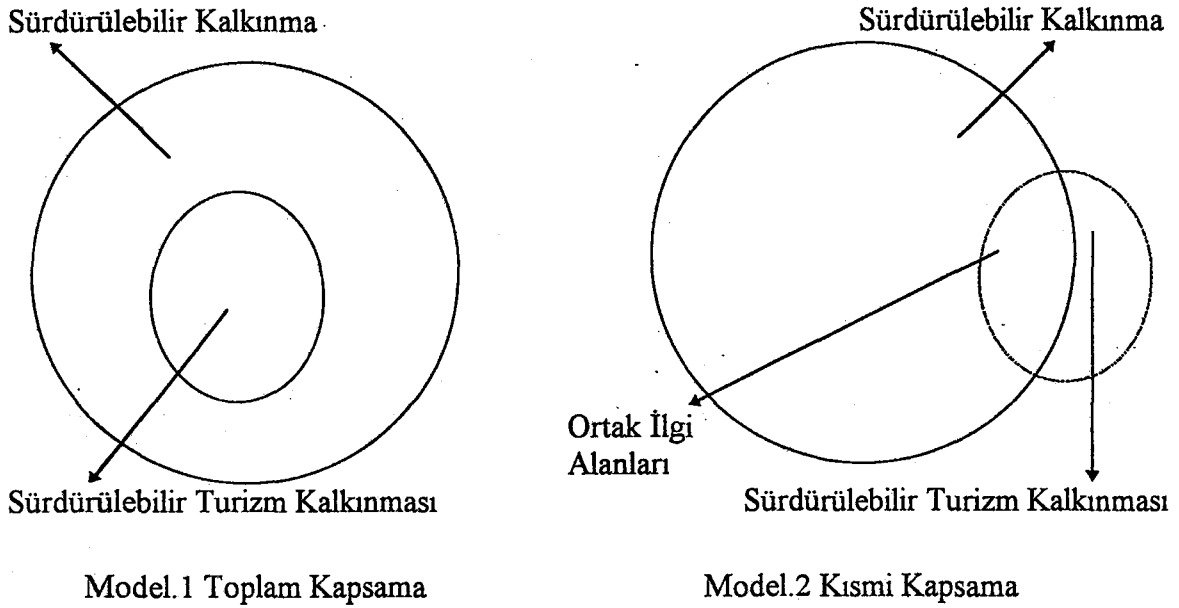
Son açıklama son derece anlamlı ve kapsamlı olup, yedi önemli hususa dikkat çekmektedir. Bunlar; kaynak yönetimi, ekonomi, sosyal, estetik, ekoloji, biyolojik çeşitlenme ve yaşam destek sistemi kavramlarıdır. İlk kavram, kalabalık bir dünyada değiştirilme şansı çok az bulunan ve giderek azalan kıt kaynaklar için ciddi bir kaynak yönetimine ihtiyaç bulunduğuna değinmektedir. Böyle bir yönetim tarzı, turizmin topluma faydalı olması ve hayatta kalabilmesi için, kar unsurunu da taşıyacak bir şekilde, turizmin bir

⁵¹ Fahriye H. Sancar, "Sürdürülebilir Kalkınma ve Turizm: Özgün Değerlerin Korunması ve Geliştirilmesi", Turizm ve Çevre Konferansı (3-5 ekim 1990), TÇSV Yayınları, Önder Matbaa, Ankara, Temmuz 1991, s.99

⁵² Edward Inskeep, Tourism Planning, Van Nostrand Reinhold, Newyork, 1991, s.461

⁵³ Bernard Lane, "Sustainable Rural Tourism Strategies: A Tool for Development and Conservation", Journal of Sustainable Tourism, Channel View Books-Multilingual Matters Ltd., Vol.2, Nu.1-2, London, 1994, s.102

⁵⁴ Peter E. Murphy, "Tourism and Sustainable Tourism", Global Tourism in the Next Decade, William F. Theobald, Butterworth-Heinemann Ltd., Oxford, 1994, s.279

Şekil.4 Sürdürülebilir Kalkınma ve Sürdürülebilir Turizm Kalkınması Arasındaki İlişkinin Alternatif Kavramsal Modelleri.

Colin J. Hunter, "On the Need to Re-Conceptualise Sustainable Tourism Development, Journal of Sustainable Tourism, Channel View Books-Multilingual Matters Ltd., Vol.13, Nu.3, London, 1995, s.163

2.1.1.3 Alternatif ve Ekolojik Turizm

Son zamanlarda bazı çalışma ve konferanslarda turizme yeni yaklaşımların dahil edildiği gözlenmektedir. Büyük çapta ilgi gören "sürdürülebilir turizm kalkınması" yaklaşımından başka, en çok değinilen diğer iki kavramdan birisi "alternatif turizm" ve diğeri de yeşil yaklaşım olarak da değerlendirilen ve bazen "doğa turizmi", bazen de "yumuşak turizm" olarak adlandırılan "ekolojik turizm" kavramıdır.

Bazı durumlarda, sürdürülebilir turizm kavramı alternatif turizm ve ekolojik turizm kavramları ile eş anlamda ele alınmaktadır. Böyle bir değerlendirme sürdürülebilir turizm kavramının eksik ve yanlış anlaşılmasına yol açabilecektir. Bundan dolayı, alternatif turizm ve ekolojik turizm kavramlarını incelemek sürdürülebilir turizm kavramının daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

2.1.1.3.1 Alternatif Turizm

Alternatif turizm kavramı, turizmin sağlıklı gelişmesi ve yönetilmesi ile ilgili ortaya atılan diğer bir çok kavram ve görüş gibi, turizmin olumsuz etkilerinin hissedilmesi ile beraber ortaya çıkan ve tartışılan bir kavramdır.

Bir çok turizm yöneticisi ve uzmanı, turistik alanların gelişme aşamasında yaşanan ve özellikle kitle turizminden kaynaklanan olumsuz çevresel, fiziksel, ekonomik ve sosyo-kültürel etkileri asgariye indirmek ve turistik alanların durgunluk döneminde de turizme yeniden canlılık kazandırmak için turizmde değişik alternatif gelişme formlarını gündeme getirmişlerdir.

Alternatif turizm genellikle göreceli olarak sayıca az turistler tarafından uzak yerlere, özellikle gelişmekte veya az gelişmiş ülke ya da bölgelere, yapılan bağımsız ve özgür seyahat olarak adlandırılabilir⁵⁵. Ancak, 19-25 Ağustos 1989'da, Polonya Uluslararası Turizm Araştırmaları Akademisi'nin ilk resmi toplantısında, alternatif turizm kavramının herhangi bir bilimsel değere sahip olmadığı, bunun yerine turizmin alternatif formları ya da turizmin alternatifleri kavramının daha geçerli olduğu genel kabul görmüştür⁵⁶. Gerçekten de turizmde tek bir gelişme türünden ziyade golf turizmi, yat turizmi, 3.yaş turizmi, mağara turizmi, yayla turizmi gibi farklı gelişme türleri ve seçenekleri mevcuttur. Diğer taraftan alternatif turizme, turizm arzının çeşitlendirilmesi ya da turistik ürün çeşitlendirmesi de denilebilir.

Alternatif turizm gelişme türlerinin bir çok alanda kitle turizminden kaynaklanan çeşitli olumsuz etkileri azaltma ihtimali üzerine gündeme gelmesine rağmen, bunun alternatif turizm gelişme türlerinin iyi olduğu ya da kitle turizminin kötü bir gelişme türü olduğu anlamına gelmemesi gerekir.

Kitle turizminin aslında alternatif turizmin gelişme türlerinden birisi olduğu ya da alternatif turizm gelişme türlerinden sonra meydana geldiği düşünülebilir. Sonuç olarak, kitle turizmi de turizm gelişme stratejilerinden birisidir ve genellikle bir turistik yörenin tanınmasından sonra ortaya çıkmaktadır. Bu tanınma olayı ise, alternatif turizm türlerinden birisinin o alanda tercih edilmesi sonucu olmaktadır. Diğer taraftan, alternatif gelişme türleri de kitle turizmi kadar olumsuz etkilere sahip olabilir. Örneğin Bali, Hindistan ve Tibet'i

⁵⁵ Arwell Jones, "Is There A Real 'Alternative' Tourism", *Tourism Management*, Butterworth-Heinemann Ltd., Vol.13, Nu.1, London, March 1992, s.102

⁵⁶ Dennison Narsh, Richard Butler, "Alternative Forms of Tourism", *Hospitality Management*, Pergamon Press plc., Vol.9, Nu.2, G.Britain, s.165

ziyaret eden küçük sayıdaki grupların, bu yörelerdeki yerli nüfusun sosyal anlayışlarına ve geleneklerine saygıdan ziyade, daha çok batıya özgü kapitalizm anlayışını sergileyen hareket ve davranışları temsil eden yapıya sahip olduğu vurgulanmaktadır⁵⁷.

Bazı ülkeler turizmde yaşadıkları talep tıkanıklığını gidermek amacıyla alternatif gelişme türlerini başarıyla uygulayabilmektedirler. Örneğin, İspanya yeni turistik ürünleri indirimli fiyatlarla farklı gelir gruplarına ve ülke insanlarına sunmak için alternatif projeler geliştirmiş olup, bunlardan bazıları şunlardır⁵⁸.

- Yaşlılara yönelik turizm ürünleri,
- Spor ve macera ağırlıklı turizm,
- Sağlık ve termal turizmi,
- Kongre turizmi,
- Ülke kültürünü yaşayarak öğrenme amaçlı turizm, ve
- Kum, deniz ve güneşe dayalı kitle turizminin yerine münferit rezervasyonlar.

2.1.1.3.2 Ekolojik Turizm

Turizm olayında bir diğer güncel kavram da doğa turizmi ya da bir diğer ifade ile ekolojik turizm kavramıdır. Bir çok şekilde tanımlaması yapılan bu kavram daha geleneksel olan kitle turizmine karşı doğayla uyumlu olarak gerçekleştirilen turizm alternatiflerini tanımlamak için kullanılmıştır. Ekolojik turizmin, Ekolojik Turizm Topluluğu (Eco Tourism Society) tarafından yapılan kapsamlı bir açıklaması şöyledir⁵⁹.

"Ekolojik turizm; doğal kaynakların korunmasını finansal olarak yerel nüfusa faydalı hale getiren ekonomik fırsatlar sunarak ve ekosistemin bütünlüğünü değiştirmemeye özen göstererek, çevrenin kültürel ve doğal tarihini anlamaya yönelik tarzda doğal alanlara yapılan anlamlı seyahattir."

Ekolojik turizm, turizm aktivitesi için bir rekreasyon faaliyeti olup, dağcılık yürüyüşü, doğadaki bitki ve hayvan türlerini inceleme ve kuşları gözlemleme olarak da nitelendirilebilmektedir⁶⁰. Ekolojik turizm kavramını daha iyi anlayabilmek için anahtar kelimeler olan ekoloji ve eko-sistem terimlerine açıklık getirmek faydalı olacaktır.

⁵⁷ Jones, a.g.m., s.102

⁵⁸ Ayhan Gökdeniz, Turistik Ürün Çeşitlendirme Stratejisi ve Türkiye'de Üçüncü Yaş Turizminin Yapısal Analizi ve Geliştirilmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir, 1994, s.85

⁵⁹ Donald E. Hawkins, "Ecotourism: Opportunities for Developing Countries", Global Tourism in the Next Decade, William F. Theobald, Butterworth-Heinemann Ltd., Oxford, 1994, s.261

⁶⁰ Zekai M. Bayer, Turizme Giriş, Küre Ajans, İstanbul, 1992, s.177

Ekoloji; iklim, toprak, su faktörlerinin karşılıklı etkilerini, canlı varlık üzerine tesirlerini, etüt ve tespit eden bir bilim dalıdır. Eko-sistem terimi için de, canlılar ile çevre arasındaki madde ve enerji değiş tokuşu veya dağılımı olarak tanımlama yapılmaktadır⁶¹.

Eko-sistemi oluşturan herhangi bir unsura zarar verildiğinde, bir bitki örtüsünün veya yaşam türünün ortadan kalkması veya zarar görmesi gibi, bunlar sayesinde yaşamlarını devam ettiren sistemin diğer unsurları da zarar görmektedir. İşte turizm olayının sağlıklı gelişmesi için en önemli unsurlardan birisi eko-sisteme zarar verebilecek turistik ürün geliştirme anlayışlarından kaçınmaktır.

Bir aktivitenin ekolojik turizm türü sayılabilmesi için şu özellikleri taşıması gerekmektedir⁶²:

- Olumlu çevresel olguları teşvik etmeli,
- Kaynakları tahrip etmemeli,
- Samimi, doğal olaylar üzerinde yoğunlaşmalı, yapay olmamalı,
- Vahşi yaşam türlerine ve doğal çevrelere yarar sağlamalı,
- Doğal çevreyle doğrudan irtibat kurularak deneyim sağlanmalı,
- Eğitim ve değerlendirmeyi sağlamaya yönelik olmalı, ve
- Tanıtıcı ve duygusal boyutlara sahip olmalı.

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, ekolojik turizm, turistleri çeken yeterli biyolojik, kültürel ve coğrafi özellikleri olan alanlarda yan etkileri asgariye indirgenmiş turistik aktiviteleri ve minimum yoğunluğu kapsamaktadır.

Ekolojik turizm ile kitle turizmi arasındaki farkları ortaya koyan Tablo.4 bize ekolojik turizm ile daha geleneksel seyahat biçimlerinin sahip oldukları nitelikleri göstermektedir. Crossley ve Lee, yapmış oldukları araştırmada (1994), eko turistlerin gezi tercihleri ve aradıkları faydalar açısından kitle turizmine katılanlardan farklı özellikler taşıdıklarını bulmuşlardır. Aynı şekilde HLA ve ARA danışma ve araştırma şirketleri de aynı yıl yaptıkları araştırmalarda, bu bulgulara benzer sonuçlarla karşılaşmışlardır⁶³. Tablo'da görüldüğü üzere yukarıdan aşağıya inildikçe kitle turizmi ile ekolojik turizm arasındaki

⁶¹ Zekai M. Bayer, "Turizm Planlaması ve Eko-Sistem İlişkileri", Anatolia Turizm Dergisi, S.2/21-22, Ankara, 1991, s.35

⁶² Jennifer L. Ballantine, Paul F. J. Eagles, "Defining Canadian Ecotourists", Journal of Sustainable Tourism, Channel View Books-Multilingual Matters Ltd., Vol.2, Nu.4, London, 1994, s.210

⁶³ Pamela A. Wight, "North American Ecotourism Markets: Motivations, Preferences, and Destinations", Travel and Tourism Research Association, Vol.35, Nu.1, Boulder, Colorado, USA, Summer 1996, s.7

Tablo.3 Ekolojik Turizmin Yararlarının Ayırt Edilmesi

İlkel Doğa (ekoturistler)		
Ayrırtedici Özellikler	Crossley and Lee(1994)	HLA/ARA(1994)
Kalabalık olmama	Gidilmemiş tenha bölgeler	Turistik/kalabalık olmama
Uzak, vahşi yaşam	Uzak ve el değmemiş doğada deneyim	Vahşi yaşam deneyimi
Vahşi yaşam ve doğa hakkında bilgi edinme	vahşi yaşam hakkındaki bilgisini arttırma	Doğa hakkında çalışma ya da öğrenme
Yerliler ve kültürleri hakkında bilgi edinme	Yerli insanlarla karşılıklı etkileşim	Kültür hakkında çalışma ya da öğrenme
Toplumsal yararlar	Ekonomik faydalardan yerel toplulukların da yararlanması	Araştırılmadı
Bitki türlerini ve hayvanları gözlemleme	Olağanüstü bitki ve hayvanları görme	Vahşi yaşamı gözlemleme
Fiziksel macera	Doğayla iç içe olmaktan dolayı kendine olan güvenin artması	Fiziksel çaba gerektiren programlara katılma
Alışveriş	İyi alışveriş olanaklarından hoşlanma	Araştırılmadı
Yeme-içme	İyi yiyecek ve içeceklerden hoşlanma	Araştırılmadı
Çekicilikler	Meşhur çekicilikleri ziyaret etme	Popüler çekicilikleri ziyaret etme
Gece hayatı	Gece yaşantısından hoşlanma	Araştırılmadı
Eğlence (Kitle turizmi)		

Pamela A. Wight, "Nort American Ecotourism Markets: Motivations, Preferences, and Destinations", *Travel and Tourism Research Association*, Vol.35, Nu.1, Boulder, Colorado, USA, Summer 1996, s.7

farklılıklar giderek artmakta, en büyük farklılıklar tablonun hemen başında ve altında yer almaktadır.

Ekolojik turizm tüm turizm endüstrisini etkileyerek hızlı bir şekilde büyümektedir. Bu büyüme ve etkilene iki şekilde gerçekleşmektedir⁶⁴:

- Özel ilgi seyahati, ve
- Genel olarak turizmde ürün geliştirirken, faaliyetler ve tüketimde çevresel açıdan arkadaşça yaklaşımı vurgulayan yeşil turizm anlayışı.

Özel ilgi seyahati doğaya yönelik açık alan rekreasyonları ile ilgili olup, kuşları gözetleme, dağcılık, değişik vahşi yaşam türleri görme, kültürel tarihi anlama gibi faaliyetler bunlardan bazalarına örnekler teşkil etmektedir.

ABD.' de yapılan araştırmalarda özel ilgi seyahati hakkında şu bilgiler elde edilmiştir⁶⁵.

80 milyon Amerikalı kuşları gözetleme faaliyeti ile ilgilenmekte ve bununla ilgili seyahat, malzeme ve diğer harcamaların yıllık toplamı 14 milyar doları bulmaktadır.

Her yıl %16 büyüyen ve sayıları 3 milyon civarında olan kişi hafif su altı dalgıçlığı ile ilgilenmekte ve bunların %66.2'si ABD. dışındaki su altı dalgıçlığı ile ilgili gezilere de katılmaktadır.

1990-1995 yılları arasında doğaya yönelik yapılan seyahatlerde %20-25, ilgili kültür ve macera seyahatlerinde ise %10-15 civarında artış meydana gelmiştir.

ABD.'li seyahatçilerin %7'si, yani 8 milyon civarındaki Amerikalı ekolojik turizmle ilgili gezilere katılmaktadır. Son zamanlarda yapılan bir araştırmaya göre ise, 7 milyon civarındaki Amerikalı doğa ile ilgili turlara katılmak için kişi başına 2,000 ila 3,000 dolar arasında bir rakamı ödemeye razıdır. Sadece ABD'deki bu göstergeler bile, ekolojik turizmin potansiyel olarak ne denli büyük bir pazara sahip olduğunu göstermektedir.

Yine ABD.' de 1991 yılında 108,000 kişinin seyahat etmesini sağlayan ve doğayla ilgili geziler düzenleyen 275 tur operatörü, ziyaret edilen alanı korumaya yönelik olarak, seyahatlere katılanların % 63'ünün 50 dolar ve %27'sinin de 200 dolar ödemeye razı olduklarını rapor etmişlerdir⁶⁶. Ekolojik turizme katılanların böyle bir ödemeyi kabullenmesi,

⁶⁴ Hawkins, a.g.m., s.263

⁶⁵ Aynı., s.263

⁶⁶ Aynı., s.263

doğayı korumaya yönelik yapılan harcamaların finans kaynağının bulunabileceğini göstermektedir.

Ekolojik turizmin tüm turizm endüstrisini etkileyen bir diğer yönü ise yeşil turizm anlayışı ile gerçekleşmektedir. Özellikle doğanın son yıllarda önemli ölçüde zarar görmesi üzerine, turistik alanların sahip olduğu doğal güzellikleri korumak en önemli amaçlardan birisi haline gelmiştir. Bunun için de, turizm endüstrisinin yeşil turizme doğru kayması gerektiği vurgulanmaktadır. Özellikle kitle turizminin meydana getirmiş olduğu sonuçlardan birisi olarak kıyılarda 500 ve daha fazla odalı otellerin artması karşısında kıyılar betonlaşmış, yeşil doğa örtüsü niteliğini ve doğallığını kaybetmeye başlamıştır. Bu da zaman içerisinde o alana yönelik turizm talebinin belirli bir noktadan sonra tıkanması anlamına gelecektir. Turistik alanları beton yığınına çevirmekten ziyade, o alanların doğal bitki örtüsü ile uyumlu, çevreye zararı olmayan konaklama birimleri inşa etmek ve doğal güzellikleri turizmde birincil derecede arz kaynağı olarak kullanmak ve korumak turizmde yeşil anlayışın temel dayanağını oluşturmaktadır.

Bu konuda planlamacılara ve karar vericilere örnek teşkil edecek bazı gelişmeler sağlayan Kostarika, Endonezya, Kenya, Nepal, ve Ekvator gibi ülkelerdeki uygulamalar faydalı bir rehber görevini görebilir. Bu ülkeler çok güzel olarak nitelendirilebilecek doğal manzaralara, eşsiz flora ve faunalara sahip olup, gelişmekte olan birçok ülkenin tersine bugün ekolojik turizm olarak nitelenen, düşük etkiye sahip ve çevresel açıdan duyarlı turizm formları geliştirmeye özen göstermektedirler.

Günümüzde artık bir çok araştırmacı turizm sektörünün, sürdürülebilir bir kalkınma çerçevesi içinde, geleceğinin güvence altına alınabilmesi için ekolojiye özel bir önem verilmesi konusunda ortak kaniya sahiptir. Bu doğrultuda oluşturulan planlarda da, geçmiş dönemlerden farklı olarak ekolojik hedefler, ekonomik ve sosyal içerikli hedeflerden daha önemli olarak değerlendirilmektedir⁶⁷.

2.1.1.4 Sürdürülebilir Turizm Kavramının Alternatif Turizm ve Ekolojik Turizm İle Kıyaslanması

Sürdürülebilir turizm kalkınması alternatif turizm ve ekolojik turizm kavramlarından çok daha kapsamlı olup, herhangi bir türdeki turizm kalkınmasının, örneğin doğa turizmi gibi, tek başına uygulanmasını önermemektedir. Bunun yanı sıra sürdürülebilir turizm,

⁶⁷ Bülent Özkan, "Ekoturizm Politikası", Çevre ve İnsan Dergisi, Çevre Bakanlığı Yayını, Yıl.6, S.23, Ankara, Eylül-Ekim 1995, s.38

alternatif ve ekolojik turizmi desteklemekte, fakat kitle turizminden kaynaklanan problemleri tanımlamada bir araç olarak da kullanılmaktadır.

Daha sağlıklı ve sürdürülebilir bir turizm kalkınması için tüm turizm gelişme alanlarında alternatif yaklaşımlar önerilebilir. Bu yaklaşımlardan birisi de sürdürülebilir turizm kalkınması için bir araç olarak olağanüstü potansiyele sahip olan ekolojik turizm olabilir. Buradan da anlaşılacağı üzere, turizmin alternatif formları sürdürülebilir turizm kalkınmasının uygulanmasında bir egzersiz, bir pratik olabilir. Sürdürülebilir turizm kalkınması gerekli turizm türlerinde gelişme sağlanırken, bu gelişmenin sağlıklı ve dengeli olmasını, bu gelişme tür veya formlarının yararlandığı kaynakların korunmasını ve mümkünse bu kaynakların kalitesinin artırılmasını önermektedir. Örneğin, kıyı turizminde esas kaynaklar kum ve deniz olmakta, ülkenin tarihi değerleri, gelenekleri kültürel turizme zemin hazırlamakta, yörenin doğal bitki örtüsü ve sahip olduğu vahşi hayat türleri ekolojik turizmin temel unsurları arasında yer almakta, mağaralar, mağara turizminin oluşmasına neden olmaktadır. Yukarıda sayılan örnekler çok daha fazla çoğaltılabilir. Burada dikkati çeken en önemli unsur, turizmde tek bir kaynaktan ziyade, farklı kaynakların olması ve bunların çok farklı turistik gelişme türlerine yol açmasıdır. İşte, sürdürülebilir turizm kalkınması bir ülke veya bölgedeki tüm bu farklı turistik kaynak ve çekiciliklerin korunmasına işaret etmektedir. Ancak, bu sayede farklı turistik gelişme formları sağlıklı ve dengeli olarak gerçekleşebilir.

2.1.1.5 Sürdürülebilir Turizm Kalkınmasının Amaçları

Bir yöredeki farklı sosyal grupların farklı menfaat ve ilgileri vardır. Bazı insanlar istihdam tabanının gelişmesinden, bazıları büyüyen alış-veriş alanlarından, bazıları boş zaman ve eğlence olanaklarının artmasından, bazıları bunların daha güvenli olmasından, bazıları yöresel tarihi değerlerin korunmasından, bazıları fiziki çevrenin iyileştirilmesinden vs.. daha fazla fayda sağlayacaklardır. Bireylerin ve grupların ilgileri böylece heterojen olmakta, materyalden kültüre, tıbbı ve özellikle estetiğe kadar değişebilmektedir⁶⁸.

İnsanların değişik ilgi alanlarındaki ihtiyaç ve isteklerini karşılamak, onları memnun etmek çok zor olmakta, bazı grupların beklentilerine cevap verebilecek plan ve politikalar, diğer grupların beklentileri ile çatışabilmektedir. Örneğin, hükümetler enerji krizini çözmek amacıyla ile, nükleer enerji santralleri kurabilirler; santralin kurulabileceği alan olarak seçilebilecek yer ise turistik bir alan olabilir. Burada yöre sakinleri, turistler ve turizm işletmecileri böyle bir santrale, turizme zarar verebileceği görüşüyle karşı çıkarken,

⁶⁸ George Hughes, "The Cultural Construction of Sustainable Tourism", Tourism Management, Butterworth-Heinemann Ltd, Vol.16, Nu.1, G.Britain, 1995, ss.51-52

hükümetler bunu ekonomik bağlamda savunabilirler. Öte yandan, bir işletmeci de herhangi bir konaklama tesisini doğayı tahrip ederek inşaa edebilir. Böyle bir gelişme, işletmeci tarafından karlı bir yatırım olarak değerlendirilebilirken, yöre insanları tarafından o çevrenin doğa örtüsünün tahrip olduğu gerekçesiyle hoş karşılanmayabilir.

Sürdürülebilir turizm kalkınmasında amaçlar tespit edilirken, farklı birey ve grupların, organizasyonların, çeşitli işletme ve kuruluşların, hükümet organlarının beklentilerinin karşılanmasının ve bu arada o yörenin turistik değer ve çekiciliklerinin de zarar görmemesinin dikkate alınması gerekir. Sürdürülebilir turizm kalkınmasının çevresel ve sosyal bakımdan uyumlu olmasının yanı sıra, yerel, bölgesel ve ulusal plan ve politikalarla da uyumlu olması arzu edilecektir. Böyle bir yaklaşımda sürdürülebilir turizm kalkınmasının amaçları şöyle belirtilebilir⁶⁹:

- Turizmin çevreye ve ekonomiye yapabileceği önemli katkıların anlaşılmasını ve bu konuda daha fazla bilgilendirilmesini sağlamak,
- Kalkınmada eşitliği sağlamak,
- Yöre halkının yaşam düzeyinin kalitesini arttırmak,
- Ziyaretçilerin deneyimlerinin yüksek kalitede olmasını sağlamak, ve
- Yukarıdaki amaçların bağımlı olduğu çevrenin kalitesini muhafaza etmek.

Sürdürülebilir turizm kalkınmasının kalitatif büyüme ile yakından ilgili olduğu; "kalitatif büyüme"nin ise yaşam kalitesindeki herhangi bir artış olarak tanımlanabileceği belirtilmektedir⁷⁰. Buna göre kalitatif büyüme, yenilenemeyen kaynakların daha az kullanımı ve çevre ile insan üzerinde daha az stres ile gerçekleşebilmektedir. Böyle bir büyümenin gerçekleşebilmesi için turizm kalkınmasının sihirli beşgeni olarak adlandırılan bir beşgenden bahsedilmektedir (Şekil.5).

Tespit edilen amaçların beşgeni şu açılardan etkilemesinin gerekliliğine işaret edilmektedir⁷¹:

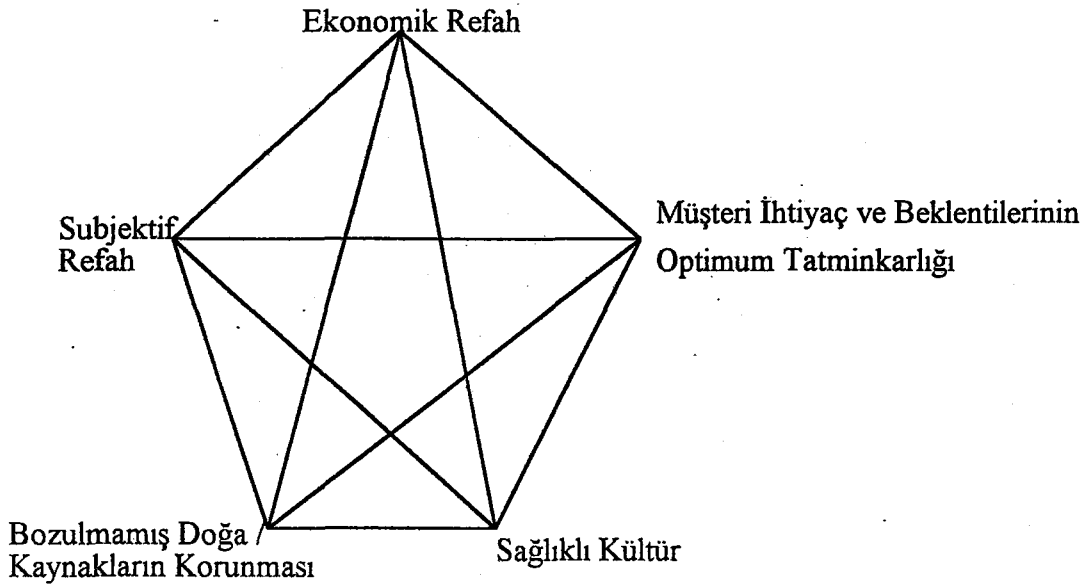
- Ekonomik refah,
- Yerel oturanların sübjektif refahı,
- Bozulmamış bir doğa, kaynakların korunması,
- Sağlıklı bir kültür, ve

⁶⁹ Inskeep, a.g.e., s.461.

⁷⁰ Hansruedi Müller, "The Thorny Path to Sustainable Tourism Development", *Journal of Sustainable Tourism*, Channel View Books-Multilingual Matters Ltd., Vol.2, Nu.3, London, 1994, s.132

⁷¹ Aynı, s.132

- Müşteri gereksinimlerinin optimum karşılanması, tatmin edilmesi

Şekil.5 Turizm Kalkınmasının Sihirli Beşgeni

Hansruedi Müller, "The Thorny Path to Sustainable Tourism Development" Journal of Sustainable Tourism, Channel View Books-Multilingual Matters Ltd., Vol.2, No.3, London, 1994, s. 133

Turizm kalkınmasının bu şekilde gerçekleşmesi vasıtasıyla, bir açı diğerleri üzerinde baskın olmamakta ve böylece faktörlerin karşılıklı olarak giderek daha fazla faydalı olması ve daha az yük teşkil etmesi sağlanmaktadır.

Sürdürülebilir turizm, kalabalık alanlar, buraların sakinleri ve turizm endüstrisi arasında üçlü bir ilişki içinde gerçekleşeceğinden, nihai amacın bu üçgende üç unsur arasında uzlaşmayı sağlaması ve uzun vadede dengeyi koruması gerekmektedir.

2.2 Turizmde Sürdürülebilir Kalkınmayı Gerektiren Nedenler

Turizmin herhangi bir yörede meydana getirebileceği etkiler başlıca üç kategoride toplanabilir:

- Çevresel etkiler (doğal ve insan yapımı çevre),
- Sosyo-kültürel etkiler, ve
- Ekonomik etkiler

Bu etkiler olumlu olabileceği gibi olumsuz da olabilmektedir. Bu etkilerin olumluluk ya da olumsuzluk dereceleri doğrudan turizm kalkınmasının yönünü ve ivmesini de etkilemektedir. Etkilerin olumsuz yönlerinin ağır basması durumunda turizmdeki gelişmelerin sürdürülebilir olması güçleşmekte ve hatta bazen imkansız hale gelmektedir. Tersine bir durumda ise, bu etkiler sürdürülebilir bir kalkınmaya zemin hazırlamakta ve itici bir rol üstlenmektedirler. Dolayısıyla, turizmde sürdürülebilir kalkınmayı gerektiren nedenler olarak da gösterilebilecek bu etkilerin olumlu ve olumsuz yönlerinin iyi anlaşılması ve analiz edilmesi sürdürülebilir bir turizm kalkınması için vazgeçilmez temel bir unsur olmaktadır. Avrupa Topluluğu, Eylem Planlarında hedef sektörler olarak seçtiği tarım, ulaşım, endüstri ve enerji sektörünün yanında turizm sektörüne de yer vermiştir. Bu sektörlerin başlıca seçilme nedenleri, sürekli ve dengeli bir kalkınmada üstlendikleri önemli roller, ve kontrolsüz geliştikleri takdirde, çevreye verecekleri büyük zararlarıdır⁷².

2.2.1 Turizm ve Çevre İlişkileri

2.2.1.1 Çevrenin Turizm Üzerindeki Etkileri

Çevrenin doğal kaynakları turizmin dolaylı ya da dolaysız olarak yararlanabileceği zenginlikleri oluşturmaktadır. Bunlar sadece turizm endüstrisinin en önemli kaynakları olarak kalmamakta, aynı zamanda yine turizm endüstrisi vasıtasıyla ulusal ekonomiye kazandırılmaktadır.

Özellikle bozulmamış bir çevrenin turizm endüstrisi içindeki etkileri çok güçlü olmaktadır. Yapılan çeşitli araştırmalar turistlerin seyahat amaçlarında çevreyi ön plana aldıklarını göstermektedir.

Çeşitli turizm uzmanları arasında yapılan bir araştırma, turistlerin ilgi gösterdiği toplam 17 çekiciliğin başında "doğal güzelliğin" geldiğini ve onu "iklim durumu" nun izlediğini göstermiştir. Yine Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan bir araştırmada da, tatil ülkesinin seçimini etkileyen etmenler incelenmiş ve 11 etmen arasında ilk sırayı "doğal güzellik" almıştır⁷³.

SIAR(Sosyal ve İktisadi Araştırmalar)A.Ş.'nin TURSAB(Türkiye Seyahat Acentaları Birliği) adına gerçekleştirdiği bir araştırmanın sonuçları da, ülkemize gelen turistlerin

⁷² Tuncay Demir, "Çevreyle Uyumlu, Sürekli ve Dengeli Turizm", Çevre ve İnsan Dergisi, Çevre Bakanlığı Yayını, Yıl.6, S.24, Ankara, Kasım-Aralık 1995, s.63

⁷³ Sümer Gülez, "Yumuşak Turizm ve Doğa Koruma", Turizm Yıllığı 1988/1989, Türkiye Kalkınma Bankası, Ankara, 1990, s.29

seyahat edecekleri ülkeyi seçerken göz önüne aldıkları faktörlerin başında %79 ile doğanın korunduğu bir çevreye gitme isteğinin geldiğini göstermiştir. Ülkemizin Doğu Karadeniz Kıyı Şeridi'ne gelen yabancı turistler arasında yapılan bir araştırma da, turistlerin bölgede en çok sevdikleri ve ilginç buldukları öğenin "doğanın güzelliği" olduğunu ortaya koymuştur⁷⁴.

1992 yılının Sonbaharında Almanya'nın Berlin kentinde Uluslararası Turizm Fuarı'nda (ITB) yapılan ve Almanların seyahat alışkanlıklarını ortaya koyan bir araştırmada, Alman turistlerin %9,3'ünün ülkemize geldiğini ve bunların %17,9'unun bozulmamış bir doğal çevre için ülkemizi seçtiğini; yine Almanların %33,5 gibi büyük bir kesiminin İspanya'yı seçtiği ve seçim nedeninin de %44,7 gibi yüksek bir oranla çevresel nedenlerden kaynaklandığı ortaya çıkmıştır⁷⁵. Yine Alman turistler üzerinde yapılan bir başka araştırmada, bunlara seyahatlerini planlarken en çok hangi doğal ve çevresel faktörleri dikkate aldıkları sorulmuş ve en etkin faktörün %59,9 ile bozulmamış bir doğa olduğu görülmüştür(Tablo.4).

Tüm bu araştırmalar sade ve yalın bir şekilde turistlerin seyahat planlarında önceliği doğal güzelliklere verdiğini göstermektedir. Bu aynı zamanda çevrenin turizme etkisi ile turizmin çevre üzerine olan etkisi konusunda ilk etkinin meydana gelmesi açısından, önceliğin çevreye ait olduğunu göstermektedir.

Fiziksel çevre turistler için çok güçlü bir çekicilik unsuru olduğu için turizm ürününün de hayati bir bileşimi durumundadır. Turizm ve çevre arasındaki ilişki, birinin yaşaması diğersinin varlığına bağlı şeklinde bir döngü içerisinde gerçekleşmektedir. Bu ilişki doğal alanların, yaban hayatının ve manzaranın muhafaza edilmesi, arkeolojik ve tarihi kalıntıların, sit alanlarının korunması şeklinde gerçekleşmektedir. Çünkü bunlar sık sık turizm talebine bir cevap mahiyetinde olup, bölgeye turist akışını devam ettirme ve canlandırma rolünü üstlenmektedir⁷⁶.

Çevrenin turizme olan etkisi ile turizmin çevre üzerine olan etkileri dönüşümlü olarak meydana gelmektedir. Çevrenin doğal güzellikleri ve unsurları turizmin gelişmesini sağlayan önemli bir unsur olduğu kadar, sağlıklı bir turistik gelişme sonucu bozulmuş bir çevre de bunun tam tersi bir etkiye sahip olmaktadır.

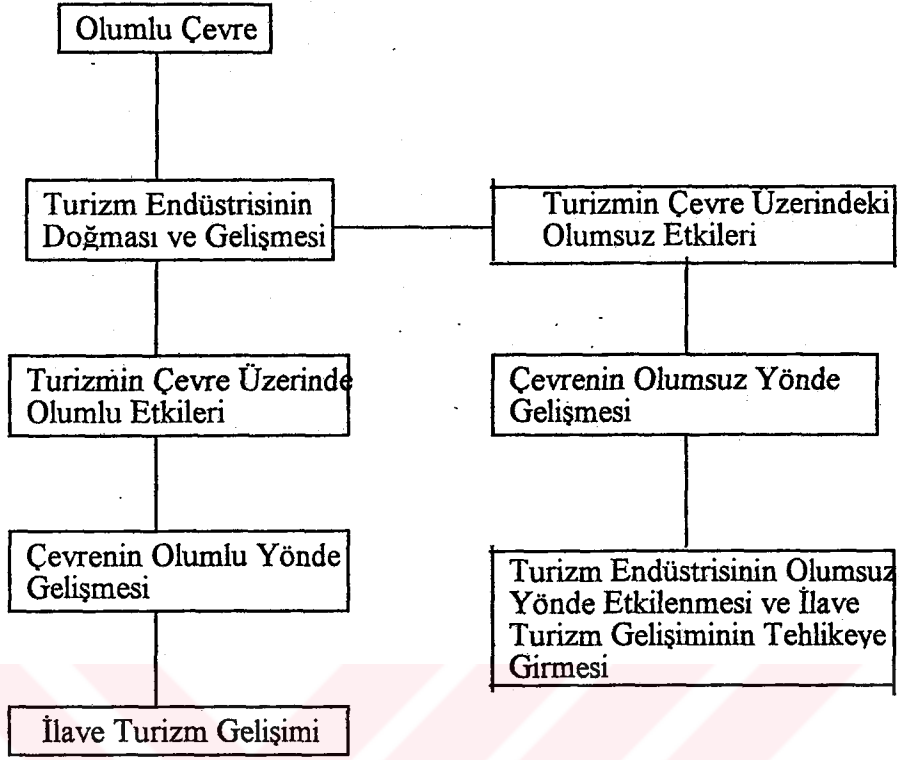
⁷⁴ Aynı., ss.29-30

⁷⁵ Dünya Gazetesi, "Turist Sayısında Çevre ve Politik İstikrar Önemli Rol Oynuyor", İstanbul, 11 Mart 1993, s.6

⁷⁶ John Fletcher, Helena Snee, "Impact of Tourism", Tourism and Management Handbook, Prentice Hall, London, 1989, s.215

Tablo.4 Seyahat Planlama Sürecinde Dikkate Alınan Doğal, Çevresel ve Diğer Faktörler

SAYI	FAKTÖRLER	YOĞUNLUK(%)
11	Bozulmamış bir doğa	59.9
6	Tatil yerini otobüs ve trenle gezme olanakları	37.1
1	Tatil yerinde çevre hakkında doğru bilgilendirme	36.6
14	Gidilen ülkede su, hava ve sahil temizliği	36.3
10	Bitki ve hayvanların tanıtılmasına yönelik programlar	34.0
5	Tren ve otobüste konforlu bir seyahat	27.9
8	Bölge ve sezon ürünlerinin tatil yerinde bulunması	21.9
7	Tatil yerinde araçların girmediği yürüyüş alanlarının bulunması	21.4
3	Tatil yerinde çevrenin korunması ile ilgili yapılan düzenlemeler	20.2
12	Tatil yerlerinde çöplerin toplanması	19.8
2	Doğa ve çevrenin korunmasına ilişkin önlemlerin ayrıntıları	16.8
9	Çevreye uyumlu konaklama tesisleri	16.6
4	Katalog ve broşürlerde çevreye uyumlu programların belirtilmesi	16.5
13	Tatil yerinde enerji tasarrufu konusundaki faaliyetler	14.0

Şekil.6 Çevre-Turizm İlişkisi

Kaynak: Tarafımızdan düzenlenmiştir.

Şekil 6'da da görüldüğü gibi çevre ile turizm arasındaki ilişkiler ilk etapta bozulmamış doğal çevrenin o yöredeki turizm endüstrisinin doğmasına ve gelişmesine neden olması ile başlamaktadır. Turizmin zaman içinde gelişmesi ile birlikte çevreye yaptığı etkiler iki yönde olacaktır. Birincisi, şayet gerekli planlamalar yapılır ve uygun stratejiler oluşturulursa, turizmin gelişimi kontrol altında tutularak çevrenin bozulması engellenebilir. Bunun yanında, çevreyi daha olumlu kılacak şekilde çalışmalar da yapılabilir. Bu durumda, turizmin diğer etkilerinden ekonomik ve sosyo-kültürel etkiler avantajlı hale gelip olumlu çevre ile birleşince yöre halkı tarafından ilave turizm gelişimi yönünde bir talep oluşacaktır.

Turizmin gelişmesi kontrolsüz ve sağlıksız bir yapıya sahip olduğu zaman ise çevre üzerinde olumsuz etkiler meydana gelecektir. Çevrenin olumsuz yönde etkilenmesi ve gelişmesi iki şekilde turizm endüstrisinin gelişmesine negatif yönde etkide bulunacaktır. Birincisi, seyahat amaçlarından en önemli nedenlerinden birisi bozulmamış bir doğal çevre olan turistler bu amaçlarını gerçekleştirebilecekleri ve nispeten daha temiz doğal çevreye sahip olan ülkeler yönünde tercihlerini kullanacaklardır. İkincisi, ziyaret edilen yöre halkı bozulan çevrenin en büyük sorumlularından birisi olarak turistleri görecektir ve onlara karşı olan tutum ve davranışları da olumsuz olarak değiştireceklerdir. Bu da o yöreye gelen

turistler üzerinde itici bir imaj oluşturacaktır. Ancak, yöre halkının turistlere karşı olan tutum ve davranışlarının olumsuz değişmesinin derecesi, bozulan çevre olduğu kadar, özellikle turizmden sağlanan ekonomik faydalarla da ilişkili olacaktır.

İlave turizm gelişmesi de yukarıda anılan şekilde çevrenin olumlu yönde ya da olumsuz yönde gelişmesi doğrultusunda benzer etkilere sahip olacaktır. Ancak ilave turizm gelişimi, beraberinde kontrol edilebilirliği daha zor etkileri de getirecektir.

Ülkemizin genel olarak arazi yapısına baktığımızda, Türkiye'nin yüzölçümü 77,797,000 ha. olup, toplam arazilerin %36'sını tarım arazileri, %28'ini çayır ve otlaklar, %26'sını ormanlar, %4'ünü fundalıklar, yine %4'ünü bataklık ve kumullar, %2'sini ise yerleşme yerleri ve su yüzeyleri oluşturmaktadır⁷⁷. Ülkemizin deniz kıyısı uzunluğu ise 8,272 km.'dir⁷⁸. Bu kıyıların kum, güneş ve yeşil doğa örtüsü ile birleşmesi ülkemiz açısından eşsiz turistik çekicilik unsurlarını oluşturmaktadır. Nitekim ülkemizde turizmin gelişmesi kıyı turizmi ile başlamış olup, bu özellik yoğun bir biçimde devam etmektedir. Ancak kıyıların kısa bir süre içinde aşırı betonlaşması ve buralardaki alt yapıların genellikle yoğun turizm sezonlarında yetersiz kalması turizmde sağlıksız ve kontrolsüz gelişmeye yol açarak, turizmin çevre üzerine yapmış olduğu olumsuz etkileri gündeme getirmiştir.

2.2.1.2 Turizmin Çevreye Etkileri

Turizmin en çok hissedilen etkileri bu endüstrinin gelişmesi için ilham almış olduğu çevre üzerine yaptığı etkiler olup, bunlar hava, su, gürültü, kötü koku, ekoloji, yapısal çevre estetiği, doğal çevre koruması ve altyapı üzerine alan etkilerdir⁷⁹.

Turistik alanlarda özellikle aşırı ve kontrolsüz gelişme beraberinde bir çok mekansal sorunlar getirmektedir. Bu sorunlar özetle şunlardır⁸⁰:

- Mimari tarzda gerekli estetik anlayışın olmaması.
- Kıyı şeritleri boyunca gelişigüzel, plansız serpiştirilmiş yapılar dağılımsal ve görsel bozukluğa neden olmaktadır.

⁷⁷ Kani Işık, "Ormanlar ve Milli Parklar", Türkiye'nin Biyolojik Zenginlikleri, TÇSV Yayınları, 2 b., Önder Matbaa, Ankara, Temmuz 1990, s.95

⁷⁸ Sait Evliyaoğlu, Türkiye Turizm Coğrafyası ve Türkiye Coğrafyasının Ana Hatları, Geliştirilmiş 2 b., Ankara, 1994, s.20

⁷⁹ Orhan Uslu, "Turizm ve Çevresel Etkileri", Turizm ve Çevre Konferansı (3-5 Ekim 1990), TÇSV Yayınları, Önder Matbaa, Ankara, Temmuz 1991, s.31

⁸⁰ Faik Küçüktopuzlu, "Turistik Alanlarda Kontrolsüz Gelişme ve Alanların Taşıma Kapasiteleri", Turizm Yılı 1988/1989, Türkiye Kalkınma Bankası, Ankara, 1990, ss.9-10

- Üstyapının kaldırabileceği kapasitelerin aşılması, beraberinde haberleşme, sağlık gibi problemleri getirmektedir.
- Bir başka mekansal sorun da aşırı trafik yoğunluğu olup, bunun sonucu trafikte izdiham, gecikmeler, hava ve ses kirliliği ve park sorunları yaşanmaktadır.

Özellikle kalabalık turistik merkezler çevresel bozulmalara daha çok maruz kalmaktadır. Doğal manzaranın uygun olmayan yapılarla betonlaşması telafisi çok zor olan veya hiç mümkün olmayan gelişmeleri de beraberinde getirmektedir. Örneğin, Nepal turizminin gelişmesi ile birlikte ormanlarını kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır⁸¹.

Ülkemizde de çevresel bozulmalara ve tahribatlara ilişkin bir hayli örnek verilebilir. Bunlardan birkaç tanesi⁸²:

- Antalya kıyı şeridi boyunca uzanan tatil köyleri ve oteller ile diğer konaklama işletmelerinin arazi şekli ve doğal bitki örtüsüyle uyumsuz bir yapı sergilemesi,
- Dalyan'da dünyaca meşhur Caretta Caretta türü kaplumbağaların yoğun yapılaşma nedeni ile türünün yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalması ve,
- Pamukkale'deki termal kaplıcaların ve tarihi kalıntıların tahrip olmaya yüz tutmasıdır.

1990'da İsviçre'de kurulan "Türkiye'de Turizm Birliği", ülkemizle ilgili çevre sorunlarını bir bülten ile açıklamış ve dönemin Devlet Bakanı Sayın Vehbi DİNÇERLER'e bir rapor halinde sunmuştur. Bu raporun bir özeti de şöyledir⁸³.

"Türkiye'de turizm çevreyi hızla tahrip etmekte, sahil şeritleri, yeşil alanlar, köyler hızla betonlaşmakta, özellikle Batı ve Güney sahillerinde turistik yapılar mantar gibi yerden bitmektedir. Turistik beldelerde iğne düşecek yer yoktur. Turizmin altyapısı ise yöresel olup, lağım suları ve çöplerin temiz bir şekilde ele alınması mümkün olmamaktadır. Diğer yandan kanalizasyon ve arıtım tesisleri ancak göze çok batan yerlerde oluşturulmuştur. Örneğin Kaş'ta lağım suları doğrudan Kaş Körfezi'ne akmaktadır. Birçok yerde lağım suları borularla denizin birkaç yüz metre derinine boşaltılmaktadır. Antalya'da lüks oteller dahil tüm tesislerin lağım suları yere sızdırılmaktadır. Meşhur Side'de kanalizasyon inşaatı yıllardan beri bitirilememektedir". Bu rapordan da açıkça anlaşılacağı üzere turizm ülkemizde

⁸¹ Hasan Zafer Doğan, "Forms of Adjustment-Sociocultural Impacts of Tourism", Annals of Tourism Research, Pergamon Press Ltd., Vol.16, Nu.2, Newyork, 1989, s.219

⁸² C.P. Cooper, I. Özdil, "From Mass to 'Responsible' Tourism: the Turkish Experience", Tourism Management, Butterworth-Heinemann Ltd., Vol.13, Nu.4, London, December 1992, ss.380-381

⁸³ Zekai M. Bayer, "Turizm-Çevre İlişkileri", Anatolia Dergisi, S.1/8-9, Ankara, Ağustos-Eylül 1990, s.43

özellikle kıyı alanlarını tahrip etmekte ve toprağın yanısıra suların da kirlenmesine neden olmaktadır

Hızla gelişen iç ve dış turizme paralel olarak yerleşim alanları dışındaki karayollarının civarı ile mesire, piknik ve ziyaret alanları gibi bölgelerde meydana gelen süprüntü artıklarının miktarı artış göstermekte ve dolayısıyla doğa kirlenmesine neden olmaktadır⁸⁴. Çevresel kirlenmeyi çöp olayını ele alarak rakamlara dökersek, olayın boyutlarının çok büyük olduğu rahatlıkla görülebilir. 1 Kişinin günde 1 kg çöp attığı ve 1,5 lt atık su harcadığı kabul edilmektedir⁸⁵. Buna göre ülkemize gelen yaklaşık 7 milyon turist yılda 1,400 milyon ton sadece çöp atığı oluşturmaktadır. Üstelik bu hesapta yalnızca turistlerin ülkemizi yoğun olarak ziyaret ettiği günlerin toplamı ele alınarak, 1 yıl 365 gün olarak değil de, 200 gün olarak kabul edilmiştir.

Çevrenin kirlenmesinde payı olan bir diğer faktör de havayolları ve uçaklardır. Bu kirlenme özellikle aşırı gürültü, uçak yakıtının atmosfere karışması, havayolu ve havaalanındaki aşırı izdiham ile trafik karmaşası ve atıkların yok edilmesi şeklinde meydana gelmektedir. Son 20 yıldır Heatrow havaalanı civarında oturan insanların sayısında gürültü yüzünden % 75 azalma olmuştur⁸⁶.

Çevresel bozulmaların seviyesi ve şiddeti, çevrenin bozulmalara karşı olan duyarlılık derecesine göre değişecektir. Nitekim çevresel bozulmalara karşı aşırı hassas olan doğal çevrelerde, buralara gelen her turist kendisini çeken çekiciliklerin bozulmalarına daha fazla katkıda bulunmakta, ancak bunun tersine, bozulmalara daha az duyarlı olan çevrelerde ise, zararlar tedricen olmakta, bunlar da yöre halkı ya da o çevreyi sık sık ziyaret eden turistlerce ancak uzun vadede fark edilebilmektedir⁸⁷.

Bir başka önemli husus da, sayıca çok kalabalık olan turistlerin toprağa, bitki örtüsüne ve vahşi hayata zarar vererek başta tarım olmak üzere diğer endüstrilerin de zarar görmesine neden olmalarıdır⁸⁸. Verimli tarım alanlarının turizme açılması sadece tarım sektörünü değil, aynı zamanda oradaki bitki örtüsünü, yaban hayatını ve tarım sektöründen

⁸⁴ TÇSV, Türkiye'nin Çevre Sorunları, TÇSV Yayınları, Önder Matbaa, Mayıs 1991, s.388

⁸⁵ Nilgül Gültay, "Çevresel Eğilimlerin Ulusal ve Uluslararası Düzeyde Gençlik Turizmi Kavramının Gelişmesine Etkileri" Gençlik Turizmi Konferansı (14-16 Mayıs 1992), Turizm Bakanlığı(TB) Yayını, Ankara, 1992, s.124

⁸⁶ Emma Copeland, "The Role of Airlines in the Tourism and Environmental Debate", Tourism Management, Butterworth-Heinemann Ltd., Vol.13, Nu.2, London, March 1992, ss.112-113

⁸⁷ William C. Gartner, "Environmental Impacts of Recreational Home Developments", Annals of Tourism Research, Pergamon Press Ltd., Vol.14, Nu.1, Newyork, 1987, s.39

⁸⁸ Richard Prentice, "Environmental Analysis in Tourism", Tourism Marketing and Management Handbook, Prentice Hall, London, 1989, ss.131-132

istifade eden diğer sektörleri de olumsuz etkilemektedir. Ekolojik olarak aşırı duyarlı alanlarda ise, kontrolsüz turistik gelişmeler ekolojik tahribatı gündeme getirmektedir.

Turizm daha çok özel sektör ağırlıklı olduğundan, yatırımlar daha ziyade kâr maksimizasyonu sağlamaya dönük olarak, örneğin yüzme havuzu gibi, kâr merkezlerine yönelmektedir. Özel sektör lağım atık sistemi gibi bir maliyet merkezi için yatırım yapmaktan kaçınmakta, çünkü bu tür kirlilik kontrol sistemlerinin yüksek maliyetleri ile başa çıkamamaktadır⁸⁹. Bu ve benzeri durumlar çevresel kirliliğin önlenmesi yolunda bir engel teşkil etmektedir.

Kirliliğin önlenmesi yolunda bir diğer engel teşkil eden durum da yabancı ziyaretçilerin ziyaret ettikleri turistik alanlarda takındıkları tutum ve davranışlardır. Turistler bu yörelerde doğal olarak bir antropolog ya da araştırmacı duyarlılığı ile çevreye yaklaşmazlar. Çünkü onlar günlük monoton yaşamlarından kaçmak için o yörelere tatile gitmişlerdir ve kendilerini günlük normal işlerle sınırlamak istememektedirler. Özellikle kitle turizmi yolu ile seyahat eden turistler ziyaret ettikleri yöre halkının beklentilerine ilgisiz ve alakasız davranmaktadır. Bu durum da o yöre halkı ve çevresi üzerinde büyük bir stres oluşturmaktadır⁹⁰.

Turizmin yapmış olduğu etkiler ziyaret edilen yöre halkınca da farklı ölçülerde hissedilecektir. Yapılan araştırmalara göre, turizmden fayda sağlayan insanların fayda sağlamayanlara göre turizmin ekonomik etkilerini daha çok hissettiklerini, sosyal ve çevresel etkilerini ise daha az hissettiklerini ortaya koymuştur⁹¹.

Turizme olan ekonomik bağımlılık, insanları çevreye karşı duyarlı hareket etme konusunda çelişkili davranışlara sürükleyebilmektedir. Örneğin Hawaii üzerinde yapılan bir çalışma, Hawaiiililerin çevrenin korunmasının çok önemli olduğunun bilincinde olmalarına rağmen, çevrenin iyileştirilmesi için kendi yaşam standartlarındaki bir azalmaya razı olmadıklarını göstermiştir⁹².

⁸⁹ Bob Mckercher, "Some Fundamental Truths About Tourism: Understanding Tourism's Social and Environmental Impacts", Journal of Sustainable Tourism, Channel View Books-Multilingual Matters Ltd. Vol.1, Nu.1, London, 1993, s.10

⁹⁰ Aynı., s.12

⁹¹ Richard R. Perdue, Patrick T. Long ve Lawrence Allen, "Resident Support for Tourism Development", Annals of Tourism Research, Pergamon Press Ltd., Vol.17, Nu.4, Newyork, 1990, s.587

⁹² Aynı., s.589

Çevre konusundaki en büyük handikaplardan birisi de, yeryüzündeki birçok ülkenin turizmi halen sadece önemli bir ekonomik sektör olarak algılamaları ve turizmi bu yönde geliştirme ve yayma istekleri doğrultusunda plan ve politikalar oluşturmalarıdır.

Öte yandan, şayet turizm sektörünün gelişmesinin sağlıklı ve dengeli olması sağlanabilirse, turizm çevre üzerinde olumlu etkiler yapacaktır. Bunların başlıcaları şunlardır:

- Önemli doğal alanların korunması,
- Tarihi ve arkeolojik sit alanlarının ve arkeolojik özelliklerin muhafaza edilmesi,
- Çevresel kalitenin artması ve çevrenin gelişmesi,
- Altyapının iyileştirilmesi, ve
- Çevresel bilincin artması

Hükümetler ve özel sektör tarafından uygun önlemler alınmaz ve turizm çevrenin muhafaza edilmesinde olumlu bir araç olarak kullanılmazsa, turizmden kaynaklanan gelişmeler çevre üzerinde olumsuz baskılara neden olarak ciddi çevresel kaygıları gündeme getirebileceği gibi⁹³, olumsuz sosyo-kültürel ve ekonomik sonuçları da beraberinde taşıyacaktır.

2.2.2 Turizmin Sosyo-Kültürel Etkileri

Netice itibarıyla turizm farklı sosyal ve kültürel yapılara sahip toplumların birbirleriyle ilişkiler kurmasına, farklı bilgi, görgü, gelenek, kültür ve yaşam düzeyleri arasında bir etkileşmeye ve bunların sonucunda da sosyal yapıların, kültürel anlayışların ve giderek toplumsal davranış ve kalıpların değişmesine yol açan bir sosyal olaydır⁹⁴.

Uluslararası turizm hareketleri sayesinde farklı kültürel ve sosyal yapıya sahip toplumlar birbirlerini daha iyi tanımakta ve uluslararası bir anlayış ve sağduyu gelişmektedir. Bunun yanında, turizm özellikle az gelişmiş toplumlarda şehir medeniyeti bilinci ve entegrasyonunu olumlu yönde etkileyerek, modernizasyonun artmasına yardımcı olmaktadır. Aynı zamanda, turizmin çalışma koşullarındaki toplumsal karakteri ya da genel sosyal şartlardaki değişimi etkilemesi için bir araç olarak kullanılması da bir sosyal fayda olarak görülmektedir⁹⁵.

⁹³ Edward Inskeep, "Environmental Planning for Tourism", *Annals of Tourism Research*, Pergamon Press Ltd., Vol.14, Nu.1, Newyork, 1987, s.119

⁹⁴ A. Mehmet Özdemir, "Turizmin İhmal Edilen Yönü:Sosyal Etkiler", *Turizm Dünyası Dergisi*, Yıl.3, S.29, İstanbul, Şubat 1992, s.21

⁹⁵ Russ Brayley, Turgut Var, "Canadian Perceptions of Tourism's Influence on Economic and Social Conditions", *Annals of Tourism Research*, Pergamon Press Ltd., Vol.16, Nu.4, Newyork, 1992, s.580

Turizmin olumlu sosyal ve kültürel etkileri olmasına rağmen, turizm, sık sık, gidilen ülke halkının toplumsal organizasyonlarında, geleneklerinde, kolektif yaşam tarzlarında, aile ilişkilerinde, kişisel davranışlarında ve değer sistemlerinde önemli değişiklikleri kapsayan ciddi problemleri ve sosyal koşulları da oluşturabilmektedir⁹⁶.

Planlı ve programlı bir şekilde geliştirilemeyen turizm hareketlerinin sosyal bakımdan şu olumsuz etkilerine değinilmektedir⁹⁷:

- Gelenekleri bozma,
- Anti kültür yaratan sonuçlar,
- Tarihi sitlerin kirlenmesi,
- Turiste benzeme arzusu, ve
- Kültürel kirlenme.

Turizmden kaynaklanan stres, kargaşa ve kirlilik gerek turistler gerekse yerel halk üzerinde fiziksel ve ruhsal hastalıklara yol açabilmektedir. Örneğin Hawaii'de turizmin gelişmesiyle birlikte ülser hastalığında bir artış olduğu tespit edilmiştir⁹⁸. Aynı şekilde, özellikle yoğun turistik merkezlerde aşırı gürültü ve kalabalık yerel halkın huzurunu ve rahatını bozarak, onların turistlere karşı negatif bir tavır takınmalarına da neden olabilmektedir. Turizm sektörünün çok aşırı geliştiği bazı durumlarda yerel nüfus kendi yöresi ya da ülkesindeki doğal güzelliklerden yeteri kadar istifade edememektedir⁹⁹. Örneğin, Akdeniz kıyılarının hemen hemen yarısı, sadece kendi ziyaretçilerinin kullanımına yönelik olarak, konaklama işletmeleri tarafından kapatılmış, dolayısıyla, yerel nüfusun denizden kolayca yararlanması engellenmiştir. Bu ve benzeri durum ve gelişmeler yerel nüfus üzerinde olumsuz sosyal etkilere neden olmaktadır.

Aşırı turistik yapılaşma ve yoğunlaşma ile birlikte turistik işletmelerde hijyenik koşulların eksikliği çeşitli gıda zehirlenmelerine ve hastalıklara neden olabilmektedir. Turistlerin bir çoğu gittikleri ülkelerde almış oldukları yiyecek ve içeceklerden zehirlenmekte, çeşitli hastalıklara yakalanmaktadır. Buna "yolculuk hastalığı" adı verilmektedir. Bu hastalığın bir nedeni olarak, gidilen ülkenin iklim koşullarındaki değişiklik, özellikle aşırı sıcak iklimler, değişik yiyecek ve içecekler gösterilirken, bir diğer neden olarak da tatil için gidilen ülkelerdeki yemeklerin ve içme sularının turistlerin kendi ülkelerindeki standartlara uygun olmaması gösterilmektedir. Nitekim İngiltere'deki Tüketiciler

⁹⁶ Avni., s.578

⁹⁷ Hasan Olalı, Alp Timur, Turizm Ekonomisi, Ofis Ticaret Matbaacılık San. Ltd. Şti., İzmir, 1988, s.365

⁹⁸ Doğan, a.g.m., s.219

⁹⁹ Brian Archer, Chris Cooper, "The Positive and Negative Impacts of Tourism", Global Tourism in the Next Decade, William F. Theobald, Butterworth-Heinemann Ltd., Oxford, 1994, s.83

Derneği'nin, Rodos, Mayorka ve Tunus'daki 17 büyük otelde yaptığı araştırmada, bu otellerin 10 tanesinden alınan yemek örneklerinde insan dışkısında bulunan bakteri türlerine rastlanmıştır¹⁰⁰. Yine İngiltere'de 1987 yılında 23 bin kişi arasında yapılan bir araştırmaya göre, yolculuk hastalığına yakalanma oranı en yüksek ülke Mısır olmuştur. Bu ülkeye giden İngiliz turistlerin %69'u hastalanmıştır. Hindistan ve Nepal ikinci olurken, %46 ile Gambia üçüncü olmuştur. Maalesef ülkemiz %41 ile bu tabloda dördüncü sırada yer almıştır. Yunanistan 12.nci, Kıbrıs 19.uncu, Hollanda ise %3 ile sonuncu olmuştur¹⁰¹. Benzer şekilde, özellikle turistik kamplardaki hijyenik koşulların eksikliği de tifo ve kolera gibi hastalıklara yakalanma olasılığını arttırmaktadır.

Turizm endüstrisinin gelişmesi ile ortaya çıkan en önemli problemlerden birisi de, insan ilişkilerindeki materyalleşme ve ticaretleşme ile birlikte toplumsal değer yargılarında gözlenen dejenerasyon olmuştur¹⁰². Bazı ülkelerde özellikle fuhuş ve hayat kadınlarının sayısında anormal artışlar meydana gelmiş ve sonuç olarak zührevi hastalıkların sayısı da artmıştır¹⁰³. Özellikle çağımızın vebası olarak nitelendirilen AIDS hastalığının artmasında turizmin de önemli bir rol oynadığı artık bilinen bir gerçektir.

Turizm olayı ile birlikte suç olaylarında da bir artış meydana gelmiştir. 1974'de yapılan bir çalışmada, Miami ve Florida'da turizm sezonu boyunca hırsızlık ve soygunculuk olaylarının arttığı tespit edilmiştir. Benzer şekilde, Hawaii'de 1961 ve 1978 yılları arasında gençler arasındaki suç oranının turizmle ilişkili olarak arttığına dair bulgulara rastlanmıştır¹⁰⁴.

Öte yandan, ziyaret edilen ülkelerdeki hastalıklar, terörizm, hırsızlık, dolandırıcılık ve hatta bazen yerel ve mahalli yönetimlerin çeşitli uygulamalarından da turistlerin mal ve can güvenlikleri etkilenmektedir. Nitekim bu konuda yapılan bir dizi araştırmada, bireylerin seyahat seçimlerini etkileyen önemli faktörlerden birisinin de bireysel güvenliğinin olduğu ortaya konulmuştur¹⁰⁵. Yapılan bir başka araştırmada da ABD'li turistlerin seyahate çıkarken dikkate aldıkları en önemli faktörlerden birisinin mal ve can güvenliği olduğu ifade edilmiştir¹⁰⁶.

¹⁰⁰ Bayer, a.g.m., s.40

¹⁰¹ Aynı., s.40

¹⁰² Doğan, a.g.m., s.218

¹⁰³ Aynı., s.219

¹⁰⁴ Ian Kelly, "Tourist Destination Crime Rates: An Examination of Cairns and the Gold Coast, Australia", The Journal of Tourism Studies, Department of Tourism, James Cook University of North Queensland, Vol.4, Nu.2, Queensland, December 1993, s.3

¹⁰⁵ Aynı., s.2

¹⁰⁶ Cevdet Avcıkurt, Turizm'de Tanıtım ve Satış Geliştirme, Balıkesir, 1995, s.91

Uyuşturucu, hayat kadınlığı ve kumar gibi olumsuz gelişmeler toplumun ahlaki değerlerini tehdit eden unsurlar olarak kabul edilmekte, ancak bunlar, adam kaçıрма, zorla gasp etme ve AIDS gibi hastalıklar hariç, bireysel güvenlik açısından tehlike olarak görülmemektedir¹⁰⁷.

Turizmin olumsuz sosyo-kültürel etkilerini ülkemiz açısından ele aldığımızda, şu etkiler göze çarpmaktadır¹⁰⁸:

- Aşırı ticarileşme ve fiyatların yüksekliği,
- Bayan turistlere olumsuz gözle bakılması,
- Yerel halkın yaşam stilineki değişiklikler,
- Türkçe kelimelerin yabancı kelime ve deyimlerle değiştirilmesi,
- Turistlerin refahının giyim ve dille taklit edilmesi ve kültürün bozulması,
- Yabancı turistlerle kurulan gelişigüzel cinsel ilişkiler ve bazen yapılan sahte evlilikler,
- Kumar, uyuşturucu ve fahişelikle birlikte ahlaki değerlerin erozyona uğraması,
- Arkeolojik ve tarihi alanların, sitelerin gerek turistler, gerekse yerli halk tarafından yağmalanması. Turistler hediye için, yerel insanlar da satmak için tarihi eser niteliği taşıyan bazı parçaları almaktadırlar. Özellikle yat turizmi bu parçaların Türkiye'den çıkmasına daha elverişli olmaktadır.
- Meşhur Türk halılarına olan yoğun talebi karşılama amacıyla bu halıların daha çabuk üretilmesi, bunların kalitesini düşürmektedir.

Kültürel değerlerin bozulmasının yöre halkı üzerinde olumsuz etkileri olduğu kadar turistler üzerinde de olumsuz etkileri vardır. Bazı turist tipleri, örneğin araştırmacı ve başıboş olarak tanımlanan turistler, özgün ve kültürel değerlere önem vermekte, seyahat amaçlarının en önemli faktörlerini bunlar oluşturmaktadır¹⁰⁹. Kültürel dejenerasyon doğal olarak bu kültürleri yakından tanımak ve yaşamak isteyen turistlerin sayısında da azalmalara yol açacaktır. Bu tip turistler turistik bölgelerin gelişmelerinin başlangıcında bu alanları ziyaret etmekte, daha sonra bu alanlardaki kültürel bozulmalar yüzünden, tercihlerini bozulmamış kültür ve değerlere sahip diğer turizm bölgeleri lehinde kullanmaktadırlar.

¹⁰⁷ Kelly, a.g.m., s.3

¹⁰⁸ Cooper, Özdiç, a.g.m., ss.381-382

¹⁰⁹ Hasan Zafer Doğan, "Turizmin Davranışsal Yönleri Konusunda Bütünleştirici Bir Kavramsal Çerçeve Denemesi", Turizm Yıllığı 1988/1989, Türkiye Kalkınma Bankası, Ankara, 1990, s.48

Çevresel ve sosyo-kültürel etkilerin yanısıra, turizmde sürdürülebilir kalkınmayı gerektiren diğer bir önemli neden de, hiç kuşkusuz turizmin ülke ekonomilerine yaptığı önemli katkılardır.

2.2.3 Turizmin Ekonomik Etkileri

Turizmin en önemli etkilerinden birisi de, özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından hayati önem taşıyan ekonomik etkilerdir. Turizmin özellikle 1950'li yıllardan sonra tüm dünyada hızla gelişmesi ve büyümesi sonucu, turizm sektörü uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel bağlamda ekonomik açıdan büyümeyi ve altyapı üzerinde gelişmeyi sağlayacak çok önemli bir ekonomik sektör olarak günümüzde kendisini kabul ettirmiştir. Geleneksel endüstriler olan tarım, madencilik, petrol ve ormancılık alanlarındaki büyük düşüşlerin sonucu olarak turizm, özellikle kırsal toplumlara sağlamış olduğu yerel istihdam olanakları ve vergi gelirleri ile potansiyel bir temel endüstri olarak algılanmakta¹¹⁰, aynı zamanda bu toplumların sahip olduğu ekonomilerde çeşitlilik yaratmaktadır.

Geleneksel endüstriler için oluşturulan eskimiş ya da demode olmuş endüstri merkez ve mahalleri başta uygun oteller, alışveriş merkezleri, restoranlar ve gösteri merkezleri olmak üzere diğer turistik çekiciliklerle beraber turistik imkânlarla dönüştürülmüştür¹¹¹. Bu tür oluşumlarda kahyalık, demircilik, kamyon şoförlüğü, gemilerle kömür taşımacılığı ve bunların çalışanları gibi iş kategorileri rehberlik, seyahat acentacılığı, yat kaptanlığı ve resepsiyonistlik gibi işlerle el değiştirmiştir. Bu ve buna benzer dönüşümler sonucu turizm gelir ve istihdam yaratıcı bir kaynak olarak imalat, tarım, dağıtım ve diğer benzer geleneksel sektörlerin yerini alan alternatif bir sektör olarak görülmeye başlanmıştır.

Günümüzde turizmin ekonomik etkileri çok geniş ve karmaşık bir yelpazeyi kapsamaktadır. Bu etkilerin başlıcaları; ödemeler bilançosuna olan etkiler, milli paraya değer kazandırılması, turizm gelirlerinin çarpan-çoğaltan etkileri, turistik talep artışına paralel olarak yatırımların hızlanması, milli gelir üzerindeki katma değer etkisi, kamu gelirlerinin artması, iç fiyatlar üzerindeki etkiler, istihdam etkisi, diğer sektörler üzerindeki etkileri ile fiziksel ve kurumsal altyapı üzerindeki etkilerdir.

Gelişmekte olan ülkeler için istenilen ekonomik kalkınma ve büyümenin sağlanması konusunda en büyük engellerden birisi finans konusudur. Büyüme ve kalkınmanın

¹¹⁰ Richard R. Perdue, Patrick T. Long ve Lawrence Allen, "Rural Resident Tourism Perceptions and Attitudes", *Annals of Tourism Research*, Pergamon Press Ltd., Vol.14, Nu.3, Newyork, 1987, s.221

¹¹¹ William R. Eadington, Milton Redman, "Economics and Tourism", *Annals of Tourism Research*, Pergamon Press Ltd., Vol.18, Nu.1, Newyork, 1991, s.42

finansmanı genellikle döviz kazancı suretiyle sağlandığı için döviz kazandırma potansiyeli yüksek olan sektörler teşvik edilmekte, bazı durumlarda, finansman açıkları borçlanma veya kredi yoluyla kapatılmaktadır. Ancak bu finansman kaynaklarının da maliyeti vardır ve bazen bu maliyetler bir ülkenin gelişmesini yavaşlatabilecek kadar ağır koşullar içerebilir¹¹². Oysa ki, dış turizmden elde edilen gelirlerin maliyeti diğer finansman kaynaklarına göre oldukça düşüktür. Bu nedenle, özellikle gelişmekte olan ülkeler turizm sektörüne diğer sektörlerin çoğuna oranla daha fazla önem vermektedir.

2.2.3.1 Turizmin Önemli Gelir Etkileri

Yabancı ziyaretçiler ulaşım, konaklama, yiyecek ve içecek ve turizm sektörü ile bağlantılı diğer hizmetlerden yararlanmak amacı ile harcamalarda bulunmaktadırlar. Turistlerin yapmış oldukları bu harcamaların bir kısmı ithalat ve tasarruf olarak gelirin tekrar dağılımı esnasında ekonomiden sızacak, fakat geri kalan kısmı üretim faktörlerine tekrar harcanacaktır¹¹³.

Turizm gelirlerinin ekonomik dolaşımında etkin bir şekilde yer alması, turizmden birçok ekonomik sektörün faydalanmasından kaynaklanmaktadır. Bunların sonucu olarak da turizm gelirleri direkt, indirekt ve uyarılmış etkilere neden olmaktadır. Turizm gelirlerinin ekonomi içinde çabuk ve etkili bir şekilde dolaşımı sonucu ortaya çıkan nihai turizm geliri ilk gelirden oldukça yüksek çıkmaktadır.

1984 yılı verilerine dayanarak ülkemizde yabancı turistlerin yapmış oldukları turistik tüketim harcamaları turistik gelir çarpanı formülüyle hesaplanmış ve bu harcamaların 4,279.8 milyon dolarlık bir gelir artışına neden olduğu bulunmuştur¹¹⁴.

Turizm sektörünün gerek yatırım gerekse işletme aşamasında diğer sektörlerle olan güçlü bağlantıları nedeniyle bu sektörler üzerinde çok güçlü etkileri bulunmaktadır. Ülkemizde bu konuda girdi Girdi-Çıktı (Input-Output) tekniği kullanılarak 1990 yılında Turizm Yatırımcıları Derneği tarafından bir araştırma yapılmış ve ortaya çarpıcı sonuçlar çıkmıştır.

Ülkemizde turizm sektörünün girdi kullanımı yoluyla uyardığı sektör sayısı 33 olarak tespit edilmiştir¹¹⁵. Sektörün doğrudan ve dolaylı geriye etkisi incelenmiş ve turizm sektörü

¹¹² Orhan İçöz, Turizm Talebinin Yapısal Analizi ve Türkiye'ye Yönelik Turizm Talebini Etkileyen Faktörler, Doçentlik Çalışması, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir Meslek Yüksekokulu, İzmir, 1991, s.33

¹¹³ John Fletcher, Helena Snee, "Tourism Multiplier Effects", Tourism Marketing and Management Handbook, Prentice Hall, London, 1989, s.529

¹¹⁴ Olalı, Timur, a.g.e., s.114

hizmetlerine karşı nihai talep 1,000 TL artarken, ekonominin diğer sektörlerine olan mal ve hizmet talebinin 1,737 TL artacağı belirtilmiştir¹¹⁶.

Turizm sektörünün ileriye doğru direkt ve endirekt etkileri sonucu ise, turizm sektörü üretiminin 1 milyar TL artmasının ekonomide 1.2 milyar TL üretim artışına neden olduğu gözlemlenmiştir. Bu da turizmin geriye doğru bağlantısının, yani girdi aldığı sektörleri uyarma etkisinin, ileriye doğru bağlantısından, yani girdi verdiği sektörleri uyarma etkisinden önemli derecede yüksek olduğunu göstermektedir¹¹⁷. Bu göstergeler ülkemizde turizm sektörünün genişlemesinden bir çok sektörün olumlu yönde etkilendiğini göstermektedir. Tersine bir durumda ise, bu sektörün durgunluğa sürüklenmesinden aynı sektörler önemli derecede zarar görmekte, bu sektörlerin üretim ve istihdam düzeyleri düşmekte, gelir yaratma kapasiteleri zayıflamaktadır¹¹⁸. Bu göstergeler ülkemiz açısından turizmde sürdürülebilir bir kalkınmanın gerekliliğine işaret etmektedir.

Ülkemizde turizm sektörüne yönelik nihai talep büyük ölçüde ihracata yönelik olup, bu talebin %71'i dış talepten, %25'i de yurt içi talepten kaynaklanmaktadır¹¹⁹. 1990'da 3,965 Milyon dolar olan turizm talebi kendi sektörel çıktısını 3,973 milyon dolar artırırken, ekonominin diğer sektörlerinde de 3,655 milyon dolar tutarında bir genişlemeye neden olmuştur¹²⁰.

Turizmin yarattığı katma değere baktığımızda, dış turizm gelirlerinin 1986 yılında % 67.7 oranında katma değer yarattığını görmekteyiz¹²¹. Turizmin 1990 yılında yarattığı katma değer GSMH içindeki payı ise % 2.24 olup, 1985 yılı için bu değer % 1.35'tir. Bu da milli ekonomide sektörün katkısının arttığını göstermektedir¹²².

Ülkemizde yapılan bu araştırmanın sonuçları turizmin ülkemiz ekonomisi içinde ne denli önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Şayet, turizm sektörü şu anda bulunduğu noktadan daha geri bir düzeyde bulunsaydı hiç şüphesiz yukarıda anılan kazançların bir kısmından yoksun olunacaktı. Bu, turizmin ekonomik fonksiyonlarının sürdürülebilir bir kalkınmayı niçin gerekli kıldığını da açıklamaktadır. Bu konuda diğer bir

¹¹⁵ Turizm Yatırımcıları Derneği (TYD), Turizm Yatırımlarının Ekonomiye Katkıları, İstanbul, Nisan 1992, s.111

¹¹⁶ Aynı., s.111

¹¹⁷ Aynı., s.114

¹¹⁸ Aynı., s.114

¹¹⁹ Aynı., s.115

¹²⁰ Aynı., s.118

¹²¹ Orhan İçöz, "Turizm Sektöründe Yaratılan Katma Değer", Turizm İşletmeciliği Dergisi, Aydın, Ağustos 1988, s.8

¹²² İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB), Turizm Sektörü, Sektör Araştırmaları Serisi, Nu.6, İstanbul, 1995, s.38

ekonomik fonksiyon da turizmin ekonomik sızıntısının diğer bir çok sektörden daha az olmasıdır.

Eğer herhangi bir endüstri, ithalata düşük ölçüde bağlıysa, ithalata büyük ölçüde bağlı bir endüstriden daha büyük bir ekonomik etki yapacaktır. İthalat ya da tasarruf şeklinde ekonomiden sızan herhangi bir miktardaki para, gelirlerde, istihdamda ve kamu gelirlerinde meydana gelebilecek daha fazla bir artışı durdurmaktadır. Örneğin, Kore'de sadece ticaret ve tarım, turizmden daha az bir sızıntıya sahip olup, diğer endüstriler (madencilik, ulaşım ve iletişim, yiyecek, inşaat, orman ürünleri, kimya ve tekstil gibi) turizmden daha fazla sızıntıya sahiptir¹²³.

Sızıntı faktörü sınırlı ekonomilere sahip daha küçük ülke veya bölgelerde veya ekonomileri yüksek ölçüde entegre olmayan büyük ülkelerde daha yüksek olmaya meyillidir. Aynı şekilde turizmde kullanılan yapı ve malzemenin ithal edilmesinin söz konusu olduğu yeni gelişen turistik alanlarda da bu sızıntı daha yüksek olmaya meyillidir¹²⁴.

Öte yandan, Filipinler'de yapılan araştırmalarda, turizmin ikincil etkilerinin sektör içi bağlantılardan dolayı, sık sık, direkt etkilerden daha fazla olduğu bulunmuştur. Örneğin, turizm harcamalarının doğrudan etkisi 0.367 ise dolaylı etkisi 0.449 olmaktadır¹²⁵.

Ülkemizde yapılan araştırmada, turizm sektörünün aynı zamanda kendi başına önemli derecede bir dış ticaret fazlası verdiği tespit edilmiştir. 1,000 dolarlık bir dış talebi karşılamak için sadece 70 dolarlık bir aramalı ithalatı gerekmekte, sonuç olarak sektörel düzeyde 930 dolarlık cari işlemler fazlası gerçekleşmektedir. Bu da turizmin dış ödemeler bilançosuna olan katkısını somut bir biçimde göstermektedir¹²⁶.

Turizm, birincisi bu endüstrideki direkt yatırım, ikincisi turizm ürününü sağlamak amacıyla gereksinim duyulan altyapı yatırımları olmak üzere iki şekilde sermaye yatırımı teşvik etmektedir. Özel yatırımlar, sık sık, özellikle çok uluslu ortaklıklar başta olmak üzere yabancı şirketler tarafından gerçekleştirilmektedir. Böyle bir gelişmenin turisti çeken ülke açısından avantajları olduğu kadar dezavantajları da olacaktır. Sermayenin kar transferi yoluyla dışarıya çıkması, endüstrinin gelişmesindeki kontrolün kaybolması, anahtar iş pozisyonlarında yabancı iş gücünün istihdam edilmesi ve bir ya da iki ülkeye hatta bazen bir ya da iki şirkete bağımlı kalınması önemli dezavantajlar olarak göze çarpmaktadır.

¹²³ John E. Fletcher; "Input-Output Analysis and Tourism Impact Studies" Annals of Tourism Research, Pergamon Press Ltd., Vol.16, Nu.4, Newyork, 1989, s.517

¹²⁴ Inskeep, a.g.e., s.385

¹²⁵ Fletcher, a.g.m., s.517

¹²⁶ TYD, a.g.e., s.118

Sürdürülebilir bir turizm kalkınmasında bu ekonomik avantaj ve dezavantajların çok iyi analiz edilmesi gerekmektedir.

2.2.3.2 İstihdam Etkisi

Dünyada en fazla iş yaratan sektörün turizm sektörü olduğu, toplam 212 milyon kişinin bu sektörde istihdam edildiği, diğer bir ifadeyle dünya çalışanlarının 9'da 1'inin bu sektörde çalıştığı daha önce vurgulanmıştı. Hong Kong'ta yapılan bir araştırma, otel sektörünün istihdam ürettiğini ve direkt değerinin diğer ithalat ve ihracata dayalı endüstrilerden iki kattan bile daha fazla olduğunu göstermiştir¹²⁷.

Turizm sektörünün bir hizmet sektörü olması ve emek-yoğun üretim tekniğinin uygulanması bu sektörde istihdamın yüksek olmasına neden olmaktadır. Turizmde istihdam özellikle servis sektörlerinde yoğunlaşmakta, bu nedenle bir çok iş nispeten küçük sermaye ile yapılmaktadır¹²⁸. Genel olarak turizmden kaynaklanan istihdam 3 kategoride gerçekleşmektedir¹²⁹:

- Oteller, restoranlar, turlar gibi turistik faaliyetler sonucu meydana gelen harcamaların neden olduğu doğrudan istihdam,
- Tarım, balıkçılık, imalatçılık gibi sektörlerin turizm arzı ile ilgili, fakat doğrudan turizm sektörü ile ilgili olmayan harcamalarından kaynaklanan dolaylı istihdam, ve
- Turizm sektöründen elde ettiği gelirleri harcayan yerel insanların, bu harcamalarından kaynaklanan uyarılmış istihdam. Yeni bir sayfiye yerinin veya havaalanının yapımı gibi doğrudan turizmle ilgili müteahhitlik de bazen bu kategoriye dahil edilmektedir.

Turizm bu yönüyle işsizliğin yüksek olduğu ülke ve bölgelerde temel bir istihdam yaratıcı ve arttırıcı bir ekonomik yatırım aracı olarak kilit rol oynamaktadır.

Ülkemizde 1990 yılında turizm belgeli konaklama tesislerinde 127,720 kişi istihdam edilmiş, söz konusu istihdamın % 89'unu oluşturan 114,159 kişi işletme aşamasında, % 11'ini oluşturan 13,570 kişi de yatırım aşamasında yer almıştır¹³⁰.

¹²⁷ Fletcher, a.g.m., s.517

¹²⁸ Peter M. Burns, "Sustaining Tourism Development", Journal of sustainable Tourism, Channel View Books-Multilingual Matters Ltd., Vol.1, Nu.2, London, 1993, s.85

¹²⁹ Aym., s.88

¹³⁰ TYD, a.g.e., s.122

1993 yılında ise, bu sektörde yaklaşık 196,000 insanın çalıştığı tespit edilmiş olup, bu çalışanların alt sektörler ve gruplara göre dağılımı ise şöyledir¹³¹.

- Turist rehberliği	: 5,324
- Konaklama, yiyecek-içecek	:171,219
- Seyahat acentacılığı	: 18,000
- Turizm Bakanlığı	: 2,222

Ülkemizde dolaylı istihdamın ise direkt istihdamın 3 katı olduğu tahmin edilmektedir¹³². Diğer taraftan, sadece konaklama tesislerinde 1993 yılında 58,000 personel sayısı mevcut olup, 1994-1998 yılları arasında 94,000 yeni personelin istihdam edilmesi ve eğitilmesi gerektiği yapılan bir araştırma ile ortaya konmuştur¹³³.

Turizm sektörünün de içerildiği hizmetler sektörü, 1994 yılı itibarı ile sivil istihdamın % 37'sini kapsamaktadır. Gelişmiş ülkelerde hizmet sektörü payının % 50 dolayında olduğu göz önüne alındığında, ülkemizde hizmet sektörü istihdamının düşük kaldığı belirtilebilir. Sonuç olarak önümüzdeki yıllarda hizmetler sektöründe ve dolayısıyla da turizm endüstrisinde istihdam payının artacağı tahmin edilebilir¹³⁴. Doğal olarak böyle bir hedef, turizmin gelişmesinin devamlı ve istikrarlı olmasına bağlı olacaktır.

Turizmin farklı etkileri konusunda bir diğer önemli husus da çevresel, sosyo-kültürel ve ekonomik etkilerin birbirinden bağımsız olarak ele alındığı zaman ortaya yanıltıcı sonuçların çıkmasıdır. Bu etkiler birbiriyle iç içe geçmiş durumdadır. Herhangi bir etki, örneğin, ekonomik bir etki, sosyal açıdan bir başka etkiyi gündeme getirebilmektedir. Örneği somutlaştırmak gerekirse; yoğun turizm sezonlarında, turizmin ekonomik bağlamda enflasyonist etkilerinden kaynaklanan fiyat artışları yöre insanların turizme bakışlarını olumsuz yönde değiştirebilmektedir. Ülkemizde, Ürgüp'te yapılan bir araştırmada, bu yöre insanların % 68'inin yiyecek maddeleri için, % 75'inin de konut ve arsa için turizm nedeniyle eskisine nazaran daha fazla para ödedikleri görüşünü benimsedikleri tespit edilmiştir¹³⁵.

¹³¹ Ministry of Tourism, Tourism in Turkey-National Tourism Policies and Strategies, Ankara, 1994, ss.1-2

¹³² Aynı., s.2

¹³³ Turizm Bakanlığı (TB) - Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Turizm Endüstrisi İşgücü Araştırması, Ankara, 1994, s.92

¹³⁴ IMKB, a.g.e., s.36

¹³⁵ Türk - Alman Kültür İşleri Kurulu, Turizmin Sosyokültürel/Ekolojik Etkileri ve Bu Etkileri Olumlu Şekilde Yönlendirme İmkanları, Seminer, Nu.6, Ankara, 1995, s.68

Herhangi bir alanda turizmin meydana getirebileceği net maliyet ve faydaların bir bütün olarak değerlendirilebilmesi için ekonomik fayda ve maliyetlerin, çevresel ve sosyo-kültürel fayda ve maliyetlerle ilişkilendirilmesi gerekmektedir¹³⁶.

Turistik bir alanda turizmin olumlu ve olumsuz katkıları şu faktörlere bağlı olarak değişecektir:

- Turistik alanın fiziksel, ekonomik ve sosyal yapısı,
- O alanda turizm ekonomisinin gelişme seviyesi ve kontrol edilebilirliği,
- Ziyaret eden turistlerin sosyo-ekonomik durumları ve ziyaret amaçları,
- Turistlerin kalış süresi ve tatmin seviyesi,
- Turizm gelişme türü (kitle turizmi, bireysel turizm vs.),
- Yerel ve merkezi yönetimlerin turistik alanlardaki uygulamaları ve aldıkları önlemler, ve
- Özel sektörün bu konudaki tavır ve tutumları.

Buraya kadar yapılan incelemelerde; turizmdeki gelişmelerin de bir sınırı olması gerektiği ve bu sınırlar aşıldığı zaman ortaya olumsuz sonuçların çıktığı anlaşılmaktadır.

2.2.4 Taşıma Gücü Kapasitesi

Turizmde son yıllarda yaşanan hızlı gelişme ve bu gelişmenin beraberinde getirdiği bazı olumsuz çevresel, fiziksel, sosyo-kültürel ve ekonomik sonuçlar turizmde yeni yönetim teknik ve arayışlarını gündeme getirmiştir. Bu yönetim arayışlarından birisi de turizmin kendi başlangıç ve sınır koşulları olduğu ve turizmin bu koşulları kendisinin tayin edebileceğine yönelik olan " taşıma gücü kapasitesi " dir.

2.2.4.1 Turizm Kaynaklarının Sınır Sorunu

Turizm kaynakları doğal olarak ancak belirli sayıdaki ziyaretçilere hizmet verebilir. Bu sınır aşıldığında verilen hizmetin kalitesinde ve dolayısıyla ziyaretçilerin kazandığı deneyimin kalitesinde bir azalma meydana gelecek, sonuç olarak turizmden beklenen yarar azalacaktır.

Turistik gelişmelerin çevresel değerler üzerindeki olası olumsuz etkilerinin önceden belirlenememesi ve gelişimin denetlenememesi, turizm kaynağının önemli derecede

¹³⁶ Inskeep, a.g.e., s.389

bozulmasına veya geriye dönüşümü olmayacak bir biçimde yok olmasına yol açabilmektedir¹³⁷.

Bu konuda ülkemizden de örnekler vardır. 1 km kıyı uzunluğuna sahip olan Marmaris yakınlarındaki Çubucak Orman İçi Rekreasyon Alanı'nda gününbirlik ve çadırli kamp alanı olarak taşıma kapasitesinin üstünde bir kullanım meydana gelmekte ve bunun sonucu olarak alanın klimaks bitki topluluğunu oluşturan kızılçam ağaçları kurumaya yüz tutmuştur. Kuruma nedeni ise; genelde kazık olan fakat bu yörede saçak kök yapan bu ağaçların alt tabakadaki maki florasının tahrip edilmesiyle seviyesi düşen taban suyundan yeteri kadar yararlanamamış olmalarıdır¹³⁸.

Buna benzer bir diğer örnek ise yine Marmaris yakınlarındaki bir başka orman içi dinlenme yeri olan Günnücek Ormanı'nda yaşanmaktadır. Bu alan ülkemizin monopolünde olan sığla ağaçlarıyla kaplıdır. Burada turistlerin rahatça denize girebilmeleri için kıyadaki bitki örtüsü temizlenmiş ve taban suyu yer yer çekilmiştir. Bitki örtüsü engeli ortadan kalkınca, dalgaların ağaç kök bölgelerindeki toprağı uzaklaştırması ve tuzlu su oranının artması sonucu çok değerli olan sığla ağaçları kıyından itibaren devrilmeye başlamıştır. Fethiye Belceğiz koyunda da benzer durumla karşılaşmaktadır¹³⁹.

Turizm alanları ve doğal çevrenin genişletilmesi olanakları iki nedenden dolayı çok sınırlıdır¹⁴⁰:

Birincisi, bu alanda yapılacak yatırımların (koruma-temizleme-arıtma yatırımları, yapılaşmaya uygun olmayan doğal yapıların düzenlenmesine yönelik yatırımlar vb...) maliyeti üssel bir biçimde artmaktadır. İkincisi, bu maliyet artışı belirli bir noktadan sonra doğal kaynakların çok küçük bir bölümü için geçerli olmakta, doğal kaynak niteliğindeki doğal çevre ve arazi ile tarihi ve kültürel çevrenin büyük bir bölümü için sınırların genişletilmesi olanaksızlaşmaktadır. Doğal kaynakların ve bunların yenilenebilirlik olanaklarının son derece sınırlı olması nedeniyle, bu kaynakları yıpratmayacak ve bunların sürdürülebilirliğini sağlayacak şekilde, taşıma kapasitelerinin belirleme çalışmalarının yapılması gerekmektedir.

¹³⁷ Faik Küçüktopuzlu, "Çevresel Etki Değerlendirme Yönteminin Turistik Yörelere Gelişmesi ve Denetlenmesinde Kullanımı", Turizm Yıllığı 1994, Türkiye Kalkınma Bankası, Ankara, 1995, s.221

¹³⁸ Gülez, a.g.m., ss.34-35

¹³⁹ Aynı., s.35

¹⁴⁰ Arslan Sonat, "Çevrenin Turizm Planlaması İçindeki Yeri", II. Ulusal Turizm Kongresi, Belediye Yayınları, Kuşadası, 21-23 Kasım 1991, s.172

2.2.4.2 Turizmin Mevsimsellik Özelliği

Taşıma kapasitesi kavramında mevsimsellik düşünülmesi gereken önemli bir olgudur. Doğal, sosyal ve kültürel değerler turizmin ortaya çıkış nedenlerinin başında gelip, gelişmesinde ve büyümesinde de önemli rol oynamışlardır. Bu değerlerin yoğun olduğu yerleşim bölgelerinde mevsimlik yoğunlaşma görülmekte ve bu yöreler yaz ve kış nüfusunun dengesizliğine maruz kalmaktadır. Bu olgu özellikle Akdeniz ülkelerinde yoğun olarak görülmektedir. Ülkemizde de durum böyledir. Türkiye'nin turizm potansiyelinin önemli odak noktası kıyı turizmi olup, turizm hareketlerinin %90' ı kıyı şeridini hedeflemektedir¹⁴¹. Mevsimsellik, turizm sektörü için bir handicap olmakta, turistik bölgelerin fiziksel ve sosyal kaynaklarına ağır bir yük teşkil etmektedir. Kış nüfusuna göre programlanan altyapı, yoğun sezonda yetersiz kalmakta, yöre halkı ve turistler üzerinde oldukça olumsuz etkiler bırakmaktadır. Diğer taraftan yaz nüfusuna göre düzenlenmiş bir alt ve üst yapı ağı da sezon dışında atıl kalarak, finansal kaynakların rasyonel kullanımı sorusunu gündeme getirmektedir.

Öte yandan mevsimsellik problemi sadece kıyı yerleşim birimlerinde değil, özellikle dağlık ve kırsal alanların hassas olan doğal ve kültürel çevrelerinde de fazlasıyla hissedilmektedir¹⁴².

2.2.4.3 Kavram Olarak Taşıma Gücü Kapasitesi

Geleneksel anlamda taşıma kapasitesi belirli bir coğrafi bölgenin kabul edebileceği ya da barındırabileceği maksimum turist miktarı olarak tanımlanabilir. Bu kavram, turizm alanındaki gelişmenin aşılması gereken belirli bir limit, tavan ya da eşiğe sahip olmasını ifade etmektedir¹⁴³. Turizmde taşıma kapasitesinin yorumlanması ve yapısı ile ilgili iki düşünce ekolü vardır¹⁴⁴.

Birinci düşünceye göre, turizm taşıma kapasitesi, turist kabul eden ülke tarafından turizmin olumsuz etkilerinin farkına varılmadan önce, turizmin meydana geldiği bölgenin kapasitesi olarak düşünülür. Diğer bir ifadeyle, kapasite ne kadar turist çekilebileceğinden ziyade, ne kadar turist istendiğini göstermektedir. İkinci düşünce akımına göre ise, ileri

¹⁴¹ Uslu, a.g.t., s.24

¹⁴² Lisle S. Mitchell, Peter E. Murphy, "Geography and Tourism", Annals of Tourism Research, Pergamon Press Ltd., Vol.18, Nu.1, Newyork, 1991, s.61

¹⁴³ Peter W. Williams, Alison Gill, "Tourism Carrying Capacity Management Issues", Global Tourism in the Next Decade, William F. Theobald, Butterworth-Heinemann Ltd., Oxford, 1994, s.179

¹⁴⁴ A.M.O. O'Reilly, "Tourism Carrying Capacity", Managing Tourism, Butterworth-Heinemann Ltd., G.Britain, 1991, s.301

seviyelerdeki turistik akımları azaltacak turizm kapasite fikri önerilmektedir. Çünkü belli kapasiteler aşıldıktan sonra bölgenin turistler üzerindeki çekiciliği ortadan kalkacak ve turistler de başka turistik bölgelerin arayışı içine gireceklerdir.

Taşıma kapasitesi, turizmin kabul edilebilir sınırlar içerisinde büyümesine izin veren bir yaklaşımı benimseyerek, turistik alanın ekonomik, fiziksel ve sosyal özellikleri ile turistlerin ziyaretleri ile kazanmış oldukları deneyimlerin kalitesinden ödün vermeksizin turistik gelişmenin sürdürülmesini önermektedir. Ancak herhangi bir turistik alan için farklı taşıma kapasitesi kavramları mevcuttur. Bunlar başlıca ekolojik, sosyal, fiziksel ve ekonomik taşıma kapasiteleridir.

2.2.4.3.1 Ekolojik Taşıma Kapasitesi

Herhangi bir turistik bölgede bulunan bitkilere, toprak türlerine, doğal alanda bulunan tüm flora ve faunaya dış etkenden gelecek zararların başlangıç noktası ekolojik taşıma kapasitesini oluşturmaktadır¹⁴⁵.

2.2.4.3.2 Fiziksel Taşıma Kapasitesi

Bu kavram ekolojik taşıma kapasitelerini de içine alan bir kavram olup, ondan daha geniş bir içeriğe sahiptir. Ekolojik taşıma kapasitesinden farklı olarak, doğal kaynaklar dışında, insan eliyle yapılmış fiziksel kaynakları da içermektedir. Fiziksel taşıma kapasitesi, bir plajdaki veya tarihi alandaki ya da yapıdaki yıpranmanın ve tahrip olmanın ya da çevresel problemlerin doğacağı sınır olarak da tanımlanmaktadır¹⁴⁶.

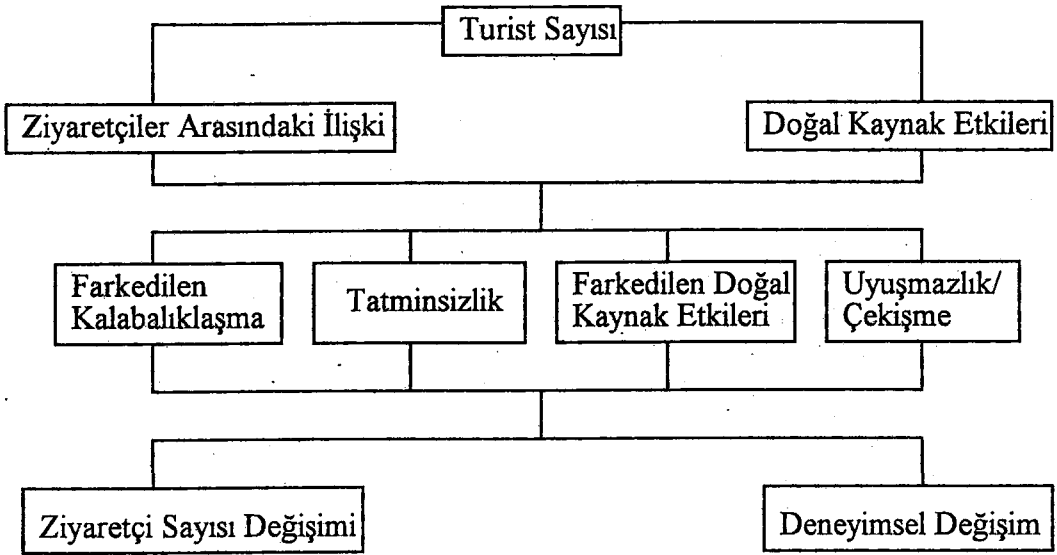
2.2.4.3.3 Sosyal Taşıma Kapasitesi

Sosyal taşıma kapasitesi, ziyaret edilen yöre halkının turistlerin davranış ve huzuru için göstereceği tolerans düzeyi ve turistlerin kalabalıklaşma derecesinin diğer turistler tarafından kabul edilmeye hazır olduğu seviye olarak tanımlanabilir.

Şekil.7'de de açıkça görülebileceği gibi, bir turistik alanın rekreasyonel kullanımından kaynaklanan bir dizi birbiri ile bağlantılı etkiler turistleri etkilemektedir. O alandaki turistik ve rekreasyonel imkanların kullanım seviyesi ziyaretçiler arasındaki ilişkiyi de etkilemekte, kullanım seviyesi belirli bir noktayı geçtikten sonra aşırı kalabalıklaşma fark edilmekte ve

¹⁴⁵ Faik Küçüktopuzlu, "Turistik Alanlardaki Kontrolsüz Gelişme ve Alanların Taşıma Kapasiteleri", Turizm Yıllığı 1988/1989, Türkiye Kalkınma Bankası, Ankara, 1990, s.11

¹⁴⁶ O'Reilly, a.g.e., s.303

Şekil.7 Turizmin Turistik Deneyim Üzerine Etkileri

Alan R. Graefe, Jerry J. Vaske, " A Framework for Managing Quality in The Tourist Experience", *Annals of Tourism Research*, Pergamon Press Ltd., Vol.14, Num.3, London, 1992, s.392

elde edilen turistik deneyimin kalitesinde bir azalma söz konusu olmaktadır. Artan fazla kullanım seviyeleri, doğal kaynaklar üzerinde de olumsuz etkiler oluşturmakta ve bu da turistlerin hissettikleri tatminkarlığı azaltmaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere, sosyal taşıma kapasitesi daha çok psikolojik bir faktör olmakta ve bireyden bireye değişebilmektedir.

2.2.4.3.4 Ekonomik Taşıma Kapasitesi

Ekonomik taşıma kapasitesi, herhangi bir turistik alanda istenen yerel faaliyetlerde izdiham yaratmaksızın, bunları turistik çekici düzenlemeler olarak sunabilme kabiliyetidir.

Bu kavramlardan da anlaşılacağı üzere flora, fauna ve ekolojik sistemlerin muhafaza edilmesi, tespit edilen koruma amaçlarına dayalı olarak nicelleşebilir. Aynı şekilde ekonomik etki ölçüleri de nicelleşebilirken, sosyal etki ölçüleri ve kalabalık seviyeleri daha çok nitel olabilir. Diğer bir ifade ile, sosyal kapasite kullanıcı özelliklerinden, ekolojik taşıma kapasitesi ise kaynakların özelliklerinden meydana gelmekte; fiziksel ve ekonomik kapasite de turistik alanların yönetim özelliklerinden kaynaklanmaktadır¹⁴⁷.

¹⁴⁷ Küçüktopuzlu, a.g.m., s.12

2.2.4.4 Taşıma Kapasitesini Sınırlayıcı Faktörler

Taşıma kapasitesi ekolojik, fiziksel, ekonomik ve politik faktörlerden olduğu kadar ziyaretçilerin ve yöre halkının özelliklerinden ve deneyimlerinden de etkilenmektedir.

Şekil 8’de turizmin taşıma kapasitesini belirleyen ve sınırlayan faktörler detaylı olarak gösterilmiştir. Fiziksel, ekolojik, politik ve sosyal öğeler alt sistemler olarak tanımlanmakta, taşıma kapasiteleri bu alt sistemler arasında farklı olmaktadır. Bu alt sistemlere katkıda bulunan öğeler arasındaki taşıma kapasiteleri farklı olabileceği gibi, herhangi birinin eşliğinin aşılması, diğer unsurlar üzerinde de zincirleme etkilere sahip olacak ve aynı zamanda diğer alt sistemlerin taşıma kapasitelerinin belirlenmesinde de önemli rol oynayabilecektir. Örneğin, ekolojik sistemin bir unsuru olan su ile ilgili kapasite sınırının aşılması yine ekolojik sistemin bir diğer unsuru olan bitki örtüsü ve vahşi hayatı olumsuz etkilerken, bunların taşıma kapasite eşliğini daha da sınırlayacaktır. Bu şekilde bir etkileşim sosyal alt sisteme de yansiyacak, gerek ziyaretçiler, gerekse yöre halkı bu etkileşimden olumsuz yönde etkilenerek tepkisel davranışlarda bulunacak ve onların gösterdiği tolerans düzeyinde bir azalma meydana gelecektir. Turistlerin ve ziyaret edilen yörelerin özellikleri taşıma kapasitelerinin düzeylerini etkileyen iki önemli faktördür.

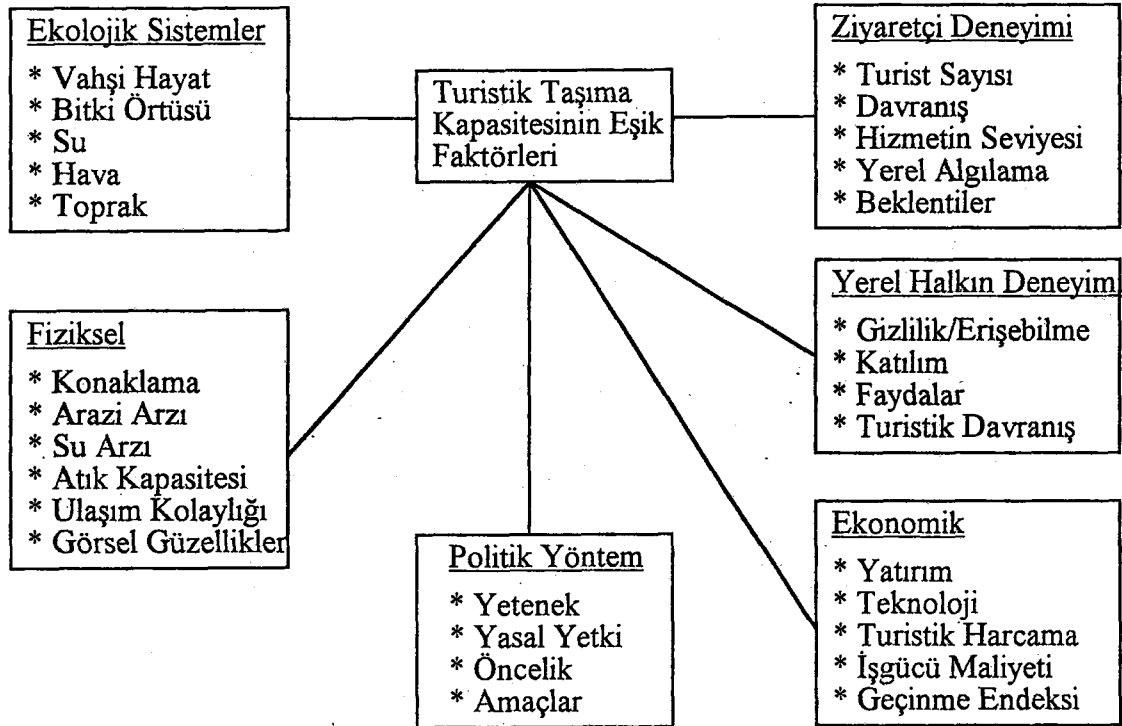
Taşıma kapasitesini belirleyen faktörler başlıca 3 grupta toplanmıştır. Bunlar Şunlardır:¹⁴⁸

- Turizmin özellikleri,
- Çevrenin dayanma ve kendini yenileme gücü, ve
- Turizm ekonomisinde zaman boyutu.

Turizmin özellikleri ile; turizmin zaman içindeki yoğunluk dağılımı, turistlerin amacı ve turiste sunulan olanaklar kastedilmekte olup, bunlar taşıma kapasitelerinin belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır.

Çevrenin direnme gücünün çok zayıf olduğu turizm merkezlerinde ise, taşıma kapasitesi daha küçük olacaktır. Aynı şekilde, kırsal, tarihi-kültürel ve ören yerlerinin turistik akımlara karşı dayanma gücü büyük kentlere oranla daha sınırlı olacaktır.

¹⁴⁸ Sonat, a.g.t., s.172

Şekil. 8 Turizmin Taşıma Kapasitesini Sınırlayan Faktörler.

Peter W. Williams, Alison Gill, "Tourism Carrying Capacity Management Issues", *Global Tourism in the Next Decade*, Edited by William F. Theobald, Butterworth-Heinemann Ltd., Oxford, 1994, s.179

Gerek firma, gerekse ülke düzeyinde turizme kısa dönemli kar perspektifi ile bakıldığı takdirde, çevresel kaygılar geri atılacak ve çok uzun olmayan bir zaman diliminde olumsuz çevresel etkiler meydana gelebilecektir.

2.2.4.5 Taşıma Kapasitesi Standartları

Taşıma kapasitelerinin yukarıda da incelendiği gibi bir çok değişik faktör tarafından etkilenmesi ve sınırlandırılması, turistik taşıma kapasiteleri için kesin standartların ve değerlerin saptanmasını zorlaştırmaktadır. Diğer taraftan, turistik bir alanda meydana gelebilecek çevresel zararların turistler ve yöre halkı tarafından fark edilmesi, çok farklı biçimlerde ve farklı zaman boyutlarında olabilir. Bu zararların fark edilmesi esnasında ise taşıma kapasiteleri çoktan aşılmış olabilir. Bunun yanında, herhangi bir turistik alan için tespit edilen taşıma kapasitesi standartları diğer turistik alanlar için geçersiz olabilir. Örneğin Güney Avrupalılar izdihama ve kalabalığa, Kuzey Avrupalı ve bir çok Kuzey Amerikalıdan daha toleranslı olurken, yine aynı şekilde bazı Asya toplumları da Avrupalı ve Kuzey Amerikalılardan daha çok toleranslı olabilmektedir¹⁴⁹.

¹⁴⁹ Inskeep, a.g.e., 148

Yapılan araştırmalarda turistler için kabul edilebilir taşıma kapasite seviyeleri farklı çıkmaktadır. Her alandaki bu değişim şu nedenlerden kaynaklanmaktadır¹⁵⁰:

- Kullanım seviyesi, tiplemesi, zamansal ve mekansal değişimler, kullanım davranışları ve kaynakların kalitesinin algılanması.
- İnsanın doğal yapıya, flora ve faunaya, su ve toprak kullanımına olan etkileri.

Kumsallar en önemli turizm kaynaklarından birisi olduğu için, kapasite standartları üzerinde en çok durulan türlerden birisi plaj kapasiteleridir. Ancak plaj kapasiteleri de yöreden yöreye farklılıklar göstermektedir. Örneğin, Hollanda'da plaj kapasitesi kişi başına 1.7m² iken, bu oran İspanya'da 3m² olmakta, tropikal sayfiye yerlerinde ise 30m²'ye ulaşabilmektedir¹⁵¹. İyi, kaliteli bir sayfiye yerinin genel bir plaj kapasite standardının kişi başına 10 m² ve plaj uzunluğunun da 1 metre ile sınırlı olması gerekmektedir¹⁵².

Dünya Turizm Örgütü (DTÖ) tarafından kırsal ve rekreasyon aktiviteleri için bazı taşıma kapasite standartları belirlenmiştir. Günlük olarak, alan ve hektar başına düşen kişi sayısını belirleyen bu standartların bazıları şöyledir¹⁵³:

Orman içi park alanı	:15
Kırsal doğal park alanı	:15-70
Yüksek yoğunlukta piknik alanı	:300-600
Düşük yoğunlukta piknik alanı	:60-200
Spor/Takım oyunları alanı	:100-200
Golf alanı	:10-151

Suya dayalı aktivitelerde ise:

Balıkçılık-yelkencilik	:5-30
Rafting/botçuluk	:5-10
Su kayağı	:5-15

Günlük olarak kilometre başına düşen kişi:

Yürüyüş	:40
At biniciliği	:25-80

¹⁵⁰ Küçüktopuzlu, a.g.m., s.13

¹⁵¹ Inskeep, a.g.e., 150

¹⁵² Aynı., s.150

¹⁵³ Aynı., s.150

Kayak merkezleri için genel oran kayak izlerinin hektarı başına 100 kayakçıdır.

Bunların yanında, turistik yer yoğunluğu formülü de şöyle ifade edilmiştir.

$$\frac{\text{Turist sayısı (gün, sezon ya da yıl boyunca)}}{\text{Hektar}}$$

Değişik yerlerde yapılan çalışmalarda turistik yer yoğunluğu oranları farklı bulunmuştur. Örneğin Mayorka'da 1000/1 olan bu oran Paris'te 350/1, Korsika'da ise 15/1 çıkmıştır¹⁵⁴. Korsika'nın oranının yetersiz kaldığı görülmektedir.

Ancak, bazı faktörler taşıma kapasitesinin bir planlama aracı olarak kullanılmasını sınırlamaktadır. Bu sınırlamaya neden olan faktörler şunlardır¹⁵⁵:

- Kabul edilebilir kalabalıklaşma seviyelerinin bir toplumdan diğerine farklı olabilmesi,
- Bazı gelişme türlerinin diğerlerinden daha yüksek yoğunlukları gerektirmesi, ve
- Fiziksel ve çevresel taşıma kapasitelerinin çeşitli yönetim teknikleri tarafından etkilenmesi.

Yukarıda anılan sınırlamalara ve zorluklara rağmen, turistik bölgelere ait taşıma kapasitelerinin belirlenmesi sürdürülebilir turizm kalkınmasının gerçekleşmesine büyük katkıda bulunacaktır. Taşıma kapasitelerinin aşılması durumunda alınabilecek önlemlerin bazıları olarak şunlar gösterilmektedir¹⁵⁶.

- Kısıtlamaların artması: Araç park yerlerinin sınırlandırılması, araçların girişlerinin yasaklanması, giriş için belirli araç sayısına izin verilmesi ya da yoğun sezonlarda yüksek ücret talep etme gibi önlemler bunlardan bazılarıdır.
- İlave yol, konaklama tesisi gibi yapı ve inşaatların sınırlandırılması.
- Faaliyetleri uygun alanlara aktarma: Örneğin yürüyüş ve balık avlama gibi göreceli olarak sessiz olan faaliyetler ön plandaki alanlara alınırken, daha gürültücü ve çevreyi rahatsız eden faaliyetlerin (motorla gezme, lokanta ve gazinolar gibi), arka plandaki alanlara çekilmesi.

¹⁵⁴ Jean-Pierre Lozato-Giotart, "Geography of Tourism-Geographical Rating in Tourism Development", Tourism Management, Butterworth-Heinemann Ltd., Vol.13, Nu.1, London, March 1992, s.141

¹⁵⁵ O'Reilly, a.g.e., ss.304-305

¹⁵⁶ Faik Küçük Topuzlu, Turistik Yatırımların Yoğunlaşmasına Paralel Rekreasyon İmkanlarının Geliştirilmesi Bakımından Güney Antalya Yatırım Projesi Uygulaması, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 1991, ss.80-81

- Rekreatyoneel olanakları programlama: Yapılan faaliyetler günün ya da haftanın belirli saat ve günlerine yaydırılarak yoğunluk kısmen de olsa engellenebilir.
- Alternatif alanlar geliştirme: Alana yakın turistik alanlar oluşturulup aynı imaj kazandırılarak, mevcut eski alanlar üzerindeki baskılar hafifletilebilir.

Taşıma kapasitelerinin aşılmasının denetlenememesi ve engellenememesi turizm alanlarındaki turistik gelişmelerin sağlıklı devam ettirilmesini güçleştirecek, diğer bir ifade ile turizmin yaşam dönemini bu alanlarda kısaltacaktır.

2.2.5 Turizmin Yaşam Dönemi

Sürdürülebilir turizmin geçerli bir kavram olmasını sağlayan bir diğer önemli husus da, turistik alanların herhangi bir mal veya hizmetin ürününde olduğu gibi belirli bir ömrü olduğu ve belli bir noktadan sonra bu alanların çeşitli nedenlerle geçerliliklerini veya turistik özelliklerini kaybettikleri görüşleridir. Bu görüşlere göre¹⁵⁷:

- Olumsuz gelişmeler mevcut çekicilikleri tahribata uğratmaktadır,
- Zamanla yüksek gelirli turistlerin yerini düşük gelirli turistler almaktadır,
- Başlangıçta turizmi teşvik eden yerel halk zamanla düş kırıklığına uğramakta ve sektöre/turistlere soğuk bakmaktadır, ve
- Sonuç olarak turizm kendisini yıpratarak, ömrünü kısaltmaktadır.

2.2.5.1 Turizm Ürünü ve Turistik Alan

Turistik ürün, "turistik seyahat boyunca yararlanılan konaklama, yeme-içme, ulaştırma, eğlence ve diğer birçok servislerin bileşimi" olarak tanımlanmakta ve turizmde ürünün iki şekilde ortaya çıktığı belirtilmektedir¹⁵⁸. Birincisine göre, bir bölgenin sahip olduğu tüm doğal, tarihi ve turistik kaynaklar turizm ürününü oluştururken, ikincisinde turistik ürün tüketicilerin yer değiştirmelerine ve tatil yapmalarına imkân veren tüm hizmetleri kapsamaktadır.

Turistik ürünü oluşturan unsurlar genel olarak 3 temel başlık altında toplanabilir¹⁵⁹.

- Turistleri çeken bir ülkenin veya bölgenin doğal, kültürel, tarihi, sanatsal varlıkları ve değerleri.

¹⁵⁷ Aynı., s.47

¹⁵⁸ Necdet Hacıoğlu, Turizm Pazarlaması, Uludağ Üniversitesi Basımevi: 2 b., Bursa, 1991. s.39

¹⁵⁹ Aynı., s.41

- Turiste hizmet veren otel, motel, restaurant, eğlence, spor ve seyahat acentaları gibi tesis ve işletmeler.
- Turistin yer değiştirmesini, gidilecek yere ulaşmasını sağlayan taşımacılık ve ulaştırma işletmeleri.

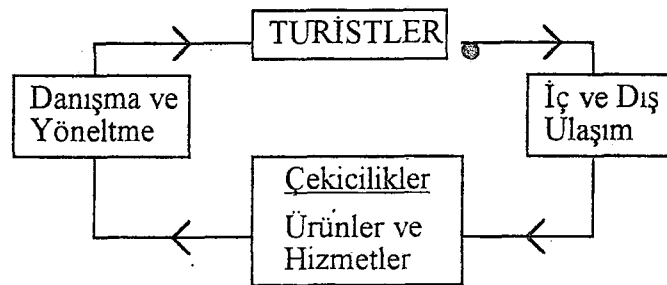
Turistik ürünün en önemli özelliği, tek bir ürün olmaktan ziyade, birçok ürünün bileşiminden meydana gelmesidir. Nitekim şekil.9'a bakıldığında bir turizm bölgesinin çekim merkezi olmasını sağlayan genel faktörlerin bileşiminin aynı zamanda turistik ürünü oluşturduğu görülmektedir.

Şekil.9 Bir Turizm Bölgesinin Çekim Merkezi Olmasını Sağlayan Genel Faktörler

Robert W.Mcintosh - Charles R. Goeldner, *Tourism: Principles, Practices, Philosophies*, 6th Edition, John Wiley & Jons Inc, A.B.D., 1990, s.157

Turistik alan ise, turizm endüstrisinde ürün, hizmet ve çekiciliklerin sunulduğu yer olarak adlandırılmaktadır(Şekil.10).

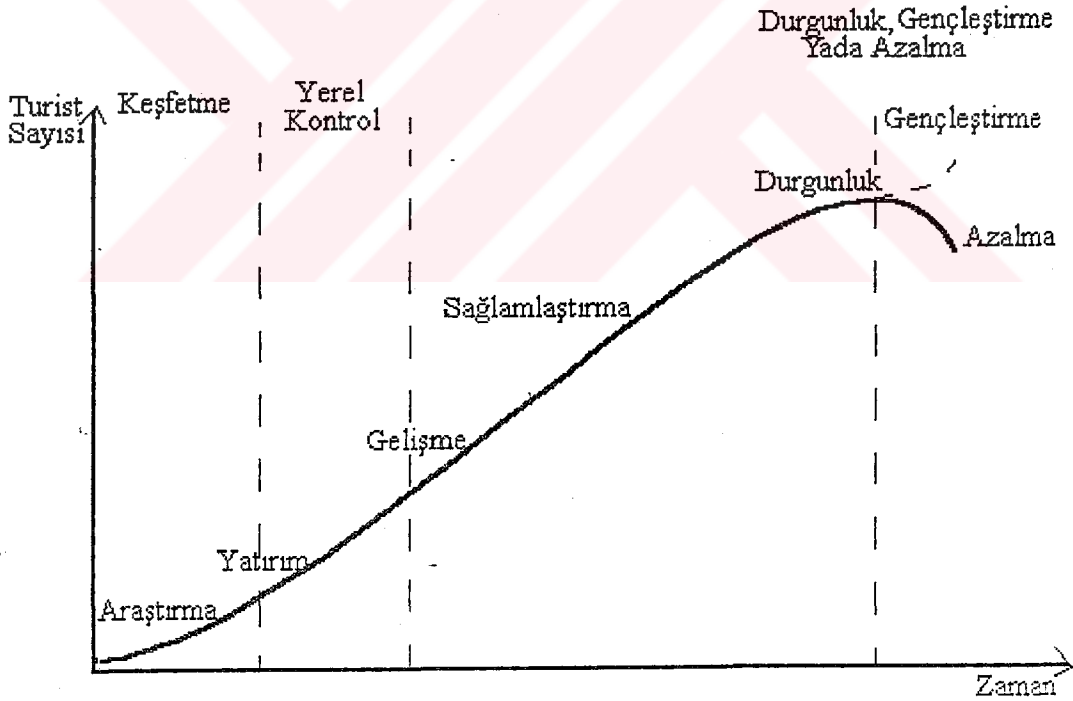
Şekil.10 Turistik Alan

Faik Küçüktopuzlu., "Turistik Alanların Plansız Gelişmesi ve Gelecekteki Sorunların Teorik Temeli", *Turizm İşletmeciliği Dergisi*, c.1, Sayı.3, Aydın, Ekim1988, s.2

2.2.5.2 Turistik Alan Gelişme Modeli

Doğal olarak herhangi bir yöreye yönelik turizm talebinin oluşması için o yörede turistik çekiciliklerin ve imkanların mevcut olması gerekir. Bu çekiciliklerin muhafaza edilmesi ve geliştirilmesi ile o yöreye yönelik turizm talebinde de bir artış meydana gelecektir. Ancak, zaman içerisinde yöredeki turistik çekiciliklerin özelliklerinin kaybolmaya başlaması ile o yöreye yönelik turizm talebinde düşüşler meydana gelebilir ve bunun sonucu olarak turistler göreceli olarak daha az bozulmuş veya daha nitelikli turistik değer ve çekiciliklere sahip bölgeleri tercih edebilir. Dolayısıyla, bu da o yöre ya da alanda turizmin yaşam dönemini daha da azaltacaktır.

Turistik alan turistik ürünün temel bir unsurudur ve alanın yaşam eğrisi, ürün-yaşam eğrisine çok benzemektedir. Ancak, burada ürünün satış miktarı yerine ziyaretçi sayısı kullanılmaktadır¹⁶⁰. Bunun yanında, hem ziyaretçi tipi ve sayısı açısından turizm pazarının gelişmesi, hem de fiziksel imkanlar ve hatta idari yapı açısından bölgenin gelişmesini izlemek mümkün olmaktadır¹⁶¹.

Şekil.11 Turistik Alanın Yaşam Dönemleri

R.W. Butler, "The Concept of Tourist Area Life Cycle of Evolution: Implication for Management Resources", *Canadian Geographer*, Vol.24, 1980, s.7

¹⁶⁰ Chris Cooper, Stephen Jackson, "Destination Life Cycle-The Isle of Man Case Study", *Annals of Tourism Research*, Pergamon Mcmillan plc and S. Safari, Vol.16, Nu.3, Newyork, 1989, s.378

¹⁶¹ Aynı., s.378

Şekil.11'de de görüldüğü gibi, turistik bir alanın yaşam dönemi araştırma-keşfetme, yatırım, gelişme, sağlama ve azalma - gençleştirme aşamalarından oluşmaktadır¹⁶².

2.2.5.2.1 Modelin Aşamaları

A-) Araştırma ve Keşfetme Aşaması

Bu aşama, doğası itibari ile maceracı olan ve organize seyahat eğilimi olmayan az miktarda ziyaretçi ile başlamaktadır. Bu tip ziyaretçiler doğal güzellikler ve kültürel özelliklerden hoşlanmaktadır. Ancak bölgedeki imkanların yetersiz olması ve yöreye ulaşılabilirliğin güç olması nedeniyle ziyaretçilerin sayıları sınırlıdır. Bu aşamada bölgenin fiziksel, ekonomik, sosyal ve kültürel yapısında önemli değişiklikler meydana gelmemektedir. Ancak, turistler ve yöre halkı arasındaki ilişkiler yüksek olmaktadır. Turistlerin bazı temel ihtiyaçları yöre halkı tarafından karşılanmakta olup, mevcut hizmetler ve ulaşım henüz turistlere yönelik değildir.

B-) Yatırım Aşaması

Bu safhada yerel girişimcilerin ziyaretçilerin bazı ihtiyaçlarını karşılaması söz konusu olmaktadır. Yörenin yavaş yavaş reklamının da yapılmaya başlaması üzerine ziyaretçilerin sayısı düzenli olarak artmaktadır. Bunların sonucu olarak ufak çapta bir turizm sezonu ve turizm pazarı meydana gelmektedir. Bunların yanında, alt yapı üzerinde turizme yönelik çalışmalar yapılması için kamu yönetimleri üzerinde baskılar oluşabilecektir. Bu arada yerel halk turizmin getirdiği ekonomik avantajların farkına varacak ve sosyal, kültürel alanlarda giderek hızlanan değişimler başlayacaktır.

C-) Gelişme Aşaması

Bu etapta bölgeye büyük çapta ziyaretçi gelmeye başlayacaktır. Turizmin organizasyon yapısında ve yerel organizasyonlarda, daha büyük çaptaki bölgesel, ulusal ve uluslararası organizasyonlara doğru bir değişim meydana gelmektedir. Yoğun turizm sezonları yaşanacak ve bir çok durumda ziyaretçi nüfusu, yerel nüfustan daha fazla gerçekleşecektir. Turizmde sunulan hizmetler daha çok çeşitlenecek ve pazarlanmaya başlanacaktır. Bu dönemde yöre halkı turizmin getirmiş olduğu ekonomik avantajlar sonucu olarak yaşam standartlarını yükseltecektir. Ancak, ziyaretçilerin ve toplam nüfusun sayısındaki hızlı artış sonucu bölgedeki kaynakların taşıma kapasitelerinin aşılması söz

¹⁶² Aynı., ss.378-379

konusu olabilecek ve bu aşırı kullanım sonucu, söz konusu kaynaklar ve sunulan hizmetlerin kalitesinde bir azalma meydana gelebilecektir. Bu durumda problemleri ortadan kaldırmak veya azaltmak için bireysel ve ekonomik planlama ile kontrole ihtiyaç duyulacaktır. Bu planlama ve kontrol, aynı zamanda, giderek daha fazla uluslararası tur operatörlerine bağımlı kılınan turizm pazarı için de geçerli olacaktır.

D-) Sağlama Aşaması

Bu dönemde toplam ziyaretçi sayısının halen artmasına ve yerel halkın nüfusunu aşmasına rağmen, ziyaretçilerin sayısındaki artış hızında bir düşüş meydana gelecektir. Turistik alan artık turizm endüstrisinin deneyimli ve tecrübeli bir parçasıdır ve rekreasyonel iş alanı olarak tanımlanabilmektedir. Artık bu alanda tanınmış restoranlar, zincir oteller ve seyahat acentaları görülmeye başlanmıştır. Tatil alanı bu aşamada coğrafi çevreden ayrılmaktadır¹⁶³.

E-) Durgunluk Aşaması

Bu etapta turistik bölge doyuma ulaşmış ve artık moda olma özelliğini kaybetmeye başlamıştır. Bölgede artık geleneksel ziyaretçilerden ziyade, tekrar gelen ziyaretçilere ve o yerin ilave imkanlarını kullanan iş amaçlı seyahatçilere güvenilmektedir. Ziyaretçilerin sayısını muhafaza edebilmek için büyük bir gayrete ihtiyaç duyulmaktadır. Diğer taraftan artık kullanılmayan atıl bir kapasite meydana gelebilecektir. Bu noktada suni olarak oluşturulan çekiciliklere güvenilmektedir. Turistik alan bu aşamada büyük çapta turizmden kaynaklanan çevresel, sosyal ve ekonomik problemlerle karşı karşıyadır. Bu dönemde kapasite düzeylerinin, yöre halkının ters etkileri farkedebileceği şekilde, aşırı artması ve rahatsızlık düzeyinin büyümesi ile bir çok sorunun kaynağı olarak turistler görülecektir. Bu durumda, yöre halkı turistlere düşmanlık göstermeye ve onları istismar etmeye yönelebilecektir.

F-)Azalma ve Gençleştirme Aşamaları

Bu aşamalara durgunluk sonrası aşamalar da denilebilir. Durgunluk sonrası aşamadan sonra gelişmeler iki yönde oluşabilecektir. Ya azalma şeklinde ya da yöreye tekrar dinamizm kazandırmak için gençleştirme şeklinde olacaktır. Azalma dönemine giriş nedenlerini oluşturan faktörler şöyle belirtilmektedir¹⁶⁴:

¹⁶³ Aynı., s.379

¹⁶⁴ Orhan İçöz, Turizm İşletmelerinde Pazarlama - İlkeler ve Uygulamalar, Anatolia Yayıncılık, Ankara, Ocak 1996, s.38

- Üretim ve yönetim tekniklerinin yetersiz olması,
- Piyasaya yeni ürünlerin girmesi ve pazarın artık ürüne doymuş olması,
- Yeniliklerin takip edilememesi,
- Maliyetlerin yükselmesi, ve
- Rekabetin yoğunlaşması.

Bu aşamada ziyaretçiler değişik ve yeni tatil alanlarına ve bölgelerine gidecek, alan artık diğer turistik bölgelerle rekabet edemez duruma gelecektir. Ziyaretçiler artık günlük geziler veya hafta sonları için gelecektir. Bu aşamada doluluk ve kar oranları düşen turistik tesisler hızla el değiştirmeye başlayacak ve bu tesislerin bir kısmı hatta bazen çoğunluğu diğer kullanım şekillerine -turistik olmayan- dönüştürülecektir.

İlgili yönetimler ve girişimciler şayet gerekli çabaları sarf ederlerse, durgunluk sonrası aşamada turizm endüstrisi yeniden canlandırılabilir. Bu durumda, yeni ve değişik turistik çekicilikler sunularak bölgenin imajı değiştirilebilir ve yeni kullanıcılar bölgeye çekilebilir. Bu çekicilikler suni olabileceği gibi daha önce kullanılmayan kaynakların devreye sokulmasıyla da oluşturulup düzenlenebilir. Mevcut kullanıcılar arasında daha sık kullanım oluşmasını teşvik edici düzenlemeler yapmak da faydalı olacaktır.

2.2.5.2.2 Turist Tipolojisi ve Turistik Alan Gelişim Modeli

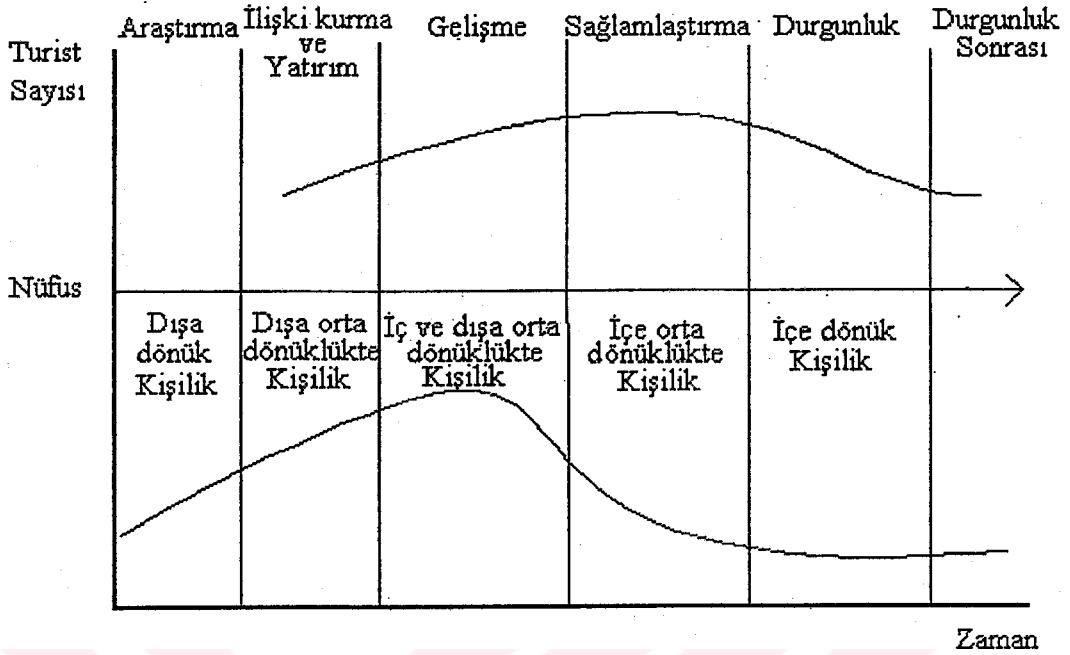
Turistlerin psikolojik yapıları ve turistik alanların yaşam dönemlerinin oluşumu arasında çok yakın bir ilişki vardır.

Turistlerin tipolojileri ile ilgili olarak yapılan çalışmalardan; özellikle Plog'un geliştirdiği tipoloji, turistik alanın gelişmesi ile daha yakından ilgili olduğu için modelleşme çalışmalarında kullanılmıştır¹⁶⁵.

Turistler 5 kategoriye ayrılmış ve her gruba girebilecek miktar araştırılarak, bunun genel nüfusa göre oranlaması tahmin edilmiştir. Bu beş ayrı tip sırasıyla; dışa dönük, dışa dönüklüğe yakın, içe ve dışa orta dönük, içe dönüklüğe yakın ve içe dönük kişiliklerdir.

Dışa dönük kişiliğe sahip turistler, şekil.12'de de görüleceği üzere, araştırma ve keşfetme aşamasında yöreyi ziyaret etmektedir. Bu tip turistler bağımsız davranmayı sevmektedirler ve kişilikleri gereği, bu aşamadaki eksikliklerden rahatsız olmamaktadırlar.

¹⁶⁵ Faik Küçüktopuzlu, "Turistik Alanların Plansız Gelişmesi ve Gelecekteki Sorunların Teorik Temeli", Turizm İşletmeciliği Dergisi, c.1, S.3, Aydın, Ekim 1988, s.2

Şekil.12 Turistik Alan Gelişimi - Turist Tipolojisi İlişkisi

Faik Küçüktopuzlu, "Turistik Alanların Plansız Gelişmesi ve Gelecekteki Sorunların Teorik Temeli", Turizm İşletmeciliği Dergisi, c.1, Sayı.3, Ekim 1988, Aydın, s.4

Turistik çekiciliklere sahip birçok bölge bu tip turistler sayesinde turizm olayıyla tanışmakta ve gelişmektedirler. Bu tip turistlerin toplam turistlerin % 6'sını oluşturduğu tahmin edilmektedir. Bu tip turistler özgün ve iyi korunmuş kültürel, doğal ve diğer turistik çekiciliklere önem verdikleri için, bu aşamada bu tür değerler genellikle zarar görmemektedir.

Turistlerin toplam nüfusunun % 15'ini oluşturan dışa dönüklüğe yakın kişiliğe sahip turistler ise lüks olmayan yerlere gitmeleri, aynı yere sık sık ziyarette bulunmaları ve yöre halkıyla iyi ilişki-kurmaları ile tanınmaktadırlar. Bu tip turistler sayesinde turistik alanlarda ilişki kurma ve yatırım aşaması gerçekleşmeye başlamaktadır.

Nüfusun % 60'ı gibi büyük bir çoğunluğunu ise içe ve dışa orta dönük kişiliğe sahip turistler oluşturmaktadır. Bunlar genellikle, kısmen beğenen, güvenlik isteyen, eğlenceyi seven, ticari zenginliğe ve çekiciliğe sahip gelişmiş alanlara giden turistleri oluşturmaktadır. İçe dönüklüğe yakın kişiliğe sahip turistler ise genellikle belirli bir kalite aramakta ve rahatına düşkün kişiler olarak tanımlanabilir. Bu tip turistler zincir oteller, aile restoranları gibi yerlere daha çok rağbet etmekte ve hediyelik eşya mağazalarından alış-veriş etmeyi

sevmektedirler. Seyahatlerini genellikle otomobilleri ile yapmayı tercih eden bu tip turistler sağlamaştırma aşamasındaki turistik yöreleri tercih etmektedirler.

Turistlerin toplam nüfusunun çok az bir kısmını kapsayan son tip ise içe dönük kişiliktir. Bu tip turistler çok az değişiklik aramakta ve genellikle çevre düzenlemesi tamamıyla yapılmış alanları seçmektedirler. Bu tip turistler en alışık oldukları yere tekrar gitmeyi tercih ettikleri için, turistik bir alanın durgunluk ve durgunluk sonrası aşamalarında, alanı bunlar ayakta tutmaktadırlar.

Ülkemiz açısından değerlendirme yapıldığında, ülkemizin dışa dönük turistler için artık çekiciliğini kaybetmekte olduğu söylenebilir¹⁶⁶. Ülkemize gelen turistler genellikle az sayıda dışa dönüklüğe, büyük çapta da içe ve dışa orta dönüklüğe sahip ziyaretçilerden oluşmaktadır. Ancak, sahip olunan doğal ve kültürel kaynakların bozulmaya başlaması, bu tip turistlerin de kaybedilme riskini beraberinde getirmektedir. Bu nedenle, doğayı ve kültürel değerleri koruyarak sağlıklı ve dengeli bir turizm gelişmesini gerçekleştirme zorunluluğu kendisini bir kez daha hissettirmektedir.

¹⁶⁶ Hasan Olalı, Turizm Politikası ve Planlaması, 2.b., İşletme Fakültesi Yayın No:228, İstanbul, 1990, s.226

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM KALKINMASI KONUSUNDA ÇEŞİTLİ ÜLKELERDEKİ UYGULAMALAR

3.1 Sürdürülebilir Turizm Kalkınması İle İlgili Bazı Ülkelerde Yapılan Çalışma ve Uygulamalar

Daha önce yapılan incelemelerden de anlaşılacağı üzere, sürdürülebilir turizm kalkınması konusunda farklı görüş ve anlayışlar mevcuttur. Buna rağmen, sürdürülebilir turizm kalkınması anlayışının sadece tek bir turistik kalkınma türü için geçerli olmayıp, tüm turistik gelişme türleri için geçerli olduğu veya olması gerektiği artık kabul edilen bir husus haline gelmiştir. Nitekim, bu konuda değişik ülkelerde ve farklı turizm gelişme alanlarında çeşitli ve birbirinden farklı uygulamaların görülmesi bunu kanıtlamaktadır. Bu yönde ortaya konulan çabaların hepsinin ortak amacı turizmden elde edilen faydaları maksimize ederken, bu fayda ve yararların elde edilmesini sağlayan kaynakları mümkün olduğu kadar korumak ve zenginleştirmektir. Değişik ülkelerde sürdürülebilir turizm kalkınması konusunda ortaya konulan uygulamalara ve örneklerle yer vermek bir çok açıdan yararlı olacaktır. Bu yararların en önemlileri şunlardır:

- Somut örneklerle konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamak ve önemini vurgulamak,
- Bu uygulamalar esnasında ortaya çıkabilecek problemler ve çözümler hakkında fikir sahibi olabilmek, ve
- Ülkemizde de bu konuda neler yapılabileceğinin ipuçlarını yakalamak.

3.1.1 ABD. Örneği

Sürdürülebilir turizm kalkınması konusunda en başarılı örneklerden birisi Walt Disney World olarak bilinen ve Disneyland olarak da çağrılan, genellikle eğlence ve dinlenmeye yönelik olarak turistik çekicilik ve güzelliklerin düzenlendiği ve organize edildiği bir uygulama projesidir¹⁶⁷. Bu proje sayesinde yılda 25 milyon turist bu eğlence dünyasını ziyaret etmekte, dinlendirici bir ortamda sayfiye yerlerinden ve golf alanlarından yararlanabilmektedir. Projenin içerdiği alan ise Merkezi Florida Bataklıkları olarak tanınan yerdir. Bu alan yerli bitki örtüsü ve hayvanların yaşamaları için elverişli hale getirilmiş ve koruma sahası olarak ilan edilmiştir.

¹⁶⁷ Murphy, a.g.m., ss.285-286

Proje sahibi Disney Corporation isimli firma özellikle şu alanlarda dikkate değer başarılar elde etmiştir:

- Doğal kaynaklar,
- Sermaye
- İşgücü ve,
- Pazarlama

İlk etap da projeyi gerçekleştirebilmek için düşük verimli çiftlik arazilerinden ve bataklıklarından oluşan bir alan seçilmiştir. Toplam 11,069.6 dönümlük araziden oluşan alanın kamu kullanımına hazır olması için yaklaşık 600 milyon dolarlık bir yatırım ihtiyacı öngörülmüş olup, bunun da önemli bir kısmı su kaynaklarının arazi üzerindeki dağılımını ve akışını kontrol altına almak için ayrılmıştır. Suyun arazi üzerindeki akışını düzenlemek ve kontrol etmek amacıyla kendi kendini ayarlama özelliği bulunan barajlar inşaa edilmiştir. İlk safhada, arazi üzerinde yapılan çalışmaların başlıca şu hedeflere yönelik olduğu görülmektedir.

- Ortalama 7,227 dönümlük bir araziye gelişme sahası olarak ayırmak,
- Kanallar ve rezervuarlar inşaa ederek su baskınlarını önlemek, ve
- Orijinal bataklık manzarasını tekrar canlandırmak.

Bu esnada yürütülen çalışmalarda kullanılan metotlar ise şunlar olmuştur.

- Doğayla uyumlu bir şekilde çalışmak ve
- Toprak altının böbrek fonksiyonunu yerine getirmesini sağlamak.

Bütün bunlara ilave olarak, insan dışkısını ekosisteme hemen hemen saf su olarak dönüştürme özelliği olan bir lağım atık tesisi kurulmuş ve bu yolla golf alanlarının yanında süs ağaçları yetiştirilen bir çiftliğin de sulandırılması sağlanmıştır. Projenin uygulandığı alan, bu ön planlama ve yatırım dolayısıyla, Florida'nın diğer kesimlerinde yaşanan su seviyelerindeki düşüşlerle karşılaşmamış ve turizm aktiviteleri için yeşil ve estetik bir görünüme kavuşturulmuştur.

Böyle bir yatırıma geçilmeden önce, arazinin mülkiyeti üzerinde geniş bir kalkınma ya da girişim yetkisi şeklinde tasarruf ihtiyacı doğmuş ve bunu elde edebilmek için yasal yetki talebinde bulunulmuştur. Bu yetkiyi sağlamak üzere civar ilçeler ve eyalet, bölgeyi Reedy Creek Improvement District (Sazlık Deresi Islah Etme Bölgesi) olarak ilan etmiştir. Böyle bir yasal hareket Disney Şirketini bölge yetkilisi olma konumuna getirmiş ve dolayısıyla

şirkete hisse senetleri çıkarmak ve vergi toplayabilmek için tali tüzükler yapma olanağı sağlamıştır. Şirketin bu sayede civar illerdeki yasal yetkili kurum ve kuruluşlardan daha yüksek kalkınma standartları ve planları oluşturması ve sermayesini yükseltebilmesi, yasal düzenlemeler ve teşviklerin önemini ortaya koymaktadır.

Disneyland projesinin başarılı olma nedenlerinden birisi de, işgücü kaynaklarının etkili bir şekilde yönetilmesi ve eğitilmesi olarak gösterilmektedir. Disney şirketinin vermiş olduğu iş seminerleri ve muhtelif eğitim celseleri günümüzde artık ayrı bir iş sahası haline gelmiş olup, şirketin bu sahadaki performansının çok iyi olduğu vurgulanmaktadır.

Bunların yanında, öngörülen iş hacmine ulaşmak için devamlı değişen pazar yapısı üzerinde başarılı çalışmalarda bulunulmuş, şirket bu sayede, pazarın değişken yapısına cevap verebilecek kapasitede organize edilmiştir. Proje ilk etap da bir temalı parkın çekicilikleri üzerine kurulmasına rağmen, daha sonra turistik bir sayfiye yeri olarak geliştirilmiştir. Bu yerin daha geniş bir turist kesimine ulaşması için artık daha farklı ve değişik çekiciliklerin (golf alanları, su parkları ve göl kenarına kurulmuş bir köy gibi) ve geniş bir konaklama yelpazesinin (lüks otellerden kamping alanları ve özel tatil evlerine kadar) sunulması dikkate değer çalışmalardır. Bu sayede, sayfiye yerinde daha geniş aktiviteler sunularak heyecanlı ve dinlendirici deneyimler arasında denge kurulmakta, aynı zamanda, okul tatilleri dışında da daha çok ziyaretçi çekilmektedir.

Projenin uygulanmaya başlandığı günden günümüze kadar geçen süre içerisinde dikkatli ve titiz bir şekilde yapılmış olan çevre ve iş planlamalarının yararları ispat edilmiştir. Bugün projenin uygulanmış olduğu saha, suyun yönetimi ve arazi kullanım planı sayesinde yıl boyunca çevreye asgari düzeyde rahatsızlık vererek, başlıca ziyaretçi sayılarını muhafaza edebilme kapasitesine sahip duruma gelmiştir. Tüm bunlar insan faaliyetlerine uyumlu bir şekilde yapılmış olup, faaliyetlerin yoğunlaştığı alanlarda da ziyaretçiler açık araziler ve orman alanlarına çekilerek, çevrenin mümkün olduğu kadar zarar görmemesi hedeflenmiştir. Suyla kaplı ya da nemli açık arazilerdeki turistik faaliyetler golf turizmi gibi arazi kullanımıyla uygun olacak şekilde sınırlandırılmış ya da kayıpları asgari düzeyde tutabilmek için değiştirilmiştir. Ayrıntılara bu şekilde dikkatli yaklaşmak, hem ziyaretçi açısından kalitesi yüksek bir çevrenin zeminini oluşturmakta, hem de uzun vadeli maliyetlerin daha düşük olmasını temin etmektedir.

3.1.2 Cowichan-Chemainus Valleys Ekomüzesi

Sürdürülebilir turizm kalkınması konusunda değişik ve ilginç bir başka yaklaşım da Batı Kanada'da gerçekleştirilmiştir. Batı Kanada'da yer alan Vancouver Adası'nın Cowichan

ve Chemainus Vadilerinde bu amaçla bir ekomüze oluşturulmuştur¹⁶⁸. Ekomüze, duvarsız bir müze olarak nitelendirilmekte ve sınırları içerisinde canlı ve cansızların tarihini, şimdiki zamanını ve olası gelecek senaryoları kapsamaktadır. Doğal olarak bu kapsama o sınırlar içerisinde bulunan yerel halkın gelenek ve kültürleri, yaşam tarzları ve tarihsel boyutları da dahil olmaktadır.

Turizm kalkınması bu yöredeki sürdürülebilir ekonomik gelişme stratejisinin bir parçası olarak benimsenmiş ve müze de bu kalkınmayı sağlamaya yönelik olarak bölgesel bir doğal park halinde oluşturulmuştur. Oluşturulmasına 1988 yılında başlanan ekomüze, on dokuz yerli zümreyle beraber 53,000 kişilik bir nüfusun barındığı yaklaşık 640 km²'lik bir alanı kapsamaktadır. Böyle bir müzenin kurulması yavaş yavaş inişe geçen yerel ekonomiyi canlandırmak, çeşitlendirmek ve yörenin doğal ve kültürel tarihçesindeki gurur ve güveni tekrar kazanma yolunda önemli bir adımı teşkil etmiştir.

Ekomüze'nin ana temasına "orman vasiyeti" adı verilmiştir. Bu tema ile tarihsel ispatlamalar, mevcut durumun izahı ve gelecekteki olası senaryoların desteklenmesine çalışılmaktadır. Mevcut geçerli ormancılık uygulamaları, ağaç kesiminin değişik safhalarının tekrar ağaç ekme ve yetiştirmeyle birlikte anlatıldığı bir "gösteri ormanı"nda yapılmaktadır. Bu esnada aktif değirmen turları da gerçekleştirilerek olaya zenginlik katılmaktadır. Belediye tarafından sahip olunan arazilerde de sürdürülebilir kereste uygulamaları geliştirmeye yönelik olan "ortak orman projesi" adlı bir proje uygulanmakta ve bu yolla gelecekteki olası senaryoların izahına çalışılmaktadır.

Ormancılığın önemine ilave olarak, bölgenin diğer ekonomik faaliyetlerde de bulunması, çevresel ve kültürel değerlerin korunarak ekonomik döngü içine dahil edilmesi için bazı çalışmaların yapılması göze çarpmaktadır. Bu açıdan bakıldığı zaman, ekomüze yetkililerinin bölgedeki diğer kurum, kuruluş ve organizasyonla işbirliğine giderek şunları gerçekleştirmeye çalıştığı görülmektedir:

- Bölgenin eğlence ve manzara ile ilgili kaynaklarını muhafaza etmek,
- Kültürel mirası ve zenginliği ortaya çıkarmak,
- Yöreyi hem yabancı turistlere hem de civar illerde oturan emeklilere daha cazip hale getirmek ve,
- Tüm bunların sayesinde bölgeye turist akışını hızlandırarak ekonomide canlanmayı ve çeşitlenmeyi sağlamak ve istihdam alanı oluşturmak

¹⁶⁸ Aynı., ss.287-288

Nitekim, bu amaçla Cowichan yerlilerine mensup bir grup, Kuzeybatı yerli kültürünü yaygın bir şekilde temsil etmek için bir Yerli Miras Merkezi (Native Heritage Center) kurmuştur. Bunun yanısıra, bölgedeki değişik yerel müzelerde de, yörenin ilk oturanlarının kültürel anlayışları yansıtılmaktadır. Ekomüze yetkilerinin yerel istihdamı sağlamak için de bazı stratejiler oluşturması ve uygulaması, turizmde sürdürülebilir kalkınmanın en önemli şartlarından birisinin yerine getirilmesi açısından olumlu bir yaklaşımdır. Bu amaçla mahalli sanatçılar, esnaflar ve küçük imalatçıların ürettikleri mal ve hizmetlerde ortak bir yerel etiket kullanmalarının organize edilmesi sağlanmış, çeşitli müzeler, festivaller ve etkinlikler için mahalli müze müdürleri ve destekleyici personel eğitime tabi tutulmuştur.

Yukarıda anılan tüm önlem ve uygulamalar yerel halkın turizmden daha fazla yarar sağlaması için yerine getirilirken, aynı zamanda şu amaçlara da hizmet edilmiştir:

- Sürdürülebilir kaynakları koruma çerçevesi içinde istihdamı artırmak ve alanlarını çeşitlendirmek,
- Bölgenin kültürel mirasının ve fiziksel güzelliklerinin yok olmasına engel olmak ve,
- Bölge halkının geleceğini güvence altına alarak, onların yaşam tarzlarını güçlü kılmak

Uygulanan stratejilerin önceden öngörülen bir amacı da, yörenin emekliler ve turistler için daha çekici hale getirilmesi için gerekli çalışmaları tespit etmektir. Bu konuda verimli çalışmalar yapılmış, özellikle bazı emekli kesimlerinde çarpıcı başarılar elde edilmiştir. Sonuç olarak bölgedeki müzelere ve galerilere gelen ziyaretçi sayısı 1988’de 68,583 iken, bu rakam 1991 yılında %475.6 artarak 394,746’ya ulaşmıştır. Turizmin bölgedeki ekonomik getirisi ise 17 milyon dolar olarak tahmin edilmektedir. Bu göstergeler turizmin yörede daha geniş bir ekonomik çerçeve oluşturulmasında başlıca rollerden birisini üstlenebileceğini gösterirken, aynı zamanda kaynakların koruma ve geliştirme yoluyla hem ekonomik döngü içinde nasıl kullanılacaklarını hem de sürdürülebilirliklerinin nasıl sağlanabileceğini de ispat etmektedir.

3.1.3 Sürdürülebilir Turizmin Teşvik Edilmesinde

Kanada Yaklaşımı

Çevresel problemlerin dünya çapında yaygın bir şekilde artması karşısında Birleşmiş Milletler Teşkilatı’nın 1987’de toplanarak yayınladığı “Ortak Geleceğimiz” (Our Common Future) adlı rapora yanıt veren ilk ülkelerden birisi Kanada olmuştur. Kanada, sürdürülebilirlik kavramının turizm endüstrisine uygulanması amacıyla, bazı ahlaki kurallar

ve standart prensipler oluşturarak yürürlüğe sokmuş ve turizmin olası muhtelif yıpratıcı etkilerini asgari düzeye indirmek istemiştir¹⁶⁹.

3.1.3.1 Yapılan Çalışmalar

Kanada sürdürülebilir kalkınma konusunda ilk iş olarak Çevre ve Ekonomi ile ilgili Ulusal bir Yuvarlak Masa (NRTEE) oluşturmuştur.

NRTEE, sürdürülebilir turizm gelişimini sağlayacak olan uygulama kurallarını oluşturmaya karar vererek, ilk etapta Kanada Turizm Endüstrisi Birliği (TIAC) ile işbirliğine gitmiş ve her iki kurum arasında bir diyalog oluşmuştur. Bu işbirliği ve diyalogun amaçları şunlardır:

- Turistler ve turizm endüstrisi için standart ahlak kuralları oluşturmak,
- Endüstrinin kendisi için standart prensipler oluşturmak ve,
- Endüstri kuruluşları, konaklama, yiyecek hizmetleri, tur operatörleri ve turizm yöneticilerinden oluşan beş ana sektör için standart prensipler oluşturmak.

Bu diyalogu tasarlama ve koordine etme görevi ise Uluslararası Turizm Yoluyla Barış Kurulu'na verilmiş; bu amaçla hem endüstrinin içinden hem de çevresel, kültürel, dini ve doğayla ilgili diğer kuruluşlardan 100 temsilci çağrılarak bu konuda kendilerinden çalışmalar yapılması istenmiştir. Diyalog sürecine paralel olarak, araştırma, danışma ve çalışma kurulları oluşturulmuştur.

Yapılan araştırma ve çalışmalar sonucu ortaya çıkan ahlak kuralları ve standart prensipler düzenlenerek TIAC'ın 1992 yıllık genel toplantısında kabul edilmiş ve o tarihten itibaren de her eyalet ve bölgenin ilgili turizm kuruluş ve organizasyonları tarafından kabul ve teşvik edilme sürecine girmiştir. Bu kural ve prensiplerin sağlayacağı başlıca faydalar şunlardır:

- Yöre halkının yaşam kalitesinin yükselmesi,
- Kanada'nın bir turizm beldesi olarak imajının güçlenmesi ve uluslararası pazarlarda rekabet edebilme şansının artması,
- Kısa ve uzun vadede Kanada'nın kaliteli turistik ürün ve hizmetler sunma kapasitesinin yükselmesi,
- Günümüzde çevreye olan duyarlılığı giderek artan turistlerin bölgeye çekilmesi,

¹⁶⁹ Louis J. D'Amore, "Promoting Sustainable Tourism-the Canadian Approach", Tourism Management, Butterworth-Heinemann Ltd., Vol.13, Nu.3, London, September 1992, ss.258-262

- Turizm sektöründe her seviyede çalışan personel için bir motivasyon kaynağı olması ve takım ruhunu oluşturması, ve
- Enerji ve su tasarrufunun yanı sıra atıkların da azaltılması yoluyla maliyetlerin gerek mikro düzeyde, gerekse makro düzeyde azaltılması

3.1.3.2 Tespit Edilen Ahlak Kuralları ve Standart Prensipler

Ortaya konan ahlak kuralları ve standart prensipler şunlardır.

A-)Turistler İçin Ahlak Kuralları

Kalitesi yüksek bir turizm deneyimi doğal kaynakların, çevrenin ve kültürel mirasın korunmasına bağlı olacaktır. Turistlerin belirtilen kurallara uymaları durumunda, hem kendileri hem de gelecekteki diğer turistler yüksek kaliteli bir turistik deneyim yaşama olanağına sahip olacaklardır. Turistlere öneri, tavsiye ve rica özelliklerini taşıyan ahlak kuralları şunlardır.

- Doğal ve kültürel mirasın zevkini yaşamaları ve bunların korunup himaye edilmesinde yardımcı olmak,
- Enerji ve su kaynaklarının verimli bir şekilde kullanılmasına dikkat ederek doğal kaynakların korunması mücadelesinde katkıda bulunmak,
- Yöre insanlarını ve konuksever toplumu tanımak ve böylece geleneklere, adetlere ve yöresel düzene saygı göstererek bu özelliklerin muhafaza edilmesini sağlamak,
- Vahşi hayat ya da bitki popülasyonlarını tehdit etme veya doğal çevreye zarar verme potansiyeline sahip faaliyetlerden kaçınmak, ve
- Sosyal, kültürel ve çevresel değerlere duyarlılık gösteren turistik mal ve hizmetleri tercih etmek.

B-) Endüstri İçin Ahlak Kuralları

Kanada Turizm Endüstrisi, Kanada turizminin uzun vadede sürdürülebilmesinin bazı faktörlere bağlı olduğunu belirterek, bu faktörleri şöyle sıralamıştır:

- Devamlı olarak yüksek kaliteli ürünler sunmak,
- Çalışanların ve evsahipliği yapan toplumun konukseverlik ruhunu korumak,
- Doğal kaynakları akıllıca kullanmak ve çevreyi koruyup geliştirmek, ve
- Kültürel, tarihi ve estetik değerlere sahip çıkmak.

Bütün bunlara uygun olarak endüstrinin, sağlıklı bir turizm kalkınması için şu ahlak kurallarına da uyması önerilmiştir:

- Sunulan turizm ve konaklama deneyimlerinin kalitesinin mükemmel olmasına ve müşterilere verilen bu hizmetin, motive olmuş ve bakımlı bir kadro tarafından yürütülmesine özen göstermek,
- Müşterilerin, ekibin, hissedarların ve toplumun doğa, kültür ve estetik mirasını takdir etmek ve saygı göstermeye teşvik etmek,
- Yerli halkın değer ve isteklerine saygı göstermek; ülkede yaşayanların toplumsal kimliğine, onur duygusuna, estetik anlayışına ve yaşam kalitesine katkıda bulunacak hizmet ve olanakları sunmaya yönelik çabalarda bulunmak,
- Ekonomik hedefler ile doğal, kültürel ve estetik mirasın korunması ve geliştirilmesi gayretlerini birbiriyle uyumlu bir şekilde sürdüren bir turizm kalkınmasına ulaşmak için çabalamak,
- Tüm doğal kaynakları verimli bir biçimde kullanmak, atık maddeler konusunu çevreye duyarlı kalarak çözümlenmek, her türlü kirliliği tamamen önlemeye ya da en aza indirmeye çalışmak,
- Sürdürülebilir kalkınma ve tüm Kanadalılar için daha yüksek bir hayat standardı konularında turizm veya diğer endüstrilerdeki meslektaşlarla işbirliği yapmak, ve
- Doğanın ve dünya insanların duygularının daha iyi anlaşılmasında ve takdir edilmesinde turistlere yardımcı olmak ve turizm yoluyla daha güzel bir dünya oluşturmak için çalışan ulusal ve uluslararası kuruluşlara katılmak.

C-) Endüstri İçin Standart Prensipler

Endüstri için ayrıca oluşturulan standart prensipler ise şunlardır:

- Görüş, görev, politika, plan ve karar alma sürecinin oluşumları sırasında, ekonomik hedefler ile doğal kaynakların korunması, çevresel, toplumsal, kültürel ve estetik değerlere sahip çıkılması gibi amaçların uyum içinde olmasını sağlamak,
- Turistlerin ülkede yaşayacakları deneyimin kalitesinin yüksek olmasını sağlamak. Böylece, ulusun doğal ve kültürel mirası daha tatminkar bir şekilde takdir edilecektir. Turistlerle mümkün olduğu kadar anlamlı bir evsahibi-misafir ilişkisi kurmaya dikkat ederek, değişik nüfus kesimlerinin (genç, orta, yaşlı, engelli...) tatille ilgili özel ihtiyaçlarına ayrı ayrı cevap vermeye çalışmak,
- Sunulan turistik ürün ve hizmetlerin, toplumsal değerlere ve bu değerlerin yer aldığı ortama uygun olmasına dikkat etmek. Ülkenin çevre değerlerini, insanların ait olma

duygularını, toplumun ulusal kimliğini ve turizmden elde ettiği yararları geliştirip güçlendirmek,

- Turizm ürünleri, olanakları ve altyapısı ile ilgili tasarım, geliştirme ve pazarlama çalışmaları yaparken, ekonomik hedefler ile ekolojik sistemlerin, kültürel ve estetik kaynakların korunması ve geliştirilmesi konuları arasında bir denge kurmaya çalışmak. Turizm gelişimi ve pazarlaması çalışmalarını entegre bir planlama içinde yürütmek,
- Doğal, tarihi, kültürel ve estetik kaynakları koruyup geliştirerek, şu anda yaşayan ve gelecekte yaşayacak nesillere değerli bir miras bırakmaya çalışmak. Parklar, vahşi alanlar ve korunmuş bölgeler oluşturulmasını desteklemek,
- Enerji ve su gibi doğal kaynakların verimli bir şekilde kullanılmasını desteklemek ve bizzat uygulamak,
- Çevre açısından önemli olan atık ve maddelerin azaltma, yeniden kullanım ve geri kazanım yolları ile düzene sokulmasını desteklemek ve bizzat uygulamak,
- Pazarlama inisiyatiflerini kullanarak, çevre ve kültür bilincinin güçlenmesine katkıda bulunmak,
- Ahlaki değerlere, atalardan kalan mirasa ve yöre toplumunun korunmasına önem veren ve bu konularda araştırma ve incelemeler yapan turizm araştırma ve eğitim programlarına destek vermek,
- Turizmin ekonomik, toplumsal, kültürel ve çevresel önemi ile ilgili toplumsal bilinci daha da güçlendirmek,
- Çevreyi korumak ve geliştirmek, kaynakları korumak, dengeli bir gelişim sağlamak ve yerli halkın yaşam kalitesini yükseltmek konularında endüstri ve ilgili sektörler ile işbirliği içinde çalışmak, ve
- "Tek bir dünya" kavramına sarılarak, toplumsal, çevresel ve ekonomik bakımdan sorumluluklar yüklenmiş bir turizm endüstrisi oluşturmak için ulusal ve uluslararası organlarla elele vermek.

Doğal olarak, yürürlüğe konulan bu kural ve prensiplerin başarısı, milyonlarca turist ne kadarının bunları destekleyeceğine ve turizmle ilgili yaklaşık 60,000 kuruluşun bunları ne ölçüde uygulayacağına bağlı olarak değişecektir.

3.1.3.3 Yararlar, Sonuçlar ve Değerlendirme

Kanada'nın oluşturmuş olduğu ahlak kurallarını ve standart prensipleri uygulayan çeşitli kurum, kuruluş ve organizasyonlar bunların faydalarını görmüşler, sağlanan yararlar en alt seviyelerde dahi hissedilmiştir. Örneğin, Hyatt Otelleri'nin çevre duyarlılığı ve geri kazanım programları sayesinde yıllık tasarrufu ortalama 3 milyon Amerikan doları olarak

tahmin edilmekte, üstelik bu otellerin bundan çok daha fazlasını da tasarruf edebilme potansiyeline sahip olduğu vurgulanmaktadır. Bu konuda diğer bir örneği de kullandığı enerjinin verimliliğini arttırma yoluyla 10 milyon Amerikan doları tasarruf eden Inter Continental Otelleri teşkil etmektedir.

Kanada, ABD ve Avrupa Ülkeleri'nde yapılan araştırmalar, çevre kavramının tüketiciler arasında giderek daha fazla ilgi gördüğünü, müşterilerin satın aldıkları mal ve hizmetlerin çevreye duyarlı şirketlerin ürünleri olmasını tercih ettiklerini ortaya çıkarmıştır.

Çevre ahlakının turizme olan etkisinin bir diğer göstergesi de ekolojik turizme olan eğilimin giderek artması olmuştur. Chatelaine gibi popüler dergiler "yeşil oteller" in seçimi ve tanıtımı ile ilgili makaleler yayınlamaya başlamışlar, toplantı organizatörleri toplantı salonları ve kongre merkezleri olarak seçecekleri yerlerin çevre sorumluluğuna sahip yerler olmasını tercih eder duruma gelmişlerdir.

İyi bir çevre programına sahip şirketlerin yöneticileri, çevre ile ilgili çalışmaların çalışanlar arasında da bir takım ruhu oluşturduğunu ve motivasyonun arttığını ifade etmektedirler. Ramada International Otelleri'nin başkanı ve aynı zamanda yönetim kurulu başkanı da olan Bill Grau genel strateji olarak "önce dünya" yaklaşımını kullanmaya karar vermiş, bunun nedenini ise çalışanlar arasında "kendi değerini bilme" duygusunu oluşturmak olarak açıklamıştır. Sadece çevreyle ilgili işletme faaliyetleri ile sınırlı kalmayıp, tüm faaliyet ve başarıların çalışanlara mal edileceği bir iş ortamı işletmede kalite ve verimliliği arttıracaktır. Böyle bir iş ortamının varlığı halinde, özellikle sanayiye yönelik endüstrilerde uygulanan toplam kalite kontrol sisteminin hizmet işletmelerinde de uygulanabileceği ve elde edilecek başarının işletmelerin yanısıra tüm ülkeye yansıtacağını, dolayısıyla uluslararası rekabet ortamında daha güçlü bir konumun oluşturulabileceği vurgulanmaktadır¹⁷⁰.

Ramada International Otelleri pazardaki konumunu "çevre ile bütünleşmiş" imajı ile sağlamlaştırmakta ve pazarlama ve halkla ilişkiler kampanyalarında kendilerini "yeni akımın otelleri" olarak lanse etmektedirler.

Kanada Pasifik Otel ve Dinlenme Yerleri (CPH & R) kuruluşu 10,000'i aşkın personeli arasında çevre konuları ile ilgili bir araştırma yapmıştır. Bu araştırmaya cevap verme oranı %30 olup, sonuçlar şöyle çıkmıştır:

¹⁷⁰ Cemil Boyacı, "Toplam Kalite Kontrol Sistemi Hizmet İşletmelerinde Uygulanabilir mi?", Anatolia Dergisi, Yıl.6, S.2. Ankara. Haziran 1995, s.17

- Araştırmaya katılanların %96'sı çevrenin korunmasını önemli bir toplumsal sorun olarak görmektedir.
- %92'si CPH & R'nin çevre konusunda daha sorumlu bir tutum sergilemesinin faydalı olacağına inanmaktadır.
- %82'si işi ve çevreyle ilgili gelişmeler sağlamak için karşılıksız olarak fazladan zaman ve çaba harcamaya istekli olduklarını ifade etmiştir.
- %64'ü çevre konusuyla ilgili kendilerine düşen işler ve görevlerin etkisini merak etmektedir.
- %89'u çevreye dost olarak tanınan bir CPH & R zincirinde çalışmaktan daha fazla gurur duyacaklarını belirtmiştir.
- %92'si ise otellerdeki çevreyle dost olma konusunda yapılacak uygulamalara güçlü destek vereceklerini ifade etmişlerdir.

CPH & R kuruluşu, yapılan araştırma sonucu ortaya çıkan bu olumlu sonuçları dikkate alarak, 12 maddeden oluşan bir çevre hareketi planı hazırlamış ve Kanada'daki tüm otellerinde rehberlik görevi üstlenecek elkitapçıları bastırmıştır. Bunun yanı sıra, söz konusu programı açıklayan bir broşür hazırlanarak otellerin bütün odalarına konulmuş ve çevre ile ilgili daha başka ne tür çalışmalar yapılabileceği konusunda müşterilerin fikir ve yorumları sorulmuştur. Bu uygulamalar başladıktan sonra CPH & R bir adım daha ileri giderek, bu çevre programını ABD'deki ortak kuruluşları olan Doubletree ve Doubletree Club Otelleri'ne de yaymıştır.

Çevre konusunda liderlik yapan bu örneklerin sadece konaklama sektörüne ait olmasına rağmen, havayolları, yiyecek hizmetleri, tur operatörleri, seyahat acentaları, kongre merkezleri, seyahat ve turizm dergileri ve diğer kuruluşlar da bu konularda çalışmalarda bulunmaktadırlar.

İşletme çalışanlarının çevreye karşı olan duyarlılıklarının artması aile ve toplum içindeki çevre bilincini de güçlendirmiştir. "Bir sokağı temizle" ve "bir parkı düzenle" şeklindeki kampanyalar, yeni ağaçların dikilmesi, tarihi eserlerin korunması, yiyecek, çarşaf ve battaniye gibi bazı ihtiyaç malzemelerindeki fazlalıkların evsiz ve barksız insanlara yardım eden açlık ve yardım proje ve programlarına bağışlanması gibi tüm çaba ve gayretler, aynı zamanda tüm toplumun yararına olmaktadır. Kanada Pasifik Otelleri ve Dinlenme Yerleri Kuruluşu'nun sponsorluğu ile Brundtland Komisyonu Raporu'nun bir özetini teşkil eden özel "Dünyamızı Koruyalım" baskısı Kanada'daki bütün okullara dağıtılmıştır.

Kanada'daki araştırmalar sonucu ortaya konan ahlak kuralları ve prensipler başka ülkelere doğrudan doğruya uygulanamasa da, Kanada'nın yaşadığı bu deneyim diğer

ülkelerin de yararlanabileceği değerli bir kaynağı teşkil etmektedir. Bu deneyim sonucu ortaya çıkan bir diğer olumlu husus da, bu kurallar ve prensiplerin oluşturulması esnasında hem turizm endüstrisinin kar sağlamaya yönelik çevresinin, hem de kültürel, dinsel, çevresel ve doğayla ilgili kuruluşların temsilcilerinin yüksek katılımı ve sürdürülebilir turizm kalkınması konusundaki hassasiyetleri olmuştur.

Kanada'nın başarılı sayılabilecek bu girişiminde göze çarpan hususlar şunlardır.

- Herşeyden önce turizm sektörü ile doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili olan kişi, kurum ve organizasyonlar arasında diyalog kurulmuş, bunların fikir ve önerileri dikkate alınmıştır.
- Tespit edilen kurallar ve prensiplerin hepsinde temel amacın, turizmde sürdürülebilir kalkınmayı sağlamaya yönelik olduğu görülmektedir.
- Bu kural ve prensipler zoraki uygulamalardan ziyade, toplumun tüm kesimlerini bilinçlendirmeye yönelik eğitsel nitelikler taşımaktadır.
- Kural ve prensipler yasalarla da desteklenerek, meşruluk kazanmıştır.

3.1.4 Languedoc-Roussillion Örneği - Fransa

Sürdürülebilir turizm kalkınması konusunda en çarpıcı örneklerden birisi de Fransa'nın Güney-Batı bölgesinde yer alan Languedoc-Roussillion tatil beldesinde gerçekleşmiştir¹⁷¹.

Bölgede sürdürülebilir turizm kalkınmasının nasıl gerçekleştirildiğini incelemeye önce; bölgenin konumuna, ekonomik yapısına ve turizm potansiyeline göz atmak, konuya bakış açısını daha da zenginleştirecektir.

3.1.4.1 Bölgenin Konumu, Ekonomik Yapısı ve Turizm Potansiyeli

Languedoc-Roussillion bölgesi 27,500 km.'lik bir alana sahip olup, Fransa'nın toprak olarak %5'ini kapsamaktadır. 1960'larda Fransa'nın toplam nüfusunun %4'ünü oluşturan bu bölge konum olarak Fransa'nın Güney-Batısında yer alıp, İspanya ile ortak sınırlara sahiptir. Bunlara ilave olarak, bölge Akdeniz sahillerine bakan 200 km uzunluğunda bir kıyıya sahiptir (Şekil.10).

¹⁷¹ Marry Klemm, "Sustainable Tourism Development: Languedoc-Roussillion Thirty Years on", Tourism Management, Butterworth-Heinemann Ltd., Vol.13, Nu.2, London, June 1992, ss.169-180

Bölge 1980'li yılların ortasına kadar ekonomik bir düşüş içinde olup, bölge halkının o yıllardaki en önemli geçim kaynakları genellikle tarım, düşük kaliteli şarap üretimi, balıkçılık ve küçük ölçekli liman faaliyetlerinden oluşmaktadır. Yine o yıllarda, genç nüfus iş bulabilmek için Fransa'nın diğer bölgelerine göç etme eğilimine sahiptir. Kıyı yerleşim birimleri ise sivrisinekinlerin yoğunluğu yüzünden seyrek bir nüfusa sahiptir. Rhone deltası ile İspanya sınırı arasındaki kıyı alanı uygun iklimine ve kumlu plajlarına rağmen, 1961 yılında sadece 30,000 ziyaretçi çekebilmiştir.

Şekil.13 Languedoc-Roussillion Bölgesinin Konumu

Marry Klemm, "Sustainable Tourism Development: Languedoc-Roussillion Thirty Years on", Tourism Management, Butterworth-Heinemann Ltd., Vol.13, Nu.2, London, June 1992, s.170

Bölgenin Akdeniz'de yer alan 200 km uzunluğundaki kıyısının yanı sıra, suyun yeterli bir şekilde sıcak olması, yıllık ortalama 7 saatlik bir günlük güneşe sahip olması ve güzel kumsalların bulunması, bölge açısından çok önemli başlıca turizm kaynaklarını teşkil etmektedir. Bölgenin iç kısımlarında yer alan bozulmamış çeşitli kırsal alanlar, belirgin bir kültür yapısı ve arkeolojik kalıntılar da diğer önemli turistik çekicilikler olarak göze çarpmaktadır.

3.1.4.2 Bölge Turizmini Geliştirmeye Yönelik Çabalar

Şayet sürdürülebilir bir kalkınma için etkin bir planlama sağlanamaz ise, bölgenin ve bölge insanların kaçınılmaz olarak şu büyük problemlerle karşı karşıya kalacakları vurgulanmıştır.

- Bölge nüfusunun fazla kalabalıklaşması ve sıkışması,
- Fiziksel çevre ve onu oluşturan tarihi ve doğal kaynaklara zarar verilmesi ve sürekli değiştirilmesi,
- Kültürel kimlik kaybı,
- Yöre sakinlerinin turistlere hoşgörü göstermemeleri, düşmanca bir tutum ve tavır sergilemeleri,
- Gelişmenin sağlanabilmesi için taraflar arasında ihtiyaç duyulan işbirliğinden yoksun kalınması, ve
- Turistik çekiciliklerin, özel günlerin ve olayların yetersiz kalması.

Bu problemleri yaşamamak ve bölgede turizmi sürdürülebilirlik çerçevesi içinde geliştirmek için bir plan ve proje hazırlanmış olup, planın belli başlı amaçları şunları kapsamaktadır.

- Ekonomiyi çeşitlendirmek,
- Özellikle gençler için yeni iş imkanları sağlamak ve böylece azalan nüfus eğilimini tersine çevirmek,
- Hem Fransa'nın diğer bölgelerinden, hem de Avrupa ülkelerinden gelen ziyaretçilerden kaynaklanan, güneş ve kıyı turizmine yönelik olan talebi karşılayabilmek,
- Fransa'nın artan turizm ödemeler dengesi açığını düzeltmeye yardımcı olmak,
- Kitle turizminin yoğun olduğu ve artık bu talebin karşılanamaz hale geldiği diğer bir turistik bölge olan Cote d'Azur bölgesi üzerindeki baskıları hafifletmek, ve
- Özellikle gençlere yönelik olarak sosyal turizme olan ihtiyaca cevap verebilmek.

Özellikle kıyı yerleşim birimlerinde arazi spekülasyonlarından kaçınmak için, merkezi hükümet tarafından 1963'de uygulamaya konulan bir kıyı geliştirme planı hazırlanmıştır. Bu plana göre, kıyıda yer alan mevcut bir kaç sayfiye alanına ilave olarak toplam 7 tane daha yeni sayfiye alanı tespit edilmiş ve bu alanların hepsi gelişme alanları olarak kabul edilmiştir.

Hazırlanan planın prensipleri ise şöyle tespit edilmiştir.

- Üzerlerine çeşitli yapı ve birimler inşa edilecek gelişme alanları ve koruma altına alınacak alanlar arasında denge sağlanması,
- Plajlarda 1 hektar başına maksimum 800 kişinin güneşlenmesinin sağlanması,
- Birincisi mevcut yerleşim birimleri, diğeri ise yeni sayfiye yerleri olmak üzere iki türlü gelişme sağlanması,
- Sayfiye alanlarının her birinin farklı mimari tarzlarda geliştirilmesinin sağlanması, ve bu amaçla değişik yorumlara sahip olan mimarların görevlendirilmesi,
- Marina aktiviteleri için bol kapasite hedeflenmesi. 9,000 yat demirleme kapasitesine sahip 12 adet liman yapılması düşünülmüştür. Bu şekilde herhangi iki liman arasında bir gezintinin bir günden daha az olması sağlanmaktadır, ve
- Bölgedeki arazinin %25'inin sosyal turizme cevap verebilmek amacıyla rezerv edilmesi.

Bu planın gereklerini yerine getirmek için çalışmalar üç önemli husus üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunlar şunlardır:

A-) Merkezi ve Yerel Yönetim Organlarının Görevleri Paylaşmasının Sağlanması

Merkezi yönetim teknik araştırmalar, anayollar, limanlar ve yat limanları, yeniden ağaçlandırma, su tedariki ve hıfzısihha, sivrisinekle mücadele, mali planlama ve altyapı geliştirme gibi sorumlulukları muhafaza ederek, bunları yerine getirmeye devam etmiştir. Merkezi ve yerel yönetimler arasında bir köprü oluşturmak için ortak kalkınma kurulları oluşturulmuş ve bu kurullara eyalet ve yerel yönetimlerden temsilcilerin katılımı sağlanmıştır. Bu kurulların başlıca sorumlulukları, turistik alanlardaki arazileri kullanıma hazır hale getirecek hazırlıkları yapmak ve gelişim planı çerçevesinde idari yapıları oluşturmak olarak belirlenmiştir. Bu kurullar hazırlanmış arazileri özel sektör girişimcilerine satmışlar, sosyal turizme yönelik olarak hazırlanan araziler ise düşük fiyatlarla ticaret dernekleri, eğitim kurumları ve destekleyici teşkilatlar gibi kurum ve gruplara satılmıştır.

B-) Finans

Kamu sektörünün yapmış olduğu yatırım ve harcamalar özel sektörden çok daha az gerçekleşmiştir. Fonların ve finansmanların dağılımında en önemli harcamalar şöyle olmuştur.

Yol inşaatı	:%34
Sivrisinekle mücadele	:%12
Liman inşaatı	:%11

C-) Kamu ve Özel Sektör Arasında Denge Sağlanması

Başlangıçta beldelerin çoğunluğunun özel sektöre sahiplenip, devlet kontrolü altında geliştirilmesi amaçlanmıştır. Altyapıyı sağlamak ve vurgunculuğu önlemek için devlet tarafından 4 önemli işlevin yerine getirilmesi için çaba harcanmıştır. Bunlar:

- Arazi ve mülkiyet spekülasyonlarını önlemek için arazi fiyatları düşük tutulmuştur. Devlet bizzat kendisi bu gelişmeyi sağlamak için 1962-1963 yılları arasında ilk araziye satın almıştır. Merkezi hükümet aynı zamanda, belirli kilit yerlerde büyük arazilerin satın alınmasında müdahale hakkını saklı tutmuştur. Arazilerin üzerine her türlü yapıyı yapmadan önce tüm temel altyapının hazırlanması zorunluluğu getirilmiştir.
- Mimarlar özel sektör yerine bir hükümet komisyonu tarafından seçilmiş ve her bir turistik beldedeki komple bir gelişim için değişik stile sahip mimarlar görevlendirilmiştir. Bir yörede yapılacak tüm yeni yapıların mevcut ve eski yapılarla uyum içinde olması zorunluluğu getirilmiştir. Böylece, bir sayfiye beldesindeki yapıların birbiri ile ahenk içinde olması sağlanırken, diğer taraftan beldelerin birbiri arasında mimari tarz farklılığı oluşturularak, bölgedeki bir kaç beldeyi birden ziyaret eden turistlerin monoton görüntülerle sıkılmaması da sağlanmıştır.
- Hükümet komisyonu, ayrıca, çevresel iyileştirmeleri sağlayabilmek ve bölgeyi kalkındırma amacıyla kendi bütçesini oluşturmuştur.
- Sivrisineklerle mücadele yetkililerin sorumluluğunda bırakılmıştır.

3.1.4.3 Projenin Sonuçları ve Değerlendirme

1960'larda 30,000 civarında ziyaretçi çeken bu bölgeyi, 1990 yılında yaklaşık 5,000,000 kişi ziyaret etmiştir. Turistlerin sayısındaki bu büyük artışın yanı sıra, bölge turizmden şu kazançları da elde etmiştir.

Bölgedeki konaklama kapasitesi hızla artarak 1988 yılında 1,300,000 civarında yatak kapasitesine ulaşmıştır. Bölgeyi ziyaret eden 5,000,000 civarındaki turistlerin %88'i Fransız olup, bunların da %22'si Paris menşelidir.

Seyahat acentalarının ve tur operatörlerinin bölgedeki etkisi düşük kalmakta, konaklamaların %65'i doğrudan konaklama işletmelerince sağlanmaktadır. Böylece bölge, tur operatörlerinin fiyatlar ve turistik yöreler üzerindeki teknelci yönlendirmelerinden büyük ölçüde kurtulmaktadır.

Otel sayısı 1965'ten 1990'a kadar geçen süre içerisinde 3 kat artmış olup, bu gelişmelerin çoğunluğu 2 ve 3 yıldızlı otel kategorilerinde gerçekleşmiştir (Tablo.5).

Kamping ve sosyal turizm alanlarında da büyük gelişmeler kaydedilmiştir. Bölgede 800 tane kamping alanı oluşturulmuş olup, bunlardan 50 tanesi 4 yıldız kategorisinde yer almaktadır. Kamping alanlarına ilave olarak sosyal turizm nitelikli ve makul fiyatlara sahip yatak kapasitesi 1988 yılında 36,000'e ulaşmıştır.

Tablo.5 Bölgenin 1988 Yılındaki Konaklama Kapasitesi

Kategori	Toplam Tesisler İçindeki % Payı	Yatak Kapasitesi
Oteller ve apartoteller	6.4	86,166
Kamplar ve Karavanlar	25.8	344,949
İkinci konutlar	63.6	849,585
Gites ve mobilyalı odalar	1.4	19,213
Sosyal turizm içerikli olanlar	2.7	35,789
Toplam	100	1,335,652

Marry Klemm, "Sustainable Tourism Development: Languedoc-Roussillon Thirty Years on", Tourism Management, Butterworth-Heinemann Ltd., Vol.13, Nu.2, London, June 1992, s.175

1980 yılından itibaren ikinci konutların sayısında büyük artış olup, 1990 yılında bölgede 2.25 milyon ikinci konut tespit edilmiştir. Bunların küçük bir bölümü yabancılar tarafından satın alınmıştır.

1964 yılından bu yana geçen süre içerisinde 50,000 ile 60,000 arasında bir nüfus devamlı bir işe sahip olmuş, mevsimlik olarak çalışanların sayısı da 20,000'e ulaşmıştır. Böylece, Fransa'nın zengin bölgelerine göç eden gençlerin bölgede kalması yolunda önemli adımlar atılmıştır.

Ekonomik açıdan bakıldığında ise; elde edilen döviz girdilerinde önemli artışlar yaşanmış, ekonominin çeşitlenmesi sağlanmıştır. 1985 yılında yapılan bir hesaplama göre, bölge gelirinin %10'dan fazlasının turizm gelirlerinden elde edildiği tespit edilmiştir. Turizm sektörü aynı zamanda endüstriyel ve diğer üçüncü sektörlerin büyümesine de yıllık ortalama %8.7 katkıda bulunmuştur.

Nihayet, turizmin sağlıklı bir zeminde gelişmesi büyük ölçüde mümkün kılınmıştır.

Bu gelişmelerde, şu bulgular dikkat çekmektedir:

- Bilinçli ve planlı yaklaşımlarla hazırlanan projelerin önemi,
- Altyapı ve çevresel düzenlemeler ve iyileştirmeler için kamu sektörü planlamasının önemi,
- Kamu ve özel sektörler arasında yapılabilir bir işbirliği geliştirmeye olan ihtiyaç, ve
- Sürdürülebilir bir turizm ürünü geliştirmenin önemi.

Bütün bu pozitif gelişmelerin yanı sıra, bölgenin geleceği ile ilgili bazı hususlar ve sorunlara da yaşanmaktadır. Bu sorunlardan en önemli olanlarından birisi mevcut ürün ve pazar yapısı ile ilgilidir. Deniz, kum, güneş ve aile tatillerinden oluşan ürünü çeşitlendirmek gerekmektedir. Pazarın büyüyen segmenti spor ya da kültür aktivitelerine dayanan tatiller şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu tür turistik aktiviteler kaliteli müşterileri çekerek iş alanlarının da gelişmesine yardımcı olacaktır. Diğer taraftan, 4 aylık sezona sahip olan bölgenin sezonunu uzatmak gerekmektedir. Mevsimsellikten dolayı istihdam süreklilik kazanamamakta, bu da bölge için uzun dönemli bir istihdam olmadığını göstermektedir. Küçük işletmelerden oluşan turizm endüstrisi bazı yönetsel konularda yetersiz kalmakta, bu husus özellikle özel hedef pazarlar için ürün geliştirme veya pazar tahminlemesi gibi teknik uzmanlık gerektiren konularda daha da belirginleşmektedir.

Bölge için önemli problemlerden birisi de, bölgedeki tur operatörlerinin rolünün artırılması konusunda yaşanan çelişkidir. Tur operatörlerinin bir çekim alanı için hem olumlu hem de olumsuz yönleri vardır. Bölgenin belli bir pazara gereğinden fazla bağımlı olabileceği, fiyat ve kalite üzerinde pazarlık gücünü kaybedebileceği olumsuz yönlerdir. Nitekim bölgenin bazı alanlarında, tur operatörlerinden kaynaklanan çirkin ve çevresel açıdan hoş karşılanmayan bazı gelişmelerin hızla arttığı saptanmıştır. Diğer taraftan, tur operatörlerinin turist gönderen bölgelerdeki tüketicileri cezbedecek yeni ürünler oluşturabileceği ve sunabileceği gerçeğinin de gözardı edilmemesi gerekmektedir.

Bütün bunların yanında, bölgedeki gelişmelere ilişkin bazı eleştirel yaklaşımlar da mevcuttur. Bölgenin gelişim planının aşırı iyimser değerlendirildiği, 1960'lı yılların başında turizm sektörünün zaten gelişmekte olduğu, yine o yıllarda güneş, deniz ve kum ürününün ve bölgenin yaşam döngüsünün büyüme safhasına kendiliğinden geçeceği ifade edilmektedir. Bir diğer eleştiri de, devletten bu kadar destek alan herhangi bir sektörün de böyle bir gelişmeyi gösterebileceği konusunda ortaya çıkmaktadır. Üstelik, ekonomik gelişme ve istihdam ile ilgili sonuçların beklentilerin altında gerçekleştiği vurgulanmaktadır.

Bataklıkların kurutulmasının bir çok yaban hayatının ve balık yuvalarının kaybına yol açması eleştirilecek bir başka hususu oluşturmaktadır.

Projenin ana başarısının iyi planlanmış bir kitle turizmi ve göze hoş gelen bir çevre olduğu ifade edilmektedir. Ekonomik anlamda bölgenin geleceğinin 30 yıl öncesine oranla çok daha parlak olduğu gerçeği kabul edilmekle beraber, makul bir çevre düzeni ve kalitesinin gerekli olduğu, mevcut durumun yetersiz kaldığı ifade edilmektedir.

Sürdürülebilirliğin diğer bir yönü ise turizm ürünü ile ilgilidir. Üründe süreklilik sağlanıp sağlanmayacağı, değişen müşteri zevk ve tercihlerine göre ürünlerin adapte edilip edilmeyeceği, gelecekteki soru işaretleri olarak kalmaktadır. Bugünkü aşamada bölge, turizm talebinde sürekliliği sağlayabilmekte, kongre, iş konferansları ve aktivitelere dayanan yeni ürünler geliştirilmektedir.

Sürdürülebilir turizm kalkınması konusunda, yine Fransa'da değişik bir alanda, kırsal turizm alanında da başarılı sayılabilecek girişimler yapılmıştır.

3.1.5 Sürdürülebilir Kırsal Turizm Örneği - Fransa

Fransız hükümeti 1950'li yıllardan beri kırsal alanlardaki turizmi, bu alanlardaki nüfus azalmasını asgariye indirmek, istihdam olanakları sağlamak ve çiftlikleri ayakta tutmak amacıyla bir araç olarak kullanmış ve desteklemiştir¹⁷². Kırsal turizm alanında elde edilen gelişmeler Fransa'yı dünyanın en önde gelen uluslararası turizm bölgelerinden birisi yapma yolunda önemli katkılarda bulunmuştur.

Tahminlere göre 1990 yılında yaklaşık 4 milyon yabancı ziyaretçi Fransa'nın kırsal kesimlerinde tatil yapmış, diğer bir kaç milyon insan da turlar vasıtasıyla kırsal alanları ziyaret etmiştir. Bu ziyaretçiler yaklaşık 1 milyar sterlin harcamışlardır. Bu harcama miktarının Fransa'nın turizm ödemeler dengesine ve kırsal alanlardaki ekonomilere çok önemli katkılarda bulunacağı açıktır.

Fransa'daki bu örneği irdelemeden önce, kırsal turizmi, kent ve sayfiye merkezlerinde gerçekleşen turizm türlerinden ayırt eden faktörleri incelemekte fayda var.

¹⁷² John Swarbrooke, "Towards Sustainable Rural Tourism: Lessons From France", Tourism Intelligence Quarterly, BTA/ETB Research Services, Vol.14, Nu.2, London, November 1992, ss.65-69

Kırsal turizmin şu özelliklere sahip olması gerekmektedir¹⁷³:

- Kırsal turizm; kırsal alanlarda gerçekleşmeli,
- Fonksiyonel olarak kırsal olmalı. Yani doğal dünya, kültürel miras, geleneksel uygulamalar ve topluluklarla kontak kurulmalı, kırsal ortamın küçük ölçekli girişimciliğine ve açık alanlara sahip olmalı,
- Hem yerleşim birimleri, hem de yapılar açısından kırsal ölçeklere sahip olmalı, yani küçük ölçekli olmalı,
- Yerel ailelerle bağlantılı olarak ağır ve orijinal olarak gelişen geleneksel özelliklere sahip olması. Bu özellikler büyük ölçüde yerel olarak kontrol edilebilir ve uzun dönemde gelişir, ve
- Kırsal çevre, ekonomi, tarih ve yerleşim alanının kompleks örneklerinin bir çok çeşidini temsil ediyor olması.

Tablo.6'da kırsal turizmi kentsel veya sayfiye turizminden ayırt eden özellikler gösterilmektedir. Bu tablodan da rahatça görülebileceği gibi, her iki turizm gelişme türlerinden birisine ait özellik, diğer türün karşıt özelliğini oluşturmaktadır. Kırsal turizmi şehir ya da sayfiye turizminden ayıran bu özellikler artık bilindiğine göre, Fransa'nın kırsal turizm alanında ne tür başarılı girişimlerde bulunduğuna ve nasıl başarılı olduğuna dair incelemeler daha sağlıklı bir biçimde değerlendirilebilecektir.

3.1.5.1 Başarılı Girişimler ve Nedenleri

Fransa kırsal kesimlerdeki turizmi canlandırmak ve ekonomik olarak maksimum faydalar sağlamak için bir dizi başarılı girişimler yapmış olup, bunların çoğu kamu sektörü tarafından yönlendirilmiştir. Bunlar şunları kapsamaktadır.

A-) Gites (pansiyonlar)

Genellikle eski çiftlik binalarının, yiyeceğini kişinin kendisinin sağladığı konaklama birimlerine dönüştürülmüş haline "gites" adı verilmektedir. Bu sayede çiftçilerin yerlerini bakımlı tutmaları için bir ek kaynak sağlanmaktadır. Bazı yerlerde sadece bir pansiyonun geliri ailenin yıllık gelirinin üçte birine kadar varmaktadır. Kamu sektörü pansiyonların teşvik edilmesi ve geliştirilmesi amacıyla, yerel mimari geleneklerin bozulmaması koşuluyla, bağış yapabilmektedir. Kamu sektörü ayrıca bu pansiyonların gerek ülke içinde, gerekse ülke

¹⁷³ Bernard Lane, "What is Rural Tourism?", *Journal of Sustainable Tourism*, Channel View Books-Multilingual Matters Ltd., Vol.2, Nu.1-2, London, 1994, s.14

Tablo.6 Kırsal Turizmi Kent/Sayfiye Turizminden Ayırt Eden Faktörler

KENTSEL/SAYFIYE TURİZMİ	KIRSAL TURİZM
Az açık alan	Çok açık alan
Nüfus 10,000'den fazla	Nüfus 10,000'nin altında
İnşa edilmiş çevre	Doğal çevre
Bir çok kapalı alan aktiviteleri	Bir çok açık alan aktiviteleri
Güçlü altyapı etkileri	Zayıf altyapı
Güçlü eğlence tabanı	Güçlü bireysel aktivite olanağı
Büyük tesis ve kuruluşlar	Küçük tesisler
Ulusal ve uluslararası firmalar	Yerel küçük işler
Turizme yoğun tam katılım	Turizme kısmen katılım
Çiftlik/ormancılık katılımı yok	Bazı çiftlikler/ormancılar katılmaktadır
Turizm kendi ilgi alanını desteklemekte	Turizm diğer ilgi alanlarını da destekler
Çalışanlar işyerlerine uzak oturmakta	Çalışanlar işyerlerine yakın oturmakta
Mevsimsel faktörlerden nadiren etkilenir	Sık sık mevsimsel faktörlerden etkilenir
Yoğun turist sayısı	Az sayıda turist
Müşterilerle ilişkiler mesafelidir	İlişkiler bireyseldir
Profesyonel yönetim	Amatör yönetim
Kozmopolit atmosfer taşır	Yöresel atmosfer vardır
Bir çok modern yapı vardır	Yapıların çoğu eskidir
Ahlaki değerler gelişmekte, büyümekte	Bu değerlerin gelişmesinde sınırlar vardır
Genel çekicilik	Özel çekiciliğe sahiptir
Geniş Pazarlama faaliyetine sahiptir	Belirli bir alanda pazarlanabilir

Bernard Lane, "What is Rural Tourism?", *Journal of Sustainable Tourism*, Channel View Books-Multilingual Matters Ltd., Vol.2, Nu.1-2, London, 1994, s.15

dışında pazarlanmasında da yardım etmektedir. Yürüyüş yapanlar, at binicileri, kayakçılar ve hatta ebeveynlerinden ayrı tatil yapan turist kesimleri için bile özel pansiyonlar geliştirilmiştir. Pansiyonlar için talep bazen o kadar çok olmaktadır ki, bu yüzden bazı bölgelerde gelecek yaz sezonu için rezervasyonların çok önceden, bazen bir yıl önceden yapılması gerekmektedir.

B-) Chambres d'Hotes

Çiftçiler ve diğer çevre sakinlerinin evlerinin bir bölümünü “yatak ve kahvaltı” şeklinde yabancı konuklara açmalarına “chambres d’hotels denmektedir. Yine “gites”lerde olduğu gibi kamu sektörü kırsal kesimlerde oturanları bu iş için cesaretlendirmekte ve desteklemektedir. Bu konaklama anlayışı son yıllarda önemli ölçülerde gelişmiş olup, çiftçilere önemli derecede ek gelir sağlamaktadır.

C-) Fermes-Auberges

Çiftçilerin ziyaretçilere konaklamanın yanında, evlerinde yörelerinin geleneksel yemeklerini yapmaları ve konuklara tedarik etmelerine “fermes-auberges” denmektedir. Kamu sektörü bunda da çiftçileri teşvik etmektedir. Bu, çiftçiler için sadece bir ek gelir kaynağı olmamakta, aynı zamanda yerel çiftlik ürünleri için bir satış unsuru olmakta ve geleneksel yemek kültürünün de korunmasına yardım etmektedir.

D-) Loisirs Accueil

Bir çok departman ziyaretçilerin konaklama, özel ilgi ve aktiviteye yönelik tatillerinde yardımcı olabilmek için rezervasyon servisleri oluşturmuştur. Bu olaya “loisirs-accueil” ismi verilmektedir.

E-) Yiyecek ve İçecek Gelenekleri

Fransa'nın kırsal kesimlerindeki geleneksel yiyecek ve içecekler turistik çekicilikler olarak kullanılmıştır. Bunların başlıcaları peynir, elma şarabı, şarap, kestane ve kümes hayvanları eti olmaktadır. Yiyecek ve şarap fabrikaları ile çiftliklere sık sık geziler düzenlenmekte ve bu esnada üreticiden tüketiciye doğrudan satışlar gerçekleşmektedir. Bu yolla satışlar artmakta, marka bağımlılığı ve ürünün olumlu imajı güçlenmektedir.

F-) El Sanatları

Geleneksel el sanatları da kırsal kesimlerde bir turistik çekicilik olarak kullanılmaktadır. El sanatları ile uğraşan kişiler bir araya gelerek, yerel sanatlara dayanan ekomüzeler, ipek üretimi, bisküvi yapımı, peynir imalatı ve şarap damıtımı gibi faaliyetlerden de yararlanarak, ortaklaşa pazarlama kampanyaları ile turistleri yöreye çekmektedirler.

Tüm bu faaliyetler için kamu politikası yerel girişimciler için bir çerçeve oluşturmakta, merkezi ve yerel yönetim yetkilileri koordinatörler olarak rol üstlenmektedirler.

Fransa'da yaşanan kırsal alanlarda sürdürülebilir turizmin başarısının bir kaç nedeni vardır ve bunlar şöyle sıralanabilir.

- Herşeyden önce merkezi ve yerel hükümet organları kırsal turizmin gelişmesinde öncülük yaparak aktif rol üstlenmişler, bu sayede sonradan gelecek olan başarılı girişimler için ilham kaynağı olmuşlardır.
- Kamu sektörünün bu alanlardaki projelere önemli miktarda harcama yaparak finansal olarak katılması ve desteklemesi bir diğer nedendir.
- Tarım ve Ticaret Odaları gibi idari organlar da bu girişimlerde aktif rol üstlenmişlerdir.
- Bir başka neden de, turizm endüstrisinin muhafaza edilmesindeki yerel kontrolün sağlanmasına ve turizmden elde edilen faydaların yerel alanda kalmasına olanak sağlayan bir çok plan ve programın işletilmesi ve faaliyete geçirilmesidir. Bunlar üretici kooperatifleri tarafından yerine getirilmiştir.
- Son olarak da, kırsal turizmin pazarlamasının kamu sektörü tarafından profesyonel bir anlayış ve etkinlikle yapılması gösterilebilir.

Bu girişimler hakkında yaygın bir şekilde ulusal ve uluslararası alanda bilgi dağıtımı yapılmakta, böylece girişimciler etkin bir şekilde bilgilendirilmektedir. Rezervasyon sistemi basite indirgenmiş, arkadaş canlısı bir atmosferi yansıtmış ve ülke genelinde de standardize edilmiştir.

3.1.5.2 Elde Edilen Yararlar

Önemli miktarda turist çeken kırsal alanlar bu sayede bir çok fayda elde etmiştir. Bunların en önemlilerinden birisi, yerel ekonomide istihdam alanlarının oluşması ve çiftçilerin varlıklarının muhafaza edilmesinin sağlanmasıdır. Kırsal turizmle bağlantılı olan iş alanlarının çoğunun küçük ölçekli olması ve turistik harcamaların çoğunun yerel olarak kontrol edilebilmesi sonucu, elde edilen gelirin çoğu önemli sızıntılara uğramadan yerel ekonomide kalmaktadır. Sadece çiftçiler ve kırsal iş alanları için bir ek gelir sağlanmamakta, aynı zamanda turizm ürününün güçlenmesine ve geleneksel kırsal ekonomilerin korunmasına da yardımcı olunmaktadır. Çevresel açıdan ele alındığında ise, turizm sektörü yapıların korunması ve böyle bir koruma için finansal kaynakların sağlanması konusunda uygun bir zemin hazırlamaktadır. Çiftçilerin varlıklarının devamının sağlanması ile de kırsal

manzaraların bozulmaları engellenmektedir. Sosyal açıdan da, turizm yöreye ve kırsal topluma farklı bakış açılarından bakan yeni yüz ve simaları tanıştırmaktadır. Bütün bunlara ilave olarak, kırsal toplumların sahip olduğu gelenek, görenek, örf ve adetler korunarak, kültürel bozulma asgariye indirilmektedir.

3.1.5.3 Problemler ve Değerlendirme

Fransa'nın bir çok bölgesinde, kırsal turizm alanlarında, çok açık ve net büyük problemlerle karşılaşmamakla beraber, diğer ülkelerden -özellikle Britanya'dan- gelen turistlerin yoğun olarak tercih ettikleri bazı gözde turistik alanlarda bir takım problemler yaşanmıştır.

Bu bölgelerde Britanyalı tur operatörlerinin gittikçe artan rolü yüzünden turizmin yerel ekonomi içindeki potansiyel faydaları azalmaktadır. Tur operatörlerinin kar amaçları ve idari maliyetleri yüzünden yerel pansiyon sahipleri turistlerin yapmış oldukları harcamalardan tam olarak istifade edememektedir. Diğer taraftan, kırsal konaklamaya olan aşırı talep yüzünden, bir çok turist Britanyalıların sahip olduğu ikinci konutlara ya da konaklama amacı ile inşa edilen, fakat mülkiyeti yerel halka ait olmayan konaklama birimlerine de rezervasyon yaptırmaktadır. Dolayısıyla, bu tür konaklamalardan elde edilen gelirlerin çok az kısmı yerel ekonomilerde kalmakta, büyük bir kısmı dışarıya transfer olmaktadır. Ekonomik bağlamda bir başka olumsuz husus da, gerek Fransız, gerekse yabancı turistlerin giderek daha yaygın bir şekilde ikinci konut satın almaya yönelmeleridir. Bu durumda, bu kişiler doğal olarak kendi tatilleri için artık konaklama ücreti ödememekte ve bu da yerel ekonomiye daha fazla katkıda bulunabilecek gelişmeleri kısıtlamaktadır.

Kırsal turizmden kaynaklanan sosyal ve kültürel olumsuz etkilere bakıldığı zaman, esas problemlerin özellikle yabancı turistlerin yoğun bir biçimde kalabalıklaştığı alanlarda ortaya çıktığı görülmektedir. Nüfus yapısının yerel halkın aleyhine değiştiği ve büyük miktarlarda turistlerin yoğunlaştığı alanlarda, yerel halk kendisini azınlıkta hissetmektedir. Kırsal kesimlerde, özellikle diğer ülkelerden gelen yabancıların hızla artan bir şekilde ikinci konut sahibi olmaları bu duyguyu daha da güçlendirmektedir. Bunun yanında, ikinci konut alan yabancıların, örneğin Britanyalıların, bu mülkleri alırken ya da restore ederken Fransız emlakçılar, avukatlar, esnaflar ve işadamları yerine Britanyalı meslek gruplarını tercih etmeleri yerel halk tarafından pek olumlu karşılanmamaktadır.

Bunların yanında, kırsal turizm alanındaki bazı gelişmeler çevresel problemlere de neden olmaktadır. Konaklamaya olan aşırı talep yüzünden, yeni ve çevreyle uyumsuz yapılar ortaya çıkmaktadır. Üstelik, ikinci konut alan yabancıların kendi ülkelerine has mimari tarza

yönelik olarak düzenlemeler yapmaları, yöresel mimari tarz ile bir çelişki oluşturmaktadır. Son olarak, bir başka problemi de trafik oluşturmaktadır. Buraya kadar anılan problemlerin ortaya çıkmasında 3 önemli faktör tespit edilmiştir.

Coğrafi yoğunluk ilk faktör olmaktadır. Turistler, özellikle de Britanyalılar, Fransa'nın belirli kırsal kesimlerinde yoğunlaşmaktadırlar. Turizmin küçük alanlarda yoğunlaşması, belirli bir noktadan sonra bu alanların kaldıramayacağı bir yük teşkil etmektedir.

İkinci önemli bir faktör de entegrasyon eksikliğidir. Bir çok turist, özellikle ikinci konut satın alan yabancılar, yerel toplumla bütünleşememekte, bu da yerel nüfus arasında güvenmeye yol açmaktadır.

Anlayış eksikliği bir başka nedendir. Bir çok ziyaretçi Fransa'daki modern kırsal yaşamın gerçeklerini anlamamaktadır. Bunu nedeni ise, genel olarak ihmalkarlıktan kaynaklanmaktadır.

Ana problemler ya turist sayısının çok yüksek olduğu alanlarda ya da nüfus yapısı ile tarımsal alanlardaki değişmelere karşı çok hassas olan yerel topluluklar ve ekonomilerde gözlemlenmektedir. Ziyaretçi sayısı arttıkça yukarıda belirtilen problemler de artmakta ve turizm belirli bir noktadan sonra olumlu bir itici güç olmaktan çıkıp, olumsuz bir faktör olarak kendisini hissettirmeye başlamaktadır.

Fransa'nın yukarıda anılan problemleri, bu problemlerin kaynağına inerek tamamıyla olmasa bile azaltabileceği vurgulanmaktadır. Bunun için ise bazı faaliyetlerin yerine getirilmesi önerilmektedir. Bunlar şunlardır.

- Çok gözde olan yerlerin pazarlaması yapılırken, aşırı turist çekilmemesi,
- Bu alanlarda yeni konaklama çeşitlerini sınırlamak ve var olan yapıların çevreyle uyumsuz bir şekilde konaklama birimlerine dönüştürülmelemlerini önlemek için sıkı planlama politikaları oluşturmak,
- İkinci konut satın alanların yerel emlak acentaları, avukatlar ve esnafla diyalog kurmalarını teşvik etmek,
- Yabancı ziyaretçilerin Fransa'nın kırsal alanlarındaki yaşam tarzını öğrenmelerini teşvik edici programlar oluşturmak ve uygulamak,
- Pansiyonların yabancı tur operatörleri yerine, doğrudan pazarlanmasını sağlamak, ve
- yerel halka, turistlerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik işler kurmaları için cesaret vermek ve teşvik etmek.

Bunların yanında, kırsal turizmde elde edilen faydaları henüz çok az sayıda turist çeken fakir kırsal kesimlere de yaygınlaştırmak, kırsal bölgeler arasındaki dengesiz gelişmeyi kısmen de olsa azaltacaktır. Bunun için de, özel ilgi tatilleri ve aktiviteleri gibi yeni ürünler geliştirmek, turistik çekicilik organizatörleri ve konaklama tesisi yatırımcıları ya da işletmecileri için finansal teşvikler sağlamak ve hedefi iyi tespit edilmiş pazarlama kampanyaları düzenlemek gerekecektir.

Fransa, turizm alanında yapmış olduğu girişimlerin olumlu sonuçlarını görmektedir. 1995 yılında dünyada en fazla turist çeken ülke Fransa olmuştur. Fransa'nın kırsal turizm alanında elde etmiş olduğu başarı, özellikle yabancı turistler tarafından bazı coğrafi bölgelerin çok popüler hale getirilmesinden doğan bazı problemleri de göz önüne sermek açısından, önemli bir deneyimdir. Diğer taraftan, Avrupa Topluluğu ülkelerinde bir ikinci konut veya yazlık konut almanın çok kolay bir hale gelmesi ve kalıcı göçmenliğin ortadan kalkması, bu ülkelerdeki turizm kalkınma anlayışlarına yeni boyutlar kazandırmış, buna paralel olarak, kırsal turizm alanında Fransa'da görülen girişimler diğer AT ülkeleri için de iyi bir örnek teşkil etmiştir. Bunun yanında, turizme önemli derecede bağımlı olan gelişmekte veya az gelişmiş ülkeler açısından da, Fransa'nın yaşamış ve yaşamakta olduğu deneyimler, gelecekte bu ülkelerde kırsal alanlarda sürdürülebilir turizm konusunda neler olabileceğinin ön göstergelerini sunmakta ve alınabilecek önlemler açısından bir rehberlik görevini üstlenmektedir.

3.1.6 Bali Örneği - Endonezya

Sürdürülebilir turizm kalkınması hakkında uluslararası işbirliğinin önemli bir örneği Endonezya'nın Bali adasında gerçekleşmiştir¹⁷⁴. Bali Sürdürülebilir Kalkınma Projesi (The Bali Sustainable Development Project -BSDP) olarak isimlendirilen bu proje Kanada ve Endonezya'daki bazı üniversitelerin ortaklaşa araştırma ve öğrenci değişimi programları sayesinde gerçekleştirilmiştir. Projenin finansmanını Kanada Uluslararası Kalkınma Örgütü ve Endonezya Çevre Yönetimi ve Kalkınma Örgütleri üstlenmiştir.

Projenin asıl amacı Bali'nin turistik değerlerini iyi analiz ederek, Bali adası için sürdürülebilir turizm kalkınması kriterleri oluşturmaktır. Bu kriterlere geçmeden önce, Bali'deki turizm olayını kısaca açıklamak ve arkasından yapılan çalışmalardan bahsetmek, projenin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

¹⁷⁴ Geoffrey Wall, "International Collaboration in the Search for Sustainable Tourism in Bali, Indonesia", *Journal of Sustainable Tourism*, Channel View Books-Multilingual Matters Ltd., Vol.1, Nu.1, London, 1993, ss.38-47

3.1.6.1 Bali'de Turizm

Bali adası, çevresindeki 3,000'den fazla ada ile dünyanın en fazla ada takımına sahip olan bir adadır. Endonezya'nın en çok turist çeken bu adasında 20,000'den fazla tapınak mevcuttur. Bunun yanında, hemen her gün tapınak törenleri ve festivalleri düzenlenmekte, ada bu yönüyle tam bir kültür cenneti havası taşımaktadır¹⁷⁵. Bu nedenle, adanın resmi turizm politikası olarak, Bali insanların yaşam tarzlarını anlatmaya yönelik olan kültür turizmi benimsenmiştir.

1968 yılında sadece 5,000 kişinin ziyaret ettiği bu adaya 1989 yılında 436,358 ziyaretçi gelmiştir. Adanın toplam gayri safi hasılasının yaklaşık %20'si turizm gelirlerinden sağlanmaktadır. Bu, turizmin adada ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

3.1.6.2 Yapılan Çalışmalar

Projenin başlangıcında, üç geniş araştırma alanı tespit edilmiş olup, bunlar Bali köylerindeki çalışmaları, sektörel çalışmaları ve alan çalışmalarını kapsamaktadır.

A-) Köy Çalışmaları

Köy çalışmalarının asıl amacı, turizmin buralardaki etkileri ve köylerde yaşayanların bunları nasıl algıladıklarını araştırmak olmuştur. Bu çalışmaların nedenleri şöyle belirlenmiştir.

- Bali kültürünün büyük önem taşıması ve araştırma ekiplerinin bu kültür ve yaşam tarzına mümkün olduğu kadar adapte olması,
- Yerleşim birimleri olarak bu köylerin önem taşımaları; çünkü Bali halkının %89'u köylerde yaşamaktadırlar.
- Köy kuruluşlarının Bali kültürüne olan önemli etkileri ve dolayısıyla, sürdürülebilir kalkınma projelerinin oluşmasına olacak potansiyel etkileri.

Çalışmalar için farklı yörelerden 8 tane pilot köy seçilmiş ve her bir köyde şu çalışmalar yapılmıştır.

- Köy istatistikleri,

¹⁷⁵ Jean D. Gibbons, Mary Fish, "Indonesia's International Tourism: A Shifting Industry in Bali", *Hospitality Management*, Pergamon Press Ltd., Vol.8, Nu.1, G.Britain, 1989, s.63

- Önemli kişilerle mülakatlar,
- Köylüler ile yapılan görüşmeler. Bu görüşmeler de, kadınlar ve erkekler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır,
- Okul çocukları ile yapılan mülakatlar, ve
- Sistemantik gözlem.

Bu bilgiler her bir köyde yaklaşık bir ay kalan 4 ayrı araştırma ekibi tarafından hazırlanmış ve daha sonra her bir köy için kıyaslamalı özet raporlar hazırlanmıştır.

B-)Sektörel Çalışmalar

Sektörel çalışmalar ise 4 ayrı kısım olarak yürütülmüştür. Bunlar:

- Nüfus ve kültür,
- Turizm ve endüstri,
- Çevre ve kaynaklar, ve
- Bölgesel kalkınma

Son olarak da alan çalışmaları yapılmıştır.

C-)Alan Çalışmaları

Detaylı şekilde incelemeye alınacak olan coğrafi alanların seçilmesi için de çalışmalar yapılmış ve önemli alanlar olarak kıyı bölgeleri, sarp yamaçlar ve ormancılık ile tarımın yanyana olduğu yaylalar seçilmiştir.

Bu çalışmalar ile Bali insanları ve çevresinin nelerle karşılaşabileceği, turizmden kaynaklanan etkilerin neler olduğu ve bunları karşılama kapasiteleri ile fırsatları değerlendirme olanaklarının neler olabileceği hakkında önemli bilgiler toplanmıştır.

Tüm bu çalışmalar yapıldıktan sonra elde edilen bilgileri değerlendirmek ve sürdürülebilir turizm kalkınması hakkında kriterler oluşturmak için hükümet yetkililerinden, üniversitelerden ve diğer ilgililerden oluşan 80 kişinin katıldığı çalışma atölyeleri oluşturularak, fikir alışverişleri yapılmış ve düşünceler üretilmiştir. Her bir çalışma ortalama 4 gün sürmüştür. Bu çalışma atölyelerinde kalkınma ve bunun nasıl gerçekleştirilebileceği üzerine çeşitli senaryolar üretilmiştir. Örneğin, Bali'ye yönelik uluslararası turistik akımın yıllık ortalama, kademeli olarak, %5, %10 ve %15 artacağı tahminleri yapılarak, bu durumda insan kaynaklarında, sağlıkta, barınma ve konaklamada, yiyecekte, ulaşımda, su

tedarikinde ve kıyı ticaretinde de kalkınmanın gereği bazı ihtiyaçların belirli miktarlarda oluşabileceği ve artacağı tartışılmıştır. Bunun yanında, nüfus, tarım ve turizmde belirli bir kalkınma ve artıştan sonra meydana gelebilecek su, enerji ve atıkların imha edilmesi gibi ihtiyaçların nasıl karşılanabileceği ve olası etkilerle nasıl başedilebileceği gibi konular da ele alınmıştır.

3.1.6.3 Bali Sürdürülebilir Turizm Kalkınma Kriterleri

Bu kriterler ortaya konmadan önce, sürdürülebilir turizm kavramının Bali'nin yapısına uygun bir şekilde tanımlanması yapılmıştır. BSDP, Bali'deki sürdürülebilir kalkınmanın üç önemli özellik taşıması gerektiğini vurgulamış ve bunları şöyle belirtmiştir.

- Doğal kaynakların ve üretimin devamlılığı,
- Kültürün ve kültür içindeki dengelerin devamlılığı, ve
- Yaşam kalitesini arttırmaya yönelik bir kalkınma

Bu kavram aynı zamanda saptanan sürdürülebilir kalkınma değerlendirme kriterlerinin de kaynağı olmaktadır. Bali kültürü ile çok yakından ilgili olan bu kriterler mutlaklıktan ziyade, devamlılıklardan oluşmaktadır. Bu kriterlerin gerçekleşmemesi durumunda, sürdürülebilir kalkınmanın da gerçekleşmeyeceği ifade edilmektedir. Bu kriterler şunlardır.

- Ekolojik bütünlük; yaşam destek sistemlerinin (toprak, su, hava ve bitki örtüsü) muhafaza edilmesini, genetik çeşitliliğin korunmasını, türlerin ve ekosistemlerin devam ettirilmesini gerektirdiği için, turistik faaliyetlerin ve altyapıların çevre kapasitesiyle uyumlu olması gerekmektedir. Çevrenin kapasitesi yöreden yöreye değişeceği için, turistik kalkınmanın türü ve ölçeğinin de yöreden yöreye değişmesi gerekmektedir.
- Verimlilik tespit edilen bir diğer kriterdir. Verimliliğin turizm açısından sermaye ve işgücünde yeterli geri dönüşümlerin olması anlamına geldiği belirtilmiştir. Bu da, özellikle yiyecek ve içecek hizmetlerinin yeterli hacim ve istikrara sahip, iyi analiz edilmiş pazarlara sunulmasını gerektirmektedir. Bu, Bali için özellikle geçerli ve şarttır.
- Belirlenen bir başka kriter de eşitliktir. Bu kriter mevcut kültürel ve doğal kaynaklara uygun olarak, turizmden elde edilen faydalar ve maliyetlerde, ve bunlara iştirak etmede eşit olanakların sağlanmasını önermektedir. Bu ise, turizmin

Bali'deki mevcut durumdan daha fazla çeşitlenmesi ve yayılımı demektir. Bu şekilde potansiyel kaynaklar tamamen kullanılabilir. İştirak etme ise dolaylı ya da doğrudan olabilir. Eşitsizlik, kaynakların kullanımında tahribatı da teşvik edebilir. Eşitlik ise, turizmin maliyetlerinin turizmden fayda sağlayanlar tarafından meydana geldiğini ima etmekte, ülkeden ayrılış vergisi ya da konaklama ücretlerindeki muhtemel artışlar ile turistlerden tatilleri için daha fazla ödeme yapmalarının istenebileceğini önermektedir.

- Belirlenen kriterlerden birisi de kültürel bütünlüğün korunmasıdır. Çünkü kültürel bütünlük; yöresel sanatlar ve geleneklerin, inancın ifade yolu olan dinsel ayinlerin ve yaşam gücündeki yenilenmenin korunmasını ifade etmektedir. Turizmin kültürü, kültürel bir turizm politikası yoluyla korunması, güçlendirmesi, ve geliştirmesi gerekmektedir.
- Toplumun kalkınma sürecine yerel seviyede iştirak etme kapasitesinin artması da önemli bir kriterdir. Tarım ve el sanatlarındaki faaliyetlerin desteklendiği kadar, turizm alanında da doğrudan ve dolaylı yatırım yapmaları için yerel girişimcilere destek ve fırsat verilmesi gerekmektedir.
- Kriterlerden birisi de harmoni ve bütünlük kavramlarını da içinde taşıyan denge unsurudur. Farklı alanların kaynak tabanları temel olarak birbirinden farklılıklar göstereceği için, bu yerlerdeki kaynak türlerine uygun olarak farklı turistik gelişme türleri sağlanmalıdır. Bunun için de, tek bir sektör yerine, diğer sektörlerdeki faaliyetleri de kapsamı içine alan dikkatli bir plan hazırlayarak, turistik alanlar ve turizm entegrasyonu geliştirmek gerekmektedir. Böylece gerek sektörler arasında, gerekse de turizm ile çevre arasında bir denge sağlanmış olacaktır.
- Potansiyelin gerçekleştirilmesi olarak ele alınacak bir kalkınma, kapasitelerin yaşam standartlarını arttıracak bir şekilde kullanılmasını sağlayacaktır. Büyüme, belki de kalkınmanın bir sonucu olarak gerçekleşecektir. Ancak, bunun ekolojik olarak tahribatı gündeme getirmemesi aranacak bir şart olacaktır. Sadece turist sayısındaki bir artış kalkınma için yeterli değildir. Faaliyetlerin, yerleşim birimlerinin ve destekleyici altyapının da dikkate alınması gereklidir. Bunun yanında, kalkınma ve büyümenin aşamalarına, zamanlamalarına ve oranlarına da dikkat etmek gerekmektedir.

Bali deneyiminde göze çarpan en önemli husus, sürdürülebilir turizm kalkınmasının gerçekleşebilmesi için çok önemli olan sağlıklı veri toplama ve değerlendirme çalışmalarının

yerine getirilmesidir. Konu ile doğrudan ya da dolaylı olarak bağlantılı olan kişi, kurum ve organizasyonların işbirliği ve çabaları, toplanan verilerin çalışma atölyelerinde tek tek değerlendirilmesi ve kalkınma üzerine çeşitli senaryolar üretilmesi de son derece yapıcı ve olumlu sonuçlar doğurmuştur. Keza, kriterlere bakıldığı zaman, bunların spesifik olarak Bali adasındaki kültür turizmine yönelik olduğu ve titiz çalışmalar sonucu oluşturulduğu hemen göze çarpmaktadır.

Sürdürülebilir turizm kalkınmasının Bali'de gerçekleşip gerçekleşmediği konularındaki değerlendirmeler, tespit edilen kriterlerin zaman içinde yerine getirilmesine bağımlı olacaktır. Şu var ki, kriterleri birbirinden bağımsız düşünmemek gerekir. Herhangi bir kriterin başarılı bir şekilde yerine getirilmesi, diğer kriterlerin uygulanma derecesine bağımlı olarak değişecektir.

Bali'de yaşanan bu deneyim, çeşitli turizm gelişme türlerinden kültür turizmini benimseyen ülkeler için, bu konuda sağlıklı plan ve stratejiler oluşturmada ve kültürel değerlerini korumada hiç şüphesiz iyi bir örnek teşkil etmektedir.

3.1.7 Diğer Örnekler

Sürdürülebilir turizm kalkınması hakkında uluslararası alanda da bazı uygulama örnekleri mevcuttur. Ramada Otellerinin ve American Express kredi kartları kuruluşunun işbirliği ile 1990 yılında başlatılan bir program buna örnek verilebilir.¹⁷⁶ Bu program ile 40 ülkedeki Ramada Otellerinde American Express kredi kartı ile ödenmiş her faturadan 1 dolar kesilmesi ve bu paranın da Doğayı Koruma Teşkilatı'na bağışlanması öngörülmüştür. Toplanan fonlar, Asya-Pasifik ülkelerindeki Doğayı Koruma Programlarını yaygınlaştırmak amacı ile kullanılmaktadır.

Çeşitli ülkeler arasında, toplumsal ve kişisel çıkarlar ile çevrenin ve turizmin çıkarları arasında işbirliğini sağlama amacı güden bir model olarak da önem taşıyan bir başka proje Mundo Maya projesidir¹⁷⁷. Ekolojik turizme olan ilgideki artışın aynı zamanda ekonomik yararlar sağlama, hükümetleri ulusal park ve vahşi hayat alanlarının ve arkeolojik kaynakların korunmasında teşvik etmiştir. Böyle bir teşvik sonucu hazırlanan Mundo Maya Projesi, Orta Amerika'da yer alan Meksika, Belize, Guatemala, Honduras ve El Salvador ülkelerinin işbirliği ile gerçekleştirilmiştir.

¹⁷⁶ D'Amore, a.g.m., s.260

¹⁷⁷ Aynı., s.260

Projenin amacı, bu beş ülkenin paylaştığı kültürel, tarihi ve çevresel Maya bağına ortaya çıkarmak ve korumaktır. Projenin başlıca bölümlerinden birisi; 3000 yıldır Maya gelenek ve el sanatları ile yaşayan uzak köylere, antik şehirlerin arkeolojik sitalerine ve ABD ve Kanada'daki tüm kuş cinslerinin yaşadığı doğal yerler ve vahşi alanlara ulaşımı sağlayacak 1500 millik bir yolun planlanmasıdır.

Sürdürülebilir turizm kalkınması konusunda daha bir çok örnek verilebilir. Yukarıda açıklanan bu örneklerden de anlaşılacağı üzere sürdürülebilirlik terimi herhangi bir turizm kalkınma türü ya da anlayışı için geçerli olabilmektedir. Bunun yanında, bu kavramın bir diğer özelliği, uygulaması yapılan plan ve projelerin bazen mikro düzeyde, bazen de makro düzeyde olmasıdır. Bu kavram gerek uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde, gerekse de işletme bazında ve hatta kişisel bazda dahi kabul görmektedir. Ancak, uygulanan plan ve projeler ne kadar farklı olursa olsun, hepsinde de temel amaç aynıdır. Bu amaç; doğada kıt olarak bulunan kaynak ve değerleri koruyup geliştirecek ve aynı zamanda insanlara daha fazla refah sağlayacak bir kalkınmayı gerçekleştirmektir.

Buraya kadar yapılan incelemelerden sonra, ülkemizde sürdürülebilir turizm kalkınması konusunda neler yapılmakta olduğu sorusu akla gelmektedir. Burada hemen şunu belirtmekte fayda var: Turizm alanında yapılan herhangi bir girişim veya hazırlanan planın sürdürülebilirlik niteliği taşıması için, o girişim ya da planın başında sürdürülebilir teriminin olması gerekmemektedir. Burada önemli olan, turizm alanında yapılan faaliyetlerin sürdürülebilirliğin amaçları ile ne kadar bağdaştığı ve gerçekleştirilebilirliğidir. Ülkemiz açısından konuyu değerlendirirken, ülkemizde turizm alanında bugüne kadar yapılmış planlara, bunların ilke ve hedeflerine, gerçekleşme düzeylerine, ülkemizdeki turizm olayının mevcut boyutlarına, meydana gelen problemlere, göze çarpan proje ve uygulamalara bakmak gerekmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM KALKINMASININ ÜLKEMİZ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Sürdürülebilir turizm gelişmesini ülkemiz açısından değerlendirirken konuya iki açıdan bakmakta yarar var. Birincisi, ülkemizde bugüne kadar turizm ile ilgili olarak tespit edilen hedef, ilke ve politikalar, sektörde yaşanan kantitatif gelişmeler (turist sayıları, turizm gelir ve giderleri, yatak sayısı vs.) ve bunların sonucu olarak ortaya çıkan problemlerle ilgilidir. Bunların irdelenmesi, ülkemizde sürdürülebilir turizm kalkınmasının önündeki engellerin ortaya konulması, analiz edilmesi ve alınması gereken önlemlerin teşhis edilmesi açısından önem taşımaktadır.

Ele alınması gereken ikinci konu ise, ülkemizde turizmin geliştirilmesi amacıyla hazırlanan ve uygulamaya konulan kayda değer projelerdir. Bu projelerin incelenmesi, ülkemizdeki sürdürülebilir turizm konusundaki uygulamalara açıklık getirmek ve bunların sürdürülebilir turizm kalkınmasına ne gibi yararlar sağlayacağı konusunda fayda sağlayacaktır.

4.1 Ülkemizde Turizm İle İlgili Kalkınma Planları ve Turizmin Boyutları

Ülkemizde turizmin bugünkü şartlar içinde bulunduğu konumu ve bugüne kadar sağladığı gelişmeleri iyi analiz edebilmek için turizm sektörü ile ilgili gelişmeleri ikiye ayırmak gerekmektedir:

- Planlı dönemler öncesi yaşanan gelişmeler, ve
- Planlı dönemler sonrası

4.1.1 Planlı Dönemler Öncesi Yaşanan Gelişmeler

1963 yılından önce turizm sektöründe dikkate alınacak kayda değer bir gelişme olmadığını görmekteyiz. Bu dönemde göze çarpan gelişmelerden birisi, turizmin ilk kez 1934 yılında yasal düzenlemelere konu olması ile yasal bir boyut kazanması olmuştur¹⁷⁸. Planlı dönemlerden önceki turizm politikası ise, 1949 yılında yapılan Birinci Turizm

¹⁷⁸Halil Can, Semih Güner, Açıklamalı-İçtihatlı Turizm Hukuku ve Mevzuatı, 1 b., Adım Yayıncılık Ltd. Şti., Ağustos 1992, Ankara, s.21

Danışma Kurulu toplantısı ile başlamış olup, bu tarihten 1963 yılına kadar turizmle ilgili olarak yapılan diğer önemli yasal düzenlemeler şunlardır¹⁷⁹:

- 1953 yılında: “Turizm Endüstrisini Teşvik Kanunu”,
- 1954 yılında; “Turizm Müesseselerinin ve Bunlara Ait Olup Hizmetlerinde Kullanılacak Ulaştırma Tesis ve Vasıtalarının Haiz Olacak Vasıflara Dair Yönetmelik”,
- 1955 yılında; “Turizm İşbirliği Nizamnamesi”,
- 1956 yılında; “Türkiye Turizm Bankası Kanunu”, ve
- 1960 yılında; T.C Turizm Bankası Kanunu

Bu dönemde turizmden elde edilen gelirler ise çok düşük kalmıştır. Turizmden elde edilen gelirler, 1950’de 7 milyon dolar civarında, 1955’te 2 milyon dolar, 1961’de 6 milyon 900 bin dolar, 1962’de de 8 milyon 300 bin dolar olmuştur¹⁸⁰. 1950 yılında ülkemizi ziyaret edenlerin sayısı ise sadece 28,625 olarak gerçekleşmiştir.¹⁸¹

Planlı dönem öncesi turizmin ülkemizde henüz emekleme safhasının başlangıcında olduğu görülmektedir. Turizmin boyutlarının ve dolayısıyla olası muhtemel etkilerinin çok düşük olması nedeniyle, sürdürülebilir turizm konusunda herhangi bir hassasiyet ve faaliyet görülmemektedir.

4.1.2 Planlı Dönemlerde Yaşanan Gelişmeler

Planlı dönemlerde yaşanan gelişmeleri de iki safhada incelemekte fayda var.

- 1963 yılından 1984 yılına kadar olan hazırlık safhası, ve
- 1984 yılı sonrası yaşanan hızlı gelişmelerdir.

4.1.2.1 1963-1984 Dönemi Gelişmeleri

1963-1984 dönemi, Turizm ve Tanıtma Bakanlığının oluşturulduğu ve ülkemizde planlı kalkınma modelinin benimsendiği bir hazırlık dönemi niteliğinde olmuştur¹⁸². 1963-

¹⁷⁹ Orhan Mesut Sezgin, Yıldırım Acar, Turizm-Tanıtım-Pazarlama-Ekonomi, Baştem Yayınları, Genişletilmiş 2 b., Ankara, 1991, s.103

¹⁸⁰ Selahattin Çoruh, Türkiye’de Turizm, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı, Ankara, 1965, s.22

¹⁸¹ Düriye Bozok, Türkiye’ye Yönelik Uluslararası Turizm Talebinin Yapısal Analizi ve Gelişme Stratejileri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir, Şubat 1996, s.72

¹⁸² Alp Timur, “Türk Turizminin Genel Değerlendirilmesi”, II. Ulusal Turizm Kongresi, Belediye Yayınları, Kuşadası, 21-23 Kasım 1991, s.225

1984 yılları arasındaki kalkınma plan ve politikalarının başlıca hedef ve ilkeleri özetle şöyle belirtilebilir¹⁸³.

1963-1967 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (I.BYKP) ile öncelikle Türkiye'nin ödemeler dengesi açığının kapatılması için turizmden daha geniş ölçüde yararlanılmak istenmiştir. Ülkeye daha fazla turist çekebilmek ve ülkenin turistik değerlerini geliştirmek amacıyla, yatırıma, tanıtıma ağırlık verilmesi ve turizm sektörünün alt dallarının canlandırılması öngörülmüştür. Ancak, ülke kaynaklarının sınırlı olması nedeniyle, turizm yatırımlarının turizm potansiyeli yüksek alanlarda yoğunlaştırılması benimsenmiştir.

1968-1972 yılları arasındaki II. Beş Yıllık Kalkınma Planında (II.BYKP) ise, turizmin ekonomik, sosyal ve kültürel fonksiyonlarından tam olarak istifade etme, turist sayılarını ve turizm gelirlerini arttırma gayeleri göze çarpan başlıca hedeflerdir. Bu dönemde göze çarpan en önemli husus, turizm yatırımlarının kitle turizmine yönelik olarak amaçlanmasıdır. İç turizmi geliştirme, altyapı ve örnek tesislerin kamu sektörü tarafından ele alınması diğer önemli hedeflerdir.

1973-1977 dönemini kapsayan III. Beş Yıllık Kalkınma Planında (III.BYKP), turizmde çalışan ve çalışacak olan işgücünün eğitilmesi ve düzensiz yerleşimin önlenmesi amacıyla fiziksel planlama çalışmalarının yoğunlaştırılması başlıca amaçlardır. Kıyıların, turistik ve ulusal park niteliğindeki alanların toplum yararına kullanılması, turizm sektörü kredilerinin Turizm Bankasının yanısıra diğer bankalardan da karşılanması ve sosyal turizme önem verilmesi, yine bu plan döneminin temel politikaları arasında yer almıştır.

I., II., ve III.cü Plan dönemlerinin sonuna bakıldığında istenilen neticelere ulaşamadığı görülmektedir. 1963 yılından 1977 yılı sonunu kapsayan 15 yıllık üç plan dönemi sonunda arzu edilen turist sayısı, turizm gelirleri/giderleri ve yatak kapasitesi açısından şu sonuçlar elde edilmiştir¹⁸⁴:

- 1963'te 198,841 olan turist sayısı 1977 yılı itibarı ile 1,644,177'ye, turizm gelirleri ise yine aynı yıllar arasında 7,659 milyon dolardan 204,877 milyon dolara ulaşmıştır.
- Turizm giderleri ise, 1963'de 20,511 milyon dolar iken, 1977 yılında 268,528 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

¹⁸³ İsmet S. Barutçugil, Turizm İşletmeciliği, Gözden Geçirilmiş 2 b., Uludağ Üniversitesi Basımevi, Mayıs 1984, s.199

¹⁸⁴ Turizm İstatistikleri Bülteni 1995, TB yayınları, Ankara, Temmuz 1996, s.89

- 1963'de 10,226 olan belgeli yatak sayısı ise 20 yıllık dönemde 65,934'e ulaşmış, bu dönemde yılda ortalama 2,785 yatak oluşturulmuştur¹⁸⁵.
- Bu planlama dönemleri boyunca turizm yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payı ise oldukça düşük kalarak, ortalama %1-2 oranında gerçekleşmiştir¹⁸⁶.

Görüldüğü üzere III. Plan dönemi sonunda, turizm giderleri turizm gelirlerinden yüksek gerçekleşmiş, dolayısıyla, turizm sektörü, ödemeler dengesini olumsuz etkilemiş, bir diğer ifade ile, ekonomik kayıplara neden olmuştur.

Öte yandan, 1984 yılı ve öncesi, turizmin başlangıç ve önemini anlaşıldığı dönem olarak nitelendirilmekte, ayrıca bu dönemin Çevre Düzeni Nazım İmar Planlarının yapılması, Güney Batı Antalya ve Side-Sorgun Gelişim Projelerine başlanması, Turizm Teşvik Kanununun yürürlüğe konulması, Turizm Meslek Kuruluşlarının örgütlenmesi ve temel kadroların yetişmesi açısından önemli olduğu belirtilmektedir.¹⁸⁷

1980 sonrası ise, turizmde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Turizm gelirleri giderlerden daha fazla gerçekleşmeye başlayarak ödemeler dengesi bilançosunu olumlu yönde etkilemiş, turizm sektörü ekonomik etkilerini yoğun bir biçimde hissettirmiştir. 24 Ocak 1980 Ekonomik Kararları ve Tedbirleri sonucu ülkemiz ekonomisinde yaşanan olumlu gelişmeler, turizm sektörüne de yansımış, özellikle turizm sektörüne tanınan teşvikler, yabancı sermayenin teşvik edilmesi, 1980 sonrası sağlanan huzur ortamı ve charter (tarifesiz) uçak seferlerinin başlatılması, ülkemize yönelik dış turizm talebinin artmasında rol oynayan başlıca etkenler olmuştur. IV. Plan döneminde turizmde başlıca güdülen hedef ve ilkeler de bunları sağlamaya yönelik olarak tespit edilmiştir. Bu plan döneminde kitle turizmine yine öncelik verilmiştir. Turistik olarak hassas sayılan yörelerde ikinci konut yapımını engellemeye yönelik çalışmalar da yine bu plan döneminde hedeflenen önemli politikalarından birisidir.

Buraya kadar anılan gelişmeler, ülkemizde de sürdürülebilir turizm kavramının geçerli olmasını sağlayacak bir hazırlık platformunun oluşturulması açısından, dikkate alınması gereken önemli kilometre taşlarıdır.

IV. Plan dönemi sonunda ülkemize gelen turistlerin sayısı 1,625,099 kişiye, turizm gelirleri 411,088 milyon dolara, giderler de 283,751 milyon dolara ulaşmıştır¹⁸⁸.

¹⁸⁵ Nüzhet Kahraman, "Turizm Yatırımları ve Teşvikler", Anatolia Turizm Dergisi, S.2, Ankara, Şubat 1990, s.5

¹⁸⁶ Barutçugil, a.g.e., s.200

¹⁸⁷ Tankut Ünal, "Sürdürülebilir Turizm-Turizm Planlamasına Ekolojik Yaklaşım", Turizm Dünyası Dergisi, Yıl.7, S.73, İstanbul, Aralık 1995, s.22

¹⁸⁸ Turizm İstatistikleri Bülteni 1995, s.89

4.1.2.2 1984 Yılından Sonraki Gelişmeler

Özellikle 1984 yılından sonra turizmde hızlı gelişmeler yaşanmıştır. 1984-1995 yılları arası hızlı gelişmelerin yaşandığı ve problemlerin doğduğu dönem olarak nitelendirilebilir. Bu gelişme ve problemleri analiz etmek için, bu yıllar arasında uygulanan Beş Yıllık Kalkınma Planlarında turizm sektörü ile ilgili olarak tespit edilen hedef, ilke ve politikalar ile gerçekleşen turizm verilerini incelemek gerekir.

1985-1989 yılları arasını kapsayan Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında öngörülen hedef, ilke ve politikalar şöyledir¹⁸⁹.

- Turist sayısını, turizm gelirlerini ve yatak kapasitelerini arttırmak,
- Turizm ürünlerini çeşitlendirmek, bunu yaparken de ekolojik çevreyi korumak, çevreyi düzenlemek,
- Kitle turizmine yine öncelik vermek, ancak, bireysel turizmi de ihmal etmemek,
- Turizmle ilgili daha sağlıklı veri toplama ve istatistik yöntemleri geliştirmek, ve
- Doğal ve kültürel değerleri koruma stratejileri ile turizmi geliştirme stratejileri arasında entegrasyonu sağlamak ve turizm kaynaklarının envanterini çıkartmak.

VI. BYKP'nda ise şunlar öngörülmüştür¹⁹⁰.

- Turizm sektöründe çalışanları eğitmek ve kapasite açığını kapatmak,
- Turizm ürününü çeşitlendirmeye devam etmek,
- Charter taşımacılığını geliştirmek ve yerli tur operatörlüğünü teşvik etmek,
- Turizm yatırım ve faaliyetlerinde çevresel değerleri dikkate almak,
- Turizmin alt ve üst yapısının nitelik ve niceliğini arttırmak,
- Turizm sezonunu uzatmaya yönelik çaba göstermek,
- Doğal güzelliklerin ve kültürel değerlerin korunmasına öncelik vermek, belirli sahaların korunmaya alınarak turizme açılmasını teşvik etmek,
- Turistik tesis işletmeciliğini teşvik etmek, küçük kapasiteli tesisler ve aile işletmeciliğine önem vermek, ve
- Toplumun en uygun ve sağlıklı şartlarda tatil yapmasını sağlamak.

Yukarıda anılan hedef ve politikaları incelerken, turizmle ilgili bazı istatistiksel verilere ve meydana gelen problemlere yer vermek bunların daha sağlıklı değerlendirilmesini

¹⁸⁹ Can, Güner., a.g.e., s.28

¹⁹⁰ Aynı., ss.28-29

sağlayacaktır. Konuya bu açıdan bakıldığında; 1984 sonrası gelişmeleri, kantitatif gelişmeler ve problemlere neden olan gelişmeler olarak iki ayrı yönden almak gerekmektedir.

4.1.2.2.1 Kantitatif Gelişmeler ve İncelemeler

Tablo.7'ye baktığımızda, ülkemize yönelik uluslararası turizm hareketlerinde özellikle 1980 yılından sonra önemli artışlar olduğuna tanık olmaktadır. 1980'de 1,288,060 olan turist sayısı yaklaşık 4.18 kat artarak 1990 yılında 5,389,308'e ulaşmış, 1995 yılında ise, 1990 yılına göre yaklaşık 1.43 bir katlık artışla, artış hızı düşmekle beraber, 7,726,886'ya ulaşmıştır.

Ülkemize gelen günübirlikçilerin toplam ziyaretçiler içindeki payının ise 1984 ve daha sonrası yıllar itibarıyla azaldığını görmekteyiz. Bu azalma, turistik tüketim harcamalarının dağılımı ve tüketim kalıpları açısından önem taşımaktadır¹⁹¹.

Tablo.7 Seçilmiş Yıllar İtibarı İle Ülkemize Gelen Yabancı Turistler ve Günübirlikçi Sayıları

(1,000)

Yıllar	Turistler	Değişim %	Günübirlikçiler	Günübirlikçilerin Toplam Turistler İçindeki % Payı
1963	198,8	-	-	-
1970	724,8	264.6	-	-
1980	1,288.1	77.7	-	-
1984	2,117.1	64.4	(1)389,9	18.4
1986	2,391.1	12.9	(1)311,7	13.0
1988	4,172.7	74.5	(1)457,7	11.0
1990	5,389.3	29.2	590,3	11.0
1992	7,076.1	31.3	527,3	7.5
1994	6,670,6	-5.7	637,2	9.6
1995	7,726.9	15.8	643,8	8.3

1. İstatistiklerle Turizm El Kitabı, Turizm Bakanlığı, Ankara, 1989, s.15 ,ve

2. Turizm İstatistikleri Bülteni 1995, Turizm Bakanlığı, Ankara, Temmuz 1996, s.89'daki veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

¹⁹¹ Timur, a.g.t., s.227

Ülkemize gelen turistlerin uluslararası turizm hareketleriyle kıyaslaması yapıldığında ise: Özellikle 1981-1992 yılları arasında, uluslararası turizm hareketleri yıllık ortalama %4,5'lük bir büyüme gösterirken¹⁹², ülkemizde bu büyümenin aynı periyot içerisinde %15,7 olarak gerçekleşmesi dikkat çekicidir. Dikkati çeken bir diğer nokta da, Körfez savaşı nedeniyle 1991 yılında uluslararası turizm hareketlerinde %1,4'lük bir azalış görülmesine rağmen¹⁹³, aynı yıl ülkemize gelen yabancı turist sayısında, kriz bölgesinin hemen yanında olmamıza karşın, bir önceki yıla oranla %2,4 gibi küçükte olsa bir artış görülmesidir. Bu gösterge uluslararası çeşitli siyasi ve politik buhranlara karşı çok hassas olan turizm sektöründe, ülkemizin belirgin bir dirence sahip olduğunu ifade etmektedir.

1995 yılında 561 milyon insanın seyahat ettiği uluslararası turizm alanında Türkiye, en çok turist çeken ülkeler arasında %1,3 ile 19.cu sırada yer almıştır. 1985 yılında aynı sıralamada 28.ci olan ülkemiz açısından bu yükseliş memnuniyet verici, ancak yüzdesinin hala çok düşük olması açısından düşündürücüdür¹⁹⁴.

Rakamları turistlerin seyahat ederken seçmiş olduğu ulaşım araçları açısından irdelersek; 1984 yılı itibarı ile ülkemize gelen turistlerin çoğunluğunun havayolunu tercih etmekte olduğuna tanık olmaktadır. Özellikle OECD ülkelerinden gelenlerin büyük bir çoğunluğu bu şekilde gelmektedir. OECD ülkelerinden havayolu ile ülkemize gelen turistlerin oranı 1995 yılında %83,4 olarak gerçekleşmiştir. Karayolunu tercih eden turistler ise, çoğunlukla, bazılarının ülkemizle sınır komşusu olması nedeniyle, Eski Doğu Bloğu Ülkelerine mensup olanlardır. Aynı yılda bu ülkelerden ülkemize gelenlerin %47,3'ü karayolunu tercih ederken, havayolunu tercih edenlerin oranı %40 olmuştur. Ülkemize gelen toplam turistlerin üçüncü olarak tercih ettikleri ulaşım biçimi %11,4 ile denizyolu olmakta, tren yolunu tercih edenlerin oranı ise %1'i bile bulmamaktadır¹⁹⁵. Turistik hareketlerin genelde kıyı şeritlerinde yoğunlaşmasına rağmen, denizyolu ile gelenlerin payının düşük olması dikkati çekmektedir. Ülkemizdeki modern gemilerin sayısının az olmasının yolculukların genelde yabancı gemilerle yapılmasına neden olduğu, doğal olarak ihtiyaçların bu gemilerden karşılandığı ve bunun da ülkemiz açısından döviz kaybına neden olduğu vurgulanmaktadır¹⁹⁶.

¹⁹² Tourism Intelligence Quarterly, British Tourist Authority (BTA), Vol.14, Nu.2, November 1992, London, s.9

¹⁹³ Aynı, s9

¹⁹⁴ World Tourism Organisation (WTO), Global Tourism Trends 1985-1995, WTO, Madrid, 1996, s.19

¹⁹⁵ Turizm İstatistikleri Bülteni 1995, ss.42-43

¹⁹⁶ Bedriye Tunçsiper, "Türk Turizminde Ulaştırma Sorunları", Anatolia Dergisi, Yıl.6, S.2, Ankara, Haziran 1995, s.58

Ülkemizden çıkan vatandaşlara baktığımızda ise, 1990 yılında 2,917,119 kişi yurt dışına çıkarken, bu rakam %36.5'lik bir artışla 1995 yılında 3,981,391 olarak gerçekleşmiştir¹⁹⁷. Bu, ülkemizdeki aktif dış turizmin pasif dış turizmden daha etkin olduğunu göstermektedir.

Bir ülkede aktif dış turizmin pasif dış turizmden yüksek olması, turizmin gerek dış ödemeler dengesi bilançosuna katkısı, gerekse diğer ekonomik katkıları açısından büyük önem taşımaktadır. Nitekim, Tablo.8'e baktığımızda, turizmin ihracat gelirleri ve dış ticaret dengesi içindeki payının 1980 yılından sonra önemli derecede yükseldiğini, Gayri Safi Milli Hasıla içindeki payının ise %0.6'lardan %3.0'a kadar çıktığını görmekteyiz. Bu ekonomik göstergeler, ülkemiz açısından turizmin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Turizm kalkınmasının sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesinin en büyük amaçlarından birisi de, daha önce de geniş bir şekilde incelendiği gibi, bu ekonomik fonksiyonlar olmaktadır.

Tablo.8 Seçilmiş Yıllar İtibarı İle Ülkemiz Turizm Gelir/Giderleri ve Net Turizm Gelirleri İle:

(1)=Turizm Gelirlerinin İhracat İçindeki Payı

(2)=Turizm Gelirlerinin Gayri Safi Milli Hasıla İçindeki Payı

(3)=Net Turizm Gelirlerinin Eksi Dış Ticaret Dengesi İçindeki Payı

(1,000,000 \$)

Yıllar	Gelirler	Giderler	Net Gelirler	(1) %	(2) %	(3) %
1980	326,7	114,7	211,9	11.2	0.6	4.2
1985	1,482,0	323,6	1,158,4	18.6	2.8	34.2
1990	3,225,0	520,0	2,788,4	24.9	2.1	29.8
1995	4,957.0	912.0	4045.0	22.9	3.0	28.7

Turizm İstatistikleri Bülteni 1995, Turizm Bakanlığı, Ankara, Temmuz 1996, ss.100-101'deki veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

Turizm gelirleri açısından uluslararası alandaki yerimiz ise pek parlak sayılmaz. 1995 yılında yaklaşık 380.7 milyar dolar olan uluslararası turizm gelirlerinden ülkemizin aldığı pay %1.3 olmuştur. Uluslararası turizm gelirlerinden alınan pay açısından ise sıralamadaki yeri 21.'liktir. 1985 yılında ise, aynı sıralamada 18.'ci olduğumuzu görmekteyiz¹⁹⁸. Bu, en çok

¹⁹⁷ Turizm İstatistikleri Bülteni 1995, s.89

¹⁹⁸ WTO Global Tourism Trends, s.20

turist çeken ülkeler sıralamasında 9 basamak yükselen ülkemiz açısından bir tezat oluşturmaktadır. Bunun nedeni şöyle açıklanabilir:

1983 yılında ülkemizde yabancı turist başına düşen ortalama harcama miktarı 253 dolar iken, bu rakam 1985 yılında %123.7'lik bir artışla 566.7 dolara çıkmıştır. Bu rakamlar, 1991 yılında 519.7, 1995 yılında ise 684 dolar olarak gerçekleşmiştir¹⁹⁹. Son on yılda ortalama turist harcamalarında önemli yükselişler yaşanmadığı görülmektedir. Ülkemize gelen turist sayılarındaki artış ise genellikle harcama gücü OECD ülke vatandaşlarına göre daha düşük olan Eski Doğu Bloğu ülkelerinden kaynaklanmıştır. Bu, rakamlarla da desteklenebilir. 1991 yılında ülkemize gelen turistlerin sayısında %2.4'lük bir artış yaşandığı daha önce vurgulanmıştı. Bu artış, Eski Doğu Bloğu Ülkelerinden ülkemize gelen turistlerin sayısında bir önceki yıla oranla %93'lük bir artış yaşanmasından kaynaklanmaktadır. Aynı yıl OECD ülkelerinden gelen turistlerin sayısında ise, %38.4'lük gibi önemli sayılabilecek bir düşüş yaşanmıştır. Nitekim bunun sonucu olarak da, 1991 yılındaki turizm gelirleri bir önceki yıla oranla %17.7'lik bir düşüş göstermiştir. Bu göstergeler OECD ülkelerinden gelen turistlerin daha fazla harcama gücü ve eğilimine sahip olduğunu göstermektedir.

Ülkemizdeki konaklama kapasiteleri ve konaklamalarla ilgili veriler ise 1995 yılı sonu itibarı ile şöyledir²⁰⁰:

- Turizm belgeli işletme sayısı 1,793'tür.
- Bu tesislerdeki yatak sayısı ise 286,463 olarak belirlenmiştir.
- Bu tesislerde konaklama yapan 9,641,378 kişinin %48'ini yabancılar, %52'sini de yerliler teşkil etmiştir. Toplam 28,155,313 olan gecelemelerin ise %65.6'sı yabancılar, %34.4'ü de yerlilere ait olarak gerçekleşmiştir.
- Toplam tesisler içinde çoğunluğu %65.2 ile 1, 2 ve 3 yıldızlı oteller oluşturmakta, bunların içinde de en fazla sayıya 2 yıldızlı oteller sahiptir.
- Ortalama kalış süresi ise, yabancılar için yıllık ortalama 4, yerliler için de 1.9 gecedir. Yatak üzerinden yıllık doluluk oranı %46.9 olup, doluluk oranının en yüksek olduğu ay %66.7 ile Ağustos ayıdır.
- Gerek yerli, gerekse yabancı turistler için ortalama kalış süresinin en yüksek olduğu tesis türü tatil köyleridir. Yabancı doluluk oranının en yüksek olduğu tesisler de yine tatil köyleridir.
- Yabancılar açısından tercih edilen tesis türleri içinde ilk sırayı 5 yıldızlı oteller almakta, bunu sırasıyla 3 ve 4 yıldızlı oteller takip etmektedir. Yerliler için bu sıralama; 2, 3 ve 5 yıldızlı oteller şeklinde gerçekleşmektedir.

¹⁹⁹ Turizm İstatistikleri Bülteni 1995, s.89

²⁰⁰ Konaklama İstatistikleri Bülteni 1995, TB Yayınları, Ankara Haziran 1996, ss.4,15 ve 18

1995 yılı sonu itibarı ile belediye belgeli konaklama tesisleri ile bilgiler de şöyledir²⁰¹.

- Belediye belgeli tesis sayısı 8,412'dir. Bu tesislerdeki toplam yatak kapasitesi ise 356,115'tir.
- Bu tesislerin 5,025'i nitelikli olup, toplam yatak kapasiteleri de 245,574'tür.
- Bu tesislerde toplam 15,7 milyon yerli ve yabancı kişi konaklama yapmış olup, bunların toplam geceleme sayısı ise 29,7 milyon olarak tahmin edilmektedir.
- Konaklayan kişilerin %15'i yabancı, %85'i ise yerli olmuştur. Buna karşılık, toplam geceleme sayısında yabancıların payı biraz daha yükselerek %26 olarak gerçekleşmiştir. Ülke vatandaşlarımızın payı da %74'dür.
- Ortalama kalış süresi 1.87 gece, yıllık doluluk oranı ise %32 olarak tezahür etmiştir. Toplam doluluk oranının %66'sı yerli turistlerce, diğer kısmı da yabancılarca gerçekleştirilmiştir.

Sayısal verileri bu şekilde inceledikten sonra, V. ve VI.cı Beş Yıllık Kalkınma Planlarında hedeflenen sayısal verilere ulaşıp ulaşılmadığına göz atmak, bu planların oluşturulmasında yapılan tahminlerin duyarlılığı ve saptanan hedeflerin gerçekçiliği konusunda fikir verecektir. Gerçekleşen rakamlar ile tahminlenen rakamların kolayca kıyaslanabilmesi açısından, bu planların dönem sonu yılları olan 1989 ve 1994 yılları ele alınacaktır.

Tablo.9 V. ve VI.cı Plan Dönemleri Sonu İtibarı İle Gerçekleşen ve Hedeflenen Yabancı Ziyaretçiler İle Turizm Gelirleri

(\$1,000)

Yıllar	Gerçekleşen		Hedeflenen		Gerçekleşme Oranları%	
	Varışlar(1)	Gelirler(2)	Varışlar(3)	Gelirler(4)	(1)/(3)	(2)/(4)
1989	4,459,151	2,556.5	3,000,000	878.0	148.6	291.2
1994	6,670,618	4,321.0	7,400,000	5,514,0	90.1	78.4

Turizm İstatistikleri Bülteni 1995, TB Yayınları, Ankara, Temmuz 1996, s.90 ve 92'deki veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

Tablo.9'dan da rahatça anlaşılacağı üzere her iki beş yıllık kalkınma planında da istenen hedefler tutturulamamıştır. V.BYKP'ında öngörülen hedefler çok aşılmış, bir sonraki dönemde ise bu hedeflerin altında kalmıştır. Esasen, bu planlardan bir önceki dönem olan

²⁰¹ Belediye Belgeli Konaklama İstatistikleri Bülteni 1995, TB Yayınları, Ankara, Haziran 1996, s.9

IV.cü Plan dönemi sonunda da aynı durum yaşanmış, gerçekleşen turist sayısı hedeflenen rakamın ancak %47'si olmuş, gelirler de aynı şekilde %59.4 ile belirlenen hedefin çok altında kalmıştır. Bu göstergeler bize Beş Yıllık Kalkınma Planlarında turizm sektörü ile ilgili olarak yapılan sayısal tahminlerin ve değerlendirmelerin sağlıklı olmadığını göstermektedir. Ortaya çıkan sonuçlar, turizm sektörü ile ilgili hedeflerin tespit edilirken, yeterince sağlıklı araştırma, inceleme ve analizler yapmak yerine, geçmiş dönemlerin sonuçlarının etkisi altında kalınarak ya çok iyimser ya da aşırı karamsar tespitler yapıldığı izlenimini doğurmaktadır. Keza, turizm giderleri hakkında yapılan tahminler de aynı şekilde ya hedeflerin çok üstünde ya da altında gerçekleşmiştir²⁰². Böylece, doğal olarak, plan hedefleri ile gerçekleşen turizm gelir ve gider dengeleri arasında da büyük farklar yaşanmıştır.

Turizm yatırımlarında, özellikle konaklama kapasitelerine yönelik olarak yapılan hedeflerde de durum pek farklı değildir. Turizm işletme belgeli tesislerin V. Plan dönemi sonunda 100,000 yatağa ulaşması beklenirken²⁰³, 1989 yılında bu rakam 146,086 olarak gerçekleşmiştir²⁰⁴. 1994 yılı sonu itibarı ile 350,000'i aşması beklenen yatak sayısı ise 265,136 olarak gerçekleşmiştir.

Oysa ki, sürdürülebilir turizm kalkınmasını gerçekleştirebilme konusunda en önemli hususlardan birisi de, sübjektif hedef ve politikalar yerine, objektif hedef ve politikaların tespit edilmesidir. Sağlıksız yapılan tahminler sonucu, altyapı yatırım ve düzenlemeleri de gerçekleşen rakamların gereksinimlerini karşılama konusunda yetersiz kalmakta, bu da turistik alanlarda büyük ölçüde altyapı problemlerine neden olmaktadır. Konuya bu açıdan bakıldığı zaman, V.BYKP'nda turizm ile ilgili olarak daha sağlıklı veri toplama ve istatistiksel yöntemler geliştirilmesinin bir ilke ve politika olarak benimsenmesi son derece yerinde bir tespit olarak göze çarpmaktadır.

4.1.2.2.2 Politikalar ve Problemler

1980 yılından sonraki turistik gelişmeler beraberinde bir çok problemi de meydana getirmiştir. Bu problemler 3 grupta toplanabilir:

- Zaman ve mekanda yoğunlaşma,
- Yabancı tur operatörlerinin hakimiyeti, ve
- Ek altyapı problemleri

²⁰² Turizm İstatistikleri Bülteni 1995, s.93

²⁰³ Can, Güner., a.g.e., s.28

²⁰⁴ İşletmeler, Turizm 1993, TB Yayını, Ankara, s.14

Bunlar temel problemler olup, diğer problemler de, bu temel problemlere bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Örneğin, çevresel, sosyal ve kültürel bozulmaların en büyük nedenlerinden birisi, turistik faaliyetlerin belirli yerlerde ve belirli zamanlarda yoğunlaşmasından kaynaklanmaktadır. Diğer taraftan, yabancı büyük tur operatörlerinin piyasaya hakim olması nedeniyle, tespit edilen hedeflere ulaşmak, turizm gelirlerinden daha büyük ölçüde istifade etmek ve uluslararası turizm pazarlarında rekabet edebilmek son derece güçleşmektedir. Bu problemleri daha detaylı incelemek, sürdürülebilir turizm kalkınması için alınabilecek önlemler açısından büyük önem taşımaktadır.

İlk olarak göze çarpan en büyük problem, ülkemizdeki turistik faaliyetlerin belirli turistik alanlarda ve belirli zamanlarda yoğunlaşması olarak gösterilebilir.

Ülkemize yönelik turistik akımlar genellikle yılın belirli aylarında yoğunlaşmaktadır (Tablo.10). Tablodan da anlaşıldığı üzere ülkemize olan dış turizm talebinin yaklaşık %70'inin, Mayıs-Ekim ayları arasında olmak üzere, 6 ayda gerçekleşmiş olduğu görülmektedir. Bu, ülkemizdeki turizm olgusunun halen büyük bir yoğunlukla kıyı turizmine dayalı olduğunu göstermektedir. Bu olguyu destekleyen diğer bir gösterge de, yabancı konaklamaların genellikle Marmara, Ege ve Akdeniz Bölgelerinde yoğunlaşmasıdır (Tablo.11). Sadece Antalya ilinde yapılan yabancı ve yerli gecelemlerin toplamının ülkedeki toplam gecelemler içindeki payı %36.3'dür. Bunu %17.7 ile İstanbul, %7.3 ile Aydın, %6.1 ile İzmir ve %6.1 ile de Muğla takip etmektedir. Bu illerin toplamının da %73.5 olması, Türkiye'deki turizm olayının yaklaşık ¾'ünün bu beş ilimizde cereyan etmekte olduğunu ve bu iller üzerindeki baskının son derece yoğun olduğunu göstermektedir²⁰⁵. Bunun başlıca nedenlerinden birisi, turistik çekiciliklerin ve doğal güzelliklerin uygun iklim şartlarıyla birleşerek bu yöreleri turistik olarak cazibeli kılmasıdır. Nitekim, ülkemizdeki toplam gecelerin 1/3 ten fazlasının gerçekleştiği Antalya ilimizde yöreye gelen turistlerin profilini belirlemeye yönelik olarak 1989 yılında yapılan²⁰⁶ ve 1995 yılında tekrarlanan²⁰⁷ araştırmaların sonuçları bunu teyit etmektedir.

Turistik talebin belirli bir zaman periyodu içerisine sıkışması ve kıyı turizmine yönelik olması, bu alanlardaki taşıma kapasitelerinin aşılmasına neden olmakta, alt ve üst yapıyı

²⁰⁵ Konaklama İstatistikleri Bülteni 1995, ss.86-87

²⁰⁶ Cemil Boyacı, Ahmet Aktaş, "Antalya Yöresine Gelen Turistlerin Profilini Belirleme Projesi", Turizm Yılı 1990, Türkiye Kalkınma Bankası, Ankara, Ocak 1991, ss.15-16

²⁰⁷ Cemil Boyacı, Ahmet Aktaş, "Antalya Yöresine Gelen Turistlerin Profilini Belirleme Araştırması", Anatolia Dergisi, Yıl.7, S.1-2, Ankara, Mart-Haziran 1996, ss.43-44

Tablo.10 Seçilmiş Yıllar İtibarı İle Türkiye'ye Gelen Yabancıların Aylara Göre Dağılımı

AYLAR	YILLAR			
	1989	1991	1993	1995
Ocak	110,814	157,674	211,573	274,680
Şubat	126,039	157,123	273,666	302,407
Mart	251,539	284,039	343,780	368,195
Nisan	354,332	376,502	578,292	535,462
Mayıs	479,623	502,029	797,637	732,394
Haziran	443,072	517,785	682,401	810,419
Temmuz	562,218	635,835	743,819	1,008,709
Ağustos	633,641	761,744	784,532	1,070,234
Eylül	605,991	773,458	692,967	1,054,871
Ekim	462,882	581,371	699,415	836,025
Kasım	245,840	404,267	382,736	393,023
Aralık	192,160	366,070	309,820	340,467
Toplam	4,459,151	5,517,897	6,500,638	7,726,886
Mayıs-Ekim	3,187,427	3,772,222	4,400,771	5,512,652
Genel Toplama Oranı	%71.0	%68.4	%67.7	%71.3

Turizm İstatistikleri Bültenleri, TB, Ankara, 1989, 1991, 1993 ve 1995'deki veriler dikkate alınarak tablo hazırlanmıştır.

zorlamaktadır. Sürdürülebilir turizm açısından bir engel teşkil eden bu problemin çözülmesi için alternatif politikalar üretmek ve uygulamalara geçmek gerekmektedir. IV.cı kalkınma planında yer alan ve turizm sezonunun uzatılması ile ilgili olan politika bu anlamda yerinde bir tespittir. Bu konuda planlarda yer alan ve belirli alanların korumaya alınarak turizme açılmasının teşvik edilmesini öngören politika da yerinde bir yaklaşımdır. Bu sayede, aşırı turistik talep sonucu taşıma kapasiteleri aşılma tehlikesi ile karşı karşıya kalan Side, Bodrum, Kemer, Fethiye, Marmaris, Kuşadası gibi gözde turistik alanlara alternatif beldeler hazırlanarak, bu alanlar üzerindeki baskılar hafifletilebilir ve bu yörelerin turistik ömürlerinin uzatılması sağlanabilir.

Tablo.11 1995 Yılı İtibarı İle Ülkemizde Konaklayan ve Geceleme Yapan Yabancı Sayısı, Ortalama Kalış Süresi ve Bunların Bölgesel Dağılımı

Bölgeler	Kon.Yab. Sayısı	Bölgesel Pay %	Yabancı Geceleme	Bölgesel Pay %	Ort. Kalış Süresi
Marmara	1,789,788	38.7	4,191,990	22.7	2.3
Ege	995,171	21.5	4,496,138	24.3	4.52
Akdeniz	1,353,553	29.2	8,827,589	47.8	6.52
İç Anadolu	364,293	7.9	784,783	4.2	2.15
Karadeniz	79,274	1.7	104,013	0.6	1.31
D. Anadolu	33,896	0.7	45,193	0.2	1.33
G.D. Anadolu	13,640	0.3	27,617	0.2	2.02
Toplam	4, 629,615	100	18,477,323	100	

Konaklama İstatistikleri Bülteni 1995, TB Yayınları, Ankara, Haziran 1996, ss. 50-56 Arasındaki Verilerden Yararlanarak Tablo Hazırlanmıştır.

Turistik ürün çeşitlemesine gidilmesinin hedeflenmesi de, sürdürülebilir turizm açısından diğer bir olumlu gelişmeyi teşkil etmektedir. Bu sayede, kitle turizminin getirmiş olduğu problemleri aşma doğrultusunda önemli adımlar atılabilecektir.

Son iki plan döneminde de, giderek doğal, çevresel ve kültürel değerlerin korunmasına daha fazla önem verileceğinin ve turizm yatırımlarında özellikle buna dikkat edileceğinin vurgulanması, zaman ve mekan açısından yoğunlaşmanın getireceği problemlerin önlenmesi açısından yerinde bir yaklaşım olarak göze çarpmaktadır.

Öte yandan, ülkemize gelen turistlerin sayılarında milliyetlerine göre büyük değişikliklerin gözlemlenmesi ve ülkemiz turizminin yaklaşık 15 ülkeye istikrarsız bir şekilde bağımlı olması, turizm hareketlerini yönlendirmede büyük role sahip yabancı tur operatörleri ile ilgili bazı endişelerin doğmasına neden olmaktadır.

Tablo 12'de ülkemize milliyetlerine göre en çok turist gönderen ilk 15 ülkeye baktığımızda, 1991, 1993 ve 1995 yılları itibarı ile bazı ülkelerden ülkemize gelen turistlerin sayılarında büyük dalgalanmalar göze çarpmaktadır. Özellikle Birleşik Devletler Topluluğu (BDT), Romanya, Bulgaristan, İran, İsrail ve İngiltere'den ülkemize gelen turistlerin sayılarında dramatik artış ve düşüşler görülmektedir.

Tablo.12 Seçilmiş Yıllar İtibarı İle Ülkemize En Çok Turist Gönderen 15 Ülkenin Karşılaştırılması

(1,000)

Ülkeler	1991	% payı	1993	% Payı	93/91 Değişim %	1995	% Payı	95/93 Değişim %
BDT	731.9	13.3	1,167.0	18.0	59.4	1,356.7	17.5	16.3
Almanya	779.9	14.1	1,118.8	17.2	43.5	1,656.4	21.4	48
Bulgaristan	943.3	17.1	368.8	5.7	-60.1	161.1	2.1	-56.3
Romanya	503.8	9.1	311.2	4.8	-38.2	283.0	3.7	-9.1
İngiltere	200.8	3.6	441.8	6.8	120.0	734.7	9.5	66.3
Fransa	117.1	2.1	301.0	4.6	157.0	251.6	3.3	-16.4
Hollanda	107.0	1.9	216.2	3.3	102.1	203.0	2.6	-6.1
Avusturya	102.1	1.9	211.3	3.3	107.0	181.7	2.4	-14.0
ABD	79.3	1.4	254.9	3.9	221.4	290.2	3.8	13.8
İtalya	64.1	1.2	254.9	3.9	221.4	290.2	3.8	13.8
Yunanistan	138.9	2.5	148.2	2.3	6.7	154.2	2.0	4.0
Yugoslavya	158.7	2.9	169.9	2.6	7.1	70.0	0.9	-58.8
İran	253.3	4.6	119.7	1.8	-52.7	361.4	4.7	201.9
Suriye	119.9	2.2	120.9	1.9	0.8	111.8	1.4	-7.5
İsrail	46.0	0.9	100.7	1.5	118.9	301.0	3.9	198.9
Toplam	4,346.1	78.8	5,185.1	79.8	19.3	6,225.0	80.6	20.1
Diğer Ülkeler	1,171.8	21.2	1,315.5	20.2	12.3	1,501.9	19.4	14.2
Genel								
Toplam	5,517.9	100.0	6,500.6	100.0	17.8	7,726.9	100.0	18.9

Turizm İstatistikleri Bültenleri, TB Yayınları, Ankara, 1991, 1993 ve 1995'deki veriler dikkate alınarak tablo hazırlanmıştır.

Turizmde istikrarlı bir talep yapısı oluşturmak ve ileriye yönelik sağlıklı tahminlerde bulunabilmek için, bu ülkelerden bize yönelebilecek olan turizm talebini etkileyebilecek faktörlerin çok iyi etüt edilmesi gerekmektedir. Böyle bir analiz, aynı zamanda dış turizm talebinde sürdürülebilirliğin sağlanması açısından önem taşımaktadır. Örneğin, Eski Doğu Bloğu Ülkelerinden ülkemize gelen turistlerin artışında, bu ülkelerdeki eski mevcut rejimlerin yıkılması ve bunun sonucunda seyahat özgürlüğü dahil bir çok kısıtlamanın kalkması en önemli faktördür.

Dikkati çeken diğeri bir önemli unsur da, bu ülkelerden gelen yabancı turistlerin toplam turistlerin yaklaşık %80'ini oluşturmasıdır. Bunun nedeni ise, ülke turizmimizin belli başlı bir kaç yabancı büyük tur operatörünün elinde olmasıdır. Bu, beraberinde bazı sorunları da getirmektedir.

Herşeyden önce, Türkiye uluslararası turizm alanında rekabet gücünden çok şey kaybetmekte, yabancı tur operatörlerinin inisiyatifine göre hareket etmek zorunda kalmaktadır. Ülkedeki herhangi en ufak bir olumsuz gelişmeyi bu operatörler fiyatları kırmak amacıyla koz olarak kullanabilmektedir. Ayrıca, mevcut durumda ülkemize turist getiren bu operatörler, kendilerine daha fazla kar getirecek uygun pazarlar bulduklarında, talebi o pazarlara yönlendirebilmektedir²⁰⁸. Bir başka olumsuzluk da, ülkemizde kalması gereken döviz miktarında yaşanmaktadır. Yabancı tur operatörleri gerek idari maliyetlerini, gerekse de kar oranlarını fiyatlara yansıttıkları için, ülkemize gelen turistlerin aslında yapmış oldukları harcamaların önemli bir kısmı bu operatörlere, dolayısıyla da yurt dışına sızmaktadır. Nitekim, ülkemize gelen turistlerin yaklaşık %57'si organize turlarla gelmekte, ülkemizde kalması gereken dövizin %55'i ise ülke dışına sızmaktadır²⁰⁹. Bu açıdan, charter taşımacılığının ve yerli seyahat acentalarının tur operatörlüğüne teşvik edilmesi ile ilgili olarak altıncı kalkınma planında yer alan ilke ve politika olumludur. Böyle bir oluşum, sürdürülebilir bir turizm talep yapısı için çok önemli bir gereksinimdir.

Diğeri bir problem olan altyapı konusu, ülkemizin yıllardır başını ağrıtan en önemli gündem maddelerinden birisini oluşturmaya devam etmektedir. 1980 yılından sonra turizmde yaşanan gelişmeler, altyapıdaki gelişmelerden daha hızlı meydana gelmiş, ortaya büyük bir altyapı açığı çıkmıştır. Burada en büyük sorunu, mevcut altyapıların yetersizliğinden dolayı, ilave altyapı donanımını inşa etmek oluşturmaktadır. Herhangi bir yörede tüm altyapıyı üstyapıdan önce inşa etmek, hem maliyetler açısından, hem de sağlıklı altyapı planlamasından ötürü daha rasyonel olmakta ve göreceli olarak daha az güçlükler ihtiva etmektedir. İlave altyapı donanımı durumunda ise, her şeyden önce mevcut üstyapılara göre hareket etme ve mevcut altyapıya uyma zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu durumda, yapılan ilave altyapıların hem maliyetleri çok yüksek olmak da, hem de yapılan plan ve uygulamalarda bir çok zorluklar ortaya çıkmaktadır.

Altyapı ve özellikle ilave altyapı ihtiyacı, son yıllarda hızla artan konaklama tesisleri ve ikinci konutların inşasından kaynaklanmıştır. Bu sorun turistik akımların yoğunlaştığı

²⁰⁸ Cemil Boyacı, "Türk Turizminin Tanıtım Sorunları", II. Ulusal Turizm Kongresi (21-23 Kasım), Belediye Yayınları, Kuşadası, Kasım 1992, s.9

²⁰⁹ Düriye Bozok, a.g.e., s.212

merkezlerde kendisini çok güçlü bir şekilde hissettirmekte ve sosyo-kültürel problemlerin de başlıca kaynağı olmaktadır. Öte yandan, önceki kalkınma planı dönemi sonunda 146 bin olan yatak kapasitesinin altıncı beş yıllık kalkınma plan dönemi sonunda 350,000'i aşması hedeflenmiştir. 1991 yılında gerçekleştirilen I. Çevre Şurası'nın Sektörel Çevre Sorunları Komisyonu Raporu'nda, turizm sektörü ile ilgili olarak, bu konuda şunlar dile getirilmiştir²¹⁰.

"6. Beş yıllık kalkınma planı hedeflerindeki turizm politikalarının yeniden gözden geçirilerek, mevcut hedeflerde belirlenen yatak kapasitelerinin artırımı hedefinin bir süre için ertelenmesi gerekmektedir.

Bu süre içinde doğal kaynakların en uygun kullanımının sağlanması açısından ekonomik, sosyal ve kültürel gereksinimlerinin giderileceği, tarihi miras ve çevre değerlerinin korunularak geliştirileceği, tüm sektörleri içeren ÜLKESEL FİZİKİ PLANIN bir elden hazırlanarak sektörlere ilişkin yer seçimi konusunda arazi kullanım kararlarının verilmesi gerekmektedir. Planda tüm kullanımlarda kaynak görevi yapan "ÇEVRE DEĞERLERİNİN" korunması bir ara kesit olarak ele alınmalıdır.

Söz konusu planın elde edilme süreci içinde, mevcut işletmedeki tesislerin iyileştirilmesi, çevrelerinin düzenlenmesi ve altyapılarının tamamlanmasına öncelik verilmesi yararlı ve uygun olacaktır."

Oysa ki, sözü edilen plan dönemi sonunda yatak kapasitesi yaklaşık %81.5 artmıştır. Bu, bize turizmden kaynaklanan çevresel zorlanmaları ve bunların sonucu olarak ek altyapı gereksinimlerinin hangi boyutlarda olduğunu göstermektedir. Doğal olarak bu husus da, sürdürülebilir turizm kalkınmasını güçleştiren nedenler arasında gösterilebilir. Yukarıda da belirtildiği gibi, mevcut tesislerin iyileştirilmesi çevreyi zorlayacak yatırımlardan kaçınılmasını sağlayacaktır. Örneğin, mevcut Belediye Belgeli konaklama tesislerinin yenileme yatırımları ile turizm belgeli tesisler haline dönüştürülmesi akılcı bir yaklaşım olacaktır²¹¹. Yaklaşık 102 bin civarında olan ikinci konutların sahip olduğu 500,000 civarındaki yatak kapasitesinin de turizm amaçlı olarak değerlendirilmesi, bu konuda atılacak bir diğer olumlu adımı teşkil edecektir. Nitekim, Turizm Bakanlığı bu konuda harekete geçerek, ikinci konutların turizme açılması adı altında bir proje hazırlamıştır. Projede, Turizm Yatırım ve İşletmeleri Nitelikleri Yönetmeliği'nde gerekli düzenlemelerin yapılarak, bu konutlara turizm işletme belgesi verilmesi ve konutların belgelendirilmesi

²¹⁰ Özel Çevre Koruma Dergisi, Çevre Bakanlığı Yayınları, Ekim 1991, s.14

²¹¹ Bedriye Tunçsiper, "Bir Bölgesel Kalkınma Modeli Olan Güneydoğu Anadolu Projesi'nde Turizmin Yeri", Turizm Yılı 1993, Türkiye Kalkınma Bankası, Ankara, Ağustos 1993, s.173

halinde, bunların Turizmi Teşvik Kanunu'nun 16.cı maddesinde belirtilen teşviklerden yararlanması öngörülmüştür²¹². Bu madde, turizm belgeli yatırım ve işletmelerin elektrik, gaz ve su ücretlerini o bölgedeki sanayi ve meskenlere uygulanan tarifelerden en düşüğü üzerinden ödemelerini sağlamaktadır²¹³.

Buraya kadar yapılan incelemelerden, ülkemizde turizmin özellikle 1984 yılından sonra atağa geçerek hızlı geliştiğini, fakat bu gelişmenin zaman zaman arzu edilen hedef, ilke ve politikalar dışında gerçekleştiğini ve beraberinde bir çok sorunu getirdiğini görmekteyiz. Sürdürülebilir bir turizm kalkınması elde etmek için bu sorunların ve problemlerin çözülmesi gerekmektedir. Bu konuda bazı girişimler de mevcuttur. Bunların arasında özellikle Turizm Sektörü Ana Planı (TUSAP) ve Akdeniz-Ege Turizm Altyapısı Kıyı Yönetimi (ATAK) Projeleri hemen göze çarpmaktadır.

4.2 Önemli Projelerin Sürdürülebilir Turizm Açısından Değerlendirilmesi

Ülkemizde turizm alanındaki bazı projelerin gerçekleştirilmesi konusunda son yıllarda dikkate değer adımlar atılmıştır. Bu projeler, dengeli ve sürekli bir turizm kalkınmasının gerçekleştirilmesinde önemli roller üstlenebilecek niteliklere sahiptir. Bu projeler üç kısımda incelenecektir. Öncelikle, önemlilik dereceleri yüksek olduğundan dolayı TUSAP ve ATAK projeleri ayrı ayrı ele alınacak, diğer projeler ise tek bir grupta incelenecektir.

4.2.1 Turizm Sektörü Ana Planı (TUSAP) Projesi

Sürdürülebilir bir kalkınmayı gerçekleştirirken ilk yapılması gereken husus sağlıklı bir plan ve strateji üretmektir. Bir plan ve strateji olmadan, kalkınma ve gelişmeden söz etmek oldukça zordur. Ancak turizm sektöründe plan ve strateji oluşturmak son derece güç ve karmaşık bir faaliyetler dizisini içermektedir. Turizm sektörü ile ilgili hedeflere ulaşmada izlenecek politikaların belirlenmesinde sadece sayısal verilerle yetinmek doğal olarak imkansızdır. Çünkü temel hedef doğal ve kültürel değerleri korumak, bunu gerçekleştirirken de maksimum ekonomik ve sosyal faydalar sağlamaktır.

Bilindiği gibi, turizm sektörü son derece dinamik bir yapıya sahip olup, bir çok sektörle de ilişki içindedir. Sektörün gelişmesinde bir çok iç ve dış faktör etkili olmakta, bu faktörler zaman içinde hızlı bir şekilde değişmektedir. Böylece, bu sektör ile ilgili belirlenen amaçlara ulaşılmasını sağlayacak politikaların seçilmesi, uygun planlar ve stratejilerin

²¹² T.C. Turizm Bakanlığı (1963-1996), TB Yayınları, Ankara, 1996, s.12

²¹³ T.C. Turizm Bakanlığı, Turizm Mevzuatı, Ankara, s.18

oluşturulması güçleşmektedir. Diğer taraftan, bu sektördeki koşulların hızlı değişmesi sonucu, belirlenen hedeflere ulaşmak için tespit edilen plan ve politikalar da güncelliklerini kaybetmekte ve revizyona tabi tutulmak zorunda kalmaktadırlar. TUSAP projesi bu sorunları aşma konusunda ülkemizde yapılmakta olan en önemli projelerden birisidir.

4.2.1.1 Projenin Tanımı

Turizm sektöründe sağlıklı plan, politika ve stratejiler oluşturabilmek için öncelikle karar vericilerin ve yöneticilerin bilimsel analizlere dayanan bir bilgi sistemine ihtiyaçları vardır. TUSAP'ın bir bilgi ve karar verme sistemi olarak tasarlanmış bir proje olduğu ve şu temel yararları sağlayacağı belirtilmektedir²¹⁴:

- Sektöre yönelik olarak alınan kararların rastlantısal olmasını engellemek,
- Karar vericilerin önlerindeki seçenekleri azaltarak, uzun vadeli genel hedeflere ulaşmada daha sağlıklı kararların alınmasını sağlamak, ve
- Alınan kararların muhtemel sonuçları hakkında, kesin olmamakla birlikte, fikir sahibi olunmasını sağlamak.

Turizm bakanlığı, yatırımcılar, seyahat acentaları, tur operatörleri, otel, yat işletmecileri, turizm eğitim kurumları ve benzeri grupların faaliyet ve davranışları turizm politikasını oluşturmaktadır. TUSAP projesi, bütün bu grupları, bunların hedef ve pozisyonlarını içine alan geniş kapsamlı bir proje olup, sektörün tamamını analiz edecek bir şekilde tasarlanmıştır. Bunun yanında, proje, sektörün yapısı gereği değişen ve gelişen koşullara göre kendisini güncelleştirecek ve süreklilik kazandıracak bir anlayışla hazırlanmıştır.

TUSAP projesinin 4 temel ilkesi vardır. Bunlar:

- Kurulacak karar destek sistemleri ve bunların dayandığı modellerin uzman kişi ve kuruluşlara yaptırılarak teknik yeterliliğin sağlanması,
- Projenin sonraki yıllarda güncelleştirilerek, sistemin sürekliliğinin sağlanması,
- Değişen durum ve farklı değer yargılarını veri alarak, hangi alanda ne tür yatırım ve faaliyetin gerçekleştirilmesi gerektiği konusunda tutarlı karar seçenekleri üreterek devingenliğin sağlanması, ve

²¹⁴ TUSAP - Turizm Sektörü Ana Planı, Turizm 1993, Turizm Bakanlığı Yatırımlar Genel Müdürlüğü, Ankara, ss.4-17

- Turizm sektöründe faaliyet gösteren bütün girişimcilerin faaliyetlerinde etkinliği arttıracak çalışmaların sisteme entegre edilmesi, üretken işbirliğinin ve bilgi alışverişinin sağlanması.

Proje çalışmalarının organizasyonu, başlangıç olarak Bakanlık bünyesinde oluşturulan üç kişilik çekirdek bir kadro ile başlamıştır. Projenin teknik tasarımlarının çoğunluğu üniversite öğretim üyeleri tarafından yürütülmektedir. Bunun yanında, kamu kuruluşları, üniversiteler ve sektör temsilcilerinden oluşturulan Genişletilmiş Danışma Kurulu ve Bakanlık birim yöneticilerinden oluşan Bakanlık İçi Danışma Kurulu bulunmaktadır.

4.2.1.2 Projenin Esasları ve Değerlendirilmesi

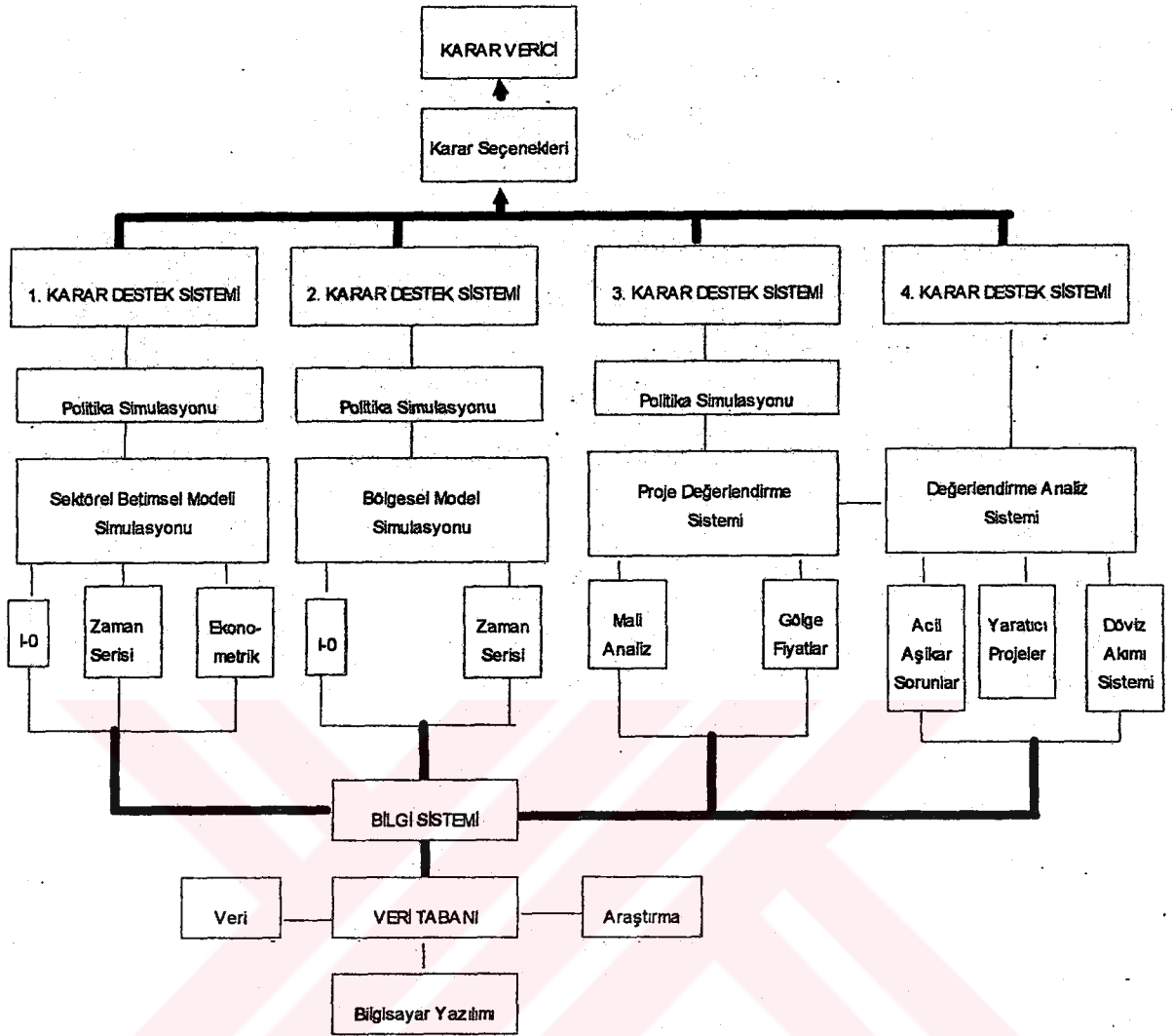
Şekil.14'de görüldüğü üzere proje, karar destek sistemleri ve veri tabanı olmak üzere iki önemli temel ögeye sahiptir.

Veri tabanı ile TUSAP projesinin gereksinim duyduğu verilerin sağlanması düşünülmüştür. Bu veriler ise, kısa adı TURVER olan Turizm Veri Tabanı Oluşturma ve Uygulama adlı bir başka projeden elde edilecektir.

TURVER projesinin başlangıçta TUSAP projesini oluşturan alt projelerin veri ihtiyacını karşılaması, daha sonra da bir bilgi sistemi olarak TUSAP'ın aktif uygulamalarına destek vermesi öngörülmüştür. TURVER sistemi esnek bir yapıda tasarlandığı için, gerek doğrudan, gerekse dolaylı kaynaklardan gelebilecek herhangi bir bilginin sisteme rahatlıkla eklenmesi mümkün olabilecektir. Bu sayede TUSAP projesi sağlıklı ve güçlü bilgilerle beslenmiş olacaktır.

TUSAP projesine gerekli veriler sağlandıktan sonra, bu veriler Turizm Ana Planı çalışmasının araçları olan karar destek sistemlerinde değerlendirilerek, çeşitli karar seçenekleri oluşturulacaktır. Karar destek sistemleri kendi aralarında 4 farklı alana ayrılmaktadır.

1. Karar destek sistemi sektör analizlerini yapabilecek şekilde tasarlanmış olup, Sektör Betimsel Modeline dayanmaktadır. Bu model de kendi arasında Simulasyon Modeli ve Sistem Dinamiği Modeli olmak üzere ikiye ayrılmakta, her iki model de birbirlerini tamamlamaktadır.

Şekil.14 TUSAP Bilgi-Karar Sistemi Şeması

TUSAP - Turizm Ana Sektörü Ana Planı, Turizm 1993, TB Yayını, Ankara, s.10

Simulasyon Modeli sayesinde sektörün bütün birimleri, faaliyet ve davranışları benzetim yolu ile bilgisayar ortamında temsil edilebilecektir. Arz ve talep unsurlarının il, tür, milliyet vb. gibi oldukça ayrıntılı şekilde incelendiği bu model sayesinde, belirli bir turizm alanında gelecekte ne zaman, hangi tür konaklama veya arıtma tesisinin yetersiz kalacağını görmek mümkün olabilecektir. Bunun yanında, bu model illere ve turizm türlerine göre altyapı ve üstyapıdaki arz ve talep dengelerini değişen zaman dilimlerinde karşılaştırarak, gelecekteki gelişme ile ilgili olarak ortaya çıkabilecek engellerin farklı senaryolara göre önceden tahmin edilmesini de sağlayacaktır.

Sistem Dinamiği Modeli ise ayrıntıyı makro düzeyde ele alarak, turizm sektörünün bir bütün olarak değerlendirilmesi amacıyla tasarlanan bir modeldir. Bu model ile, toplam yerli

ve yabancı turist sayıları, harcamaları, toplam arz kapasiteleri ve diğer makro büyüklüklerin ilişkileri, yön ve hacimleri ile bunların farklı senaryolardaki olası gelişmelerinin tahmin ve değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Ayrıca, her iki modele de girdi sağlayacak alt modeller mevcuttur. Bu modeller; Talep Alt Modeli, Arz Alt Modeli, Eğitim-İnsangücü Alt modeli ve Tanıtım-Pazarlama Alt modeli olmak üzere 4 tanedir. Bu modellerin yardımı sayesinde geniş analizler yapılarak, turizm sektörüne yönelik olarak arz, talep, eğitim, tanıtım ve pazarlama alanlarında somut politikalar üretilebilecektir.

Bölgesel Model Simulasyonuna dayanan 2. karar destek sisteminde de, yukarıda anlatılanlara benzer analiz çalışmaları yapılacaktır. Ancak, sonuçlar bölgesel bazda değerlendirilerek, hangi bölgede ne tür turizm arz ve yatırım politikası ile diğer politikaların uygulanması gerektiği, yine farklı senaryolar oluşturulmak suretiyle belirlenecektir.

Diğer karar destek sistemleri de, sektörel ya da ulusal bazdaki yatırım ve faaliyet projelerini değerlendirme ve analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu projeler değerlendirilirken mali ve ekonomik analizler yapılması düşünülmektedir. Mali analiz ile proje sahibi kişi veya kurumun parasal karı, ekonomik analiz ile de projenin topluma sağlayacağı fayda kastedilmektedir. Projelerin ekonomik fayda ve maliyetlerinin gölge fiyatlarla, yani fırsat maliyetleri ile ölçülmesi gerektiği öngörülmekte, doğal olarak faydaların maliyetlerden yüksek olması halinde projelerin olumlu sayılabileceği belirtilmektedir. Fırsat maliyetler hesaplanırken, döviz geliri, istihdam, doğal sermayenin korunması, gelir dağılımı ve bölgesel dengelerin sağlanması gibi hedeflerin analize dahil edilmesi, değerlendirmelerin sağlıklı yapılmasını sağlayacaktır.

Projeleri değerlendirebilmek amacıyla, turizm sektöründe kamu ve özel kesim tarafından gerçekleştirilen tüm yatırım ve faaliyetleri temsil edebilecek örnek proje tasarımlarının da yapıldığı vurgulanmaktadır. Bu örnek projeler altyapı, üstyapı, eğitim ve tanıtım-pazarlama olmak 4 grupta olacak ve illere ve il gruplarına göre ayrı ayrı tasarlanacaktır.

Proje değerlendirme sistemi, makro hedeflerin proje bazında değerlendirilerek kaynak kullanım kararlarına ışık tutacak şekilde tasarlanmıştır. Alternatif projelerin mevcudiyeti ve incelenmesi TUSAP proje analizlerinin en önemli özelliğidir.

Bilgisayar yazılım programı sayesinde, kullanıcılar değer yargularını sayısallaştırarak fırsat maliyetlerini önceden tahmini olarak görebilecektir. Böylece, farklı karar vericilerin farklı politik tercihlerini analize dahil etme imkanı doğmuş olacaktır.

TUSAP projesi tamamlandığında, farklı politik tercihler için önemli konularda karar seçeneklerinin temin edilmiş olacağı vurgulanmaktadır. Bunlar:

- Uzun vadeli stratejilerin ne olması gerektiği,
- Ne tür ürünün hangi bölge ya da noktada kime arz edilebileceği,
- Bu hizmetlerin üretilebilmesi için hangi zaman noktasında nereye, ne tür altyapı yatırımlarının yapılması gerektiği,
- Nasıl bir örgütlenme ile tanıtım ve pazarlamanın yapılacağı,
- Gerekli insan gücünün niteliği, miktarı, ve
- Bütün bu faaliyetlerin toplam ekonomik ve sosyal net faydalarını maksimum kılmak için, hangi somut projelerin gerçekleştirilmesi gerektiği.

TUSAP projesinin tutarlılık anlayışı doğrultusunda, statik ve dinamik tutarlılık olmak üzere iki farklı yanı bulunmaktadır. Statik tutarlılık, belirli bir yılda sektörün farklı yörelerde ve farklı türde gerçekleştirdiği bütün yatırım ve faaliyetlerde tutarlılığın sağlanmasını ifade etmektedir. Dinamik tutarlılık ise, bir yıldan diğerine sektörde gerçekleştirilen yatırım ve faaliyetlerin tutarlı olmasıdır. Buradaki tutarlılık kavramı, özetle, sektör faaliyetlerinin birbirleriyle çelişmemesi anlamında kullanılmaktadır.

Bunların yanında, TUSAP projesinin klasik anlamda bir statik master plan çalışması olmadığı, klasik master planlarının iki temel sorunu olduğu vurgulanmaktadır:

- Birincisi, sektörün çok hızlı gelişmesi nedeniyle, plan çalışmaları tamamlandığında planın kendisi eskimiş bir plan vaziyetine bürünmektedir.
- İkincisi, gerek önceden öngörülemeyen gerçek koşullar, gerekse yönetimler, anlayışlar ve beklentilerin değişmesi nedeniyle planın uygulanabilirliği güçleşmektedir.

Açıklamalardan da anlaşıldığı üzere, TUSAP projesi bir plan özelliği taşımaktan ziyade, yapılacak olan planların sağlıklı oluşturulmasına yardımcı olacak bir araç niteliğine sahiptir. Bu proje sayesinde, planların oluşturulmasında gerekli olan bilgiler, raporlar ve karar seçenekleri sadece bir defaya mahsus olmak üzere sunulmayacak, bu faaliyetler sürekli kılınacaktır.

TUSAP projesi sürdürülebilir turizm kalkınmasının gerçekleştirilmesi doğrultusunda hazırlanacak planların oluşturulmasında da çok önemli bir işlev üstlenecektir. Sürdürülebilir turizm stratejilerini, geleneksel turizm planlarından ayıran özellikler incelendiği zaman TUSAP projesinin önemi daha da çok artmaktadır.

Bir çok geleneksel turizm planı, turizm endüstrisinin büyümesi ile ilgili olup, ya pazarlama ya da sermaye yatırımları planları şeklindedir. Bu planlar genellikle istihdamda, gelirlerde ve ziyaretçi sayılarındaki artışlara yönelik olarak hazırlanmakta, ulusal ve toplumsal kaynakları istismar ederek, kapasiteleri aşmaktadırlar. Diğer planlar ise, sık sık arazi kullanımı ve fiziksel planlama açılarından ele alınmaktadır.

Sürdürülebilir turizm planları ise daha geniş, daha anlamlı ve bölgesel analizlere dayanan planlar olup, geleneksel planlama türlerinden şu açılardan farklıdırlar²¹⁵:

- Turistik bir alanın sosyal, ekonomik, ekolojik ve kültürel gereksinimlerini analiz etmek,
- Bir alanın turizm değerlerinin ve gelecekteki turistik gelişmesinin sınırlayıcı faktörlerini analiz etmek,
- Turizmin, sosyal, ekonomik, ekolojik ve kültürel canlanmada bir araç olarak en iyi nasıl kullanılabileceğini tartışmak,
- Uygulanan mevcut kararlarda ve plan aşamasında yerel halkın etkin bir şekilde katılımını sağlamak,
- Bölgelerin her bir turistik alanı için uygun gelişme türleri ve ölçeklerini, taşıma kapasitelerini de dikkate alarak, titizlikle belirlemek,
- Pazarlama stratejileri ve fırsatlar oluşturmak için pazarlama araştırması yapmak,
- İş alanları ve çalışanlar için eğitim ve kariyer programları geliştirmek,
- Turistik alanı ziyaret edenlerin daha fazla memnun ve tatmin olması amacıyla kaliteli ürün ve hizmet konusunda programlar oluşturmak,
- Değerlendirme, gözlemlene, tavsiye etme ve gelecekteki yönetim tarzlarına yardım etmeleri amacıyla yerel birlikler ve gruplar kurmak,
- Yabancı ziyaretçilere tamamen umut bağlamaktan kaçınmak için bölgesel ekonomilerin nasıl geliştirilebileceği konusundaki tartışmaları teşvik etmek ve kırsal manzaraların koruyucusu olarak kabul edilen çiftçiliği geliştirmek.

²¹⁵Bernard Lane, "Sustainable Rural Tourism Strategies: A Tool for Development and Conservation", Journal of Sustainable Tourism, Channel View Books-Multilingual Matters Ltd., Vol.2, Nu.1-2, London, 1994, s.105

Bunlara ilave olarak, sürdürülebilir turizm ile ilgili stratejilerin 5-10 yıl gibi uzun dönemler için hazırlanması, verimlilik ilkelerine sahip olması, öncelikleri listelemesi ve en azından üç yılı kapsayan bir yıllık çalışma programı önermesi gerekmektedir.

Buraya kadar yapılan incelemelerden, TUSAP projesinin sürdürülebilir turizm stratejileri oluşturma konusunda faydalı olacağı izlenimi doğmaktadır.

Sürdürülebilir bir turizm kalkınması için ülkemizde uygulanan çok önemli bir diğer proje de, kısaca ATAK projesi olarak bilinen, Akdeniz-Ege Turizm Altyapısı Kıyı Yönetimi projesidir. Bu proje, çevre koruma altyapı sistemlerini içerdiği için, sürdürülebilir kalkınma yolunda ülkemizde bir dönüm noktasını oluşturacaktır.

4.2.2 Akdeniz-Ege Turizm Altyapısı Kıyı Yönetimi (ATAK) Projesi

Ülkemizin turizm sektöründe karşılaştığı en büyük sıkıntıların birisinin de altyapı yetersizliği olduğu daha önce vurgulanmıştı. Turistik akımların belirli merkezlerde yoğunlaşması sonucu, bu merkezlerdeki altyapı sistemleri ve mevcut araç ve gereçler (çöp kamyonu, vidanjör, itfaiye aracı, arazöz gibi) yetersiz kalmaktadır.

Diğer taraftan, ülkemizde yat turizminin son yıllarda hızla gelişmesi sonucu, gelen yatların sayısındaki artışla beraber ülkemizdeki koylarda yatların pis su tanklarını ve sintine atıklarını boşaltacağı yerlerde altyapının olmadığı, bu koyların kirlenme tehlikesi ile karşı karşıya kaldığı fark edilmiştir.

Bu tür gelişmelerin turistik kaynaklara zarar vererek, turizmde gelişmenin sürmesini olumsuz etkileyeceği artık bilinen bir gerçektir.

Ülkemiz turizminin yaklaşık %75'inin Akdeniz ve Ege kıyılarına yönelik olarak gerçekleşmesi, özellikle bu bölgelerdeki turistik alanlar için çevre korumalı bir altyapı sistemi yatırımını kaçınılmaz hale getirmiştir. İşte, ATAK projesi bu bağlamda ülkemiz turizmine sayısız yararlar getirecek olan bir projedir.

4.2.2.1 Projenin Tanımı ve Kapsamı

Proje, Çanakkale-Balıkesir il sınırından Antalya-İçel sınırları içerisinde, Ege ve Akdeniz sahil şeridindeki 100'e yakın yerleşim birimini kapsamaktadır. Proje alanı bu sınırlar

içerisinde karadan 2,000 km, kıyıda ise 4,000 km'lik bir alanı kapsamaktadır²¹⁶. Yerleşim birimlerinin seçilmesinde başlıca rol oynayan kriterler şunlardır:

- Bu yerlerin denizle sınır bağlantılarının olması,
- Turistik yoğunluğa maruz kalmaları, ve
- Deniz kirliliğine ve daha bir çok çevresel problemlere yol açan faktörlerin özellikle buralarda çok yüksek olması

Yerleşim birimleri de yakın topografik ve coğrafik özellikleri nedeniyle aynı ortak altyapı sistemlerini kullanacakları dikkate alınarak, 25 havzada toplanmıştır. Bu havzalar da önceliklerine göre, 10 yüksek öncelikli ve 15 ikincil öncelikli havzalar olmak üzere ikiye ayrılmıştır (Şekil. 15).

Proje, turistik faaliyetlerin çok yoğun olduğu bu yerleşim birimlerindeki üstyapı, nüfus ve diğer gelişmelerin 2020 yılında geleceği noktayı dikkate alarak, buna göre altyapı tesisleri, kurumsal yapı ve yerel yönetimlerin yeniden yapılanması ve bunların bir sistem içinde gerçekleştirilmesini amaçlamaktadır.

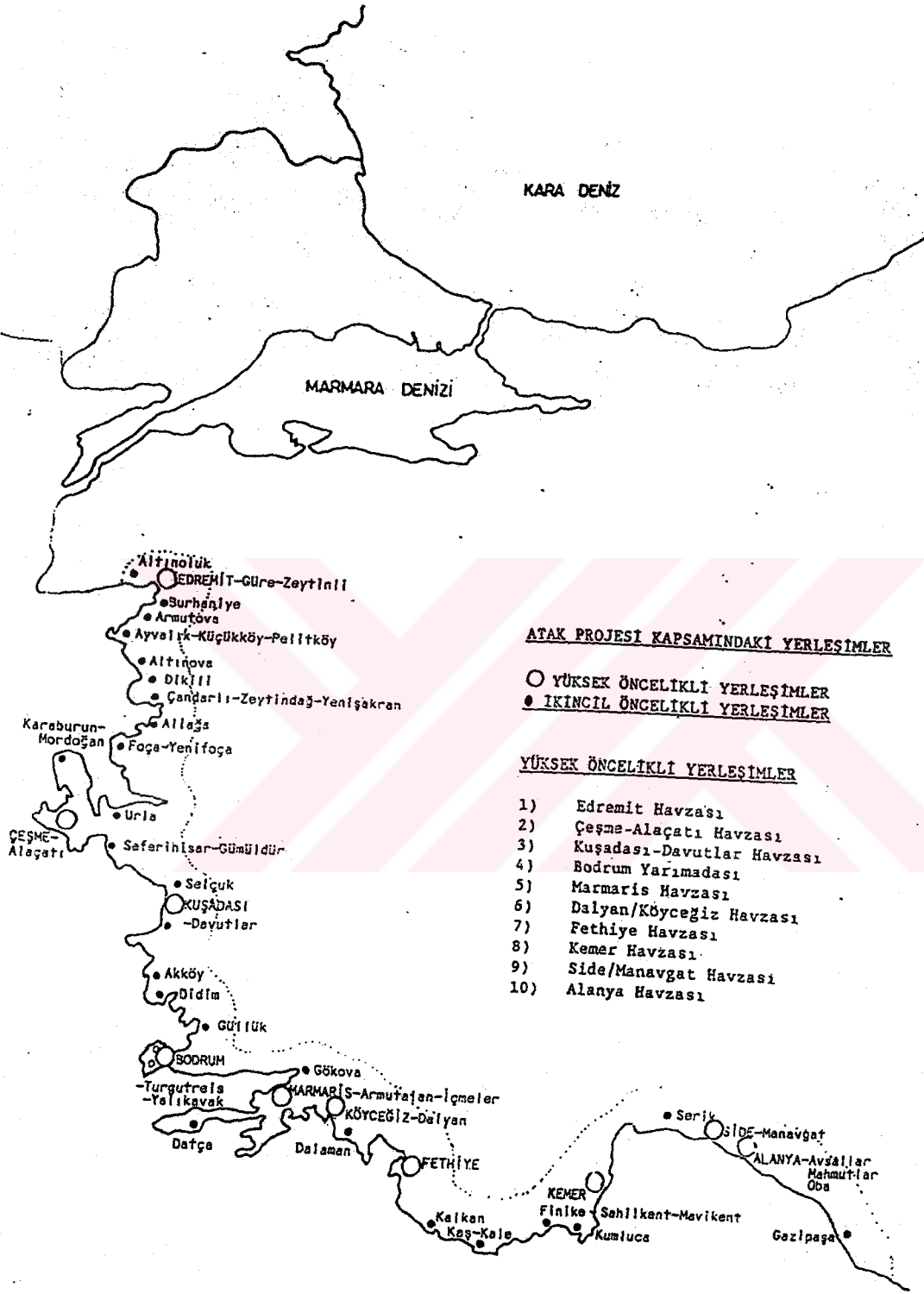
Proje şu kısımlardan oluşmaktadır:

- İsale hattı, depo, pompa istasyonu ve içme suyu şebekesini kapsayan içmesuyu sistemi,
- Kanalizasyon şebekesi, pompa istasyonu, arıtma tesisi ve deniz deşarj hattını kapsayan kanalizasyon sistemi,
- Toplama, taşıma ve imha tesisini kapsayan çöp sistemi, ve
- İdari ve kurumsal sistem. Kıyı yönetimi kapsamı içine giren tüm işlevler, yangınla mücadele, haşere mücadelesi, sağlık hizmetleri, pazarlama ve tanıtım, hediyelik eşya üretimi, eğlence sektörünün gelişimi, çevre düzenlemesi ve ekolojik, tarihsel, kültürel değerlerin korunması vs.. gibi fonksiyonlar bu sistem içinde düşünülmektedir.

4.2.2.2 Proje Alanındaki Durum

Proje alanında yer alan beş il olan Antalya, Muğla, Aydın, İzmir ve Balıkesir illerinin kıyı yerleşim birimleri coğrafi açıdan yerleşime oldukça müsait alanlardır. Doğal ve kültürel zenginlikler ile iklimin elverişli olması, bu yerlerin turizm açısından son derece hızlı

²¹⁶ ATAK, Turizm 1993, TB Yayını, Ankara, ss.6-29

Şekil.15 ATAŞ Projesi Kapsamındaki Yerleşim Birimleri
ATAŞ, Turizm 1993, TB Yayını, Ankara, s.7

gelişmesine neden olmuştur. Bölgede 150-200 bin civarında ikinci konut ve 600,000'ne yakın (işletme ve yatırım belgeli) yatak kapasitesine sahip turistik işletmeler vardır. 1992 yılında proje alanını yerli ve yabancı toplam 12 milyon kişi ziyaret etmiştir.

Diğer taraftan, proje alanındaki bir kaç havzada çevreyi kirletme potansiyeli yüksek sanayi tesisleri de mevcuttur. Bunların başlıcaları; İzmir-Aliğa'da bulunan petrol rafinerisi ile yan ürün tesisleri, Balıkesir, Edremit ve civarında zeytinyağı fabrikaları ve Muğla, Dalaman'da bulunan kağıt ve selüloz fabrikasıdır. Bunların yanısıra, üzerinde çok tartışılan ve henüz devreye girmeyen Gökova santrali da bu alan içinde yer almaktadır.

1990 yılı nüfus projeksiyonlarına göre, proje alanındaki kıyı yerleşim birimlerinin yerleşik nüfusu 1,288,066'dır. Bu sayıya ikinci konutlar, turistik işletmeler ve bunlarda çalışanlar da katıldığı zaman, toplam nüfus belirli bir anda 2,385,025'i bulmaktadır (Tablo.13).

Bölge ekonomileri ise kırsal kesimlerde tarımcılığa, merkezlerde ise turizm ve ticarete dayanmaktadır. Ancak kıyı kesimlerinde yer alan tarım arazileri, turizm sektörünün cazibesi ve arazi fiyatlarındaki olağanüstü artışlar sonucu, turizm sektörüne doğru kaymaya başlamıştır. İç kısımlardaki tarım ürünleri için turizm sektörü önemli bir pazar olmakta, bu da bölge ekonomisine katma değer kazandırmaktadır. Bölge halkının gelir durumu ile ilgili veri ise düşündürücüdür. Kırsal kesimlerde oturanların gelirleri, kentsel alanlarda oturanların yarısı kadar bile değildir.

Proje alanında yer alan yerleşim birimlerindeki mevcut altyapı durumu ise, 1990 ve 1991 yılında yapılan durum tespit çalışmalarına göre oldukça yetersiz çıkmıştır. Bu durum aynı zamanda birçok çevresel problemi doğurmaktadır. Yapılan tespitlere göre proje alanındaki yerleşim birimlerinin altyapı eksiklikleri başlıca şunlardır:

Yerleşim birimlerinin ancak %60'ında içme suyu mevcut olup, %40'ında ise kısmen vardır ve yetersizdir. Bu yerleşim birimleri halen içme suyu ihtiyaçlarının %80'ini yeraltı sularından karşılamaktadır. Özellikle yoğun turizm sezonunda bu kaynaklar ihtiyacı karşılayamamakta ve aşırı yeraltı su çekimleri yapılmaktadır. Bunun sonucunda yeraltı sularında tuzlanmalar oluşmakta, su dengeleri gelecek dönemlere de sarkacak şekilde bozulmaktadır.

Yerleşim birimlerinin %76'sında kanalizasyon şebekesi olmayıp, %13'ündeki mevcut şebekeler de eskimiş ve yetersizdir. Bu durumda atıklar genelde fosseptiklere veya doğrudan yeraltına verilmektedir. Bu fosseptiklerin içme suyu ihtiyacı olan yerleşim birimlerine yakın

Tablo.13 ATAK Projesi Kapsamındaki Yerleşim Birimlerinin Yaz ve Kış Nüfusu (1990)

	KIŞ NÜFUSU	2. KONUT	YATAK KAPASİTESİ	SERVİS NÜFUSU	TOPLAM NÜFUS
ANTALYA					
BELEK	5.583	3.000	2.250	563	11.396
SERİK	23.106	-	100	25	23.231
MANAVGAT	34.800	-	9.559	5.656	50.015
SİDE	21.649	4.409	22.150	5.538	53.746
KAŞ	4.560	800	4.270	1.281	10.911
KALKAN	1.793	520	1.500	450	4.263
GAZİPAŞA	13.697	-	55	17	13.769
ALANYA	162.900	28.579	93.047	23.262	307.788
KEMER	25.828	5.831	24.825	7.650	64.134
FİNİKE-SAHİLKENT	24.779	600	500	150	26.029
HASYURİ-TURUNÇOVA					
KUMLUCA-MAVİKENT	23.390	-	-	-	23.390
ANTALYA	378.208	14.104	13.907	4.172	410.391
TOPLAM	720.293	57.843	172.163	49.764	999.063
MUĞLA					
GÜLLÜK	6.253	18.076	3.189	957	28.475
GÖKOVA	4.927	1.280	874	262	7.343
DATÇA	5.022	20.500	4.025	1.208	30.755
DALAMAN-SARIĞERME	15.672	4.280	2.740	822	23.514
FETHİYE	149.503	2.880	68.079	9.957	230.419
MARMARİS	29.418	3.524	31.400	1.308	65.650
BODRUM	48.325	32.580	31.661	1.500	114.066
TOPLAM	259.120	83.120	141.968	16.014	500.222
BAKİSİR					
YENİŞAKRAN	2.331	1.792	266	80	4.469
ALTINOVA	7.985	13.200	885	265	22.335
ALTINOLUK	5.217	37.000	3.920	1.176	47.313
PELİTÇİ	1.734	7.608	180	54	9.576
ARINÇOVA	4029	11920	210	70	16.229
AYVALIK-KÜÇÜKÇİ	31.484	20.600	9.378	2.913	64.275
BURHANİYE	20.071	20.800	3.900	1.170	45.941
EDİRNE	43.550	41.618	4.980	650	90.817
TOPLAM	116.411	154.533	23.723	6.273	300.955
İZMİR					
DİKİLİ-BADEMİLİ	11.828	43.528	2.095	623	58.074
FOÇA-YENİFOÇA	15.341	10.932	7.162	2.147	35.584
ÇANDARLI	2.765	6.584	346	103	9.798
KARABURUN	2.703	4.560	474	142	7.879
URLA	25.497	8.184	2.424	727	36.832
ALİAĞA	25.828	2.200	2.424	727	36.832
SEFERİHİSAR	10.720	9.948	1.287	385	22.341
ÜRKMEZ-GÜMÜLDÜR	20.552	26.536	4.542	1.363	52.993
ÇEŞME-ALACATI	20.965	46.000	11.986	2.380	81.331
TOPLAM	136.199	158.472	32.520	8.539	335.730
AYDIN					
KUSADASI	31.911	65.000	23.715	5.000	125.626
DAVUTLAR	9.249	40.680	470	4.814	55.213
DİDİM-ALTINKM	14.883	40.260	10.056	3.017	68.216
TOPLAM	56.043	145.940	34.241	12.831	249.055
GENEL TOPLAM	1.288.066	599.913	494.620	92.426	2.385.025

olması, çevresel kirlenmelerin yanında sağlık sorunlarına da neden olmaktadır. Yerleşim birimlerinin sadece %11'inde yeni kanalizasyon şebekesi ve deniz deşarj hattı bulunmakta, ancak sıvı atıklar arıtılmadan denize verilmektedir. Bazı turistik tesislerde paket arıtma tesisleri yapılmış olmakla beraber, bunların kontrolü yetersiz kalmaktadır.

Bölgede teknik standartlara uygun çöp toplama ve imha tesisi bulunmamaktadır. Yerleşim birimlerinin ancak %43'ünde çöp toplama yerleri olup, bunların da %52'si orta halli ve sadece %5'i iyi koşullara sahiptir. Geri kalan toplama yerleri sağlıksız ve kötü koşullar içerisinde. Hemen hemen tüm belediyelerin çöp toplama ve depolamaya ilişkin araç, gereç ve ekipman eksikliği vardır.

4.2.2.3 Proje İle İlgili Çalışmalar

1989 yılında proje çalışmalarını başlatmak amacıyla Alman GWK/Consult firması ile bir sözleşme imzalanmış ve Turizm Bakanlığı Yatırımlar Genel Müdürlüğü bünyesinde ATAK Projesi Yönetim Birimi Başkanlığı oluşturulmuştur. Bu birimde bir proje başkanı, 3 teknik eleman ve bir destek eleman yer alıp, zamanla kadronun genişletilmesi düşünülmüştür. Bu birim, proje ile ilgili şu kurum ve kuruluşların çalışmalarını takibe almıştır:

- İller Bankası'nın kanalizasyon, içme suyu ve arıtma tesisleri ile ilgili çalışmaları,
- Devlet Su İşlerinin baraj, gölet, isale hattı proje çalışmaları ve hidrojeolojik araştırma çalışmaları,
- Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığınca proje alanında özel çevre koruma alanı ilan edilen sahaların altyapı tesislerine ilişkin çalışmalar, ve
- Çevre Bakanlığının bu konudaki çalışmaları.

Aynı zamanda, bu kurum ve kuruluş yetkilileri ile sürekli koordinasyon sağlanarak, proje ile ilgili yetki, sorumluluk ve çalışma çatışmalarının meydana gelmemesi amaçlanmıştır. Projenin koordine edilmesi ve danışmanlık hizmetleri Turizm Bakanlığı tarafından yürütülmektedir.

Proje bölgesinde oluşturulan 25 havzada, Altyapı Hizmet Birliklerinin oluşturulmasına başlanmış ve bir çok havzada birlik kurulması çalışmaları tamamlanmıştır. Bu birlikler, 1584 sayılı Belediye Kanununun 133-148 maddeleri ile 5442 sayılı il idaresi kanununun 56. Maddesine göre İçişleri Bakanlığı'nın Çevre Koruma Altyapı Tesisleri Yapma ve İşletme Birliği Tüzüğü kapsamında kurulan ve tüzel kişiliğe sahip olan kamu

kuruluşlarıdır²¹⁷. Bu birliklerin yürütecekleri hizmetlerin başında; altyapı tesislerinin işletilmesi, bakımı, onarımı, yangın söndürme, sağlık, çevre koruma, finansman, ekipman ve eleman temini yer almaktadır.

1993 yılı sonu itibarı ile kuruluşlarını tamamlayan birlikler şunlardır²¹⁸:

- Güney Antalya Turizmi Geliştirme ve Altyapı İşletme Birliği,
- Manavgat-Side-Sorgun ve Çevresi Turizmi Geliştirme Birliği,
- Alanya Çevre Koruma, Altyapı Tesisleri Yapma ve İşletme Birliği, ve
- Kumluca İlçesi Belediye ve Köylerine Hizmet Götürme, Turizmi Geliştirme, Çevre Koruma Birliği.

Kuruluş işlemleri devam eden birlikler ise:

- Marmaris Çevre Koruma, Altyapı Tesisleri Yapma ve İşletme Birliği ile
- Kuşadası Çevre Koruma, Altyapı Tesisleri Yapma ve İşletme Birliğidir.

Projenin finansmanı ile ilgili çalışmalar ise devam etmektedir. Projenin toplam bedeli yaklaşık 1.5 milyar dolardır. Bu rakamın yaklaşık %40-50'sinin dış kaynaklardan, %50-60'ının da iç kaynaklardan karşılanması öngörülmüştür. İlk etap da, 1989 yılında Dünya Bankası aracılığı ile Japonya'dan 4.5 milyon dolar karşılıksız teknik yardım kredisi sağlanmıştır. İç finansman kaynakları olarak da, yerel yönetimlerin gelirlerini artırma önerileri üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede, Belediye Gelirleri Kanununun bazı maddelerinin belediye gelirlerini artıracak şekilde değiştirilmesi, katı atıkla ilgili vergi düzenlemelerinin yapılması ve altyapı tesislerinin maliyetlerine kullanıcıların "kirleten öder" prensibi çerçevesinde dahil edilmesi önerileri üzerinde durulmaktadır.

Projenin ilk aşaması 1992 yılında bitirilerek, 1990 yılında başlatılan envanter çalışmaları tamamlanmıştır. Projenin fizibilite çalışmaları da büyük ölçüde tamamlanmış olup, 1993 yılından sonra bazı havzaların pilot olarak seçilerek, buralarda çöp toplama ve imha tesisleri ile ilgili uygulama projelerine ve inşaat uygulamalarına geçilmesi planlanmıştır. 1994 yılı içinde de, kanalizasyon, içme suyu, atık su arıtma ve deşarj sistemlerine ilişkin uygulama projelerinin hazırlanması ve inşaatlara yönelik çalışmaların başlanması öngörülmüştür. 1998 yılına kadar ise, tüm havzalardaki uygulama proje ve inşaatlarının tamamlanması öngörülmektedir.

²¹⁷ Yatırımlar, Turizm 1993, TB Yayını, Ankara, s.11

²¹⁸ Aynı., ss.11-12

4.2.2.4 Projenin Değerlendirilmesi

Daha önce de incelendiği üzere, ülkemize gelen turistlerin yaptıkları konaklamaların yaklaşık $\frac{3}{4}$ 'ü Antalya, İstanbul, Aydın, İzmir ve Muğla illerinde gerçekleşmektedir. İstanbul haricindeki diğer iller ATAK projesi uygulama alanı içindedir. Ülkemize gelen turistlerin %70'nin Mayıs-Ekim ayları arasını tercih etmesi, turizm yatırımlarının da yaklaşık %75'inin bu alanlarda yoğunlaşması, projedeki yerleşim birimleri üzerindeki aşırı baskıyı bütün çıplaklığı ile gözler önüne sermektedir. Turizm faaliyetlerinin büyük bir yoğunluğunun proje alanı içerisinde gerçekleşmesi, problemlerin çoğunun da bu alanlarda yaşanmasına neden olmaktadır.

Proje alanındaki yerleşim birimlerinin 1998, 2005 ve 2020 yıllarında erişebilecekleri toplam nüfusun da projeksiyonları çıkartılmış, nüfusun sırasıyla 3,800,000, 5,130,000 ve 7,130,000 rakamlarına erişeceği tahmin edilmiştir. Yüksek bir turizm talebine yetersiz ve eksik altyapı donanımlarıyla cevap vermeye çalışan bu yörelerimize gelecekteki muhtemel nüfus artış tahminleri de eklenirse, bu yörelerin ne denli acil bir altyapı donanımlarına gereksinim duydukları ortaya çıkar.

Turizm faaliyetlerinin yoğunluğunu sağlayan üstyapı tesislerinin yoğunluğuna karşın, bölgedeki altyapı olanaklarının son derece sınırlı ve yetersiz kalması nedeniyle bu alanlardaki taşıma kapasiteleri aşılmakta ve bunun sonucunda da zamanla turizmle ilgili hizmetler akşamakta, giderek ekolojik dengelerde ve çevresel kaynaklarda bozulmalar meydana gelmekte, bu bozulmalar bazen insan sağlığını tehdit eder boyutlara ulaşmaktadır. Bu, turizmin kendi bindiği dalı kesmesiyle aynı anlama gelmektedir. Aynı zamanda turizm kaynaklarını da oluşturan çevresel değer ve kaynakların bozulması sonucu, bu bölgelerimize gelen turistlerin sayısında zamanla azalmalar meydana gelmesi güçlü bir olasılıktır. Örneğin, ülkemize en çok turist gönderen ülke olan Almanya, 1992 yılından itibaren arıtma tesisi bulunmayan tesislere turist göndermeyeceğini beyan etmiştir²¹⁹.

Öte yandan, turizm gelirlerinin ülkemiz döviz girdilerinin toplamı içindeki payının yaklaşık % 25 olduğu dikkate alınrsa, projenin önemi daha da çok artmaktadır. Çünkü, turizm gelirlerinin yoğunluğu proje alanındaki turizm faaliyetlerinden elde edilmektedir. Turizm bu alanlara sadece gelir değil, aynı zamanda istihdam ve ekonomik canlılık da sağlamaktadır.

²¹⁹ Çiçek Fisunoğlu, "Çevre sorunlarına Ekonomik Yaklaşım ve Akdeniz'in Korunması Üzerine Bir Model Önerisi", Ekonomik Büyüme ve Çevre Korunması-İnceleme Yarışması IV.,Yabancı Sermaye koordinasyon Derneği (YASED), İstanbul, 1991, s.127

Bütün bu değerlendirmeler gözönüne alındığında, ATAK projesinin tespit edilen yerleşim birimleri ve gereksinimleri açısından son derece yararlı ve isabetli bir proje özelliğini taşımakta olduğu ortaya çıkmaktadır.

Sürdürülebilir bir kalkınmayı güçleştiren başlıca 4 neden vardır²²⁰:

- Uygulama için çok az zaman, kaynak ve kurum olması, diğer taraftan çok fazla uzman ve tavsiyenin olması,
- Devamlı artan talepten kaynaklanan baskı,
- İnsanların çevre konusundaki hassasiyetinin artmasına rağmen, eğlence ve zevklerdeki trendlerin azalmaması ve,
- Sadece konuşmaların ve tavırlardaki bir kaç bireysel değişimin, böyle bir kalkınma için yeterli olmaması.

ATAK projesi ile aynı zamanda bu güçlüklerin de önüne geçilebilecektir. Örneğin, bu proje sadece konuşmalardan ya da bireysel tavırlardan ziyade, analizlere dayanan uygulama projeleri topluluğudur. Bu projeler sayesinde artan talepteki baskıların da önüne geçilecektir. Ancak, uygulama kaynaklarının sınırlı olması, her ne kadar projenin finansmanının bulunabileceği belirtilse de, büyük bir problemi teşkil etmektedir. Bu kaynakların zamanında elde edilememesi halinde bazı sakıncalı durumlar ortaya çıkabilecektir. Bunlar:

- Projenin maliyetinin artması,
- Projenin esas aldığı verilerin zaman içerisinde değişime uğrayarak inandırıcı olmaktan uzak olması, güncelliğini ve geçerliliğini yitirmesi, ve
- Proje süresinin uzaması ile aradan geçen süre zarfında talepteki artış neticesi problemlerin daha da ağırlaşması, bunların bazılarının nitelik değiştirmesi, ve ortaya yeni problemlerin çıkması.

Nitekim, altyapının finansmanına mahalli idarelerin ve kullanıcıların etkin olarak katılımının sağlanamaması ve kamu finansman kaynaklarının kısıtlı olması nedenleriyle, ATAK projesinin programlanan şekilde yürütülemediği belirtilmektedir²²¹.

Başarıyla yürütüldüğü takdirde, ATAK projesinin ülkemiz turizmine büyük faydalar sağlayacağı bir gerçektir. Bunlardan en önemlisi, çevresel değerleri koruyarak turistik gelişmenin sağlanması, dolayısıyla turizmin ekonomik, sosyal ve kültürel faydalarından sağlıklı olarak yararlanmaktır.

²²⁰ Müller, a.g.m., s.134

²²¹ Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000), Ankara, 1995, s.162

Bu projenin bir diğer olumlu yanı da, 2000'li yıllarda Avrupa Topluluğu'na üye olabilmek için başlatılan Topluluk standartlarına uygun projelerin geliştirilmesine örnek teşkil edecek olmasıdır. Çünkü bu projedeki altyapı sistemlerinin normları AT yaptırımlarına göre belirlenmiştir. Bu, aynı zamanda ülkemiz turizminin AT ülkelerinde daha iyi pazarlanmasında da önemli bir rol oynayacaktır.

ATAK projesinin yanısıra; Güney Antalya Turizm Gelişimi kapsamında Beldibi ve Tekirova'da, Muğla-Sarıyerme Turizm Merkezinde, Antalya-Side Turizm Gelişimi kapsamında, Antalya-Belek Turizm Merkezinde, İzmir-Selçuk-Pamucak Turizm Merkezinde, Antalya-Kalkan'da ve Nevşehir İli Altyapı Yatırımları kapsamında çeşitli içme, kullanma suyu, kanalizasyon, atık su, arıtma, çöp toplama ve yok etme tesisleri gerçekleştirilmiş ve gerçekleştirilmeye devam etmektedir²²².

4.2.3 Diğer Projeler

TUSAP ve ATAK projelerinin yanısıra, sağlıklı ve dengeli bir turizm kalkınmasına yönelik olarak yürütülen bir dizi faaliyet ve proje de mevcuttur. Her ne kadar bu projeler ATAK projesi gibi büyük ve kapsamlı değilse de, anlamları itibarı ile büyük bir öneme sahiptirler. Bu projelerin içinde göze çarpan ve sürdürülebilir turizm açısından önemli nitelendirilebilecek bir proje de Mavi Bayrak adı verilen projedir. Konunun bu kısmında önemi açısından önce Mavi Bayrak projesi incelenecek, diğer projelere ise, turizmi çeşitlendirme ve çevre projeleri olarak ayrı bir başlık altında kısaca değinilecektir.

4.2.3.1 Mavi Bayrak Projesi

Mavi Bayrak kampanyası, Avrupa Topluluğu ülkeleri tarafından yürütülen ve özellikle kıyı beldelerindeki çevrenin temizliğinin ve düzeninin yasalara uygun biçimde gelişmesini sağlamaya yönelik olan bir çalışma zinciridir²²³. Bu kampanya 1987 yılında Avrupa Çevre Eğitim Vakfı tarafından başlatılmış olup, ülkemiz bu kampanya çalışmalarına 1991 yılından itibaren katılmış, 1992 yılında da vakfa üye olmuştur²²⁴. Plaj ve marinalara, çevresel temizlik ve düzen konusunda tespit edilen kriterlere uymaları halinde mavi bayrak verilerek, bunlar ödüllendirilmektedir. Bunun yanında, mavi bayrak verilen tüm plaj ve marinalar her yıl Avrupa Çevre Eğitim Vakfı broşüründe yayınlanarak tüm dünyaya duyurulmaktadır.

²²² T.C Turizm Bakanlığı (1963-1966), ss.13-14

²²³ Aynı., s.14

²²⁴ Özel Projeler, Turizm 1993, TB Yayını, Ankara, ss.19-20

Mavi Bayrak verilme kriterleri şunlardır²²⁵:

Genel olarak:

- Avrupa Topluluğu yüzme ve kullanma suyu talimatının mikrobiyolojik parametrelerine veya ülkesel standartlara uygun olması,
- Sanayi ve kanalizasyon atıklarının plajı etkilememesi,
- Deniz suyu analizinin sık ve güvenilir bir biçimde yapılması,
- Denizde gözle görülür bir şekilde yağ kirliliği olmaması,
- Güvenlik açısından muhtemel kirlilik kazalarına karşı hazırlıklı olunması, ve
- Yosun veya buna benzer bitkisel maddelerin plaj bölgesinde toplanmasının engellenmesi.

Çevre Eğitimi ve Enformasyon Açısından:

- Halkın tehlikelere ya da kirlilik problemlerine karşı uyarılması,
- Plaj kullanımı hakkındaki kural ve kanunların halkın görebileceği yerlere asılması ve ilan edilmesi,
- Özel Çevre Koruma Bölgeleri veya koruma altına alınan endemik türler hakkındaki bilgilerin halka ilan edilmesi, turizm danışma bürolarının halkı bu konularda bilgilendirmesi,
- Su kalitesiyle ilgili analiz sonuçlarının ve numune alınan noktaların halkın görebileceği şekilde kumsallarda, yerel gazetelerde ve broşürlerde deniz mevsimi boyunca en az ayda bir defa ilan edilmesi, ve
- Doğal çevre ve sahilin korunması, sağlık ve güvenlik gibi konularda halkın eğitilmesinin aktif hale getirilmesi.

Plaj Yönetimi ve Güvenliği Açısından:

- Deniz mevsimi boyunca plajların her gün temizlenmesi,
- Yeterli sayıda çöp kutusu bulunması ve bunların düzenli olarak boşaltılması,
- Sahile evcil hayvanların kesinlikle sokulmaması,
- Sahilde araba ve motor yarışmalarının yapılmaması,
- Kontrol edilebilen kanalizasyona sahip, temiz tuvaletler bulunması,
- Yeterli ve işler, hayat kurtarıcı ekipmanların sağlanıp, plajda bulundurulması, ve
- İlk yardım ekipmanı ve cankurtaranın her zaman hazır halde bulundurulması.

²²⁵ Özel Çevre Koruma Dergisi, Çevre Bakanlığı Yayınları, Ağustos 1992, s.33

Ulaşım güvenliği Açısından:

- İçme suyu ve telefon bulundurulması, ve
- Engelli insanlar için birtakım imkanların sağlanması

1992 yılından itibaren Çanakkale'den Hatay iline kadar uzanan yaklaşık 2500 km'lik sahil şeridinde 300 nokta tespit edilmiş ve buralarda Avrupa standartlarına uygun olarak mikrobiyolojik ve fiziko-kimyasal analizler yapılmaya başlanmıştır. Deniz suyu analizleri Sağlık Bakanlığı tarafından yapılmakta, Özel Çevre Koruma Bölgelerindeki analizlerin yapımı ve diğer kriterlerin uygulanması da Özel Çevre Koruma Başkanlığınca sağlanmaktadır.

Bu proje plajların temiz tutulması ve çevresel kaynakların korunması açısından önem taşıdığı gibi, uluslararası alanda duyurusunun yapılması nedeniyle rekabet ve pazarlama açısından da büyük önem taşımaktadır.

1994 yılında ülkemizde 12 plaj ve 9 marina mavi bayrak kazanmaya hak kazanmıştır. Plajla ilgili sayı; aynı yıl içerisinde Yunanistan'ın 287, İspanya'nın 306, Danimarka'nın 139 ve Portekiz'in de 96 mavi bayraklı plaj sayılarıyla karşılaştırıldığı zaman, bir hayli düşük kalmaktadır²²⁶.

Bu proje kıyıların korunması konusunda, rekabet çerçevesi içinde sağlamış olduğu teşvikler nedeniyle sürdürülebilir turizm anlayışının gelişmesine büyük katkılarda bulunacaktır.

4.2.3.2 Turizmi Çeşitlendirme ve Çevre Projeleri

Turizm sektörünün önceliklerini dikkate alarak titiz bir şekilde hazırlanan proje ve faaliyetler, sağlıklı ve dengeli bir turizm gelişmesinin sağlanmasında büyük yarar ve faydalar sağlayacaktır. Ülkemizde turizm alanında uygulanan diğer projeler şunlardır:

- Kış Sporları ve Kayak Merkezleri Projesi
- Sağlık ve Termal Turizm Projesi
- Yat Turizmi Projesi
- İnanç Turizmi Projesi
- Yayla Turizmi Projesi

²²⁶ Turizm Bülteni, TB Yayını, S.94/4, Ankara, s.7

- Doğal ve Tarihi Varlıkların Turizm Amaçlı Kullanılması Projesi
- Tarihi Kervansaraylar ve İpek Yolu Projesi
- Mola Noktaları Projesi
- Korunmaya Muhtaç Ayılar Projesi
- Akarsu Sporları Turizm Projesi
- Sivrisinekle Entegre Mücadele Projesi
- Kıyılarımızın Deniz Kaynaklı Kirliliğe Karşı Havadan İzlenmesi Projesi
- Ulaştırma Sisteminin Geliştirilmesi Projesi
- İkinci Konutların Turizme Açılması Projesi
- Gençlik Turizmi Projesi
- Türk Turizminde Sigorta Projesi
- Hava Alanları İle İlgili Faaliyetler
- İstanbul Lütfi Kırdar Kongre Merkezi
- Turizmde Çevreye Duyarlılık Kampanyası
- GAP Bölgesi Altyapı Faaliyetleri

Bu projelerin yanında bir çok etkinlik ve faaliyet de yerine getirilmektedir. Hiç kuşkusuz, yukarıda belirtilen projelerin her biri başlı başına bir inceleme konusu olabilecek mahiyettedir. Bu projelerin bazıları çevresel yaklaşımlarla hazırlanıp, bu değerleri hem turizme kazandırma hem de koruma amacını taşıırken, diğer projeler de turizme zamansal ve mekansal açılardan yaklaşmakta, turizm arzını zenginleştirip, çeşitlendirerek turizm talebinin yoğun olduğu yerlerdeki baskıyı, dolayısıyla, çevresel kaynaklar üzerindeki yükü hafifletmeyi amaçlamaktadır.

Ülkemizdeki bu uygulama projelerini inceledikten sonra turizm sektörüne yönelik olarak Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanan son Beş Yıllık Kalkınma Planını sürdürülebilir kalkınma açısından değerlendirmekte yarar var.

4.3 VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Sürdürülebilir Turizm Kalkınması Açısından Değerlendirilmesi

1995-2000 yıllarını kapsayan bu planda şu hususlar yer almaktadır²²⁷:

Hedefler, Amaçlar, İlkeler ve Politikalar

²²⁷ DPT., ss.162-164

Bu planda yerel halkın ve turistlerin turizmde beklenenlerinin karşılanması ve doğal ve kültürel değerlerin zenginleştirilerek sürekliliğinin sağlanması sektörün temel amaçları olduğu belirtilmektedir. Sayısal olarak şu hedeflerin gerçekleşmesi umut edilmektedir:

- Turizm gelirlerinin 2000 yılında 10.3-13.8 milyar dolar, giderlerin ise 1.8-1.9 milyar dolar, net turizm gelirlerinin de plan dönemi sonunda 8.5-11.9 milyar dolar civarında gerçekleşmesi,
- Ülkemize gelecek ziyaretçi sayısının plan dönemi sonunda 13-17 milyona, ülkemizden çıkacak vatandaş sayısının ise 4,5-4,8 milyon kişiye ulaşması, ve
- Turizm Bakanlığında belgeli konaklama tesisleri yatak kapasitesinin dönem sonunda 800 bin, belediye belgeli tesislerle birlikte toplam yatak kapasitesinin ise 1.3 milyon civarında olması beklenmektedir.

Amaçlar, ilkeler ve politikalar da şöyledir:

- Bu plan döneminde mevcut üstyapıdan daha etkin yararlanılması ve doğal sermayenin korunmasının hedef alınmasının öngörülmesi. Buna yönelik olarak, turizmin mevsimlik ve coğrafi dağılımını iyileştirmek ve dış pazarda değişen tüketici tercihlerini de dikkate alarak, yeni potansiyel alanlar oluşturmak amacı ile golf, kış, yayla, dağ, termal, yat, karavan, kruvaziyer, kongre ve eğlence turizmini geliştirme faaliyetlerine devam edileceği belirtilmektedir.
- Turizm hareketlerinin yoğunlaştığı bölgelerde yerel yönetimlerin ve halkın turizm ile ilgili kararlara katılmasının sağlanması,
- Sektörde fiziki planların amaçlarına göre uygulanmasına özen gösterilmesi,
- Talep yapısındaki yeni eğilimlere bağlı olarak, sektörde küçük ölçekli işletmelerin gelişmesine öncelik verilmesi,
- Yerli tur operatörlüğünün yaygınlaştırılmasına çalışılması, tanıtma ve pazarlama faaliyetlerinin geliştirilmesi ve uygulanması için yeni finansman kaynaklarının oluşturulmasına kamu kesiminin yanı sıra, özel sektörün katılımının da sağlanması,
- Turizm üstyapısının yeterli bir altyapı ile bütünleşmesi için gerekli düzenleme ve teknik önlemlere ağırlık verilmesi, ATAK projesinin hızla uygulanması için gerekli düzenlemelerin yapılması,
- Kullanan öder-kirleten öder ilkesi uyarınca kamu eliyle yapılacak teknik altyapının finansmanına kullanıcıların katılmasının sağlanması,
- Turizm sektörünün uzun vadeli ve sağlıklı gelişmesini sağlamak amacıyla yönelik dinamik ve stratejik TUSAP Ana Planı'nın uygulamaya geçilmesi,

- Sektörde hizmet kalitesinin yükseltilmesi için sertifikasyon sistemine geçilmesinin sağlanması, ve
- Öncelikli bölgelerde mevcut ikinci konutların pazarlanmasına yönelik organizasyonların geliştirilmesi.

Hukuki ve Kurumsal Düzenlemeler:

- Turizm Bakanlığı'nın ekonomik, sosyal, kültürel ve teknolojik değişikliklere hızla ayak uydurabilecek dinamik bir yapıya kavuşturulması için Turizm Bakanlığı Teşkilat Kanunu çıkarılması,
- Gümrük birliğinin getireceği koşullar içinde uluslararası pazarda rekabet gücüne sahip bir altyapı oluşturmak amacıyla seyahat acentalarını bir meslek disiplinine almak ve oto kontrol mekanizması oluşturmak üzere Türkiye Seyahat Acentaları ve Seyahat Acentaları Birliği Yasasının günün koşullarına uygun hale getirilmesi,
- Uluslararası pazarda rekabet gücünü koruyacak ve fiyat ayarlamalarını disiplin altına alacak bir yapı oluşturmak üzere Türkiye Turistik Otelciler ve İşletmecileri Birliği Yasasının çıkarılması,
- Deniz turizmi ile ilgili faaliyetlerin koordine edilmesi ve sağlıklı bir yapıya kavuşturulması için Deniz Turizmi Birliği Yasasının çıkarılması,
- Mahalli kaynakların daha verimli kullanılması, meslek üyeleri arasında mesleki işbirliği ve oto kontrolün sağlanması amacıyla Pansiyon İşletmeleri ve Türkiye Pansiyon İşletmecileri Birliği Yasasının çıkarılması, ve
- Turist rehberliği mesleğine mensup olanların ortak sorunlarına çözüm bulmak, mesleki etkinliklerini artırmak, seyahat acentaları ve birbirleri ile olan ilişkilerini meslek disiplini altında düzenlemek amacıyla Rehberler Birliği Yasasının çıkarılması.

Planda yer alan sayısal hedeflerin alt ve üst limitler içermesi esnek bir yaklaşımı sergilemektedir. Bunun nedeni sektörle ilgili kesin sayısal veri tahminlerinin tespit edilmesinin altında yatan güçlüklerden kaynaklanmaktadır. Ancak turist sayıları ve turizm gelirleri ile ilgili hedeflerin 1995 yılı verilerine göre aşırı iyimser olduğu gözlemlenmektedir. Bu hedefler, 1995 yılı sonunda yaklaşık 286,000 olan turizm belgeli yatak sayısının 2000 yılında 800,000 bine ulaşacağını tahmin edilmesi ile bağlantılı gözükmektedir.

Konaklama kapasitesinde öngörülen bu hızlı artış, meydana getireceği bazı olumsuz sonuçlar açısından eleştirilecek bir hususu teşkil etmektedir. Daha önce de değinildiği gibi ülkemizdeki mevcut yatak sayısı, değerlendirilmesi halinde, yeterli seviyededir. Arz kapasitesindeki hızlı artış karşısında dış talepteki artışın yetersiz kalması, boş ve atıl

kapasitelerin ortaya çıkmasına, doluluk oranlarının düşmesine ve verimlilikte azalmalara neden olacaktır. Nitekim 1995 yılında, turizm belgeli işletmelerde doluluk oranı yıllık ortalama %46.9 olmuş, doluluk oranının en yüksek olduğu Ağustos ayında dahi %66.7 olarak gerçekleşmiştir. Bu açıdan bakıldığı zaman, Kalkınma Planında öncelikli bölgelerdeki ikinci konutların turizm amaçlı olarak devreye sokulmasının benimsenmesi son derece isabetlidir. Bu sayede, çevreye yeni yükler getirecek olan konaklama yatırımlarına gerek kalmaksızın, ikinci konutların atıl kapasiteleri değerlendirilmiş olacaktır.

Öte yandan arz kapasitesindeki hızlı artış, zaten büyük ölçüde çevresel baskılarla karşı karşıya kalan yörelerde bu baskıyı çok daha arttıracak, ortaya acil ilave altyapı ihtiyacı ve yüksek rakamlı finansal yükler çıkacaktır.

Bu değerlendirmeler ışığı altında, geçici bir süre için konaklama tesisleri yatırımlarının ertelenmesi, buna karşılık turistlerin ortalama kalış süresini ve günlük harcama miktarını arttırmaya yönelik yan turistik tesislerine ve altyapı yatırımlarına önem verilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, Kalkınma Planında Atak projesinin hızla uygulanması için gerekli düzenlemelerin yapılması gerekliliğine işaret edilmesi yerinde bir yaklaşımdır. Keza, kamu eliyle yapılacak teknik altyapının finansmanına kullanıcıların da dahil edilmesi bir diğer olumlu politikadır. Bu sayede Atak ve benzeri yüksek maliyetli projelerin finansman sorunu büyük ölçüde çözülerek, hızlandırılmaları sağlanabilir.

Bu plan döneminde turizmin mevsimlik ve coğrafi dağılımını iyileştirmek için yeni potansiyel alanların oluşturulmasının ve değişik turizm türlerinin geliştirilmesinin amaçlanması, mevcut turistik alanlardaki baskıların hafifletilebilmesi açısından son derece olumludur.

Ülkemiz turizmini yabancı tur operatörlerinin tekelinden kurtarmaya yönelik olarak yerli tur operatörlüğünün teşvik edilmesi, TUSAP projesinin uygulamaya geçilmesi ve yerel yönetimler ile halkın turizm ile ilgili kararlara katılmasının amaçlanması, göze çarpan diğer olumlu politikalaradır.

Planda iç turizme değinilmemesi büyük bir eksikliklerdir. Yapılan bir araştırmaya göre; yurtiçi seyahate çıkan vatandaşlarımızın sayısı 8,353,000 olup, bunların ancak %7.5' i seyahat acentalarının organize ettiği turlar vasıtasıyla seyahate çıkmaktadır²²⁸. Bu rakamlar 65 milyonluk bir ülke için tatmin edici olmaktan çok uzaktır. Oysa ki, iç turizm geliştirilerek, dış turizmin daraldığı aylarda konaklama tesislerinin doluluk oranlarının ve gelirlerinin

²²⁸ Türsab Dergisi, "94 Trilyonluk Seyahat Pazarından Acentalar Yüzde 7 Pay Alabiliyor", S.149, İstanbul, Haziran 1996, s.12

artması sağlanabilir. Bu konuya yönelik politikaların turizm kalkınma planlarında yer alması zaruri görülmektedir.

Bu plan döneminde, diğer dönemlerden farklı olarak, hukuki ve kurumsal düzenlemelere yer verilmesi dikkat çekicidir. Turizm ile ilgili çeşitli birliklerin kurulmasına dair yasaların çıkarılması ve mevcut birliklerin yasalarının güncelleştirilmesi hiç kuşkusuz sektöre çeşitli yararlar sağlayacaktır.

Bu plan döneminde, turizmin kaynağını teşkil eden doğal alanların ve çevrenin korunmasına yönelik herhangi bir hukuki ya da kurumsal düzenlemeden söz edilmemesi, buna karşılık turistler, gelirler ve arz kapasitesi ile ilgili hedeflerin yüksek tutulması, bu planın daha çok ekonomik hedeflere ağırlık verdiğini göstermektedir.

Son olarak, ülkemizde doğal alanların, çevresel ve kültürel değerlerin korunmasına yönelik yasa ve mevzuatları konu açısından değerlendirmek, sürdürülebilir turizm kalkınmasının yasal zeminde ne kadar desteklendiği konusunda fikir verecektir.

4.4 Sürdürülebilir Turizm Kalkınmasının Yürürlükteki İlgili Mevzuatlar Açısından Değerlendirilmesi

Doğal kaynaklar, çevre, sosyal ve kültürel değerler turizmin temel kaynaklarını oluşturduğu için, bunların korunması ve geliştirilmesi ile ilgili mevzuatlar turizm sektörünün gelişmesi ile doğrudan ilgilidir.

Ülkemizde çevre ile ilgili önemli sayılabilecek ilk düzenleme 1930 yılında çıkarılan 1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu'nun 10.cu maddesinde yer almaktadır. Bu maddede uygun çevre politikası geliştirilmesinin devletin görevi olduğu belirtilmektedir. Yine aynı yıllarda yürürlüğe giren Belediye Kanunu, kitle sağlığı koruması çerçevesinde çevre korumasını yerel idarelere bırakmıştır. 1937 yılında yürürlüğe giren Orman Kanunu ve 1960 yılında çıkarılan Yeraltı Suları Hakkında Kanun, söz konusu doğal kaynakları devletleştirmiş ve kurallara bağlamıştır²²⁹.

Çevre ile ilgili hükümlerin Anayasal düzeyde ele alınması ise, ilk defa 1961 Anayasası ile gerçekleşmiştir. Ancak bu yasa çevre sorunları ile dolaylı ya da dolaysız bağlantı kurulabilecek çeşitli hükümler içermesine rağmen, doğrudan çevre hakkına yer

²²⁹ Mehmet Arslan, "Türkiye'de Turizmle İlgili Yasaların Doğal Çevreye Etkileri", *Anatolia Dergisi*, Yıl:6, S.3-4, Ankara, Eylül-Aralık 1995, s.69

vermemektedir. Çevre hakkına doğrudan yer veren ilk Anayasa 1982 Anayasası'dır. Anayasa'nın 56.cı maddesi herkesin çevre hakkına sahip olduğunu, çevrenin korunmasının ve geliştirilmesinin vatandaşların ve devletin borcu olduğunu belirtmektedir²³⁰.

Ülkemizde 1982 yılına kadar çevre ile doğrudan ilgili yasal düzenlemelerin olmadığı, konu ile ilgili düzenlemelerin diğer yasalar içinde yer aldığı görülmektedir.

Çevre ile doğrudan ilgili ilk yasa 1983 yılında çıkarılan 2872 sayılı Çevre Yasası'dır. Bu yasanın 1.ci maddesi şöyledir²³¹:

"Bu kanunun amacı, bütün vatandaşların ortak varlığı olan çevrenin korunması, iyileştirilmesi; kırsal ve kentsel alanda arazinin ve doğal kaynakların en uygun şekilde kullanılması ve korunması; su, toprak ve hava kirlenmesinin önlenmesi; ülkenin bitki ve hayvan varlığı ile doğal ve tarihsel zenginliklerinin korunarak, bugünkü ve gelecek kuşakların sağlık, uygarlık ve yaşam düzeyinin geliştirilmesi ve güvence altına alınması için yapılacak düzenlemeleri ve alınacak önlemleri, ekonomik ve sosyal kalkınma hedefleriyle uyumlu olarak belirli hukuki ve teknik esaslara göre düzenlemektir."

Yasanın amacını belirten bu en önemli maddede, amacın oldukça uzun bir cümle ile geniş ele olarak alındığı ve genelleme yapıldığı görülmektedir. Aynı maddede, amacın kendisi ekonomik ve sosyal kalkınma hedefleri ile sınırlandırılmış, çevre koruma ile kalkınma karşı karşıya gelmiştir. Oysa ki, çevre korumasının kalkınma ile sınırlandırılması iktisadi mantığa aykırıdır. Zira, daha önce de belirtildiği gibi, bozulmuş bir çevreyi iyileştirme ve koruma çabaları yatırım maliyetlerini son derece arttırmakta, verimlilikte düşmelere neden olmakta, dolayısıyla kalkınma faaliyetlerini olumsuz etkilemektedir.

Yasa'nın 3.cü maddesi ile "kirleten öder" ilkesi esas alınmasına karşın, bu önlem tespit edilen standartların aşılmasını gerektirdiği ve sadece doğal zararların tazminine yönelik olduğu için eleştiriye açıktır. Zira, eski çevrenin yerine gelmesi çoğu durumda mümkün değildir.

Bu eleştirilere karşın yasa, çevreyi doğrudan kaynak olarak kullanan turizm sektörünün sağlıklı ve dengeli geliştirilmesi açısından büyük yararlar taşımaktadır. Bu açıdan Çevre Yasası'nın önemli diğer maddeleri 9. ve 10.cu maddelerdir. 10.cu madde ile çevresel sorunlara yol açabilecek yatırımcılardan çevresel etki değerlendirme raporu istenmesi son

²³⁰ Özdek, a.g.e., ss.123-124

²³¹ Türkiye Çevre Vakfı, Türk Çevre Mevzuatı, Önder Matbaa, c.1, Ankara, Haziran 1992, s.175

derece olumludur. Bu raporda çevre kirliliğine karşı alınacak önlemlerin belirtilmesi zorunlu kılınmıştır²³².

Hassas ekolojik sistemlere ve doğal güzelliklere sahip alanların korunmasına ilişkin önlemlere yer veren 9.cu madde, bu alanların aynı zamanda turistik çekiciliklere sahip olması nedeni ile, turizm sektörü için önem taşımaktadır. Bu madde ile bu alanların Özel Çevre Koruma Bölgesi olarak tespit ve ilan edilmesi için Bakanlar Kurulu'na yetki verilmektedir²³³. Ülkemizde 1992 yılı itibarı ile doğal, kültürel ve tarihi değerlerin bir arada bulunduğu ve özel çevre koruma bölgesi kapsamına alınan 12 bölge vardır²³⁴. Bu alanlardan sorumlu tutulmak üzere 1989 yılında Başbakanlık'a bağlı olarak Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı oluşturulmuş²³⁵, daha sonra bu kurum Çevre Bakanlığı'na bağlanmıştır.

Çevre Yasası bir çerçeve yasa niteliğini taşımakta, çeşitli alanlardaki uygulamalar yönetmeliklerle yerine getirilmektedir. Bu yönetmeliklerin önemlileri şunlardır²³⁶:

- Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliği,
- Gürültü Kontrol Yönetmeliği,
- Su Kirliliği Yönetmeliği,
- Çevre Kirliliğini Önleme Fonu Yönetmeliği,
- Özel Çevre Koruma Fonu Yönetmeliği, ve
- Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği

Ülkemizde çevre konusu ile ilgili en yüksek kurumlaşma, 1991 tarihinde Çevre Bakanlığı'nın kurulması ile gerçekleşmiştir. Bakanlık'ın kurulma amaçları arasında yer alan çevrenin korunması ve iyileştirilmesi, diğer amaçların da özünü teşkil etmektedir²³⁷.

Çevre ile ilgili olarak turizmi doğrudan ilgilendiren diğer yasalar da şunlardır:

- 3621 Sayılı Kıyı Kanunu,
- 2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu,
- 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, ve
- 2960 Sayılı Boğaziçi Kanunu.

²³² Türkiye Çevre Vakfı, a.g.e., s.178

²³³ Aynı, s.177

²³⁴ Özel Çevre Koruma Dergisi, s.31

²³⁵ Türkiye Çevre Vakfı, a.g.e., s.265

²³⁶ Özdek, a.g.e., s.137

²³⁷ Türkiye Çevre Vakfı, a.g.e., s.273

Bu kanunlar tabii olarak doğal, çevresel ve kültürel değerleri koruma konusunda çok önemli işlevleri yerine getirmektedirler. Ancak korunması gereken alanlarda, bazı durumlarda, turizm amaçlı olarak yapılaşmaya ve planlamaya izin verildiği görülmektedir. Büyük bir bölümü planlama ve yapılanma ile ilgili olan Kıyı Kanunu'nun 7.ci maddesi, söz konusu bölgelerin Turizmi Teşvik Kanunu'nun 7.ci maddesine göre turizm amaçlı olarak kullanılmasına olanak sağlamaktadır. Aynı kanunun 10.cu maddesi de, Turizmi Teşvik Kanunu'nun yine 7.ci maddesi uyarınca, turizm amaçlı planlamaya izin vermektedir²³⁸. Milli Parklar Kanunu'nun 8.ci maddesi ise, milli park alanlarında turizm işletmeleri kurulup işletilmesine imkan tanımaktadır²³⁹. Boğaziçi Kanunu'nun da çevreyi korumaktan ziyade, yapılaşmayı sınırlama hükümlerine sahip olduğu görülmektedir²⁴⁰. Öte yandan, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu yapılaşma ile ilgili istisnalara yer vermeyerek çevreyi koruma amacından taviz vermemekte, bu yönü ile diğer yasalardan ayrı bir özellik taşımaktadır.

Görülen o ki, 1982 yılında yürürlüğe giren 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu²⁴¹ turizmin asıl dayanağı olan çevreyi koruma konusunda duyarsız bir yapıya sahiptir. Hatta, bu kanun çevreye ve çevresel değerlere olumsuz etkilerde bulunmaktadır. Nitekim, bu kanunun 8.ci maddesinden yararlanılarak, büyük çoğunluğu Ege ve Akdeniz şeridinde olmak üzere, yaklaşık 2,000 hektar ormanlık alan Turizm Bakanlığı'na tahsis edilmiştir. Halen talepte bulunulan miktar ise bunun çok daha üstündedir.²⁴²

Çevre koruma anlayışının bir çok değişik mevzuatta yer alması bazen bir alanda birden çok kurum ve kuruluşun söz sahibi olmasına neden olmaktadır. Buna Kapadokya Koruma Bölgesi örnek verilebilir. Bu bölgeden sorumlu kurum ve kuruluşlar şunlardır²⁴³:

- Belediyeler,
- Belediye hudutları dışındaki alanlar için Bayındırlık ve İskan Müdürlükleri,
- Bölgenin sit alanı ilan edilmesi nedeniyle Kayseri Tabiat ve Kültür Varlıkları Koruma Kurulu, ve
- Söz konusu bölge aynı zamanda milli park ilan edilmiş ve turizm merkezi olarak da onaylanmıştır.

²³⁸ Turizm Mevzuatı, ss.41-42

²³⁹ Aynı, ss.61-62

²⁴⁰ Aynı, ss.58-59

²⁴¹ Aynı, ss.13

²⁴² Mehmet Arslan, a.g.m., s.74

²⁴³ Mustafa Keten, "Çevre Korumada Mevzuat Arayışı", Özel Çevre Koruma Dergisi, Çevre Bakanlığı Yayını, S.4, Ankara, Ağustos 1992, s.13

Doğal olarak böyle bir mevzuat karmaşası ortaya yetki ve sorumluluk çatışmaları meydana getirmekte, bazen bir kurum ilgisi olmayan konularda söz sahibi olmak isterken, bazen de ilgili bulunduğu konularda sorumluluğu diğerlerine bırakabilmektedir. Böyle bir kargaşa da, çevreyi korumaya ve geliştirmeye yönelik yapılması gereken çalışmaların ya aksamasına, ya da bürokratik engeller altında sürüncemede kalmasına neden olmaktadır.

Öte yandan, ilgili mevzuatta turizm işletmelerinin çevresel kirliliğe yol açan işletmeler arasında 3.cü kategoride yer aldığı görülmektedir. Bu işletmeler otel, motel, kamping, tatil köyü, tatil sitesi, plaj, eğlence yerleri, gazinolar vs. olarak belirtilmiştir²⁴⁴. Yat ve havayolu işletmeleri gibi çevreye fazla miktarda atık bırakan ve turizm sektöründe büyük yeri olan işletmelerin çevre kirliliğine yol açan işletmeler arasında gösterilmemesi, Çevre Mevzuatı'nda eksiklikler olduğunu göstermektedir.

Doğal alanların ve çevresel değerlerin korunması konusunda yaşanan bir diğer önemli sorun da, imar planları ve yapılaşmadaki yetki ve sorumluluklarda görülmektedir. Bölge ölçeğinde, bölge planları Devlet Planlama Teşkilatı tarafından, çevre düzeni planları da Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından yapılmaktadır. Kentsel ölçekte ise; şehir imar planlarından, alanın yerine ve özelliğine göre, belediyeler, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Turizm Bakanlığı, Çevre Bakanlığı Özel Çevre Koruma Kurulu ve Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu sorumlu ve yetkili olabilmektedir²⁴⁵.

Görüldüğü üzere yasal düzenlemeler planlama konusunda yetki ve sorumluluğu bir çok kuruma dağıtmakta, bu parçacı uygulamalar ile plan bütünlüğü bozulmakta, uygulamada yerel yönetimler kendilerine ait olmayan kararların yürütücüsü ve denetleyicisi olmaktadır. Diğer taraftan, belediyelerin çoğunun, hem oy kaygısı, hem de yeterli nitelikte ve sayıda eleman ve olanaklara sahip olmaması nedeniyle, yürütme ve denetleme konusunda gevşek davranması, yapılan planların dışına çıkılmasına neden olmaktadır. Buna merkezi yönetimlerin bazen çıkardığı imar af kanunları da dahil olunca, sorun daha da ağırlaşmaktadır. Bugün kıyılarımızın çoğunda yaşanan, çevresel ve doğal değerleri tahrip eden çarpık betonlaşma ve gelişmenin temel nedenlerinden birisi de budur.

²⁴⁴ Türkiye Çevre Vakfı, Türk Çevre Mevzuatı, Önder Matbaa, c.2, Ankara, Haziran 1992, ss.1216-1221

²⁴⁵ Enis Yeter, "Yerel Yönetimler Açısından Turizmde Denetim Boyutu", Çağdaş Yerel Yönetimler, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, c.2, S.3, Ankara, Mayıs 1993, ss.47-48

5.SONUÇ VE ÖNERİLER

Sürdürülebilir kalkınma kavramı, kalkınmanın da sınırları olması gerektiğini vurgulamakta, bu sınırların doğal ve çevresel kaynakları koruma ve zenginleştirme olanaklarını tehlikeye atmayacak şekilde tespit edilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Bir yandan bilinçsiz ve plansız kalkınma çabalarının doğal ve çevresel kaynakların hızla tükenmelerine neden olması, diğer yandan hızla artan nüfusun bu kaynaklar üzerindeki baskıyı daha da arttırması, sürdürülebilir kalkınma kavramının ortaya çıkmasına neden olan önemli faktörlerden bazılarıdır. Aynı şekilde, az gelişmişlik, sermaye ve tasarruf yetersizliği nedeniyle eski ya da yetersiz teknolojilerin kullanılması da yatırımların kaynakları verimli şekilde değerlendirmesini güçleştirmektedir. Bunların yanında, örgütlemenin başarı düzeyi ve çevre ile ekonomi arasındaki tercihlerin ekonomik ağırlıklı olması da kaynakların israfını doğrudan etkileyen diğer faktörlerdir.

Sürdürülebilir kalkınmanın temel amacı, yukarıda anılan olumsuz faktörleri ortadan kaldırmaya ya da asgari düzeye indirmeye yönelik politikalar oluşturarak, toplumlara maksimum refah sağlamaktır. Buna yönelik politikaların şu temel hedefleri esas alması gerekmektedir:

- Temel insani ihtiyaçların karşılanması,
- Büyümenin canlandırılması ve kalitesinin değiştirilmesi,
- Nüfus artışının sürdürülebilir bir düzeyde tutulması,
- Doğal kaynak tabanının korunması ve zenginleştirilmesi, ve
- Çevre ve ekonominin kararlara dahil edilmesi.

Doğal ve çevresel kaynakların en büyük tüketicilerinden birisi de turizm sektörüdür. Bu kaynaklarla beraber sosyal ve çevresel değerler de turizm sayesinde ekonomik bir nitelik kazanarak, bir çok ülke ve bölgenin gelişmesinde önemli roller üstlenmektedirler. Ancak, bunların yine turizm faaliyetlerinden kaynaklanan nedenlerle çeşitli tahribatlarla karşı karşıya kalması, turizm sektöründe de sürdürülebilir bir kalkınma anlayışına ihtiyaç olduğunu göstermiştir.

Sürdürülebilir turizm kalkınması, turizmin kendisine sermaye olan kaynak ve değerleri koruyarak, kontrollü, dengeli ve sürekli gelişmesini esas alan bir yaklaşımdır.

Bu kavram bazen alternatif ve ekolojik turizm kavramlarıyla karıştırılmaktadır. Alternatif turizm ya da daha doğru bir ifade ile turizmin alternatif formları, yat turizmi, golf turizmi, kitle

turizmi gibi turizmin gelişme türlerini ve seçeneklerini ifade etmektedir. Ekolojik turizm ise, genellikle doğal alanlara yapılan anlamlı seyahat olarak nitelendirilmekte, sonuç olarak, turizmin alternatif formlarından birisini oluşturmaktadır. Oysa sürdürülebilir turizm her iki kavramdan çok daha kapsamlı olup, tüm turizm gelişme türlerinin yararlandığı kaynakların korunmasını ve bunların kalitesinin artırılmasını öngörmektedir. Dolayısıyla, gerek ekolojik turizm, gerekse turizmin diğer alternatif formları sürdürülebilir turizm kalkınmasının gerçekleştirilmesinde ancak bir egzersiz ya da pratik olabilir.

Sürdürülebilir turizmin amaçları şunları kapsamaktadır:

- Yöre halkının yaşam standartlarının artırılması,
- Kalkınmada eşitliğin sağlanması,
- Ziyaretçilerin deneyimlerinin yüksek kalitede olması,
- Çevrenin kalitesinin muhafaza edilmesi ve geliştirilmesi, ve
- Turizmin çeşitli etkilerinin kamuoyu tarafından anlaşılması.

Turizmin olumlu ve olumsuz çevresel, sosyo-kültürel ve ekonomik etkileri, sürdürülebilir turizm kalkınmasını gerektiren başlıca faktörleri oluşturmaktadır.

Turizm özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için, diğer finansman kaynaklarına göre maliyeti oldukça düşük döviz gelirleri sağlamaktadır. Bunun yanında, sektörün emek-yoğun üretim tekniğine dayalı olması nedeniyle bu sektörde gerçekleşen istihdam seviyesi yüksek olmaktadır. Ancak bu ekonomik katkıların meydana gelmesi, bozulmamış doğal, çevresel ve sosyo-kültürel değerlere bağlı olmaktadır. Bu değerlerin bozulması sadece ekonomik katkıların azalmasına neden olmayacak, aynı zamanda ziyaret edilen yöre halkı ve ziyaretçiler üzerinde de olumsuz sonuçlara yol açacaktır. Oysa ki, dengeli ve sürekli bir turizm kalkınması hem sektörün yararlandığı çekiciliklerin muhafaza edilmesinde, hem de elde edilen ekonomik kazançların maksimize edilmesinde sayısız yararlar getirecektir.

Turizmin olumsuz etkileri turizm kaynaklarının bir kullanım sınırı olduğunu göstermiştir. Turistik faaliyetlerin, sık sık, belirli zamanlarda ve mekanlarda yoğunlaşması, bu sınırların çoğu zaman aşılmasına neden olmaktadır. Bu sınırların genişletilmesi ise, gerek yüksek maliyetler, gerekse kaynakların özellikleri nedeniyle, çoğu zaman mümkün dahi değildir. Bu nedenle kaynakların kaldırabileceği taşıma kapasitelerinin aşılması gerekmektedir.

Taşıma kapasitesi genel olarak belirli bir coğrafi bölgenin kabul edebileceği maksimum turist miktarı olarak tanımlanmakta, kendi içinde ekolojik, fiziksel, sosyal ve ekonomik olmak

üzere dört ayrı taşıma kapasitesine ayrılmaktadır. Taşıma kapasitelerini sınırlayan ve belirleyen faktörler şunlardır:

- Turistik alanların sahip olduğu ekolojik ve fiziksel unsurlar,
- Bunların dayanma ve kendini yenileyebilme gücü,
- Yöre halkının ve ziyaretçilerin özellikleri ve deneyimleri, ve
- Politik ve ekonomik yaklaşımlardır.

Ancak, kullanım davranışları, seviyesi ve tiplmesi, zamansal ve mekansal değişimler ve insanın çevre üzerindeki farklı etkileri gibi faktörlerden dolayı taşıma kapasitesi standartları yöreden yöreye farklılıklar göstermekte, her yöre için aynı kesin standartların belirlenmesi güçleşmektedir.

Taşıma kapasitelerinin aşılması ile ortaya çıkan olumsuz etkiler ilk olarak, genellikle turizmin gelişme aşamasında olduğu alanlarda başlamakta, sağlama aşamasında ise çok daha yoğun olarak hissedilmekte ve sektörün durgunluğa ya da düşüşe sürüklenmesine neden olmaktadır.

Turizm sektörünün yaşam dönemlerine bağlı olarak, gelen ziyaretçilerin profili de değişmektedir. Dışa dönük ve dışa dönüklüğe yakın olarak nitelenen turistler turizm alanlarını genellikle araştırma ve keşfetme aşamasında ziyaret ederken, turistlerin büyük bir çoğunluğunu oluşturan içe ve dışa orta dönük turistler ile içe dönüklüğe yakın turistler gelişme ve sağlama aşamalarında seyahat etmeyi tercih etmektedirler. Turizm alanının durgunluk ve sonrası aşamalarında ise, çoğunlukla içe dönük kişiliğe sahip turistler ziyaret etmektedir.

Çeşitli ülkelerde, turizmin olumsuz etkilerini asgari düzeye indirerek, sürdürülebilir turizm kalkınmasına yönelik önemli girişimler ve projeler gerçekleştirilmiştir.

ABD.'de Florida'da kurulan Walt Disney World bu konudaki başarılı örneklerden birisidir. Eğlence ve dinlenmeye yönelik bu projede, etkin çalışmalar sonucu, doğal kaynaklar, sermaye, işgücü ve pazarlama alanlarında olumlu sonuçlar elde edilmiş, bu sayede, projenin gerçekleştirildiği, ancak başlangıçta bataklık olan, geniş bir arazi, bugün yılda 25 milyon turistin çevreye zarar vermeden rahatlıkla tatil yapabileceği bir turizm alanı haline gelmiştir.

Kanada'nın Vancouver Adası'nın Cowichan ve Chemainus vadilerinde kurulan ekomüze de sürdürülebilir turizm kalkınmasına iyi bir örnek teşkil etmektedir. Bu ekomüzedeki kültürel, doğal ve çevresel kaynaklar çeşitli animasyon, senaryo ve uygulamalarla ziyaretçilerin

hizmetine sunulmuştur. Sonuç olarak, mevcut değerler ve kaynaklar korunarak hem ziyaretçi sayılarında, hem de turizm gelirlerinde önemli artışlar sağlanmıştır.

Yine Kanada'da yapılan bir başka uygulama ile, sürdürülebilir turizme ilişkin ahlak kuralları ve standart prensipler tespit edilmiş ve bunlar yürürlüğe konmuştur. Bu amaçla, hem sektör, hem de çeşitli kurum ve kuruluş temsilcilerinin önerileri dikkate alınarak, turistler, turizm sektörü ve diğer sektörler için ayrı ayrı kural ve prensipler oluşturulmuştur. Öneri, rica ve tavsiye özellikleri taşıyan bu kural ve prensipler genellikle kamuoyunu bilinçlendirmeye yöneliktir.

Sürdürülebilir turizm kalkınması hususunda başarılı uygulamaların gerçekleştirildiği ülkelerden birisi de Fransa'dır. Fransa'nın Languedoc-Roussillon bölgesinde turizmi geliştirmek için bir plan hazırlanmıştır. Bu planda; gelişme alanları ve koruma alanları arasında denge kurulması, plaj taşıma kapasitelerinin tespit edilmesi, tatil beldelerinin her birinin farklı mimari tarzda geliştirilmesi, bol kapasiteli yat limanlarının yapılması, bölge arazisinin %25'inin sosyal turizm amaçlı rezerv edilmesi ve mevcut yerleşim birimleri ile yeni sayfiye yerleri olmak üzere iki türlü gelişmenin sağlanması hedefleri öngörülmüştür. Bu hedeflere ulaşmak için merkezi ve yerel yönetimler görevleri paylaşmışlar, kamu ve özel sektör arasında denge kurulmuş ve finans kaynakları rasyonel kullanılmıştır. Sonuçta, 1960'larda 30,000 turist çeken bölgeyi 1991 yılında 5,000,000 kişi ziyaret etmiş, doğal, çevresel ve kültürel kaynaklar mümkün olduğu kadar korunmuştur.

Fransa kırsal alanlarda da sürdürülebilir turizmi teşvik etmiştir. Kırsal alanlardaki çiftlikler çeşitli ihtiyaçların karşılanabileceği ve her turist kesimine hitap edilebileceği çeşitli konaklama birimlerine, özellikle pansiyonlara dönüştürülmüş, devlet de bunu teşvik etmiştir. Ayrıca, buralardaki yiyecek, içecek gelenekleri, el sanatları ve yöresel kültür verimli ve etkin organizasyonlarla cazip turistik çekicilikler olarak değerlendirilmiştir. Böylece, hem çiftçiler için ek gelir kaynağı sağlanmış, hem kırsal alanlar için iş ve istihdam alanları oluşturulmuş, hem de kırsal manzaraların bozulmalarının önüne geçilmiştir.

Sürdürülebilir turizm kalkınmasının kültür turizmine yönelik en güzel örneklerinden birisi Endonezya'nın Bali Adası'nda gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla köy, sektör ve alan çalışmaları olmak üzere üç ayrı çalışma yapılmıştır. İlk olarak, turizmin köyler ve buralarda yaşayanlar üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Daha sonra bunu, nüfus ve kültür, turizm ve endüstri, çevre ve kaynaklar ile bölgesel kalkınma konularında yapılan araştırmalar takip etmiştir. Son olarak da, kıyı bölgeleri, sarp yamaçlar ve yaylalar üzerinde coğrafi alan çalışmaları yapılmıştır. Bütün bu çalışma ve araştırmalar sonucu elde edilen bilgiler çeşitli kurum ve kuruluş temsilcilerinin katıldığı çalışma atölyelerinde, olası senaryolar dahilinde,

değerlendirilerek, Bali'ye has sürdürülebilir turizm kalkınması kriterleri oluşturulmuştur. Bu kriterler; doğal kaynaklar ve üretim, kültür ve kültür içindeki dengelerin korunması ve Bali halkının yaşam kalitesinin yükseltilmesi konularında yapılması gereken uygulamaları belirtmekte, ancak bunlara uyulduğu zaman arzu edilen turizm gelişmesinin gerçekleşebileceğini öngörmektedir.

Sürdürülebilir turizm konusunda uluslararası bazı örnekler de mevcuttur. Ramada otellerinde American Express kredi kartı ile ödenen her faturadan 1 dolar kesilmesi ve oluşan fonun doğayı koruma programları için kullanılması, bu örneklerden birisidir. Diğer bir örneği de, Orta Amerika ülkelerinden Meksika, Belize, Guetamala, Honduras ve El Salvador'un ortaklaşa uyguladıkları Mundo Maya projesi oluşturmaktadır. Projenin asıl amacı bu ülkelerin paylaştıkları kültürel, tarihi ve çevresel Maya bağını ortaya çıkarmak ve korumaktır. Projenin en önemli kısmını, Maya geleneklerini ve el sanatlarını yaşatan köylere ve arkeolojik sitlere ulaşımı sağlayacak 1500 millik bir yolun yapılması oluşturmaktadır. Bu yolun aynı zamanda, ABD ve Kanada'da tüm kuş cinslerinin yaşadığı doğal ve vahşi alanlara ulaşımı da kapsamı öngörülmüştür.

Konuyu ülkemiz açısından incelediğimizde, planlı dönemler öncesi kayda değer bir gelişmenin olmadığı görülmektedir. Turizm ve Tanıtma Bakanlığının oluşturulduğu ve planlı kalkınma döneminin benimsendiği 1963 yılından 1984 yılına kadar geçen süre ise, turizmin başlangıç ve öneminin anlaşıldığı bir hazırlık dönemi niteliği taşımaktadır. Bu dönemlerde oluşturulan politikalar ekonomik beklentilerle bağlantılı olarak genellikle kitle turizminin geliştirilmesine yönelik oluşturulmuştur. Henüz turizmin çevresel ve sosyo-kültürel olumsuz etkileri yoğun olarak yaşanmadığı için, bunlara yönelik somut politikalara yeterince yer verilmemiştir. 1963-1977 yılları arasındaki turizm gelirleri giderlerden daha az gerçekleşmiş, sektörün ekonomik katkısı yetersiz düzeyde kalmıştır.

1980 ve sonrasında alınan çeşitli önlemler ve sağlanan teşviklerle beraber turizm sektöründe hızlı gelişmeler meydana gelmiştir. 1995 yılı sonu itibarıyla ülkemize gelen turistlerin sayısı 7,726,886'ya, net turizm gelirleri 4,045 milyar dolara ve turizm belgeli yatak kapasitesi de yaklaşık 300,000'e ulaşmıştır. Bu dönemlere ilişkin kalkınma planlarında önceliğin yine ekonomik hedeflere verildiği, ancak bunun yanında, çevresel ve doğal değerlerin korunmasına ve geliştirilmesine yönelik politikalardan da -önceki dönemlere kıyasla daha fazla bahsedildiği görülmektedir.

Turizm sektöründe sağlanan hızlı gelişmeler beraberinde bir çok problemi de getirmiştir. Bu problemler; zaman ve mekanda yoğunlaşma, yabancı tur operatörlerine bağımlılık ve ek altyapı ihtiyacı olmak üzere üç ana grupta toplanabilir.

Ülkemize yönelik dış turizm talebinin yaklaşık %70'i Mayıs-Ekim ayları arasında, yapılan konaklamaların da %75'i başta Antalya olmak üzere sırasıyla İstanbul, Aydın, İzmir ve Muğla'da gerçekleşmektedir. Bu durum, turistik faaliyetlerin belirli zamanlarda ve yörelerde yoğunlaştığını göstermektedir. Bu ise, taşıma kapasitelerinin aşılmasına, dolayısıyla ciddi çevresel ve kültürel baskıların yaşanmasına neden olmaktadır.

Ülkemize yönelik dış turizm talebinin yaklaşık %80'i içlerinde istikrarsız ülkelerin de bulunduğu toplam 15 ülkeden kaynaklanmaktadır. Toplam talebin de %57'si yabancı tur operatörlerince gerçekleştirilmektedir. Bu göstergeler dış turizm talebinin belirli ülkelere bağımlı kaldığını ve büyük ölçüde yabancı tur operatörlerinin hakimiyeti altında olduğunu göstermektedir. Bu durum, pazarlama ve döviz gelirleri açısından önemli dezavantajlar getirmektedir.

Bir diğer önemli problem de ilave altyapı ihtiyacıdır. Bu ihtiyaç özellikle hızla artan konaklama tesisleri ve ikinci konut yatırımları sonucu ortaya çıkmıştır. Bu yatırımların yoğunlaştığı turizm merkezlerinde büyük çapta altyapı açığı sorunu yaşanmakta; bunu gidermek için ise, hem maliyetler, hem de sağlıklı planlama açısından büyük güçlüklerle neden olan ilave altyapı donanımı gerekmektedir.

Tüm bu problemlere rağmen, bu sorunların bir kısmını çözmeye yönelik bazı önemli projeler de mevcuttur. Bunların içinde özellikle Turizm Sektörü Ana Planı (TUSAP) ve Akdeniz-Ege Turizm Altyapısı Kıyı Yönetimi (ATAK) projeleri göze çarpmaktadır.

TUSAP, turizm sektöründe sağlıklı plan, politika ve stratejilerin oluşturulmasını sağlamaya yönelik bir projedir. Proje bilimsel analizlere ve bilgi sistemlerine dayanmaktadır. Projenin en önemli özelliği; değişen durum ve farklı değer yargılarının dikkate alınarak, ulusal, bölgesel ve yerel seviyelerde ihtiyaç duyulan yatırım ve faaliyetlerin türlerinin ve ölçeklerinin tespit edilmesidir. Ayrıca, bu proje sayesinde arz, talep, eğitim, tanıtım ve pazarlama alanlarında somut projeler ve politikalar da oluşturulabilecektir. Projenin bir başka özelliği de, sonraki yıllarda güncelleştirilebilecek şekilde hazırlanmasıdır. Önceki yıllarda hazırlanan beş yıllık kalkınma planlarında hedeflenen turizm verileri ile gerçekleşen veriler arasında büyük farklılıklar olduğu da dikkate alınır, bu projenin gerçekçi ve sağlıklı plan ve politikaların oluşturulmasında yararlı olacağı görülmektedir.

Bir diğer önemli proje olan ATAK projesi Akdeniz ve Ege kıyılarını kapsamakta, bu bölgelerde önemli turizm merkezleri olarak tespit edilen 100'e yakın yerleşim biriminde, Avrupa Topluluğu standartlarına uygun, çevre korumalı altyapı sistemlerinin yapılmasını öngörmektedir. Ülkemizdeki turizm faaliyetlerinin yaklaşık %75'inin bu alanlarda meydana

gelmesi, projenin önemini ortaya koymaktadır. Ancak, 1998'de bitirilmesi öngörülen bu projenin finansman sıkıntısı nedeniyle yavaş ilerlemesi, projenin objektifliğine gölge düşürmektedir.

Bir başka önemli proje de Mavi Bayrak projesidir. Bu proje ile belirli kriterleri yerine getiren plaj ve marinalar mavi bayrakla ödüllendirilmekte ve bunlar bir broşürde yayınlanarak tüm dünyaya duyurulmaktadır. Bu proje, rekabet çerçevesi içinde kıyıların korunmasını teşvik ettiği için, çevresel kaynakların korunması açısından önem taşımaktadır.

Yukarıdaki projeler kadar geniş kapsamlı olmasa da, bir kısmı turistik ürün çeşitlendirmesine, bir kısmı da turistik kaynak ve çekiciliklerin korunmasına ve geliştirilmesine yönelik bir kaç proje daha vardır. Hiç kuşkusuz, bunlar da sürdürülebilir turizmin kalkınmasında büyük katkılar sağlayacaktır.

Öte yandan, henüz sonuçları bir bütün olarak alınmamış olan VII. Beş yıllık Kalkınma Planı sürdürülebilir turizm açısından değerlendirildiği zaman, bu planda da, önceki dönemlerde olduğu gibi, yine ekonomik hedeflere ağırlık verildiği, buna karşılık doğal, kültürel ve çevresel değerlerin korunmasına ve geliştirilmesine yönelik politikaların yetersiz kaldığı görülmektedir.

Yürürlükteki çevre ile ilgili mevzuatların da sürdürülebilir turizm için yetersiz kaldığı, bu mevzuatların özellikle Turizmi Teşvik Yasası'ndan olumsuz etkilendiği görülmektedir. Diğer taraftan, çevre koruma anlayışının bir çok değişik mevzuatta yer alması, yetki ve sorumluluk çatışmalarına neden olmaktadır. Aynı sorun imar planları ve yapılaşma ile ilgili mevzuatlarda da yaşanmakta, parçacı uygulamalar ile plan bütünlükleri bozulmaktadır.

Bütün bu bilgilerin ışığı altında, ülkemizde turizmin doğal, çevresel ve sosyo-kültürel olumsuz etkilerini asgari düzeye indirecek, buna karşın faydaları da mümkün olduğu kadar optimize edecek plan ve politikalara ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır.

Sürdürülebilir turizme yönelik planlar yapılırken, çevreye ilişkin politikalar mutlaka dahil edilmelidir. Çevreyle ilgili temel politikalar, taşıma kapasitelerinin aşılmasına, bazı durumlarda da turistik gelişmelere kesin bir üst sınır konulmasına yönelik olmalıdır. Bu tür politikaların çevreyi korumaya ve geliştirmeye yönelik olduğu kadar, sosyal, kültürel ve ekonomik politikalarla da uyum içinde olması gerekmektedir.

Özellikle yeni gelişen turizm alanlarında ılımlı ve aşamalı bir turizm gelişmesinin sağlanması büyük bir önem taşımaktadır. Bu sayede, turistik alanların gelişimine uygun planların yapılması, çevresel etkilerin gözlemlenmesi ve bunların kontrol edilebilmesi için yeterli

zaman sağlanmış olacaktır. Bunun yanında, aşamalı turizm kalkınması hem etkin bir altyapının oluşturulmasına, hem de herhangi bir turizm alanı ya da ürünü doyuma ulaştığı zaman yeni alternatif alan ve ürünlerin geliştirilmesine uygun bir zemin hazırlayacaktır. Bu, turizm gelişmesinin ülke ve bölge içinde daha iyi dağılımını sağlayarak, turizmin bir ya da bir kaç belirli alanda yoğunlaşmasını engelleyecektir.

Bazı durumlarda, turizmin doyum seviyesine ulaşması ve çevre ile altyapı üzerindeki aşırı baskılar yoğun turizm sezonlarında gerçekleşmektedir. Özellikle yaz aylarında had safhalara varan bu yoğunluğu azaltmak için değişik yöntem ve politikalar oluşturulabilir. Bunların en önemlisi, yıl boyunca farklı turizm gelişme türlerine yönelik projelerdir. Bu projeleri desteklemek için de, farklı mevsimlere göre farklı indirimler uygulamak, sezon dışı pazarlama programlarına ağırlık vermek ve iç turizm tatil periyotlarını yaygınlaştırmak gibi yöntemlerin uygulanması faydalı olacaktır.

Farklı turizm gelişme türleri, çevresel ve sosyo-kültürel problemlere neden olan büyük ölçekli kitle turizmine de alternatifler oluşturacaktır. Özellikle ekoloji, özel ilgi ve macera turizmi gibi kalitesi yüksek turizm türleri hem yüksek ölçüde kontrollü gelişmeyi, hem de çevresel ve kültürel kaynaklara önem veren gelir düzeyi yüksek turistlere yönelik selektif pazarlamayı gerektirdiğinden, sürdürülebilir turizm açısından önem taşımaktadırlar. Bu yolla gelir düzeyi yüksek turistler çekilebilir ve çok sayıda turist olmadan da yüksek ekonomik faydalar elde edilebilir. Selektif pazarlamanın özellikle ABD., Kanada, Japonya, Avustralya ve Yeni Zelanda'da yapılması, bunlardan ülkemize yönelik turizm talebinin artması açısından olumlu sonuçlar doğuracaktır. Çünkü, gelir düzeyi yüksek bu ülkelerden ülkemize gelen turistlerin sayılarının, düşük olmakla beraber, yıl boyunca aylar itibarıyla büyük farklılıklar göstermemesi, bu ziyaretçilerin deniz, kum ve güneş ürününden ziyade kültür, ekoloji, özel ilgi ve macera gibi turizm türlerine ilgi gösterdiklerini ortaya koymaktadır. Aynı şekilde, bu ülkeler kadar yüksek gelir düzeyine ve çevre bilincine sahip Avrupa Topluluğu üyesi ülkelerdeki potansiyelin de değerlendirilmesi gerekmektedir.

Kırsal, yayla ve köy turizmi gibi diğer turizm gelişme türleri de şayet iyi planlanır ve kontrol altında tutulabilirse, sınırlı turistlere ve kaynaklara hitap edeceklerinden, çevresel etkileri düşük olacaktır.

Öte yandan, kitle turizminin geliştiği yörelerde mutlaka fiziksel planlama tekniklerinin uygulanarak etkin bir altyapının sağlanması gerekir. ATAK projesi bu konuda yararlı bir örnektir. ATAK türü projelerin tüm turistik yörelere yaygınlaştırılması, bir çok çevresel ve sosyo-kültürel problemi ortadan kaldıracaktır. Ancak, bu tür projelerin ağır maliyetler içermesi nedeniyle, öncelikle finansal sorunların çözülmesi gerekmektedir. Bu sorunların üstesinden

gelmek için; yatırım aşamasındaki işletmelerden ve ikinci konutlardan özel fonlar kesilmesi, belediyelerin gelir toplamaya yönelik yetkilerinin artırılması ve uluslararası çevre ve finans örgütleriyle gerek yöntemler, gerekse finansal kaynaklar açısından işbirliğine gidilmesi alınabilecek başlıca önlemler arasında gösterilebilir.

Öte yandan, turizm gelişme planlarına arazi kullanım planlarının da dahil edilmesi gerekmektedir. Güney Antalya Yatırım Projesi buna iyi bir örnektir. Bu tür projelerin diğer turizm alanlarını da kapsayacak şekilde yaygınlaştırılmasına çalışılmalıdır. Bunun yanında, turizm alanlarındaki yapısal gelişmelerin her yörenin mimari gelenekleri ve doğası ile uyumlu olmasına özen gösterilmelidir. Yeni gelişen turizm alanlarında ise; her bir alan için farklı mimari tarzların benimsenmesi, birden fazla alanı ziyaret eden turistler için görsel zenginlikler sağlayacaktır.

Çevresel ve kültürel olarak hassas olan yörelerde turistik gelişmelerin kontrol edilmesi ve düzenlenmesi büyük bir önem arz etmektedir. Çünkü, bu alanlarda turizmin olumsuz etkileri göreceli olarak daha erken meydana gelmekte ve daha güçlü şekilde hissedilmektedir. Bu tür alanlarda dikkatli bir arazi kullanımı ve muhafazakar bir altyapı geliştirilmesine ilave olarak, ekosistemleri korumak için geniş doğal alanların koruma altına alınması ve buralardaki tüm planlama ve yapılaşma faaliyetlerine doğa koruma uzmanlarının ve çevre kuruluşlarının katılmasının sağlanması yararlı olacaktır. Bu tür alanların gerekli düzenlemelerle doğal ekomüzelere dönüştürülmesine çalışılmalıdır.

Turizm endüstrisi için sektörel ve bölgesel çevre envanter sistemlerinin uygulanması ve ülkenin genel bir envanterinin yapılması gerekmektedir. Böyle bir uygulama sonucu, turistik bölgelerdeki çevresel değerler ve turistik çekicilikler sınıflandırılarak, turistik alanların öncelikler açısından değerlendirilmeleri ve zaman içinde takip edilmeleri sağlanacaktır. Ülkemizde bu konuda sadece 1970'li yılların başında bir çalışma yapılarak, 65 turistik alan belirli kriterlere göre puanlama sistemine tabi tutulmuştur²⁴⁶. Bu çalışmanın güncelleştirilmesi ve en az 5'er yıllık periyotlarla tekrarlanması gerekir. Bu sayede, mevcut kaynaklar ve değerler sistematik gözlem ve değerlemeye tabi tutulacaktır.

Turizm ve çevre konusunda yerel, bölgesel ve ülkesel aşamalarda etkin çevre planları yapılmalıdır. Bu planların en alt kademesini, çevresel ve doğal etkilerin önlenmesi açısından önemli bir teknik olan, çevresel etki değerlendirmesinin (ÇED) oluşturması gerekir. ÇED, önerilen turizm projelerinin etkilerinin değerlendirilmesini ve ölçülmesini de kapsayacağı için, çeşitli önlemlerin önceden alınmasına olanak sağlayacaktır. Bu konuda atılacak ilk ve en önemli adım, çeşitli turistik alanlara ait uygun sürdürülebilir kalkınma seviyelerini yansıtan taşıma

²⁴⁶ Mustafa Sağcan, Rekreasyon ve Turizm, Cumhuriyet Basımevi, İzmir, 1986, s.131

kapasitesi standartları belirlemek ve bunlara uyulmasını zorunlu hale getirmektir. Ayrıca bunların, turizm alanlarında zaman içinde meydana gelebilecek değişimlerle uyumlu olarak, düzeltilmesine dikkat edilmelidir.

Ülkemizde ÇED uygulaması olmasına rağmen, spesifik olarak turizm sektörüne yönelik uygulamalar yoktur. Bu durumda yerel yönetimler merkezi yönetimler ve ilgili kuruluşlarla işbirliğine giderek, kendi yörelerindeki turizm gelişme projelerini değerlendirmek için bir kontrol listesi oluşturabilirler. Tablo.14'de örnek bir kontrol listesi verilmiştir.

Tablo.14 Çevresel Etki Değerlendirmesine Yönelik Kontrol Listesi

ÇEŞİTLİ ETKİLER	ETKİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ				Yorumlar
	Etki yok	Düşük seviyede etki	Orta düzeyde etki	Yüksek seviyede etki	
Hava					
Su					
Doğal bitki örtüsü					
Vahşi yaşam					
Manzaranın bayağlaşması					
Katı atık imha sistemi					
Arkeolojik ve tarihi sitler					
Görsel güzellikler					
İçme suyu					
Trafik					
Gürültü seviyesi					
Çevresel sağlık sorunları					
Erozyon					
Kuraklık ve sel					
Arazi kullanımı					

Edward Inskeep, *Tourism Planning*, Van Nostrand Reinhold, Newyork, 1991, s.354

Matris şeklinde düzenlenen bu tabloda çeşitli etki türleri ve bu etkilerin derecelendirildiği kıstaslar yer almaktadır. Aylık ve yıllık olarak yapılacak araştırmalar etkilerin kıyaslanması ve değerlendirilmesi açısından yararlı olacaktır. Etkilerin derecesine göre turizm gelişme planlarında gerekli önlemlerin alınması ya da düzeltmelerin yapılması gerekmektedir.

Özellikle eski anıtlar ve arkeolojik değerlerin bulunduğu alanlarda uygulanan turizmi geliştirme projelerinin olası etkileri çok iyi analiz edilmelidir. Çünkü, çok eski olmaları nedeniyle bu anıt ve değerler her an yıpranma ve aşınma riski taşımaktadırlar. Bunlara yönelik etkilerin analiz edilmesi ise, hem uzmanlık, hem de yeterli araç, gereç ve teknik kapasite gerektirmektedir. Ülkemizde Eyüp Sultan Cami ve çevresini kapsayan Eyüp Turizmi Geliştirme Projesi ile Tarihi Kervansaraylar ve İpek Yolu Projesi, etkileri analiz edilmesi gereken projelere örnek gösterilebilir. Bu projelerin, uygulama alanlarındaki değerlerin korunmasına ve bunların turizm amaçlı kullanılmasına yönelik olduğu belirtilmekte, ancak bu projelerin olası etkileri konusunda herhangi bir araştırmaya rastlanmamaktadır.

Kısa vadeli politikalar çerçevesinde, çevreyi kirletmeyen tesisleri ödüllendirmeye yönelik girişimlerin artırılması, çevre açısından olumlu sonuçlar doğuracaktır. Daha önce ayrıntılı bir şekilde incelenen Mavi Bayrak Projesi bu konuda iyi bir örnektir. Aynı şekilde, Turizm Bakanlığının 1993 yılında uygulamaya başlattığı "Turizmde Çevreye Duyarlılık Kampanyası" çerçevesinde, çevreye duyarlı tesis ve işletmelerin çam, çıpa ve yunus sembolleriyle ödüllendirilmesi de yerinde bir uygulamadır. Bu uygulamaların tüm turistik tesis ve işletmelerin yanı sıra diğer sektör kuruluşlarını da kapsayacak şekilde yaygınlaştırılması ve ödüllerin maddi teşviklerle de desteklenmesi (çeşitli vergilerde indirimler gibi), dikkate alınması gereken önerilerdir.

Benzer şekilde, turizm sektöründe mal ve hizmet üretimi yapan işletme ve tesislerin doğal ve çevresel kaynakları koruyan teknik ve yöntemleri kullanmalarının teşvik edilmesi de, hem çevrenin korunması, hem de çevre bilinci yüksek ziyaretçilerin sayısının artırılması açısından önemli yararlar getirecektir.

Sürdürülebilir bir turizm kalkınmasında çevre ile ilgili kuruluşlar da önemli roller üstlenmektedir. Ülkemizde yetersiz olmakla beraber, bu tür kuruluşlar mevcuttur. Bunlar, Bergama'da siyanürle altın çıkarılmasının engellenmesi gibi, zaman zaman etkin de olabilmektedirler. Bu tür kuruluşların teşvik edilmesi ve bunların spesifik çevresel konularda uzmanlaşmalarının sağlanması gerekmektedir.

Sağlıklı ve dengeli bir turizm gelişmesinde ilgili mevzuatların da büyük rolü vardır. Turizm ve çevreyle ilgili yasaların yeniden gözden geçirilerek, özellikle Turizmi Teşvik Yasasının çevrenin aleyhine olan maddelerinin, çevreyi korumaya yönelik olarak tekrar düzenlenmesi gerekmektedir. Ayrıca, turizme yönelik özel bir ÇED yasasının çıkarılmasına çalışılmalıdır. Bunlara ilave olarak, çevreyi korumaya ve yapılaşmaya yönelik mevzuatlarda yaşanan yetki ve sorumluluk kargaşasının bir an önce giderilerek, bunların netleştirilmesine özen gösterilmelidir.

Öte yandan, bugüne değin ağırlıklı olarak ekonomik hedeflerin yer aldığı tüm beş yıllık kalkınma planlarında, özellikle turizme ilişkin olanlarda, çevresel ve sosyo-kültürel hedeflerle ilgili somut politikalara daha çok yer verilmesi gerekir.

Yukarıda anılan politikaların uygulanması, bunların kamuoyu tarafından desteklenmesine bağlı olacaktır. Bu nedenle kamuoyunun çevre açısından eğitsel programlarla bilinçlendirilmesi ve tüm eğitim kurumlarına doğrudan çevre ile ilgili derslerin konulması için çaba gösterilmelidir. Bu, aynı zamanda, çevrenin korunmasına doğrudan katkı da sağlayacaktır.

Çevresel politikaların yanısıra, turizmin bir diğer önemli kaynağı olan sosyo-kültürel değerlerin de korunmasına ve zenginleştirilmesine yönelik etkin politikaların oluşturulması gerekmektedir.

Turizminle ilgili kararlarda özellikle yöre halkının ve temsilcilerinin mutlaka katılımının ve desteğinin sağlanması için yoğun çaba harcanmalıdır. Çünkü yöre halkı, turizmin etkilerinden doğrudan ve en çok etkilenen en büyük kesimi oluşturmaktadır. Yöre halkının turizme iştirak etmesi ve onu kavraması, muhtemelen gelecekteki turistik gelişmelere de daha fazla katkıda bulunacaktır. Dışarıdan, yani merkezi yönetimler ve özel sektör tarafından alınan kararların yöre halkına empoze edilmesinden elde edilecek faydalar ise, daha düşük kalacaktır.

Yöre halkının turizm gelişmesine uyum sağlamasını, kurallarını öğrenmesini ve iştirak etmesini sağlamak için yeterli bir zaman süresine ihtiyaç vardır. Aşamalı turizm kalkınması bunu sağlayacaktır. Açık hava toplantılarının düzenlenmesi ve turizm tavsiye kurullarının oluşturulması gibi girişimler da yöre halkının turizme doğrudan iştirak etmesini sağlayacaktır. Özellikle, yerel topluluğun yanısıra, yetkili organlar ve girişimciler arasında bir diyalog sağlayarak, turizmle ilgili tüm tarafları kapsayan turizm tavsiye kurullarının oluşturulması, sayısız yararlar sağlayacaktır. Bu kurullar, farklı arazi kullanımlarından spesifik turizm gelişme türlerine kadar, geniş bir yelpazede araştırma ve önerilerde bulunabilirler.

Turizm ve yöre halkının bütünleşmesini sağlamak için, planlanan turizm gelişmelerinin yerel çevre ve topluluk için kabul edilebilir tür ve ölçekte olmasına özen gösterilmelidir. Bu amaçla, bazı alanlarda küçük ölçekli ve dağınık gelişme türleri, diğer alanlarda ise büyük ölçekli kitle turizmi tercih edilebilir. Ancak, ne tür ve hangi ölçekte bir turizm gelişmesi benimsenirse benimsensin, tüm bunlara mutlaka sosyal taşıma kapasitelerini dahil etmek gerekir. Turizmi geliştirirken, ulusal ve bölgesel seviyelerde bölgesel dağılım politikasının benimsenmesi, herhangi bir alanın aşırı derecede baskı altında kalmasını engelleyerek, yöre halkının rekreasyonel ve diğer imkanlardan (ulaşım, iletişim vb.) daha rahat yararlanmasını sağlayacaktır. Ayrıca, turizmden elde edilen gelirler ve istihdam açısından da bölgeler arasındaki eşitsizlik

azaltılmış olacaktır. Bu ise, sosyal faydaların daha fazla olması anlamına gelmektedir. Bu faydaları arttırmak için turizmin yöre ekonomisiyle bütünleştirilmesine ve diğer sektörlerin geliştirilmesine gayret gösterilmelidir. Ancak, sınırlı ekonomik kaynakların olduğu yöre ve bölgelerde, turizm sektörü ağırlıklı bir sektör olma tercihi ile karşılaşacağı için muhtemel olumsuz sosyo-kültürel etkileri azaltmak için ciddi programlara ihtiyaç vardır.

Turizmin kültürel değerlerin korunmasında ve geliştirilmesinde bir araç olarak kullanılabilmesi için, mümkün olduğu kadar o yörenin kültürel kaynaklarına dayalı olarak geliştirilmesi gerekir. Bunun için arkeolojik ve tarihi sitlerin, gelenek, görenek, örf ve adetlerin, müzelerin, kültürel faaliyetler ve merkezlerin finansal olarak desteklenmesine ve bu desteğin makul nedenlere dayandırılmasına çalışılmalıdır. Kültürel selektivite ve adaptasyonu kapsayan ve toplumun genel karakteristik özelliklerine aykırı olmayan kültürel koruma programlarının uygulanması etkin bir politika olarak önerilebilir.

Turizmin sosyo-kültürel etkilerini analize, faydaları maksimize, dezavantajları da minimize etmeye yönelik etkin bir sosyo-kültürel programın uygulanmasına çalışılmalıdır. Ulusal, bölgesel ve yerel resmi turizm kuruluşları diğer kuruluşlarla da işbirliğine giderek böyle bir programa önderlik yapabilirler. Bu programın, yöre halkının spesifik özelliklerini ve planlanan turizm gelişme tür ve ölçeğini dikkate alması, bunlara yönelik çalışmalara dayanması gerekir. Ayrıca programın, teknik kapasite, araç, gereç ve finans bakımından desteklenmesi gerekir. Bunların yanında, programın koordinasyon ve uygulamasına katılacak olan kurum ve kuruluşların tespit edilmesi gerekecektir. Böyle bir program sonucu, hem toplumun ve ziyaretçilerin yerel topluluk ve kültürel gelenekleri hakkında eğitilmesi, hem de kültürel korumanın gerçekleştirilmesi sağlanacaktır.

Çevresel ve sosyo-kültürel politikaların mutlaka ekonomik politikalarla beraber ele alınması gerekmektedir. Çünkü bunların arasında yaşamsal bir bağ vardır. Bir başka ifade ile, çevresel ve sosyo-kültürel politikaların en önemli gerekçelerinden birisi, turizmin sağladığı ekonomik katkılardır.

Turizmden elde edilen ekonomik yararların ülkesel, bölgesel ve yerel bazda optimize edilmesi için değişik yaklaşımlar ve politikalar benimsenebilir. Bu yaklaşımlardan en önemlisi, turizm sektörü ile diğer sektörler arasındaki ekonomik ilişkiyi güçlendirmeye yönelik çabalardır. Bu ekonomik ilişkiyi güçlendirmek için ülke, bölge ve yöre içinde üretilen mal ve hizmetlerin turizm sektöründe en üst seviyede kullanılması sağlanmalıdır. Bu aynı zamanda, sektörde kullanılan bazı mal ve hizmetlerin ithal edilmesinden dolayı ortaya çıkan ekonomik sızıntı faktörünü de azaltacaktır. Turizm ile tarım, hayvancılık ve balıkçılık arasındaki ekonomik ilişki, turistik yeme-içme işletmelerinde kullanılan et, balık, deniz ürünleri, meyve, sebze ve süt

ürünleri gibi yiyecek ve içecek malzemelerinin yerel olarak üretilmesi ve tedarik edilmesiyle güçlendirilebilir. Ayrıca, yeni yiyecek ve içecek ürünlerinin geliştirilmesi, mevcutların kalitesinin artırılması ve yöresel yemeklerin münülerde yer alması, bu ürünlerin daha geniş bir ziyaretçi kitlesine pazarlanmasını sağlayacaktır.

Yiyecek ve içecek ürünlerinin yanısıra, turistik tesis ve işletmelerin yapımında ve donatımında da yerli mal ve hizmetlerin kullanılması teşvik edilebilir. Bu mal ve hizmetlerin yöresel stillerle dizayn edilmesi, bunların kullanıldıkları alanların turistler için daha çekici olmasını sağlayacaktır.

Bunlara ilave olarak, halıcılık gibi el sanatlarının geliştirilmesine önem verilmelidir. Bu sayede, ek istihdam ve gelir kaynağı oluşturulacaktır. Öte yandan, yerli mal ve hizmetlerin üretiminin ve kalitesinin yükselmesi, bu ürünlerin hem ülke içinde pazarlanmaları, hem de doğrudan ihracat edilmeleri konusunda büyük yararlar getirecektir. Böylece, ulusal seviyede de ekonominin canlanması sağlanacak ve önemli döviz girdileri elde edilecektir.

Turizmin ekonomik katkılarını arttırmak için izlenecek diğer bir politika da, turistik tesis ve işletmelerin yerel girişimlerce işletilmesinin teşvik edilmesidir. Otellerin, restoranların, turların ve seyahat acentalarının yerel girişimcilerce işletilmesi veya sahiplenilmesi, doğal olarak hem yapılan yatırımlardan elde edilen gelirlerin en üst seviyede yörede kalmasını, hem de yöre halkının turistik faaliyetler ve gelişmeler üzerinde daha fazla kontrol sahibi olmasını sağlayacaktır. Ancak, yeni gelişen turizm alanlarındaki mevcut finansman kaynaklarının sınırlı olması ya da öncelikli olarak diğer sektörlerle kaydırılması durumunda, turizmin gelişmesini sağlamak için yabancı sermayeye izin vermek, hatta teşvik etmek gerekecektir.

Bu gibi durumlarda, en azından kısmen de olsa, yerli sermayenin kullanılmasını sağlamak için, yapılacak yatırımlarda yerli ve yabancı sermayenin ortaklığını teşvik etmek gerekir. Ancak, turizmin gelişmesinde yerel kontrolün sağlanması için, yerli sermayenin toplam sermaye içindeki payının en az %51 olmasına dikkat edilmelidir. Yerli sermayenin, turizmin zaman içindeki gelişmesine bağlı olarak artırılması yerel kontrolü de arttıracaktır. Ayrıca, yerel girişimcilere ait turizm arazileri, toplam sermaye içinde yerli sermaye olarak katkıda bulunabilir. Bunların yanında, yerli girişimciler ve işletmelere uygun kredi olanakları, teşvikler ve sübvansiyonların tanınması, turistik tesis ve işletmelerde yerel kontrolü güçlendirecektir.

Öte yandan, ister yabancı, isterse yerli olsun, turizm yatırım ve faaliyetlerinin belirli kişi ve grupların elinde yoğunlaşmamasına, bunların mümkün olduğu kadar yerel halk arasında eşit dağılmasına özen gösterilmelidir.

Daha önce de incelendiği gibi, ülkemizdeki konaklama kapasitesini arttırmaya yönelik yatırımların hiç olmazsa geçici bir süre için ertelenmesi, buna karşılık turistlerin ortalama harcama miktarını arttırmaya yönelik yatırımların yapılması gerekmektedir.

El sanatları, hediyelik eşyalar, serbest gümrük malları ve genel tüketim malzemelerini kapsayan alışveriş olanakları hem turistler için önemli bir faaliyet kaynağı, hem de turistik harcamaların önemli bir kısmını teşkil ettiği için, hatırı sayılır bir turizm gelir kaynağı olmaktadır. Bu nedenle, el sanatları, hediyelik eşyalar, özel mallar gibi ürünlerin kalitelerinin artırılmasına ve daha çok çeşitlendirilmesine, serbest gümrük alışveriş merkezlerinin yaygınlaştırılmasına önem verilmelidir. Alışveriş olanaklarının artırılmasına ilave olarak, turistik faaliyetlerin de artırılması ve çeşitlendirilmesi, turistlerin kalış sürelerinin uzamasına ve dolayısıyla yapılan harcamaların artmasına yol açacaktır. Herhangi bir yörede yeni ve değişik alanlara yapılan ilave turlar ve özel imalathanelere yönelik geziler (mandıralar ve çiftlikler, hattatlar, bakır ve kalaycılar, halı ve kilim dokuma atölyeleri, Karadeniz'deki silah imalathaneleri vb.) bunlara örnek verilebilir. Ayrıca, yeni turistik çekiciliklerin düzenlenmesi ve yeni turizm alanlarının açılması da, turistlerin daha geniş bir faaliyetler yelpazesinden yararlanmasına imkan verecektir. Turizm ürününün gelişmesine ve çeşitlenmesine paralel olarak, sektörün gelişmesi ve yayılması da teşvik edilmiş olacaktır. Ancak bu arada, mevcut turizm ürününü korumayı da ihmal etmemek gerekir.

Ekonomik katkıların artması hususunda bir diğer önemli yaklaşımı da yerli tur operatörlüğü ve seyahat acentacılığının teşvik edilmesi oluşturmaktadır. Yabancı tur operatörleri ve seyahat acentaları yerel alandaki turların teşvik ve organize edilmesinde önemli roller üstlenmekte, ancak, yerel acenta faaliyetlerinin gelişmemesi durumunda, yerel tur faaliyetlerini kontrol altında tutmaktadırlar. Bu durum ise, hem potansiyel gelir ve istihdam kaybına neden olmakta, hem de turistik faaliyetlerdeki yerel ve bölgesel kontrolün sınırlı kalmasına yol açmaktadır. Bu nedenle, yerli tur operatörlüğünün ve seyahat acentacılığının yasal düzenlemeler, teşvikler ve eğitsel programlar gibi önlem ve politikalarla teşvik edilmesi gerekmektedir. Özellikle, yüksek maliyetleri ve uzmanlığı gerektiren tur operatörlüğünün, çeşitli finansal kuruluşlar, konaklama tesisleri ve havayolu şirketlerinin işbirliği ile gerçekleştirilmesine yönelik yasal düzenlemeler ve teşvikler hazırlanmalıdır.

Bir başka önemli husus da istihdamdır. Turistik tesis ve işletmelerde yerel istihdamın en üst seviyeye çıkarılması, yerel ekonomik faydaları arttıracaktır. Yerel istihdamın artmasının yanında, elde edilen gelirlerin de çoğu yerel ekonomide kalacaktır. Başka bölge ya da ülkelerden gelenlerin istihdam edilmesi ise, hem yerel seviyede istihdam kaybına, hem elde edilen gelirlerin önemli bir kısmının dışarıya sızmasına, hem de çeşitli sosyal problemlerin

ortaya çıkmasına neden olacaktır. Yörede kalifiye elaman sayısının yetersiz olduğu durumlarda ise, dışarıdan gelenlerin istihdam edilmesi gerekecektir.

Yöre insanların turizm sektöründe çalışabilmeleri için gerekli niteliklere sahip olması gerekir. Bu nitelikler uygun eğitim ve uygulama programları vasıtasıyla kazandırılabilir. Ancak, yöre insanları istihdam edilirken, tesis ve işletmelerin sunduğu mal ve hizmetlerin kalitelerinin de korunmasına dikkat etmek gerekir.

Yukarıdaki ekonomik politikalara ilave olarak, sürdürülebilir turizm kalkınmasının ulusal refah düzeyine olan katkılarını somut ölçülerle ortaya koyabilecek ekonomik göstergelerin (sürdürülebilir gelir gibi) geliştirilmesi ve uygulanması gerekmektedir. Bu göstergelerin, doğal olarak, çevresel kaynakların miktarını ve tüketilmesini de içermesi gerekir.

Sürdürülebilir turizmi gerçekleştirmek için dikkat edilmesi gereken bir başka husus da, tamamen dış turizme bağımlı kalmaktan kaçınıp, iç turizmi de geliştirmeye önem göstermektir. Ülkemizde iç turizm genellikle ihmal edilmiş, ancak dış turizm talebi yetersiz kaldığı zaman bir çıkış yolu olarak gündeme gelmiştir. Oysa ki, dış turizm talebi çeşitli iç ve dış faktörlere son derece duyarlı olduğu için, her zaman kriz riskini taşımaktadır. Bu nedenle turizm sektörünün, iç ve dış turizm olmak üzere, iki yönlü geliştirilmesine özel bir önem verilmelidir.

Tüm bu politikaların sağlıklı olarak uygulanması büyük ölçüde yerel ve merkezi yönetimlerin yetki, sorumluluk ve görevleri rasyonel olarak paylaşmalarına ve yerine getirmelerine bağlı olacaktır.

Turistik alanların gelişmesine ve düzenlenmesine yönelik plan ve politikalar genellikle, çoğu zaman bu alanlar hakkında yüzeysel bilgilere sahip olan merkezi yönetimler tarafından tespit edilmektedir. Bu işe, hem objektiflikten uzak olunmasına neden olmakta, hem de uygulamada yerel yönetimleri kendi tasarrufları olmayan kararların yürütücüsü ve denetleyicisi durumuna getirmektedir. Öte yandan, yerel yönetimlerin aldıkları karar ve uygulamalar ise, yetki yetersizliği nedeniyle oldukça sınırlı kalmaktadır. Ayrıca, bu karar ve uygulamaların çoğu zaman merkezi yönetimlerin onayını gerektirmesi, boş yere bürokrasiye ve zaman kaybına yol açmaktadır. Yerel yönetimlerin kendi yörelerini çok iyi tanımaları nedeniyle, yerel seviyedeki turistik değerleri koruma ve buna paralel olarak turizmi geliştirme stratejilerinin bu yönetimler tarafından oluşturulması gerekmektedir. Bunun için de, yerel yönetimlerin yetki ve sorumluluklarının makul ölçülerde artırılması ve yerel ve merkezi yönetimlerin görevleri adil bir şekilde paylaşmaları gerekmektedir. Ancak yöresel plan ve stratejiler, merkezi yönetimler tarafından oluşturulan bölgesel ve ulusal düzeydeki plan ve stratejilerle uyum içinde olmalı ve merkezi yönetimler tarafından desteklenmelidir.

Turizm ile ilgili kararlarda ilgili tüm kamu organlarının bilgilendirilmesi, gerekirse katılımlarının sağlanması ve bunlarla işbirliğine gidilmesi de önemlidir. Çünkü, her bir kurumun alacağı karar doğrudan ya da dolaylı olarak turizmin gelişmesine olumlu/olumsuz çeşitli etkilerde bulunacaktır.

Aynı şekilde, çevre ve ekonomiyi ilgilendiren temel kararlarda da turizm ile ilgili kurum ve kuruluşların görüş ve önerileri dikkate alınmalıdır. Çünkü turizmin gelişmesi, çevresel ve ekonomik kararlardan doğrudan etkilenmektedir.

Nihayet, sürdürülebilir turizm kalkınmasına yönelik somut bir çalışma ortaya koyabilmek için, Bali ve Kanada'daki uygulamaların birleştirilerek ülkemiz için de tekrar edilmesi önerilebilir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

KİTAPLAR

Acar, Yalçın., Büyüme Teorileri, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1990

Avcıkurt, Cevdet., Turizm'de Tanıtım ve Satış Geliştirme, Balıkesir, 1995

Barutçugil, İsmet S., Turizm İşletmeciliği, Gözden Geçirilmiş 2 b., Uludağ Üniversitesi Basımevi, Mayıs 1984

Bayer, Zekai M., Turizme Giriş, Küre Ajans, İstanbul, 1992

Can, Halil-Güner, Semih., Açıklamalı-İçtihatlı Turizm Hukuku ve Mevzuatı, 1 b., Adım Yayıncılık Ltd. Şti., Ağustos 1992, Ankara

Çoruh, Selahattin., Türkiye'de Turizm, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı, Ankara, 1965

Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu., Ortak Geleceğimiz, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı(TÇSV) Yayınları, 3 b., Önder Matbaa, Ankara, Ekim 1991

Evliyaoğlu, Sait., Türkiye Turizm Coğrafyası ve Türkiye Coğrafyasının Ana Hatları, Geliştirilmiş 2 b., Ankara, 1994

Hacıoğlu, Necdet., Turizm Pazarlaması, Uludağ Üniversitesi Basımevi, 2 b., Bursa, 1991

İçöz, Orhan., Turizm İşletmelerinde Pazarlama-İlkeler ve Uygulamalar, Anatolia Yayıncılık, Ankara, Ocak 1996

Inskeep, Edward., Tourism Planning, Van Nostrand Reinhold, Newyork, 1991

Mcintosh Robert W.-Goeldner, Charles R., Tourism: Principles, Practices, Philosophies, 6th Edition, John Wiley & Jons Inc, A.B.D., 1990

Mustafa Sağcan, Rekreasyon ve Turizm, Cumhuriyet Basımevi, İzmir, 1986

Olalı, Hasan., Turizm Politikası ve Planlaması, 2.b., İşletme Fakültesi Yayın No:228, İstanbul, 1990

Olalı, Hasan-Timur, Alp., Turizm Ekonomisi, Ofis Ticaret Matbaacılık San. Ltd. Şti., İzmir, 1988

Özdek, Yasemin E., İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) Matbaası, Ankara, 1993

Sezgin, Orhan Mesut-Acar, Yıldırım., Turizm-Tanıtım-Pazarlama-Ekonomi, Baştem Yayınları, Genişletilmiş 2 b., Ankara, 1991

TÇSV, Türkiye'nin Çevre Sorunları, TÇSV Yayınları, Önder Matbaa, Mayıs 1991

MAKALELER

Archer, Brian-Cooper, Chris., "The Positive and Negative Impacts of Tourism", Global Tourism in the Next Decade, William F. Theobald, Butterworth-Heinemann Ltd., Oxford, 1994

Aronsson, Lars., "Sustainable Tourism Systems: The Example of Sustainable Rural Tourism in Sweden", Journal of Sustainable Tourism, Channel View Books-Multilingual Matters Ltd., Vol.2, Nu.1-2, London, 1994

Arslan, Mehmet., "Türkiye'de Turizmle İlgili Yasaların Doğal Çevreye Etkileri", Anatolia Dergisi, Yıl:6, S.3-4, Ankara, Eylül-Aralık 1995

Ballantine, Jennifer L.-Eagles, Paul F.J., "Defining Canadian Ecotourists", Journal of Sustainable Tourism, Channel View Books-Multilingual Matters Ltd., Vol.2, Nu.4, London, 1994

Bayer, Zekai M., "Turizm-Çevre İlişkileri", Anatolia Dergisi, S.1/8-9, Ankara, Ağustos-Eylül 1990

Bayer, Zekai M., "Turizm Planlaması ve Eko-Sistem İlişkileri", Anatolia Turizm Dergisi, S.2/21-22, Ankara, 1991

- Boyacı, Cemil-Aktaş, Ahmet., "Antalya Yöresine Gelen Turistlerin Profilini Belirleme Projesi", Turizm Yılığı 1990, Türkiye Kalkınma Bankası, Ankara, Ocak 1991
- Boyacı, Cemil-Aktaş, Ahmet., "Antalya Yöresine Gelen Turistlerin Profilini Belirleme Araştırması", Anatolia Dergisi, Yıl.7, S.1-2, Ankara, Mart-Haziran 1996
- Boyacı, Cemil., "Toplam Kalite Kontrol Sistemi Hizmet İşletmelerinde Uygulanabilir mi?", Anatolia Dergisi, Yıl.6, S.2, Ankara, Haziran 1995
- Bramwell, Bill-Lane, Bernard., "Interpretation and Sustainable Tourism: The Potential and the Pitfalls", Journal of Sustainable Tourism, Channel View Books-Multilingual Matters Ltd., Vol.1, Nu.2, London, 1993
- Bramwell, Bill-Lane, Bernard., "Sustainable Tourism: An Evolving Global Approach", Journal of Sustainable Tourism, Channel View Books-Multilingual Matters Ltd., Vol.1, Nu.1, London, 1993
- Brayley, Russ-Var, Turgut., "Canadian Perceptions of Tourism's Influence on Economic and Social Conditions", Annals of Tourism Research, Pergamon Press Ltd., Vol.16, Nu.4, Newyork, 1992
- Burns, Peter M., "Sustaining Tourism Development", Journal of Sustainable Tourism, Channel View Books-Multilingual Matters Ltd., Vol.1, Nu.2, London, 1993
- Butler, R.W., "The Concept of Tourist Area Life Cycle of Evolution: Implication for Management Resources", Canadian Geographer, Vol.24, 1980
- Cooper, C. P.-Özgül, I., "From Mass to 'Responsible' Tourism: the Turkish Experience", Tourism Management, Butterworth-Heinemann Ltd., Vol.13, Nu.4, London, December 1992
- Cooper, Chris-Jackson, Stephen., "Destination Life Cycle-The Isle of Man Case Study", Annals of Tourism Research, Pergamon Mcmillan plc and S. Safari, Vol.16, Nu.3, Newyork, 1989

- Copeland, Emma., "The Role of Airlines in the Tourism and Environmental Debate", Tourism Management, Butterworth-Heinemann Ltd., Vol.13, Nu.2, London, March 1992
- D'Amore, Louis J., "Promoting Sustainable Tourism-the Canadian Approach", Tourism Management, Butterworth-Heinemann Ltd., Vol.13, Nu.3, London, September 1992
- Demir, Tuncay., "Çevreyle Uyumlu, Sürekli ve Dengeli Turizm", Çevre ve İnsan Dergisi, Çevre Bakanlığı Yayını, Yıl.6, S.24, Ankara, Kasım-Aralık 1995
- Doğan, Hasan Zafer., "Forms of Adjustment-Sociocultural Impacts of Tourism", Annals of Tourism Research, Pergamon Press Ltd., Vol.16, Nu.2, Newyork, 1989
- Doğan, Hasan Zafer., "Turizmin Davranışsal Yönleri Konusunda Bütünleştirici Bir Kavramsal Çerçeve Denemesi", Turizm Yıllığı 1988/1989, Türkiye Kalkınma Bankası, Ankara, 1990
- Dowling, Ross., "An Environmentally-Based Planning Model For Regional Tourism Development", Journal of Sustainable Tourism, Channel View Books-Multilingual Matters Ltd., Vol.1, Nu.1, London, 1993
- Eadington, William R.-Redman, Milton., "Economics and Tourism", Annals of Tourism Research, Pergamon Press Ltd., Vol.18, Nu.1, Newyork, 1991
- Fletcher, John E., "Input-Output Analysis and Tourism Impact Studies" Annals of Tourism Research, Pergamon Press Ltd., Vol.16, Nu.4, Newyork, 1989
- Fletcher, John-Snee, Helena., "Impact of Tourism", Tourism and Management Handbook, Prentice Hall, London, 1989
- Fletcher, John-Snee, Helena., "Tourism Multiplier Effects", Tourism Marketing and Management Handbook, Prentice Hall, London, 1989
- Gartner, William C., "Environmental Impacts of Recreational Home Developments", Annals of Tourism Research, Pergamon Press Ltd., Vol.14, Nu.1, Newyork, 1987

- Gibbons, Jean D.-Fish, Mary., "Indonesia's International Tourism: A Shifting Industry in Bali", Hospitality Management, Pergamon Press Ltd., Vol.8, Nu.1, G.Britain, 1989
- Graefe, Alan R.-Vaske, Jerry J., " A Framework for Managing Quality in The Tourist Experience", Annals of Tourism Research, Pergamon Press Ltd., Vol.14, Num.3, London, 1992
- Gülez, Sümer., "Yumuşak Turizm ve Doğa Koruma", Turizm Yıllığı 1988/1989, Türkiye Kalkınma Bankası, Ankara, 1990
- Hawkins, Donald. E., "Ecotourism: Opportunities for Developing Countries", Global Tourism in the Next Decade, William F. Theobald, Butterworth-Heinemann Ltd., Oxford, 1994
- Hughes, George., "The Cultural Construction of Sustainable Tourism", Tourism Management, Butterworth-Heinemann Ltd, Vol.16, Nu.1, G.Britain, 1995
- Hunter, Colin J., "On the Need to Re-Conceptualise Sustainable Tourism Development", Journal of Sustainable Tourism, Channel View Books-Multilingual Matters Ltd., Vol.13, Nu.3, London, 1995
- İçöz, Orhan., "Turizm Sektöründe Yaratılan Katma Değer", Turizm İşletmeciliği Dergisi, Aydın, Ağustos 1988
- Inskeep, Edward., "Environmental Planning for Tourism", Annals of Tourism Research, Pergamon Press Ltd., Vol.14, Nu.1, Newyork, 1987
- Işık, Kani., "Ormanlar ve Milli Parklar", Türkiye'nin Biyolojik Zenginlikleri, TÇSV Yayınları, 2 b., Önder Matbaa, Ankara, Temmuz 1990
- Jones, Arwell., "Is There A Real 'Alternative' Tourism", Tourism Management, Butterworth-Heinemann Ltd., Vol.13, Nu.1, London, March 1992
- Kahraman, Nüzhet., "Sürdürülebilir Kalkınma ve Turizm", Anatolia Dergisi, Yıl.5, S.4, Ankara, Aralık 1994

- Kahraman, Nüzhet., "Turizm Yatırımları ve Teşvikler", Anatolia Turizm Dergisi, S.2, Ankara, Şubat 1990
- Kelly, Ian., "Tourist Destination Crime Rates: An Examination of Cairns and the Gold Coast, Australia", The Journal of Tourism Studies, Department of Tourism, James Cook University of North Queensland, Vol.4, Nu.2, Queensland, December 1993
- Keten, Mustafa., "Çevre Korumada Mevzuat Arayışı", Özel Çevre Koruma Dergisi, Çevre Bakanlığı Yayını, S.4, Ankara, Ağustos 1992
- Klemm, Marry., "Sustainable Tourism Development: Languedoc-Roussillon Thirty Years on", Tourism Management, Butterworth-Heinemann Ltd., Vol.13, Nu.2, London, June 1992
- Küçüktopuzlu, Faik., "Çevresel Etki Değerlendirme Yönteminin Turistik Yörelere Gelişmesi ve Denetlenmesinde Kullanımı", Turizm Yıllığı 1994, Türkiye Kalkınma Bankası, Ankara, 1995
- Küçüktopuzlu, Faik., "Turistik Alanlarda Kontrolsüz Gelişme ve Alanların Taşıma Kapasiteleri", Turizm Yıllığı 1988/1989, Türkiye Kalkınma Bankası, Ankara, 1990
- Küçüktopuzlu, Faik., "Turistik Alanların Plansız Gelişmesi ve Gelecekteki Sorunların Teorik Temeli", Turizm İşletmeciliği Dergisi, c.1, S.3, Aydın, Ekim 1988
- Lane, Bernard., "Sustainable Rural Tourism Strategies: A Tool for Development and Conservation", Journal of Sustainable Tourism, Channel View Books-Multilingual Matters Ltd., Vol.2, Nu.1-2, London, 1994
- Lane, Bernard., "What is Rural Tourism?", Journal of Sustainable Tourism, Channel View Books-Multilingual Matters Ltd., Vol.2, Nu.1-2, London, 1994
- Lozato-Giotart, Jean-Pierre., "Geography of Tourism-Geographical Rating in Tourism Development", Tourism Management, Butterworth-Heinemann Ltd., Vol.13, Nu.1, London, March 1992

- Mckercher, Bob., "Some Fundamental Truths About Tourism: Understanding Tourism's Social and Environmental Impacts", Journal of Sustainable Tourism, Channel View Books-Multilingual Matters Ltd. Vol.1, Nu.1, London, 1993
- Mitchell, Lisle S.-Murphy, Peter E., "Geography and Tourism", Annals of Tourism Research, Pergamon Press Ltd., Vol.18, Nu.1, Newyork, 1991
- Müller, Hansruedi., "The Thorny Path to Sustainable Tourism Development", Journal of Sustainable Tourism, Channel View Books-Multilingual Matters Ltd., Vol.2, Nu.3, London, 1994
- Murphy, Peter E., "Tourism and Sustainable Tourism", Global Tourism in the Next Decade, William F. Theobald, Butterworth-Heinemann Ltd., Oxford, 1994
- Narsh, Dennison-Butler, Richard., "Alternative Forms of Tourism", Hospitality Management, Pergamon Press plc., Vol.9, Nu.2, G.Britain
- O'Reilly, A.M.O., "Tourism Carrying Capacity", Managing Tourism, Butterworth-heinemann Ltd., G.Britain, 1991
- Özdemir, A. Mehmet., "Turizmin İhmal Edilen Yönü:Sosyal Etkiler", Turizm Dünyası Dergisi, Yıl.3, S.29, İstanbul, Şubat 1992
- Özkan, Bülent., "Ekoturizm Politikası", Çevre ve İnsan Dergisi, Çevre Bakanlığı Yayını, Yıl.6, S.23, Ankara, Eylül-Ekim 1995
- Perdue, Richard R., Patrick T. Long ve Lawrence Allen., "Resident Support for Tourism Development", Annals of Tourism Research, Pergamon Press Ltd., Vol.17, Nu.4, Newyork, 1990
- Perdue, Richard R., Patrick T. Long ve Lawrence Allen., "Rural Resident Tourism Perceptions and Attitutes", Annals of Tourism Research, Pergamon Press Ltd., Vol.14, Nu.3, Newyork, 1987
- Prentice, Richard., "Environmental Analysis in Tourism", Tourism Marketing and Management Handbook, Prentice Hall, London, 1989

- Serageldin, İsmail., "Making Development Sustainable", Finance and Development, A Quarterly Publication of the International Monetary Fund and the World Bank, Washington, December 1993
- Sesso, Alberto., "Characteristic of Tourism", Tourism Marketing and Management Handbook, Prentice Hall, London, 1989
- Swarbrooke, John., "Towards Sustainable Rural Tourism: Lessons From France", Tourism Intelligence Quarterly, BTA/ETB Research Services, Vol.14, Nu.2, London, November 1992
- Taylor, Gordon T., "Tourism-Environment-Sustainable Development": An Agenda for Research", Tourism Management, Butterworth-Heinemann Ltd., Vol.13, Nu.2, London, June 1992
- Tunçsiper, Bedriye., "Bir Bölgesel Kalkınma Modeli Olan Güneydoğu Anadolu Projesi'nde Turizmin Yeri", Turizm Yılığı 1993, Türkiye Kalkınma Bankası, Ankara, Ağustos 1993
- Tunçsiper, Bedriye., "Türk Turizminde Ulaştırma Sorunları", Anatolia Dergisi, Yıl.6, S.2, Ankara, Haziran 1995
- Ünal, Tankut., "Sürdürülebilir Turizm-Turizm Planlamasına Ekolojik Yaklaşım", Turizm Dünyası Dergisi, Yıl.7, S.73, İstanbul, Aralık 1995
- Var, Turgut., "Sustainable Tourism Development", Annals of Tourism Research, Vol.18, Nu.2, Newyork, 1991
- Wall, Geoffrey., "Human Ecology, Tourism and Sustainable Development", Annals of Tourism Research, Pergamon Press Ltd., Vol.17, Nu.4, Newyork, 1990
- Wall, Geoffrey., "International Collaboration in the Search for Sustainable Tourism in Bali, Indonesia", Journal of Sustainable Tourism, Channel View Books-Multilingual Matters Ltd., Vol.1, Nu.1, London, 1993
- Wight, Pamela A., "North American Ecotourism Markets: Motivations, Preferences, and Destinations", Travel and Tourism Research Association, Vol.35, Nu.1, Boulder, Colorado, USA, Summer 1996

Wight, Pamela., "Globe '92", Tourism Management, Butterworth-Heinemann Ltd., Vol.13, Nu.3, London, September 1992

Williams, Peter W.-Gill, Alison., "Tourism Carrying Capacity Management Issues", Global Tourism in the Next Decade, William F. Theobald, Butterworth-Heinemann Ltd., Oxford, 1994

Yeter, Enis., "Yerel Yönetimler Açısından Turizmde Denetim Boyutu", Çağdaş Yerel Yönetimler, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, c.2, S.3, Ankara, Mayıs 1993

TEZLER

Bozok, Düriye., Türkiye'ye Yönelik Uluslararası Turizm Talebinin Yapısal Analizi ve Gelişme Stratejileri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir, Şubat 1996

Gökdeniz, Ayhan., Turistik Ürün Çeşitlendirme Stratejisi ve Türkiye'de Üçüncü Yaş Turizminin Yapısal Analizi ve Geliştirilmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir, 1994

İçöz, Orhan., Turizm Talebinin Yapısal Analizi ve Türkiye'ye Yönelik Turizm Talebini Etkileyen Faktörler, Doçentlik Çalışması, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir Meslek Yüksekokulu, İzmir, 1993

Topuzlu, Faik Küçük., Turistik Yatırımların Yoğunlaşmasına Paralel Rekreasyon İmkanlarının Geliştirilmesi Bakımından Güney Antalya Yatırım Projesi Uygulaması, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 1991

DİĞER YAYINLAR

ATAK., Turizm 1993., Turizm Bakanlığı Yatırımlar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara

Belediye Belgeli Konaklama İstatistikleri Bülteni 1995., Turizm Bakanlığı(TB) Yayını, Ankara, Haziran 1996

Boyacı, Cemil., "Türk Turizminin Tanıtım Sorunları", II. Ulusal Turizm Kongresi (21-23 Kasım), Belediye Yayınları, Kuşadası, Kasım 1992

Çağlar, Yücel., “Sürdürülebilir Kalkınma İçin Ormanlar ve Ormancılığımız”, Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı (29-30 Kasım 1989), TÇSV Yayınları, Önder Matbaa, Ankara, Nisan 1990

Demirer, Mehmet Arif., “Sürdürülebilir Kalkınma, Güvenlik ve Ekopolitika”, Sürdürülebilir Kalkınma El Kitabı, TÇSV Yayınları, Önder Matbaa, Ankara, Ocak 1991

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)., Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000), Ankara, 1995

Dünya Gazetesi., İstanbul, 11 Mart 1993

Fisunoğlu, Çiçek., “Çevre sorunlarına Ekonomik Yaklaşım ve Akdeniz’in Korunması Üzerine Bir Model Önerisi”, Ekonomik Büyüme ve Çevre Korunması-İnceleme Yarışması IV., Yabancı Sermaye koordinasyon Derneği (YASED), İstanbul, 1991

Füsunoğlu, H. Mahir., “Sürdürülebilir Kalkınma ve Ekonomi”, Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı (29-30 Kasım 1989), TÇSV Yayınları, Önder Matbaa, Ankara, Nisan 1990

Gültay, Nilgül., “Çevresel Eğilimlerin Ulusal ve Uluslararası Düzeyde Gençlik Turizmi Kavramının Gelişmesine Etkileri” Gençlik Turizmi Konferansı (14-16 Mayıs 1992), TB Yayını, Ankara, 1992

İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB)., Turizm Sektörü, Sektör Araştırmaları Serisi, Nu.6, İstanbul, 1995

İstatistiklerle Turizm El Kitabı., TB Yayını, Ankara, 1989

İşletmeler, Turizm 1993., TB Yayını, Ankara

Kantarıcı, Doğan M., “Türkiye’de Kara ve Su Ekosistemleri Üzerindeki Antropojen Etkiler ve Çevreye Etkinin Değerlendirilmesi(ÇED) Konusu”, Çevresel Etki Değerlendirmesi(ÇED)-Uygulamalardan Örnekler, TÇSV Yayınları, Önder Matbaa, Ankara, Ekim 1993

Kanık, Mehmet., “Çevre Koruyucu Önlemlerin Üretim Maliyetlerine Etkisi ve Bu Maliyetleri Azaltmada İzlenecek Yöntemler”, Ekonomik Büyüme ve Çevre Korunması-İnceleme Yarışması IV., YASED, İstanbul, 1991

Kence, Aykut., “Biyolojik Çeşitlilik ve Kalkınma”, Sürdürülebilir Kalkınma El Kitabı, TÇSV Yayınları, Önder Matbaa, Ankara, Ocak 1991

Konaklama İstatistikleri Bülteni 1995., TB Yayınları, Ankara, Haziran 1996

Madran, Canan., “Doğayı Tahrip etmeden Sürdürülebilir Kalkınma Modelinin Benimsetilmesinin Devlete, Tüketiciye ve Sanayiciye Getireceği Görev ve Sorumluluklar”, Ekonomik Büyüme ve Çevre Korunması-İnceleme Yarışması IV., YASED, İstanbul, 1991

Ministry of Tourism., Tourism in Turkey-National Tourism Policies and Strategies, TB Yayını, Ankara, 1994

Nazlıoğlu, Meral., “Ekonomik Büyüme ve Çevre Korunması”, Ekonomik Büyüme ve Çevre Korunması-İnceleme Yarışması IV., YASED, İstanbul, 1991

Özel Çevre Koruma Dergisi., Çevre Bakanlığı Yayınları, Ankara, Ağustos 1992

Özel Çevre Koruma Dergisi., Çevre Bakanlığı Yayınları, Ankara, Ekim 1991

Özel Projeler, Turizm 1993., TB Yayını, Ankara

Pehlivan, Ergun., “Ekonomik Büyüme ve Çevre Korunması”, Ekonomik Büyüme ve Çevre Korunması-İnceleme Yarışması IV., YASED, İstanbul, 1991

Sancar, Fahriye H., “Sürdürülebilir Kalkınma ve Turizm: Özgün Değerlerin Korunması ve Geliştirilmesi”, Turizm ve Çevre Konferansı (3-5 ekim 1990), TÇSV Yayınları, Önder Matbaa, Ankara, Temmuz 1991

Sonat, Arslan., “Çevrenin Turizm Planlaması İçindeki Yeri”, II. Ulusal Turizm Kongresi, Belediye Yayınları, Kuşadası, 21-23 Kasım 1991

T.C Turizm Bakanlığı (1963-1966)., TB Yayını, Ankara, 1993

T.C Turizm Bakanlığı., Turizm Mevzuatı, TB Yayını, Ankara

Timur, Alp., “Türk Turizminin Genel Değerlendirilmesi”, II. Ulusal Turizm Kongresi, Belediye Yayınları, Kuşadası, 21-23 Kasım 1991

Tourism Intelligence Quarterly., British Tourist Authority (BTA), Vol.14, Nu.2, November 1992, London

Turizm Bakanlığı-Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)., Turizm Endüstrisi İşgücü Araştırması, TB Yayını, Ankara, 1994

Turizm Bülteni., TB Yayını, S.94/4, Ankara

Turizm Pazarlarından Haberler Bülteni., TB Yayını, Ankara, Mayıs 1993

Turizm Yatırımcıları Derneği (TYD)., Turizm Yatırımlarının Ekonomiye Katkısı, İstanbul, Nisan 1992

Turizm İstatistikleri Bülteni 1991/1993/1995., TB Yayınları, Ankara

Türk-Alman Kültür İşleri Kurulu., Turizmin Sosyokültürel/Ekolojik Etkileri ve Bu Etkileri Olumlu Şekilde Yönlendirme İmkanları, Seminer, Nu.6, Ankara, 1995

Türkiye Çevre Vakfı., Türk Çevre Mevzuatı, Önder Matbaa, c.1, Ankara, Haziran 1992

Türkiye Çevre Vakfı., Türk Çevre Mevzuatı, Önder Matbaa, c.2, Ankara, Haziran 1992

Türsab Dergisi., S.147, İstanbul, Nisan 1996

Türsab Dergisi., S.136, İstanbul, Şubat 1995

Türsab Dergisi., S.149, İstanbul, Haziran 1996

TUSAP Turizm Sektörü Ana Planı, Turizm 1993., Turizm Bakanlığı Yatırımlar Genel Müdürlüğü, Ankara

Uçar, Halil., “Global Yapılaşmada Çevre Faktörü”, Ekonomik Büyüme ve Çevre Korunması-İnceleme Yarışması IV., YASED, İstanbul, 1991

Ünal, Tankut., “Sürdürülebilir Turizm Gelişim Sürecinde Çevre”, 3. İzmir İktisat Kongresi (4-7 Haziran), Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Yayınları, Ankara, 1993

Ünal, Tankut., “Turizmin Gelişmesinde Çevrenin Önemi”, Turizm ve Çevre Konferansı (3-5 Ekim 1990), TÇSV Yayınları, Önder Matbaa, Ankara, Temmuz 1991

Uslu, Orhan., “Turizm ve Çevresel Etkileri”, Turizm ve Çevre Konferansı (3-5 Ekim 1990), TÇSV Yayınları, Önder Matbaa, Ankara, Temmuz 1991

World Tourism Organisation (WTO)., Global Tourism Trends 1985-1995, WTO, Madrid, 1996

Yatırımlar, Turizm 1993., TB Yayını, Ankara